

„Szociológushallgató koromban két magyar szakos fiú elhatározta, hogy a pozsonyi Comenius Egyetemen magyar nyelvű diáklapot jelent meg. A hír hallatán egyesek élénken helyeseltek, mások a fejüket fogták, én pedig eldöntöttem, hogy társulok velük. Még nem ismertük egymást, ezért felkerestem őket. Mindkettő rendkívül lelkes volt és nagyon sovány. Természetesen kérdezősködtek, ki vagyok, mit tanulok. Nem is volt semmi gond addig, amíg meg nem kérdezték tőlem, hogy miért akarok én is részt venni a lap szerkesztésében. Már a gimnáziumban is szerkesztettem újságot, feleltem, meg hát azért, mert magyar vagyok. Erre ők megkérdezték, mit jelent számomra az, hogy magyar vagyok. Na, ekkor megállt a tudományom” – kezdi tanulmánykötetét az ismert szociológus.

Valóban: mit jelent magyarnak lenni? Egyféleképpen vagyunk magyarok, vagy sokszínű a magyarságunk? Mi, szlovákiai magyarok különbözünk más magyaroktól? Ilyen és hasonló kérdésekre keresi a választ a többéves kutatómunkán alapuló könyv.

Ára: 150,- Sk

LAMPL ZSUZSANNA MAGYARNAK LENNI

MAGYARNAK LENNI

SZOCIOLÓGIAI TANULMÁNYOK
A SZLOVÁKIAI MAGYAROKRÓL

LAMPL ZSUZSANNA

NOSTRA TEMPORA, 14.

Sorozatszerkesztő
Tóth Károly

FÓRUM KISEBBSÉGGKUTATÓ INTÉZET
Somorja–Šamorín

Lampl Zsuzsanna

MAGYARNAK LENNI

LAMPL ZSUZSANNA

MAGYARNAK LENNI

A szlovákiai magyarok
értékkrendje

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Somorja, 2007

Realizované s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR –
program Kultúra národnostných menšín 2007

A kötet megjelenését a
Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma –
Nemzeti Kisebbségek programja 2007 támogatta

TARTALOM

Magyarnak lenni, avagy a nemzeti identitás néhány összetevőjéről	9
1. Ahogy a szlovákiai magyarok látják	10
1.1. Nemzeti önbesorolás	10
1.2. Mitől lesz valaki magyar?	14
1.3. Magyar szimbólumok	16
1.4. Magyarként élni Szlovákiában	19
1.5. Magyarok és szlovákok	23
2. Nemzeti identitás a magyar és a szlovák fiatalok értelmezésében	27
2.1. Nemzeti önbesorolás	28
2.2. A nemzeti hovatartozás kritériumai	30
2.3. Önkép és az egymásról alkotott vélemények	32
3. Összegzés	35
Felhasznált irodalom	36
A stabil magyar választópolgár potréja, avagy a szlovákiai magyarok politika iránti érdeklődése és választási hajlandósága 2001 és 2006 között	37
1. A politika iránti érdeklődés	38
2. Választási hajlandóság	45
2.1. A választási hajlandóság alakulása	45
2.2. A választási hajlandóságot befolyásoló tényezők	48
2.3. A választópolgárok típusai a választási hajlandóság szerint	55
2.4. A választási hajlandóság okai	58
2.4.1. A pozitív választási hajlandóság okai	59
2.4.2. A negatív választási hajlandóság okai	64
2.5. MKP-preferenciák pró és kontra	69
2.5.1. Miért választaná az MKP-t?	69
2.5.2. Miért nem választaná az MKP-t?	74
2.6. Az MKP tevékenységének értékelése	76
2.7. Amit a kérdőív nem árul el	83
2.7.1. Hogyan látták az emberek az MKP-t 2003-ban?	83
2.7.1.1. Az MKP viszonyulása választóihoz, az állampolgárokhoz	84
2.7.1.2. Az MKP-val kapcsolatos elvárások	85
2.7.2. A politikusokkal és a pártokkal szembeni elvárások 2006-ban	85
2.7.2.1. Mit kifogásolnak a politikusoknál?	85
2.7.2.2. Mit várnak el egy politikustól és egy párttól, miben nyilvánulna meg számukra a valós érdekképviselés?	87
2.7.2.3. Milyen az ideális politikus?	88

2.7.2.4. Milyennek látják az MKP-t?	89
2.7.2.5. Választási hajlandóság	90
2.7.2.6. Befolyásolja-e valaki, illetve befolyásolja-e az MKP programja és arculata az interjúalanyok választási hajlandóságát és preferenciáit?	92
3. Konklúzió	94
Melléklet	94
Felhasznált irodalom	979

A szlovákiai magyarok politikai identitása	99
--	----

1. Bevezető	99
2. A szlovákiai magyarok politikai identitása a kilencvenes években	99
3. 2001 – megváltozott identitás?	100
3.1. Objektív megközelítés	100
3.2. Szubjektív megközelítés	102
3.3. A politikai értékrendtípusok és hordozói	105
4. Konklúzió	108
Melléklet	110

Diploma előtt és után. Egyetemet végzett szlovákiai magyar fiatalok választásai és lehetőségei	111
---	-----

1. Bevezető	111
2. 2001-es helyzetkép	112
2.1. A megkérdezettek jellemzői	112
2.2. Honnan indult? (Család, iskolák, környezeti hatások)	113
2.3. Hogyan próbálta elérni a célját?	114
2.3.1. Iskolaválasztás	114
2.3.2. Elhelyezkedés, érvényesülési stratégiák	116
2.4. Hová tart?	118
2.4.1. A letelepedéssel kapcsolatos jövőkép	118
2.4.2. A szakmával kapcsolatos jövőkép	119
3. 2006-os helyzetkép	120
3.1. A megkérdezettek jellemzői	120
3.1.1. A szülők iskolai végzettsége	120
3.1.2. Az oktatás nyelve	121
3.1.3. Hol végezték felsőfokú tanulmányaikat?	122
3.1.4. Pályamódosítás, munkahelyek, migráció	122
3.1.5. Továbbképzés az egyetem befejezése után	123
3.1.6. Önreflexió a karrieréről és a sikerről	123
3.2. Karrierpályák	126
3.2.1. A felsőoktatási intézményválasztást befolyásoló tényezők	126
3.2.1.1. Iskolázottság, szakképesítés	126
3.2.1.2. Mit adott az egyetem?	130

3.2.2. Az elhelyezkedést és a munkahelyválasztást befolyásoló tényezők	132
3.2.2.1. Az elhelyezkedés körülményei	132
3.2.2.2. Milyen a megfelelő munkahely?	134
3.2.3. Migrációs tendenciák és a migránsok megítélése	136
3.2.3.1. Otthonmaradás vagy ingázás?	136
3.2.3.2. Vélemények a migrációról és a migránsokról	140
3.3. Tipikus karrierpályák	142
4. Gondolatok a két kutatás összehasonlítása kapcsán	143
Függelék	147
Felhasznált irodalom	151

Sokat adtunk, de lehet többet is. Az adományozás és a százalékos adományozás alakulása Szlovákiában	153
---	-----

1. Az adományozás a statisztikai adatok alapján	154
1.1. Adófizetők	154
1.1.1. Az adózók számának alakulása	154
1.1.2. Az adóból befolyt összegek alakulása	156
1.2. Adományozás	158
1.2.1. Az adományozásból fakadó adókedvezmény	158
1.2.1.1. Az adományozásból fakadó adókedvezményt igénybe vevő természetes személyek	158
1.2.1.2. Az adományozásból fakadó kedvezményt igénybe vevő jogi személyek	161
1.2.2. A százalékos adófelajánlás	162
1.2.3. Az adományok és a százalékos felajánlás nagysága	164
1.3. Kedvezményezettek	165
1.3.1. A nonprofit szervezetek száma és tevékenységi köre	165
1.3.2. Bejegyzett és kedvezményezett szervezetek	166
1.3.3. TOP 100 és TOP 10 – a legtöbb támogatásban részesült szervezetek	169
2. Az adományozás az empirikus adatok alapján	173
2.1. Felmérések, elemzések a harmadik szektorról	173
2.2. Lakossági százalékos és egyéb adományozás a felmérések tükrében	174
2.2.1. Tájékozottság	174
2.2.2. A kedvezményezett szervezet kiválasztásának szempontjai	175
2.2.3. Adófizetők és százalékos adományozók az eltelt időszakban	177
2.3. A lakossági adományozás egyéb formái	178
2.4. Vállalati filantrópia	180
3. Konklúzió	181
Felhasznált irodalom	182

MAGYARNAK LENNI, AVAGY A NEMZETI IDENTITÁS NÉHÁNY ÖSSZETEVŐJÉRŐL

Szociológushallgató koromban két magyar szakos fiú elhatározta, hogy a pozsonyi Comenius Egyetemen magyar nyelvű diáklapot jelentet meg. A hír hallatán egyesek élénken helyeseltek, mások a fejüket fogták, én pedig eldöntöttem, hogy társulok velük. Még nem ismertük egymást, ezért felkerestem őket. Mindkettő rendkívül lelkes volt és nagyon sovány. Természetesen kérdezősködtek, ki vagyok, mit tanulok. Nem is volt semmi gond addig, amíg meg nem kérdezték tőlem, hogy miért akarok én is részt venni a lap szerkesztésében. Már a gimnáziumban is szerkesztettem újságot, feleltem, meg hát azért, mert magyar vagyok. Erre ők megkérdezték, mit jelent számomra az, hogy magyar vagyok. Na, ekkor megállt a tudományom. Mert nekem magyarnak lenni mindig olyan természetes volt, mint levegőt venni, és tizenkilenc éves koromnak addig a pillanatáig sosem gondolkodtam azon, hogy valami más is lehetnék.

Mindig ez jut az eszembe, amikor az értékrendjükről, a nemzetiségükről és a nemzeti identitásuk különböző összetevőiről faggatom az embereket. Csupa olyan tényező, amelyekről „normális” állapotban – amikor nem szembesítenek velük, nem dugnak kérdőívet az orruk alá, nem marasztalnak el miattuk – ritkán gondolkodunk, viszont velük és belőlük élünk, mint a láthatatlan oxigénből, amely szintén akkor válik érzékelhetővé, amikor fogyni kezd. Az biztos, hogy a legtöbb szlovákiai magyar számára nem a nemzeti hovatartozás a legfontosabb érték. Első helyen mindig a család áll, legutóbb a válaszadók kétharmada tartotta nagyon fontosnak.¹ Ezt követi a béke, majd az igaz érzelmen alapuló jó emberi kapcsolatok. A felsorolt huszonhat terület közül, amelyek mind általános értéknek számítanak, a „magyarnak lenni”, vagyis a nemzet így is előkelő helyezést ért el: a nyolcadik legfontosabbnak bizonyult. A megkérdezettek 83%-a tartotta fontosnak, ebből 36% nagyon fontosnak. S hogy mit jelent számukra magyarnak lenni? Erről szól az alábbi tanulmány.

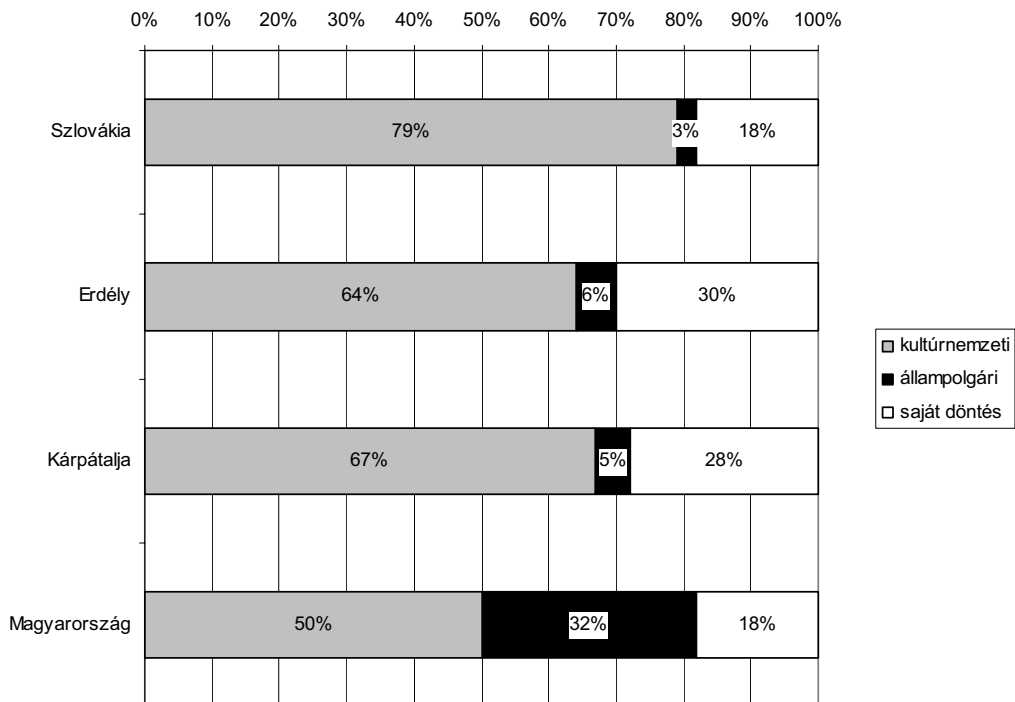
1 A tanulmány első része teljesen friss adatokra, a 2007 áprilisában lefolytatott *Kárpát Panel* elnevezésű nemzetközi összehasonlító kutatás eredményeire épül. A kutatás öt ország területén folyt: Erdély (Románia, 900 fős minta), Kárpátalja (Ukrajna, 350 fő), Magyarország (700 fő), Szlovákia (600 fő), Vajdaság (Szerbia, 380 fő). Szlovákiában a Fórum Kisebbségkutató Intézet koordinálta a felmérést. A kutatást a Szülőföld Alap és az MTA Határon Túli Magyarok Tudományos Ösztöndíjprogramja támogatta. Írásomban elsősorban a szlovákiai magyarokra helyezem a hangsúlyt, de néhány helyen összevetem a rájuk vonatkozó adatokat a Kárpát-medencei többi magyar népesség adataival is. A komplett összehasonlító tanulmány az idő rövidsége miatt a kézirat leadási határidejéig még nem készülhetett el. A tanulmány második részében a *Mozaik 2001* nemzetközi összehasonlító ifjúságkutatás eredményeiből indulok ki, amelynek hazai partnere szintén a Fórum Kisebbségkutató Intézet volt.

1. AHOGY A SZLOVÁKIAI MAGYAROK LÁTJÁK

1.1. Nemzeti önbesorolás

A megkérdezettek valamennyien magyar nemzetiségűnek vallották magukat. Magyarságukat elsősorban – s immár hagyományosan – kulturális és anyanyelvi alapon vezették le (79%), vagyis úgy gondolták, olyan nemzetiségűek, amilyen az anyanyelvük és a kultúrájuk. Az állampolgárságon alapuló nemzeti önbesorolás (olyan nemzetiségű, mint amilyen államnak a polgára) alig 3%-ukra volt jellemző. A többiek anyanyelvtől, kultúrától, állampolgárságtól független saját döntéshez kötötték a nemzeti hovatartozást (18%). 1997-ben a szlovákiai magyarok 82,2%-a anyanyelve és kultúrája alapján, 4,4%-a állampolgársága alapján, 13,4%-a pedig saját döntés alapján határozta meg nemzeti hovatartozását. A tíz évvel korábbi állapothoz képest tehát annyi változott, hogy enyhén csökkent a kulturális és az állampolgári alapon történő önmeghatározás, s amennyivel ezek csökkentek, annyival nőtt a saját döntés súlya. Vagyis a még mindig domináns kultúrnemzeti önbesorolás mellett egy picivel erősebb kozmopolita vonal érezhető. Ez egyben azt is jelenti, hogy a Kárpát-medencei magyarok közül épp a szlovákiai magyarokra jellemző leginkább a kultúrnemzeti (lásd 1. ábra), s legkevésbé az állampolgárságon és a saját döntésen alapuló önbesorolás.

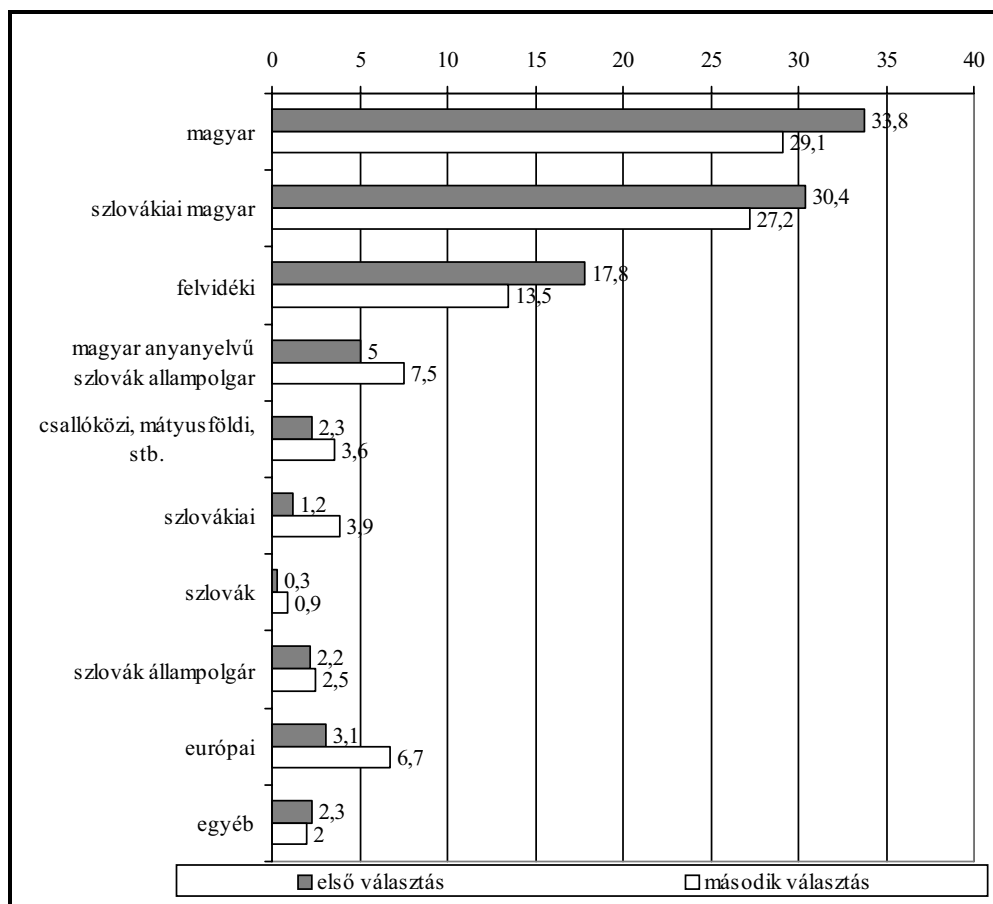
1. ábra. Mi határozza meg leginkább az Ön nemzeti hovatartozását?*

Megjegyzés: * – A vajdasági adatok a kézirat leadásáig nem álltak rendelkezésemre

Minek nevezték magukat a megkérdezettek, vagyis mi a vizsgált népcsoport „nemzeti neve” (Veres 2005, 104)? Tizenöt lehetőséget soroltunk fel, s aki egyiket sem érezte találónak, saját maga is megnevezhette magát az általa megfelelőnek tartott módon (lásd 2. ábra). Mindenki két önbesorolási lehetőséget kapott, vagyis megmondhatta, hogy elsősorban és másodsorban kinek érzi magát.

2. ábra. Leginkább úgy határoznám meg magam, mint... (%)

A kapott válaszok nem okoztak meglepetést, hiszen korábbi kutatásainkhoz hasonlóan a magyar és a szlovákiai magyar megnevezés fordult elő a leggyakrabban, méghozzá első és második választásként is. Tehát a válaszadók egyharmada egyetemes magyarnak érzi és nevezi magát, minden egyéb jelző nélkül, s alig valamivel kevesebben a magyar megnevezéshez az ország nevét illesztik hozzá. Gyakorlatilag tehát első választásként 64%-uk, második lehetőséggént 56%-uk magyarnak vagy szlovákiai magyarnak tekinti magát.

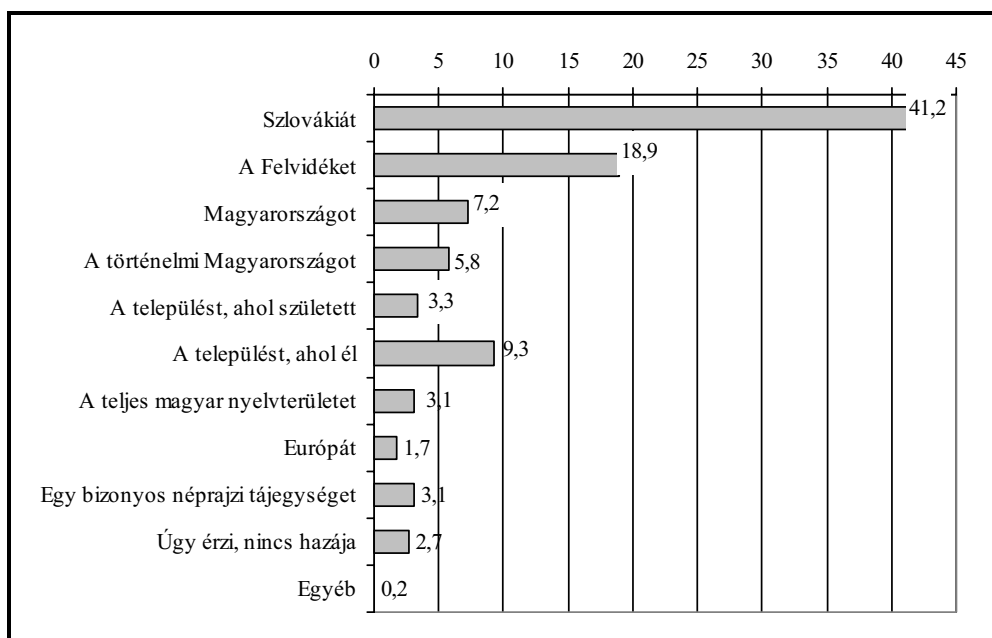
A harmadik leggyakoribb nemzeti név a felvidéki, azonban jóval ritkább az előző kéténél (17,8%, illetve 13,5%). A többi lehetőség közül a magyar anyanyelvű szlovák állampolgárt 5%-uk választotta, a továbbiakat még kevesebben. Vagyis a nemzeti név leg-

inkább azt tükrözi, hogy az egyetemes magyarsághoz tartozunk, ugyanakkor mások vagyunk, mint a többi magyar. Szlovákiai magyarok vagyunk. Ám ez a jelző elsősorban a magyarságon belüli másságot hivatott felidézni, nem pedig az állampolgárságot (ez inkább a szlovákiai, a szlovák és a szlovák állampolgár megnevezésekben nyilvánul meg), és sokaknál egyben elhatárolódást jelent a felvidéki jelzőtől. A kultúrnemzeti alapon történő önbesorolás tehát a nemzeti névben is megmutatkozik.

A történelmi megnevezés, az állampolgárság, a szűkebb pátria (csallóközi, mátyusföldi stb.) és az európaiság lényegesen ritkábban jelennek meg a nemzeti névben. Ez azonban korántsem jelent eltávolodást a gyökerektől, a tájegységtől, ahol az illető született vagy él, netán az országtól vagy Európától.² Csupán arról van szó, hogy a nemzeti nevet illetően nem ezek a legfontosabbak. Ezek máshol válnak fontossá. Nézzük csak, mit tekintenek hazájuknak (lásd 3. ábra) és szülőföldjüknek (lásd 4. ábra) a megkérdezettek.

Legtöbbjük számára a haza Szlovákia (41%). A második leggyakoribb válasz a Felvidék volt (18,9%), majd az illető lakhelye (9,3%), Magyarország (7,2%) és a történelmi Magyarország (5,8%).

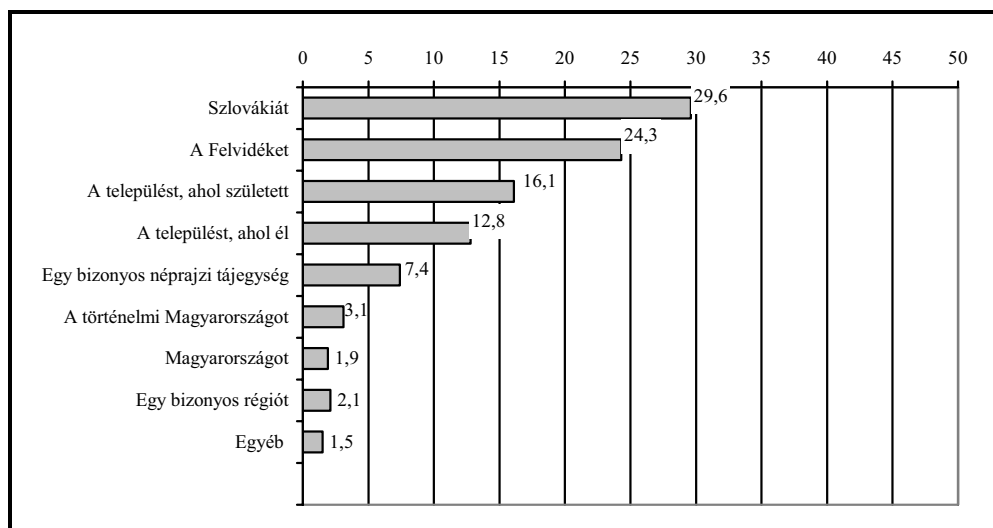
3. ábra. Mit tekint hazájának? (%)

2 Az erdélyi, a kárpátaljai és a vajdasági magyaroknál ritkábban fordul elő a „magyar” önmeghatározás. Például a vajdaságiaknak csupán 16%-a tartja magát magyaroknak. Ugyanakkor gyakoribb a régióhoz kötődő megnevezés: vajdasági magyarok 49%-uk, kárpátaljai magyaroknak 45%-uk tartotta magát. Vajdaságinak és kárpátaljaiak is 5-7%-kal többen tartják magukat, mint felvidékiek. Ezen kívül az erdélyiek és a kárpátaljaiak között kétszer többen tartják magukat magyar nyelvű román, illetve ukrán állampolgárnak, mint amennyien a mi válaszadóink közül magyar nyelvű szlovák állampolgárnak.

Ugyanez tapasztalható a szülőföld esetében, bár itt az eloszlás egyenletesebb. A legtöbben szülőföldjüknek is Szlovákiát tekintik (29,6%), ám jóval kevesebben, mint ahányan a hazájuknak. A szülőföld második asszociációja a Felvidék (24,3%), tehát többen érzik szülőföldjüknek, mint hazájuknak. Minden hatodik megkérdezett szülőhelyét, csaknem minden nyolcadik jelenlegi lakhelyét tekinti szülőföldjének.

4. ábra. Mit tekint szülőföldjének? (%)

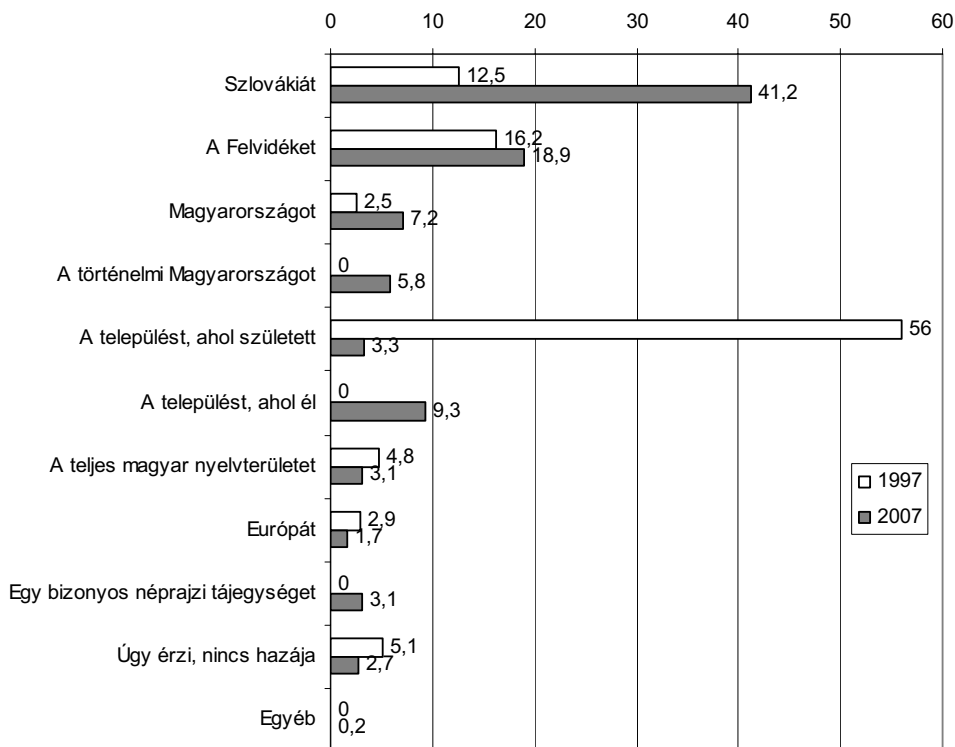

A „haza” fogalma tekintetében az elmúlt tíz évben érdekes változások következtek be (lásd 5. ábra). 1997-ben a legtöbben a születési helyüket tekintették a hazájuknak (56%), másodsorban a Felvidéket (16,2%) és csak azután Szlovákiát (12,5%). Ekkor többen érezték magukat hazátlannak, de azok is többen voltak, akik Európát tartották hazájuknak. S bár több kategóriában is látható növekedés, a legnagyobb különbséget mégis a Szlovákiával mint hazával való azonosulásban tapasztalható hatalmas ugrás jelenti. Hogy ez az azonosulás fokozódott, további adatok is bizonyítják. Például arra a kérdésre, hogy amennyiben szabadon választhatnának, melyik országban szeretnének élni, a magyarok 40%-a Szlovákiát választotta.³ A Szlovákiával való fokozott identifikáció abban is megnyilvánul, hogy azok mellett, akik a szlovákiai magyarokat csak a magyar nemzet részének tekintik (57,7%), vannak, akik szerint ugyanúgy alkotják a magyar,

3 12,6%-uk Magyarországot, 18%-uk nem tudta megmondani, 9,6%-uk nem válaszolt. A többiek 1-3%-nyi arányban különböző országokat soroltak fel, a leggyakrabban az USA-t, Svájcot, Angliát és Csehországot.

mint a szlovák nemzetet (42,3%), s olyanok is vannak, akik szerint csak a szlovák nemzet részét képezik (16,4%).

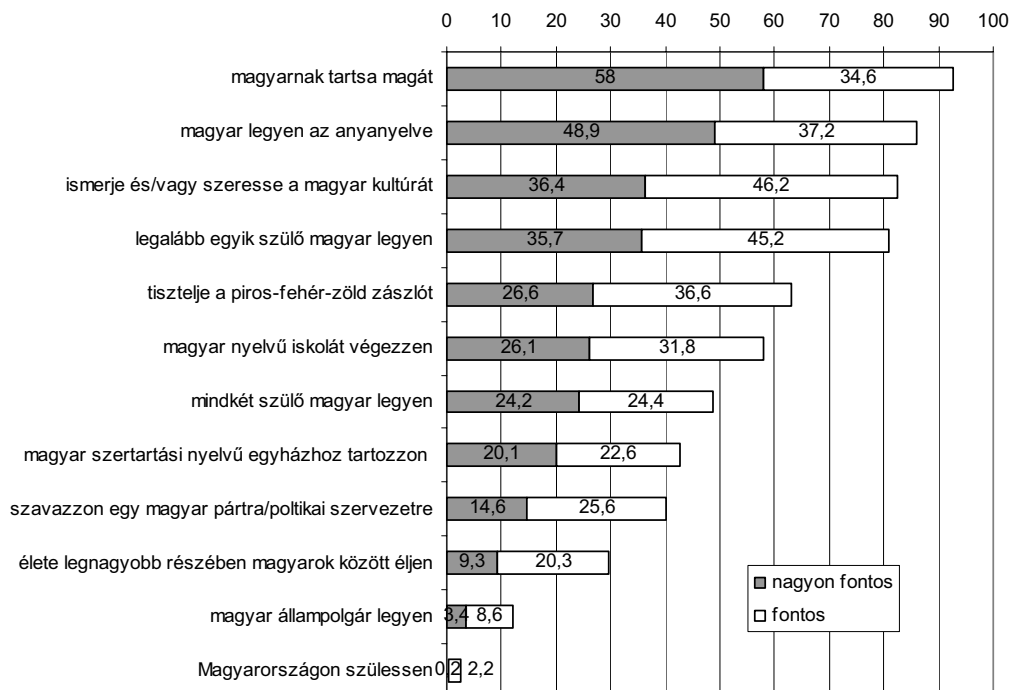
5. ábra. Mit tekint hazájának? (%)

1.2. MITŐL LESZ VALAKI MAGYAR?

A magyarsághoz tartozás tizenkét kritériumát soroltuk fel, amelyeket a válaszadók fontosságuk szerint egytől ötig terjedő skálán pontoztak. Minél fontosabbnak tartották az adott kritériumot, annál magasabb pontszámot ítélték neki (lásd 6. ábra). A végeredmény azt mutatja, hogy a szlovákiai magyarok szerint elsősorban az magyar, aki annak tartja magát, vagyis a nemzeti hovatartozás legfontosabb kritériuma nem abban nyilvánul meg, hogy objektív feltételeknek felelünk meg, hanem szubjektíven kinek, minnek érezzük, hova soroljuk magunkat. Ezt két kultúrnemzeti azonosulást mutató kritérium követi: a magyar anyanyelvűség és a magyar kultúra ismerete és szeretete, valamint az, hogy legalább az egyik szülő magyar legyen. A magyar zászló tisztelete és a magyar iskola csaknem egyforma fontossággal bír, s csaknem minden második megkérdezett azt is fontosnak tartotta, hogy mindkét szülő magyar legyen. A többi kritériumot a megkérdezettek kevesebb, mint fele hangsúlyozta. Legkevésbé fontosnak a magyar állampolgárságot tartották.

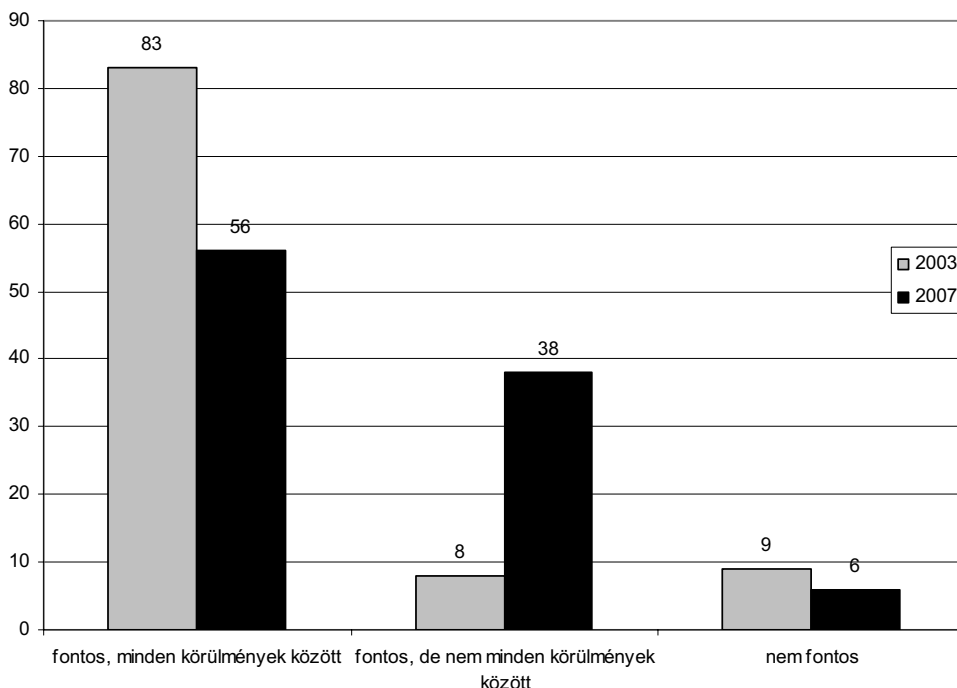
6. ábra. Mi kell ahhoz, hogy valaki magyarnak számítsen? (%)

Mindent összevetve az önbesorolás és a magyar anyanyelv a magyarsághoz tartozás legfőbb feltétele. Ez abban is megnyilvánul, hogy az előbbi a megkérdezettek 58%-a, s az utóbbit is csaknem minden második tartotta nagyon fontosnak.

Eddigi kutatásainkhoz hasonlóan, 2007-ben is feltettük a kérdést: „Fontos-e a nemzeti identitás felvállalása?” Bár enyhén nőtt azok részaránya, akik nem tartják fontosnak, a többség szerint még mindig fontos. Sőt, ma még fontosabbnak tartják, csak éppen nem minden körülmények között (lásd 7. ábra).

7. ábra. Fontos-e a nemzeti identitás felvállalása? (%)

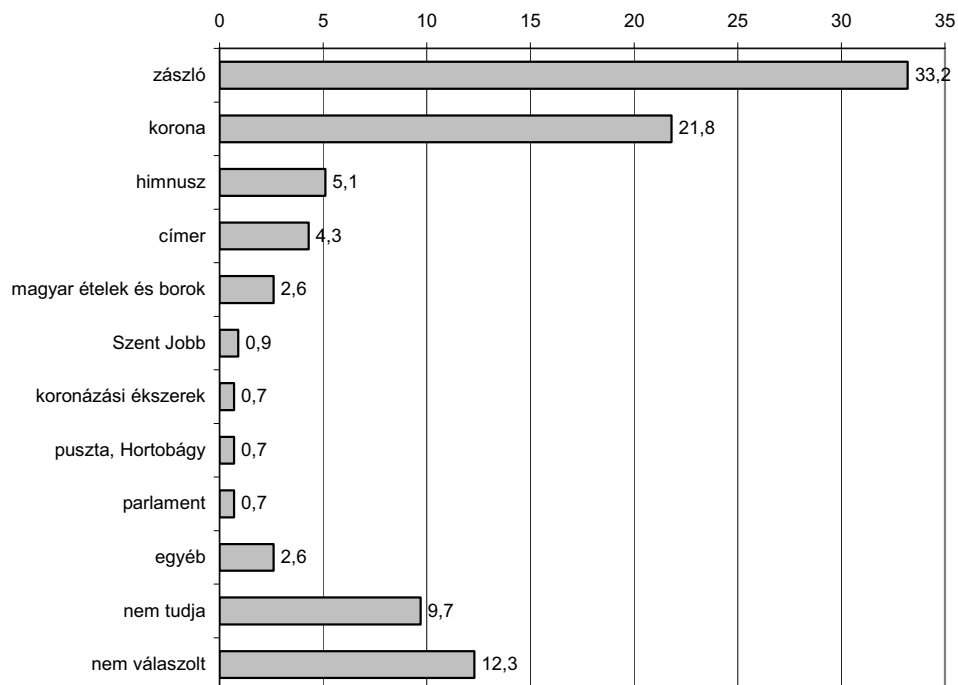

1.3. MAGYAR SZIMBÓLUMOK

Ebben a kérdéskörben három területre összpontosítottunk: a nemzeti szimbólumokra, a nemzeti hősökre és a magyar nemzetet képviselő kulturális személyiségekre. Először azt szeretnénk volna megtudni, hogy a válaszadók szerint vannak-e ilyenek, másodsorban pedig azt, hogy amennyiben vannak, mik, ill. kik ezek.

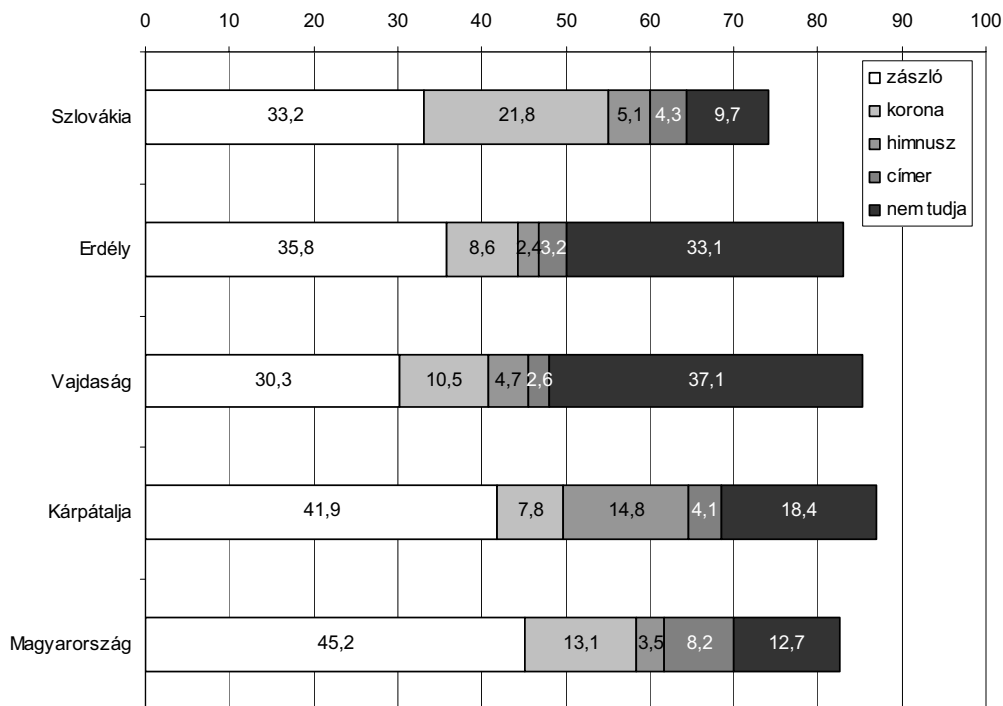
76%-uk szerint léteznek magyar nemzeti szimbólumok, s csupán 1,5%-uk szerint nem. A többiek nem válaszoltak vagy nem tudták megmondani, hogy vannak-e vagy nincsenek nemzeti szimbólumok. A felsorolásokból kitűnik, hogy a szlovákiai magyarok számára az elsődleges nemzeti szimbólum a magyar „piros-fehér-zöld” zászló és a magyar korona (lásd 8. ábra). E két szimbólumon kívül mást is említettek, de jóval ritkábban.

8. ábra. Magyar nemzeti szimbólumok (%)

A többi Kárpát-medencei magyar is gyakorlatilag ugyanezeket tartja nemzeti szimbólumnak, bár a Vajdaságban és Kárpátalján aránylag gyakran említették a turulmadarat, amely a szlovákiai magyaroknál egyáltalán nem jelenik meg. A szlovákiai magyaroktól a többi magyar népesség elsősorban a nemzeti szimbólumokat említeni nem tudók arányában különbözik. Míg a szlovákiai magyarok nagyjából egytizede nem ismert nemzeti szimbólumot, az erdélyiek közül minden harmadik, a Vajdaságban pedig 37%-uk (lásd 9. ábra).

9. ábra. Magyar nemzeti szimbólumok a Kárpát-medencében (%)

Ami a magyar történelmi hősöket illeti, a szlovákiai magyarok 70%-a szerint vannak ilyenek, 19%-a pedig nem ismer nemzeti hősöket. A legtöbben István királyt (18,6%), Kossuth Lajost (9,4%) és Mátyás királyt, illetve a Hunyadiakat említették (8,7%). Rajtuk kívül a következő nevek hangzottak el: Rákóczi (4,3%), Petőfi (3,6%), Széchenyi (3,4%), Zrínyi Miklós (1,9%), Dobó István (1,6%), Attila, Árpád vezér, Klapka György, Dózsa György, az 1956-os hősök (valamennyi 1%-nál alacsonyabb gyakorisággal).⁴

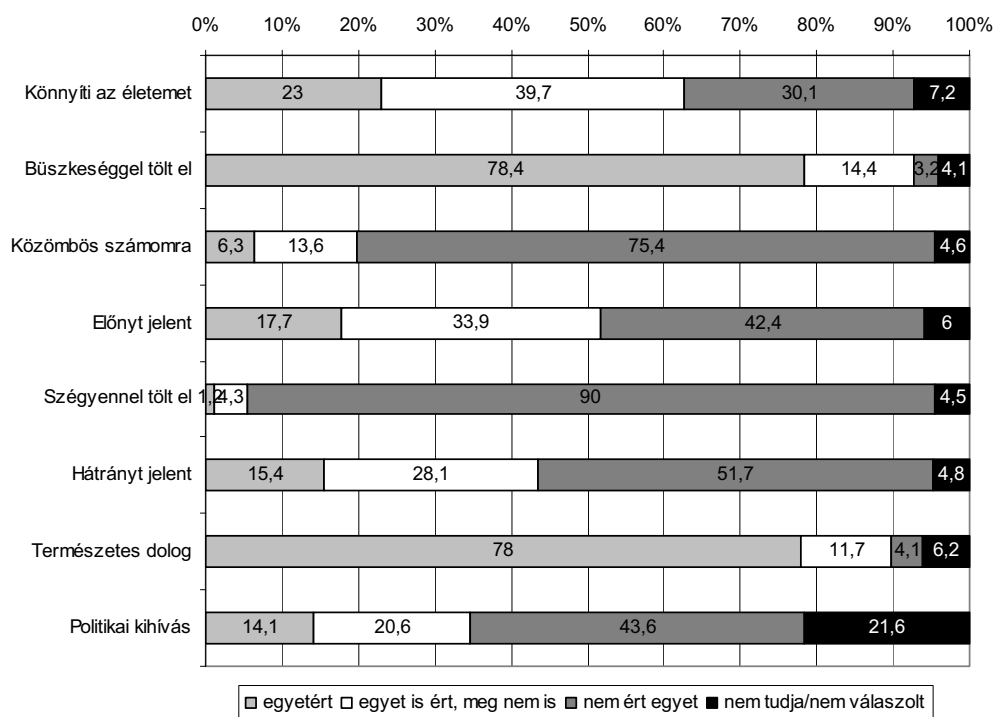
Az utolsó kérdés a kulturális személyiségekre vonatkozott. A megkérdezettek 15%-a senkit sem tudott említeni, háromnegyedük azonban igen. A legtöbben Petőfi Sándort (30,8%), Jókai Mórt (7,7%) és Ady Endrét (3,9%). A legtöbb felsorolt személyiség az iskolai irodalomtankönyvekben is megtalálható (József Attila, Kölcsey Ferenc stb.). További jellegzetesség, hogy többségük az irodalom terén tevékenykedett – a képzőművészeket csak Munkácsy Mihály, a zenét csupán Liszt Ferenc és Bartók Béla képviseli, más területekről szinte senkit sem említettek. A kortárs személyiségek közül keveset soroltak fel, s azokat is nagyon ritkán említették (Szabó István, Esterházy Péter, Kertész Imre). A hazai személyiségek közül egy-két alkalommal Dobos László és Duray Miklós neve hangzott el.

4 Erdélyben Petőfi, Mátyás király és Kossuth Lajos a leggyakrabban említett nemzeti hősök, a Vajdaságban – akárcsak nálunk – István király, Kossuth és Mátyás király, Kárpátalján Zrínyi Ilona, Rákóczi Ferenc és Kossuth, Magyarországon pedig Kossuth, Széchenyi és Mátyás király.

1.4. MAGYARKÉNT ÉLNI SZLOVÁKIÁBAN

Milyen érzés magyarnak lenni? Mit jelent, ha az ember magyarnak születik? Egyáltalán foglalkoztatja az embereket ez a kérdés? Úgy tűnik, hogy igen, hiszen háromnegyedük nem közömbös a témával kapcsolatban (lásd 10. ábra). S újra azt látjuk, hogy ez egy természetes állapot (78%), amely egyben büszkeséggel tölti el a válaszadót (78,4%).⁵ A magyarsághoz tartozás tehát túlnyomórészt pozitív érzésekkel társul, amit az is bizonyít, hogy a válaszadók 90%-a nem ért egyet azzal, hogy szégyenkeznie kell magyarsága miatt. Igaz, magyarnak lenni nem jelent különösebb előnyt (17,7%), s a többség életét nem könnyíti meg, de még kevésbé jelent hátrányt (15,4%). Hogy politikai kihívás-e, vagyis szükséges-e, fontos-e nemzeti alapon szerveződni, igényeket megfogalmazni és ezek teljesítését követelni, nehéz kérdésnek tűnik. Lényegesen kevesebben tudtak rá válaszolni, mint az előző kérdésekre. Viszont a válaszolók többsége (56%) mindezt nem tartotta fontosnak, csak 35%-a értett egyet azzal, hogy szükséges. Ez elég nagy változás ahhoz képest, hogy 2003-ban még minden második megkérdezett számára magyarnak lenni egyben politikai kihívást is jelentett.

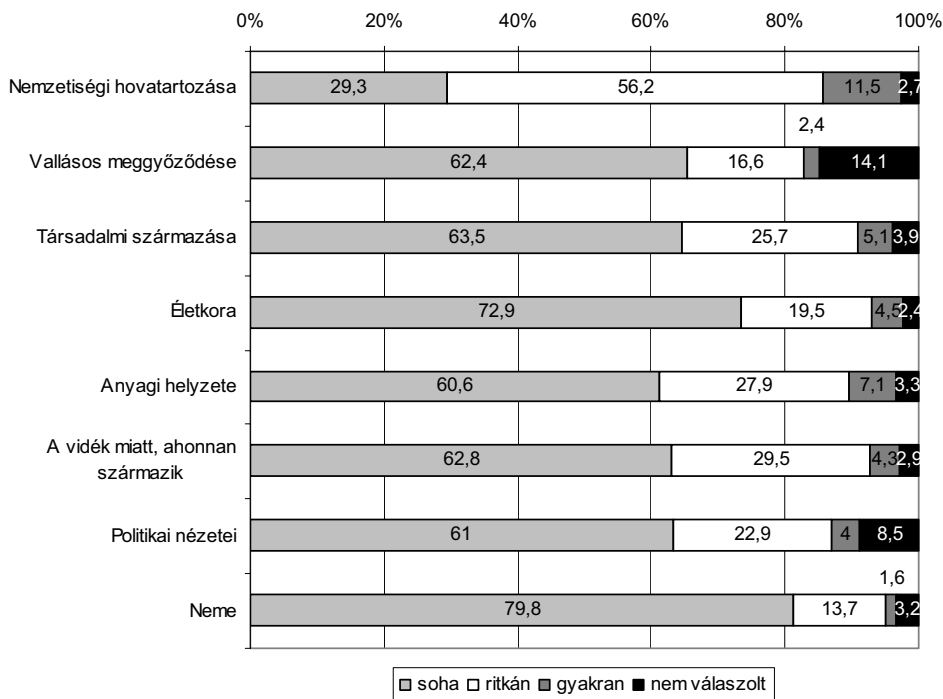
10. ábra. Az, hogy magyarnak születtem...

5 2003-ban még többen tartották természetes állapotnak magyarságukat (92%) és büszkéek is többen voltak rá (87%).

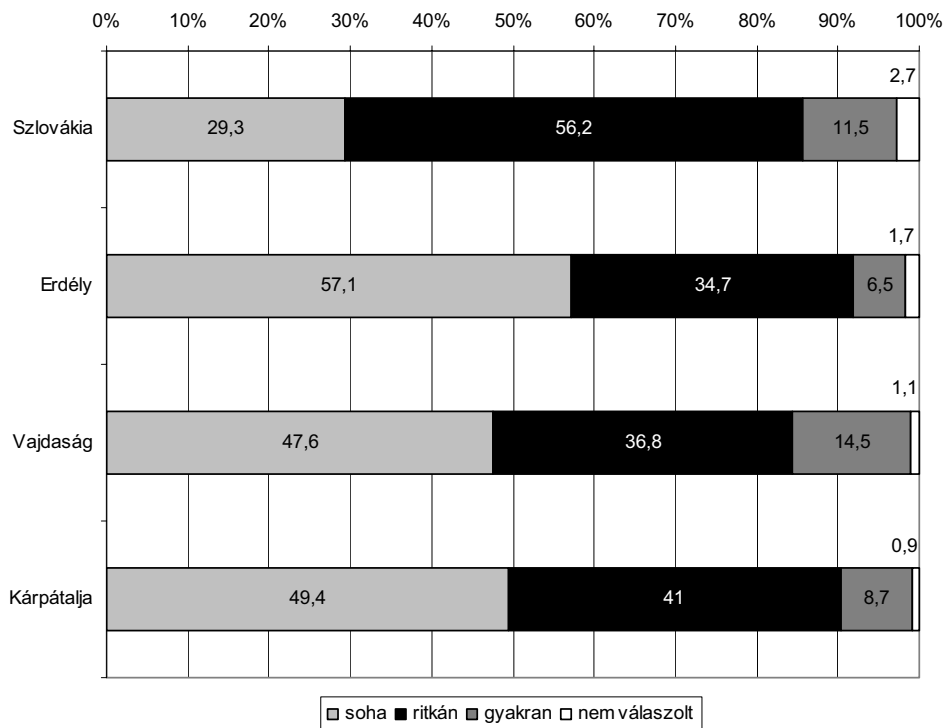
Ha megnézzük azokat a körülményeket, amelyek diszkrimináció tárgyát képezhetik (lásd 11. ábra), akkor azt látjuk, hogy a magyar lét problémákkal is jár, hiszen a felsorolt nyolc körülmény közül a szlovákiai magyarokat leginkább nemzetiségi hovatartozásuk miatt érte hátrányos megkülönböztetés. Kétharmaduknak volt benne része, ebből 56%-nak ritkán, minden tizediknek pedig gyakran.

11. ábra. Milyen gyakran érte Önt hátrányos megkülönböztetés az alábbi okok miatt?

Ezzel egyidejűleg az is elmondható, hogy a Kárpát-medencei magyarok közül nemzetiségük miatt épp a szlovákiai magyarokat érte a leggyakrabban hátrányos megkülönböztetés (lásd 12. ábra). Hiszen az erdélyi magyarok 57%-ával, a vajdasági magyarok 47,6%-ával és a kárpátaljai magyarok 49,4%-ával szemben, akik ilyesmit még sosem tapasztaltak, a szlovákiai magyaroknak alig 30%-a válaszolta ugyanezt. S bár gyakori zaklatást a Vajdaságban még többen jeleztek (14,5%), a diszkrimináció előfordulásának gyakoriságában Szlovákia vezet. Ez azért is érdekes, mert a szlovákiai magyarok a többi Kárpát-medencei magyarhoz képest kevésbé szoktak panaszkodni, s az ilyen nemzetközi közegben való tartózkodás után a szemlélőt-hallgatót sokszor keríthette hatalmába olyan érzés, hogy mindenhol bántják a magyarokat, csak Szlovákiában nem. Ehhez képest az adatok épp az ellenkezőjéről árulkodnak.

12. ábra. Magyarsága miatt hátrányos megkülönböztetés érte

Ha azonban nem a diszkriminációt feszegetjük, hanem konkrétan rákérdezzük, hogy akadálya-e az érvényesülésnek Szlovákiában, ha valaki magyar, s ha igen, akkor milyen téren, valamivel pozitívabb válaszokat kapunk. Ám ezek is elgondolkodtatók. A megkérdezettek 61%-a szerint a magyar nemzetiség nem akadálya az érvényesülésnek, 39%-a szerint viszont az. 12%-uk úgy látja, hogy magyarsága minden téren akadályt jelent, 27%-uk konkrét területeket sorolt fel.⁶ A legnagyobb problémát négy területen látják: az oktatás, a munkavállalás, a hivatalos kommunikáció és az államigazgatási vezető posztokba való feljutás terén. S az is kiderült, hogy ez a hátrány elsősorban a nem megfelelő nyelvtudásból származik. Ez korántsem mellékes és lebecsülendő probléma, ugyanis kutatásunk során az is kiderült, hogy a megkérdezettek csupán fele tud jól szlovákul (azaz jól beszél és jól ír), 29%-uk kisebb hibákkal beszél, 13 százalékuk pedig nehezen beszél szlovákul.

Ezzel együtt a döntő többség (87%) számára nem jelent problémát a magyar nemzetiség és a szlovák állampolgárság összeegyeztetése. 43%-uk válaszolta, hogy e téren nincs semmi gondja, ugyancsak 43%-ukban pedig néha ugyan felmerül egy-két ellent-

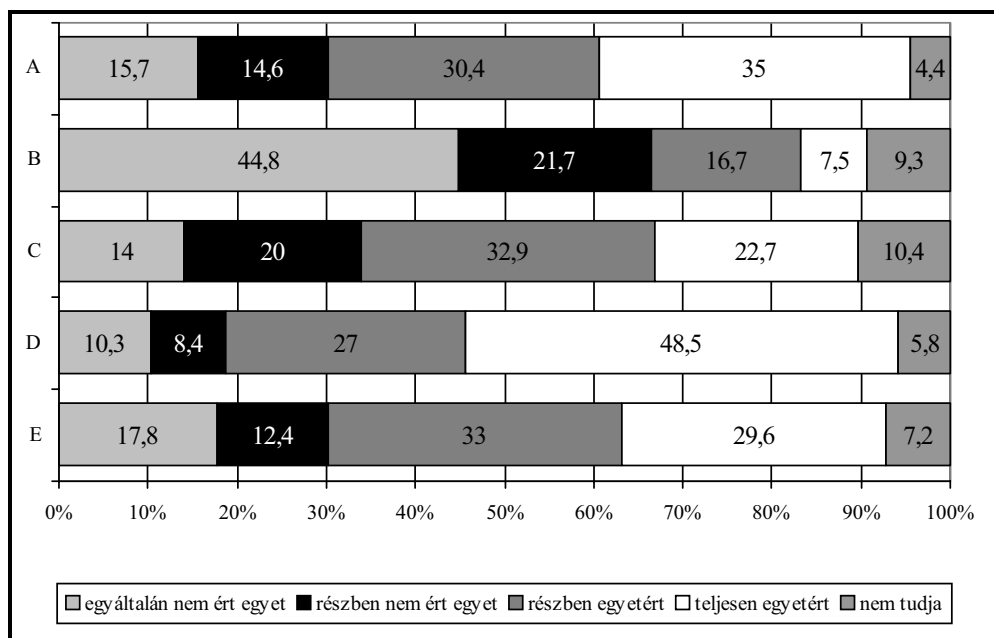
6 2003-ban is feltettük ezt a kérdést. Akkoriban többen tartották minden téren akadálnak (17%), viszont kevesebben soroltak fel konkrét akadályokat (19%), s azok is többen voltak, akik úgy látták, hogy a magyar nemzetiség nem akadálya az érvényesülésnek (63%).

mondásos érzés, de általában nincs problémájuk. 13%-uk viszont nem tudja összeegyeztetni a kettőt, s 3%-uk gyakran összetűzésbe kerül emiatt.

Azon kívül, hogy négy válaszadó közül három a haza fogalmát Szlovákiához, illetve az ország területéhez köti, valamint 83%-uk a szülőföld fogalmát illetően is hasonlóképpen asszociál, a fenti összefüggések is jelzik, hogy a vizsgált népesség erősen kötődik Szlovákiához. Ennek a kötődésnek további bizonyítéka látható a 13. ábrán.

Felsoroltunk néhány állítást, majd arra kértük a válaszadókat, jelezzék egyetértésük mértékét. Leginkább azzal értettek egyet, hogy az embernek akkor is támogatnia kell a hazáját, ha a vezetők hibákat követnek el (75%, a teljesen egyetértők aránya 48,5%), ami az ország jelenlegi vezetőinek a magyarokra irányuló kijelentéseit tekintve a megkérdezettek nagyfokú toleranciájára vall. De ezt az erős kötődést igazolja a második legelfogadottabb kijelentés is: sokkal szívesebben vagyok szlovák állampolgár, mint más ország állampolgára. Ezt kétharmaduk válaszolta, annak ellenére, hogy szinte ugyanannyiuk szerint vannak Szlovákiában dolgok, amelyek miatt szívesen szlovák állampolgárnak lenni.

13. ábra. Mennyire ért egyet a következő állításokkal?

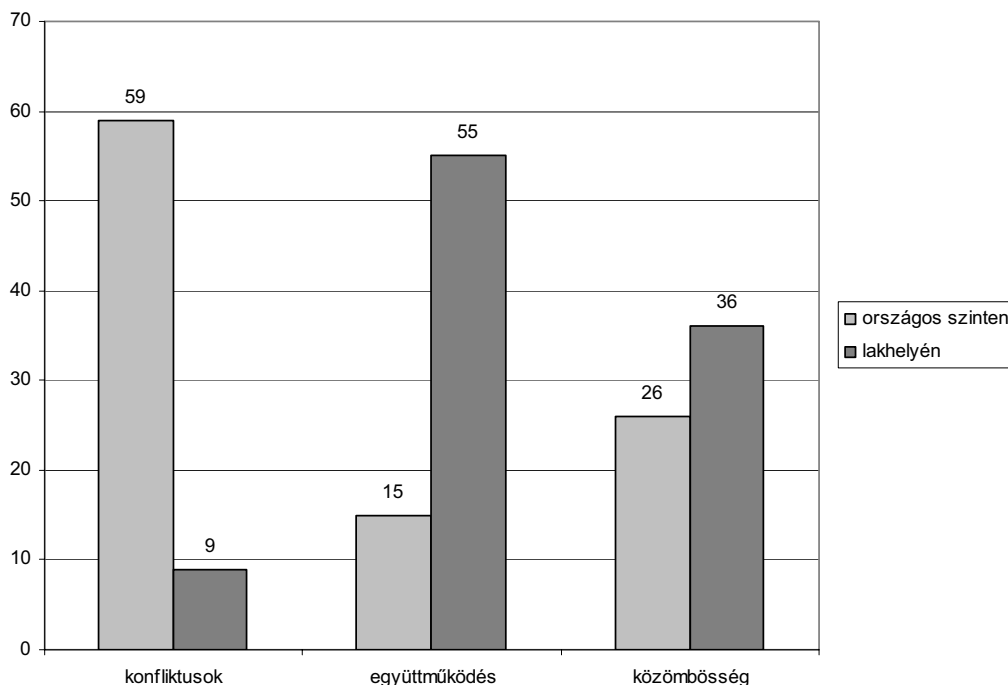

Megjegyzés: A – Sokkal szívesebben vagyok szlovák állampolgár, semhogy bármely más ország állampolgára legyek. B – Jobb lenne a világ, ha a többi ország lakosai is olyanok lennének, mint a szlovákok. C – Jobb lenne a világ, ha a többi ország lakosai is olyanok lennének, mint a szlovákiai magyarok. D – Az embereknek akkor is támogatni kell saját hazájukat, ha vezetőik hibát követnek el. E – Van néhány dolog Szlovákiában, ami miatt szívesen kezdenem kell, hogy ennek az országnak az állampolgára vagyok.

1.5. MAGYAROK ÉS SZLOVÁKOK

A szlovákok és a magyarok kölcsönös viszonyában homlokegyenest eltérőnek mutatkozik az országos helyzet és a megkérdezett lakhelyén tapasztalt helyzet (lásd 14. ábra). Míg országos szinten a konfliktusok és a közömbösség jellemzők leginkább, a lakhely szintjén inkább a kölcsönös együttműködés vagy a közömbösség. Ezt korábbi felméréseinknél is tapasztaltuk, s arra következtethetünk belőle, hogy a hétköznapi kapcsolatok jobbak, mint amilyenek némely politikus lefesti őket, s az emberek – akár magyarok, akár szlovákok – többnyire nem engednek utat a nemzeti gyűlölködésnek. Ezek a viszonyok azonban voltak jobbak is. 2003-ban a megkérdezettek 73%-a ítélte őket kedvezőnek, 2007-ben viszont országos szinten csupán 15%-a, helyi szinten pedig 55%-a.

14. ábra. A szlovákok és magyarok viszonya 2007 tavaszán (%)

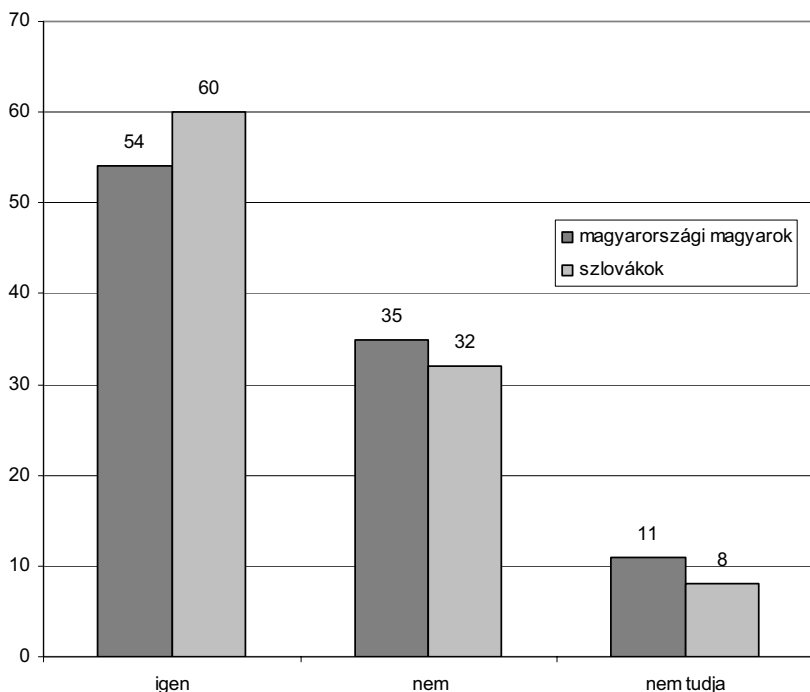

A szlovákiai magyarok önképe és szlovákképe jelentősen különbözik egymástól. Erre a figyelmes olvasó már a 13. ábra B és C hasábjából is következtethetett, hiszen azzal, hogy jobb lenne a világ, ha a többi ország lakosai is olyanok lennének, mint a szlovákok, csupán minden negyedik válaszadó értett egyet. Azt viszont, hogy jobb lenne a világ, ha a többi ország lakosai olyanok lennének, mint a szlovákiai magyarok, 56%-uk helyeselte.

Az öncsoporttal szemben a más csoport tagjainak emberi tulajdonságaiban is különbözik, s ez független attól, hogy melyik ez a más csoport. A többség szerint a szlovákiai magyarokhoz képest a magyarországi magyarokra ugyanúgy más emberi tulajdonságok jellemzők, mint a szlovákokra, bár a szlovákokról ezt még többen gondolják (lásd

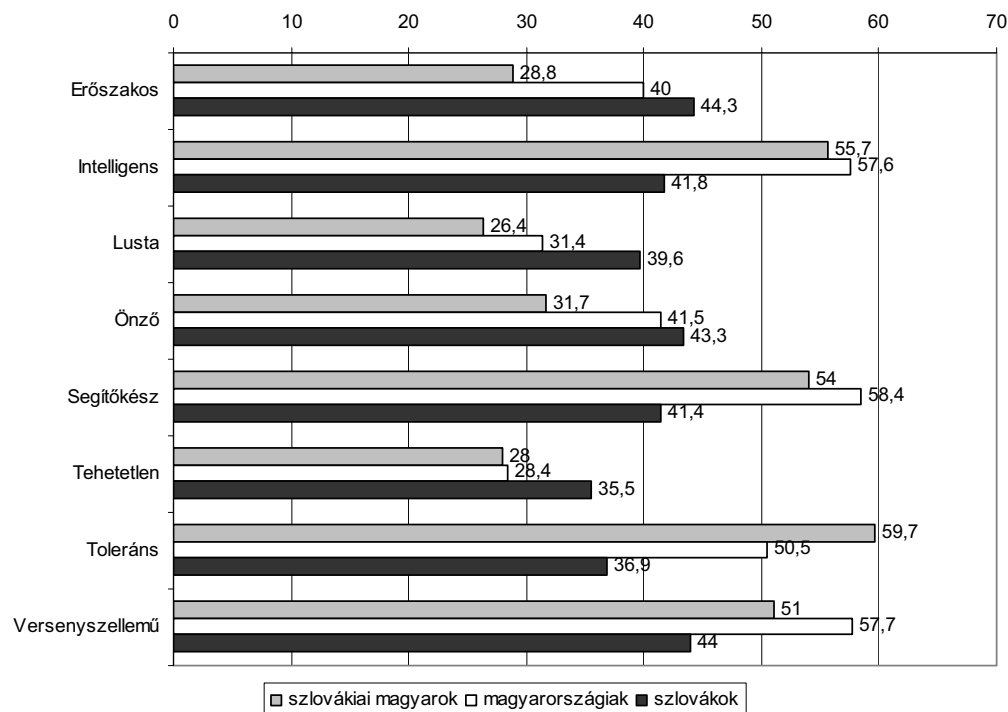
14. ábra). Mégsem ez a fő kérdés, hanem inkább az, hogy véleményük szerint konkrétan miben, milyen tulajdonságaikban különböznek ezek a csoportok egymástól (lásd 15. ábra).

15. ábra. Más emberi tulajdonságok jellemzők a magyarországi magyarokra és a szlovákokra, mint a szlovákiai magyarokra? (%)

A felsorolt pozitív tulajdonságok – intelligens, segítőkész, toleráns, versenyszellemű – a magyarokra, közülük is inkább a magyarországi magyarokra jellemzők, bár a legtoleránsabbnak önmagukat tartják a szlovákiai magyarok (ami figyelembe véve az eddig elmondottakat, nem is tűnik valószínűtlennek). A negatív tulajdonságokkal viszont – erőszakos, lusta, önző, tehetetlen – leginkább a szlovákokat illetik, bár némelyik negatív tulajdonsággal csaknem azonos mértékben jellemzik a szlovákokat, mint a magyarországi magyarokat. Leginkább az önzésben és az erőszakosságban hasonlítanak egymásra, míg lustaságban és tehetetlenségben a szlovákok vezetnek. Vagyis a szlovákiai magyarok elsősorban toleránsak (59,7%), majd intelligensek (55,7%), segítőkészek (54%), versenyszelleműek (51%), s csak ezek után önzők (31,7%), erőszakosak és tehetetlenek (28%), legkevésbé pedig lusták (26,4%).

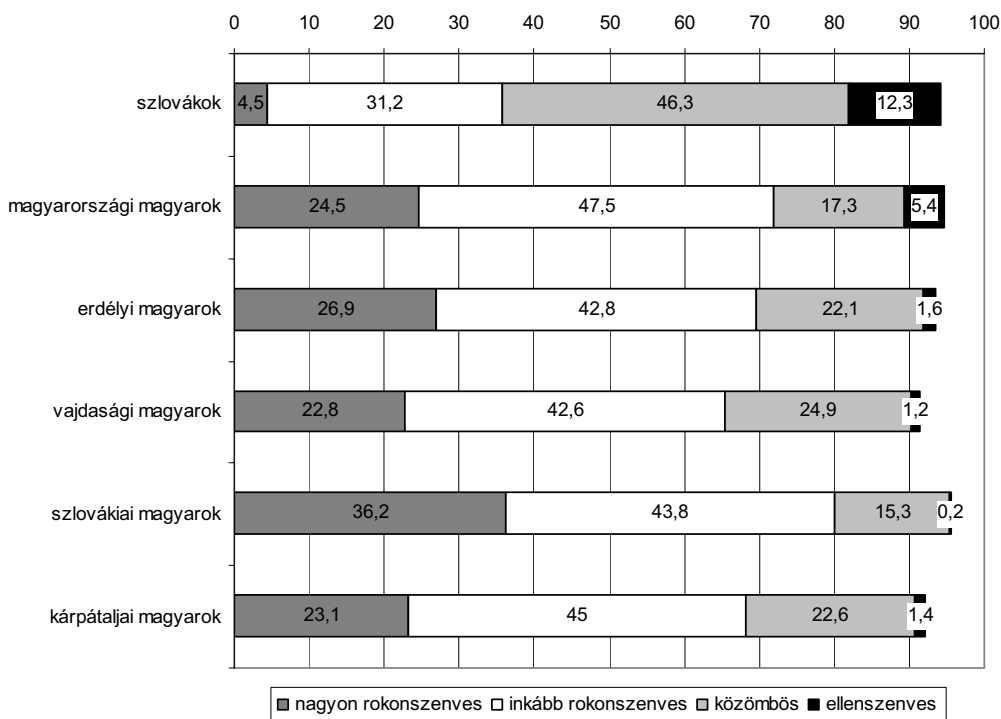
16. ábra. Milyen mértékben jellemzők a következő tulajdonságok? (%)

A magyarországiak segítőkészek (58,4%), intelligensek és versenyszelleműek (57,7%), toleránsak (50,5%), önzők (41,5%), erőszakosak (40%), lusták (31,4%) és tehetetlenek (28,4%). Bár a szlovákokat kisebb mértékben jellemzik pozitív tulajdonságokkal, az ő megítélésük ambivalens: elsősorban erőszakosnak, de ugyanakkor versenyszelleműnek is tartják őket (44%), önzőnek (43,3%), de szinte ugyanannyian intelligensnek és segítőkésznek is (41%), majd lustának (39,6%) és toleránsnak (36,9%), végül pedig tehetetlennek (35,5%). A szlovákoknál valamennyi tulajdonság gyakorisága 35% és 44% között, tehát nagyon szűk intervallumban mozog, ami jelzi, hogy a válaszadók épp a szlovákok esetében óvakodtak leginkább az általánosításoktól.

Azon kívül, hogy milyen tulajdonságokkal, s milyen mértékben ruházzák fel a szlovákiai magyarok a másik két csoportot, viszonyulásuk további mércéje a rokonszenv. A szélesebb viszonyítás kedvéért ezúttal nemcsak a magyarországi magyarok és a szlovákok iránti szimpátiát tüntetem fel, hanem a Kárpát-medencei magyarokkal rokonszenvezők arányát is (lásd 17. ábra).

17. ábra. Ön hogyan viszonyul a következő csoportokhoz?* (%)

Megjegyzés: * – A nem tudja/nem válaszolt feleleteket nem tüntettem fel, ezek hiányoznak a 100%-hoz

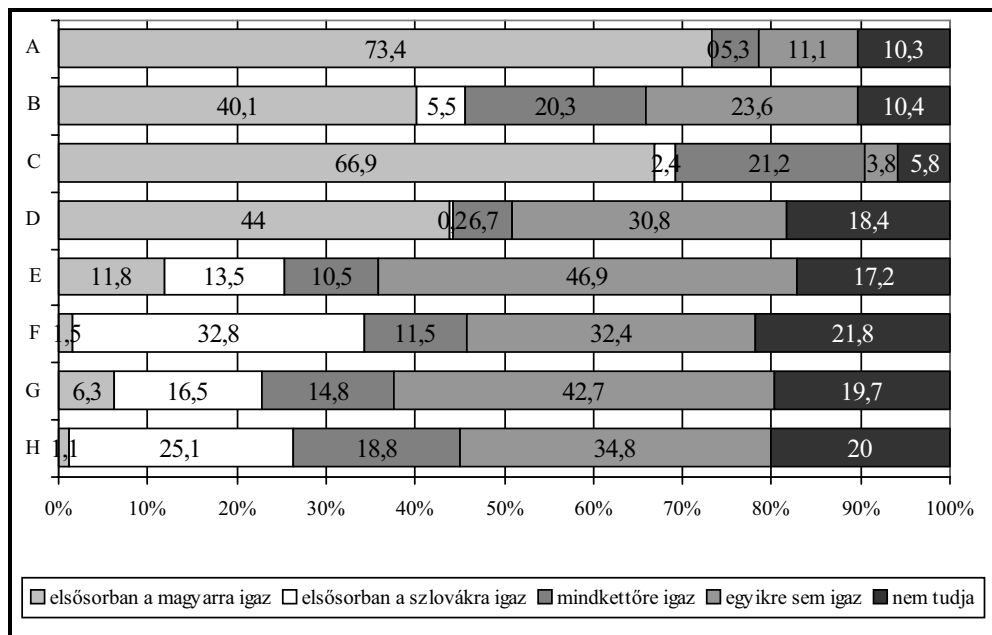
Az adatok háromféle megállapítást engednek: 1. a szlovákiai magyarok leginkább önmagukkal, saját csoportjukkal rokonszenveznek; 2. a magyar és más csoportok közül⁷ elsősorban a magyarokat tartják szimpatikusnak; 3. bár a szlovákokat tartják a legellenszenvesebbeknek, az irántuk való viszonyt mégsem az antipátia, hanem inkább a közömbösség jellemzi.

2003-hoz viszonyítva nőtt a mindkét csoport iránti ellenszenv. Akkor a szlovákok a megkérdezettek 7%-ának, a magyarországi magyarok 2%-ának voltak ellenszenvesek.

Végezetül tekintsük meg a 17. ábrát, amelyből kiderül, hogy a szlovákiai magyarok elsősorban kulturált, mások kultúráját is fejlesztő, valamint identitását megőrizni képes nemzetnek tartják magukat. Véleményük szerint a szlovákokat leginkább az jellemzi, hogy sokat beszéltek és keveset tettek, továbbá az európai demokratikus normáknak sosem fognak megfelelni. Többségük egyik nemzetet sem tartja gőgösnek és fennhéjázónak, de azzal sem ért egyet, hogy vendégszeretőnek álcázzák magukat, pedig csak a haszonra várnak.

7 A kutatásban összesen 21 csoport szerepelt, de az itt elemzésre kerülő téma szempontjából kevésbé tartom őket relevánsnak, ezért nem foglalkozom velük.

18. ábra. Melyik nemzetre igazak az alábbiak?

Megjegyzés: A – Nincs még egy olyan nemzet, amely annyi tudóst, művészt adott volna a világnak. B – Csodálatra méltó e nemzet veszély idején megnyilvánuló összetartása. C – Ez a nemzet sokat szenvedett a történelem során, mégis meg tudta tartani azonosságát. D – Ez a nemzet mindig is a civilizáció élharcosa volt Európában. E – Fennhéjázó, gőgös nemzet, mely megszokta, hogy uralkodjék. F – Kevés olyan nemzet van Közép-Európában, mely oly sokat beszélt és oly keveset tett. G – Vendégszeretőnek tartják magukat, pedig csak haszonlesők. H – Bármit is állítsanak magukról, az európai demokratikus normáknak sosem lesznek képesek megfelelni.

2. NEMZETI IDENTITÁS A MAGYAR ÉS A SZLOVÁK FIATALOK ÉRTELMEZÉSÉBEN

Talán nem járok messze a valóságtól, ha azt gondolom, hogy az elmondottakat követően az olvasóban felmerül a kérdés: vajon kinek tartják, hogyan látják magukat a szlovákok, s milyennek látnak bennünket, szlovákiai magyarokat. Erről is van adatunk, ám sokkal kevesebb, mivel egy olyan kutatás, amelybe a szlovákok is kellő mennyiségben kerülnének be, miközben a magyar minta szokványos nagysága is megmaradna, nagyon költségigényes. Persze ez a kevés adat is nagyon érdekes, ezért szükségesnek tartom a bemutatásukat. Mielőtt ezt megtenném, még egy rövid magyarázatot kell fűznöm ahhoz, hogy miért nem hasonlítottam őket össze folyamatosan az eddig említett adatokkal, miért tárgyalom őket külön. Ennek elsődleges oka, hogy a *Mozaik 2001* nem a teljes lakosságra, hanem csak a 14–29 éves fiatalokra fókuszált, így az eredményeket a *Kárpát Panel* ilyen korú fiataljainak megnyilvánulásaival érdemes igazán összehasonlítani, ám erre az idő rövidsége miatt még nem kerülhetett sor. Ez persze korántsem zárja ki a *Kárpát Panel*-ben és a *Mozaik 2001*-ben megkérdezettek véleményeinek hasonlóságát.

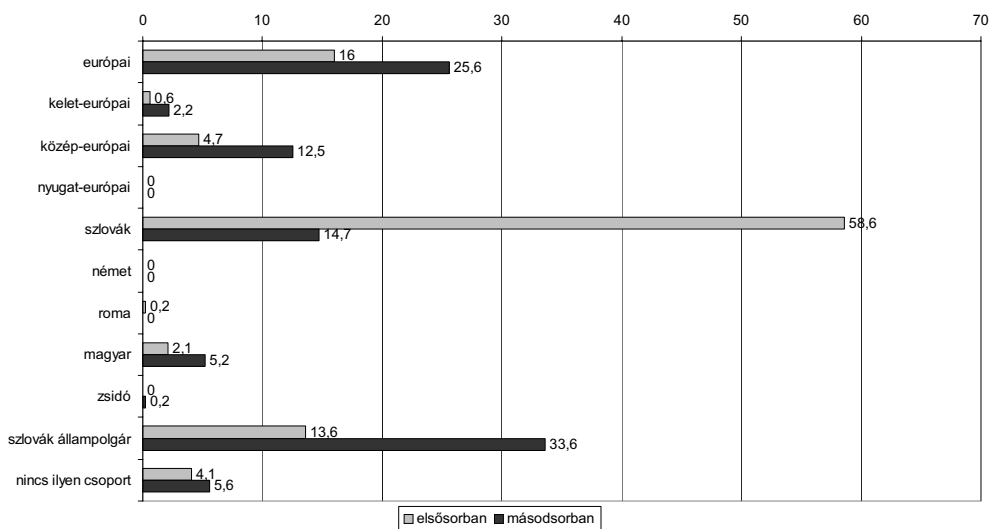
Most pedig lássuk, 2001-ben hogyan rezonált a nemzetiség kérdése a magyar és szlovák fiatalokban!

2.1. Nemzeti önbesorolás

Tizenhat érték közül a magyar fiatalok a nemzetiséget az 5. helyre rangsorolták, miközben minden második nagyon fontosnak tartotta. A szlovákok számára a nemzetiség lényegesen kisebb értéként jelent meg, ugyanis a tizenhat érték közül 14.-ként említették, s csak 16,4%-uk tartotta nagyon fontosnak.

Minek érzik magukat elsősorban és másodsorban? A magyarok leginkább magyar-ként és szlovákiai magyarként definiálták magukat (lásd 19. ábra), második választásként pedig a magukat szlovák állampolgárnak és európainak tartók aránya is növekedett.

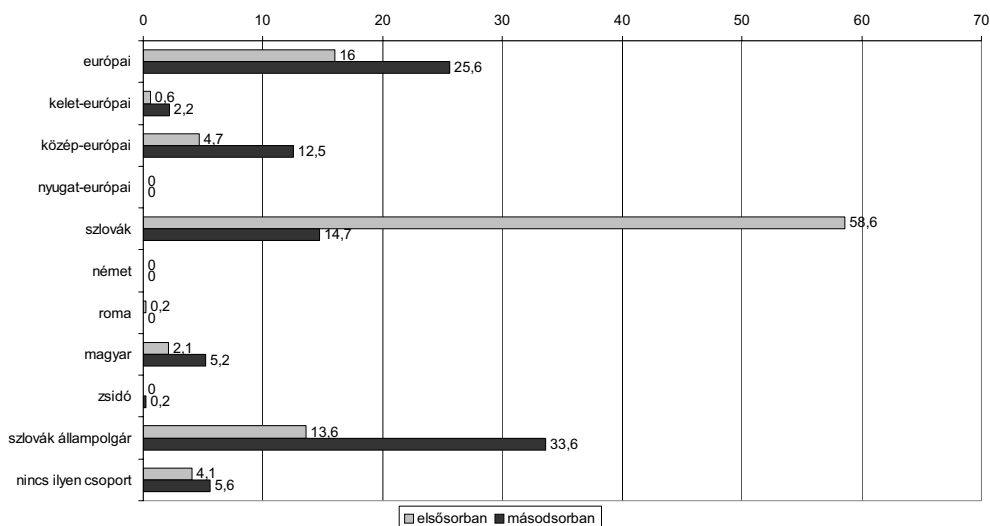
19. ábra. Minek érzi magát leginkább/másodsorban? I.* (%)

Megjegyzés: * – magyarok

A szlovák fiatalok elsősorban szlováknak, európainak és szlovák állampolgárnak, másodsorban európainak és szlovák állampolgárnak tartották magukat (lásd 20. ábra).

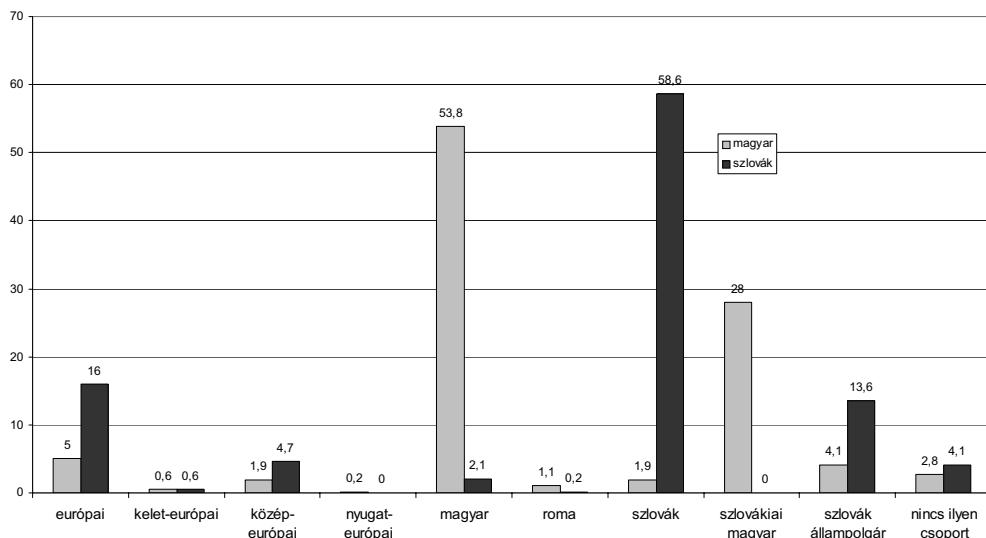
20. ábra Minek érzi magát leginkább/másodsorban? II.* (%)

Megjegyzés: * – szlovákok

Hasonlítsuk össze a két csoportot (lásd 21. ábra).

21. ábra. Minek érzik magukat leginkább? (%)

Először megállapíthatjuk, hogy minimális azoknak a fiataloknak az aránya, akik úgy érezték, nem tartoznak sehova. Az önbesorolást illetően mindkét csoportnál a kultúr-nemzeti identitás az elsődleges: a magyaroknál a magyar és a szlovákiai magyar – a vá-

laszadók 80%-a választotta egyiket vagy másikat. A szlovákoknak is csaknem 70%-a szlovákként definiálja önmagát. Első választásuknál az állampolgárság olyannyira nem elsődleges, hogy az európaiként történő önbesorolás is megelőzi, igaz, nem sokkal. Történik ez annak ellenére, hogy államalkotó nemzetről van szó.

A magyarok és a szlovákok között tehát a várttal ellentétben nem az állampolgári alapon történő önbesorolásban van a legnagyobb különbség, hanem az európai megnevezést illetően. A magyarok minimális mértékben tartják magukat elsősorban európainak (8%-uk, de ebben az európain kívül már benne vannak a magukat nyugat-, kelet- és közép-európainak nevezők is). A magukat elsősorban európainak tartó szlovákok csaknem háromszor többen vannak (21,3%).

Ugyancsak érdemes megemlíteni, hogy a magyarként, illetve szlovákként megszólított fiatalok 2-2%-a ellenkező nemzetiségűnek tartotta magát, tehát a szlovák magyarok, a magyar szlovákok, pedig amikor rákérdeztünk a nemzetiségükre, nem annak vallották magukat.

A második választásnál a magyarok esetében a kultúrnemzeti önbesorolás újabb megerősítést nyert, a szlovákiai magyar, majd a magyar nemzeti név választásával. Ugyanakkor nőtt a magukat európainak és szlovák állampolgárnak tartók részaránya. A magyar fiatalok 56%-a tartotta magát másodszorban magyarnak, bár a hangsúly itt már a szlovákiai magyaron volt. 21%-uk európaiként, 17%-uk szlovák állampolgárként azonosította önmagát.

A szlovák fiatalok második választásánál az európai önbesorolás fordult elő a leggyakrabban (41%), s csak ezután következett az állampolgári (33,6%) és a kultúrnemzeti (14,7%).

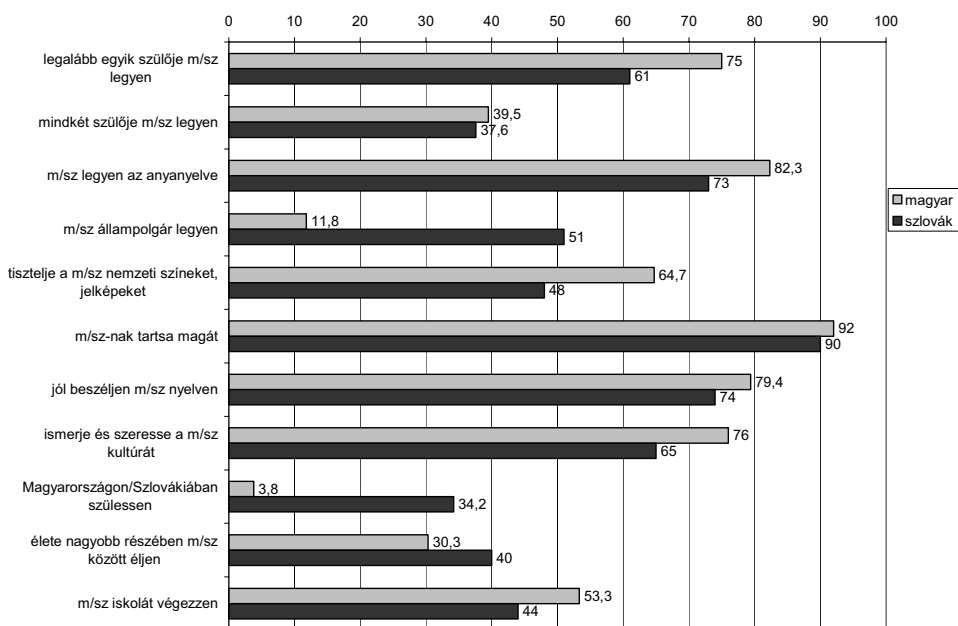
2.2. A nemzeti hovatartozás kritériumai

A magyar, illetve a szlovák nemzethez tartozás kritériumait illetően (lásd 22. ábra) a magyar fiatalok válaszai egyértelműen jelzik, hogy alapvető kritériumnak az önbesorolást tartják, vagyis szerintük elsősorban az magyar, aki magyarnak tartja magát. További fontos szempontok a magyar anyanyelv, a magyar nyelv és a magyar kultúra ismerete, s egy legalább félig magyar családi háttér. Többségük a hagyományok, a jelképek tisztelétét is fontosnak tartja. A magyar iskolát nagyjából felük jelölte be a magyarság feltételeként.

A többi kritériummal a magyar fiatalok többsége nem értett egyet. Tehát annak, aki magyar, nem kell okvetlenül homogén magyar családból származnia, nem kell magyar pártokra szavaznia, sem magyarok között élnie vagy magyar nyelvű istentiszteletre/misére járnia. Legfőképpen pedig nem szükséges, hogy magyar állampolgár legyen és/vagy Magyarországon szülessen. Az utóbbi szempont tarthatatlanságát bizonyítja az is, hogy 90%-uk úgy gondolta, a szlovákiai magyarok a magyar nemzet részét képezik. Vagyis magyarok, függetlenül attól, hogy nem Magyarországon élnek.

A magyar fiataloknál tehát egyértelműen megnyilvánult, hogy nemzetiségüket anyanyelvükből, kultúrájukból vezetik le, nem pedig az olyan jellemzőkből, hogy hol született, kik között él és milyen országnak az állampolgára.

22. ábra. Mi kell ahhoz, hogy valaki magyarnak/szlováknak számítsen? (%)

Összehasonlítva a magyarok és a szlovákok nemzetiségkritériumait azt látjuk, hogy mindkét csoport az önbesorolást, vagyis azt tartja elsődlegesnek, hogy valaki magyarnak, illetve szlováknak vallja magát. Ezután az anyanyelv következik, egyrészt az, hogy a magyarnak magyar, a szlováknak pedig szlovák legyen az anyanyelve, másrészt pedig az, hogy mindkét csoport jól beszélje az adott nyelvet. Ezeket a szlovákok háromnegyede tartja fontosnak, s bár e két kritérium náluk is a legfontosabbak közé tartozik, a preferenciák arányából látható, hogy a magyarok még inkább kiemelik őket. Az anyanyelv után mindkét csoport a nemzeti kultúra ismeretét és szeretetét tartja a legfontosabbnak, bár itt újfent a magyarok azok, akik még inkább kihangsúlyozzák ezt a feltételt.

A továbbiakban már elsősorban a különbségek mutatkoznak meg. A magyarok háromnegyede a kultúra ismeretével azonos fontosságot tulajdonít annak is, hogy a magyar embernek legalább az egyik szülője magyar legyen. Ezt a szlovákok is fontosnak tartják, de kevésbé (61%). A magyarok számára lényegesen fontosabb a nemzeti jelképek tisztelete, valamint az is, hogy az illető magyar iskolába járjon. A szlovákok viszont a szlovák állampolgárságot tartják fontosabbnak az előbbi kritériumoknál (51%), miközben a magyaroknak csak egytizede tartotta fontosnak a magyar állampolgárságot.

Hogyan érzik magukat magyarként és szlovákként? Mit jelent ez számukra? Mindkét csoport többsége büszke volt a nemzetiségére, s az egyes állítások fontossági sorrendje is ugyanaz (lásd 1. táblázat). Viszont ha összehasonlítjuk az egyetértések gyakoriságát, akkor a különbségek is feltáru-
l-
nak.

1. táblázat. Egyetért a következő állításokkal?

	Magyarok	Szlovákok
1. Büszke vagyok arra, hogy magyar/szlovák vagyok	86%	72%
2. A magyarság/szlovákság fontos meghatározója annak, hogy ki vagyok	63%	51%
3. Úgy érzem, hogy értékes tagja vagyok a magyarok/szlovákok csoportjának	44%	49%
4. Mások általában tisztelik a magyarokat/szlovákokat	36%	31%
5. Előnyt jelent magyarnak/szlováknak lenni	27%	31%
6. Úgy érzem, keveset tudok adni a magyarok/szlovákok csoportjának	26%	20%
7. Mások nem tartják nagyra a magyarokat/szlovákokat	20%	19%
8. Hátrányt jelent magyarnak/szlováknak lenni	17%	12%
9. Gyakran szégyellem, hogy magyar/szlovák vagyok	5%	5%

Bár mindkét csoportnál dominál a saját nemzetiségre való büszkeség, a magyarok büszkébbek a magyarságukra, mint a szlovákok a szlovákságukra. Másodikként leginkább azzal értettek egyet a fiatalok, hogy nemzetiségük fontos meghatározója önazonosságuknak. Ám újfent látható, hogy ez jellemzőbb a magyarokra, mint a szlovákokra. A magyarok viszont kevésbé érzik magukat nemzetük hasznos tagjának, mint a szlovákok.

A többi kijelentéssel már kevésbé értettek egyet a fiatalok. Mindkét csoport kb. egyharmada (a szlovákok valamivel kevesebben, mint a magyarok) válaszolta, hogy mások tisztelik a nemzetét, ami egyben azt is jelenti, hogy kétharmaduk ennek ellenkezőjét gondolta, vagyis azt, hogy a nemzete nem igazán örvend mások tiszteletének. Ugyanakkor csak egyötödük hiszi, hogy a nemzetét mások nem tartják nagyra, ami viszont azt jelenti, hogy mind a magyarok, mind a szlovákok többsége nem rabja ilyesfajta kisebbségi komplexusnak. E téren tehát elmondható, hogy a magyarok és a szlovákok többsége is nem eleve elrendelten látja tiszteletre méltónak vagy épp kisebbségnek a saját nemzetét, hanem a körülményektől függően érzi ilyennek vagy olyanoknak. Ezt az is mutatja, hogy csak 5%-uk szégyenkezik a nemzete miatt, 95%-uk nem.

Előnyt jelent-e vagy hátrányt magyarnak, illetve szlováknak lenni? A szlovákok valamivel előnyösebbnek tartották ezt a helyzetet, mint a magyarok, a hátrányt illetően pedig a magyarok voltak enyhe többségben. Viszont mindkét csoportban azok domináltak, akik sem előnyt, sem hátrányt nem láttak abban, hogy az adott nemzet tagjai. Összeítve tehát elmondható, hogy a nemzeti hovatartozás mindkét fél számára inkább pozitív jelentéssel bír. Többségük nemcsak büszke rá és nem szégyelli, nemcsak arról van meggyőződve, hogy nemzetét mások is nagyra tartják, hanem arról is, hogy saját maga is hasznos tagja tud lenni a nemzetének.

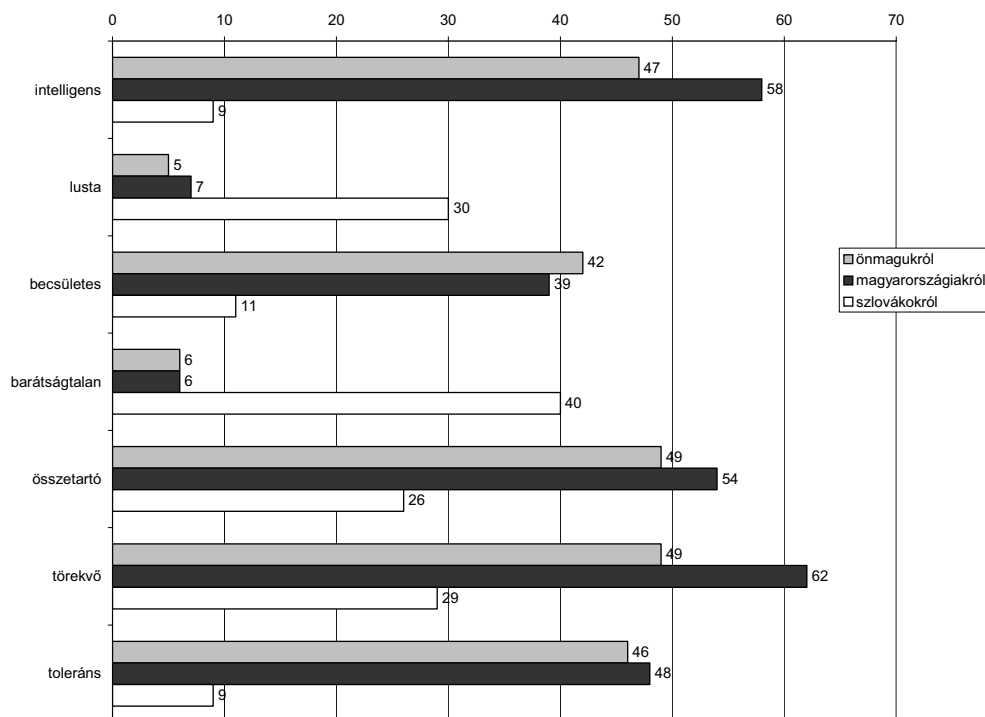
2.3. Önkép és az egymásról alkotott vélemények

Ezúttal is a szlovákiai magyarok, a magyarországi magyarok, valamint a szlovákok képezték a jellemzés tárgyát, s a fiataloknak azt kellett megítélniük, hogy a felsorolt hét tulajdonság – intelligens, törekvő, lusta, összetartó, toleráns, becsületes, barátságatlan – mennyire jellemzi ezeket a csoportokat.

A magyarok a szlovákiai és a magyarországi magyarokat elsősorban a pozitív tulajdonságokkal jellemezték. A magyarországi magyarok intelligensebbek és törekvőbbek nálunk, mi becsületesebbek, tolerancia terén pedig csaknem egyformák vagyunk. A két negatív tulajdonság a sor végén kullogott, s valójában ezeket csak nagyon kevesen tartották jellemzőnek e két csoportra.

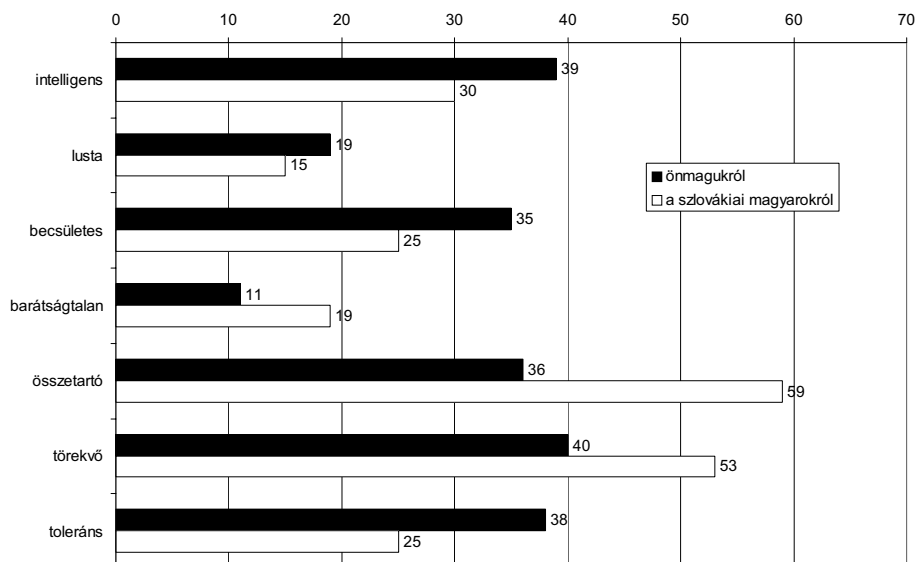
Ezzel szemben a szlovákok értékelésénél a pozitív tulajdonságok az „inkább nem jellemző” tartományba estek, s bár a negatív tulajdonságokat sem tartották egyértelműen jellemzőnek rájuk, az említések gyakoriságát tekintve mégis ezek kerültek az élre. A magyar fiatalok tehát úgy látták, hogy a szlovákok inkább barátságtalanok, lusták, s a jó tulajdonságok terén leginkább a törekvés és az összetartás jellemző rájuk. A 23. ábra mindezt érzékletesen szemlélteti.

23. ábra. A magyarok jellemzőnek tartják (%)

A szlovákok önképe visszafogottabb (lásd 24. ábra). A felsorolt jó tulajdonságokkal csupán 35-40%-uk azonosult, vagyis jóval kevesebben, mint ahányan a szlovákiai magyarok közül. Elsősorban toleránsabbnak, de intelligensebbnek és becsületesebbnek is tartják magukat a szlovákiai magyaroknál, azok viszont a szlovákok szerint jóval összetartóbbak és törekvőbbek náluk. S barátságtalanabbak is. A lustaságot viszont inkább szlovák tulajdonságnak tartják, s nem is kevesen (19%).

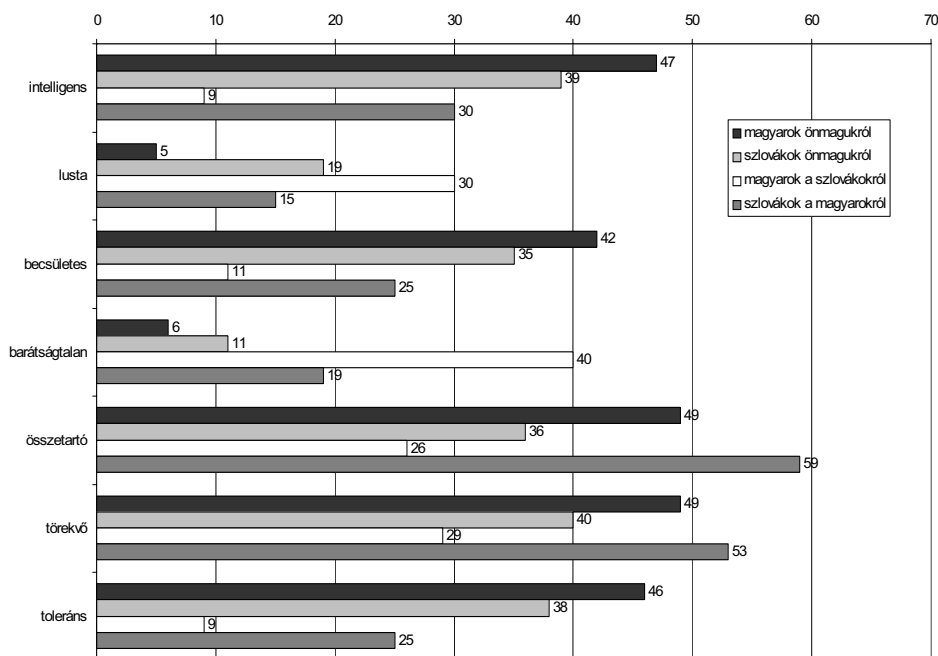
24. ábra. A szlovákok jellemzőinek tartják (%)

Érdekes kép tárul a szemünk elé, ha összehasonlíttjuk, hogy a szlovákiai magyarok és a szlovákok milyen mértékben jellemzik az egyes tulajdonságokkal önmagukat és a másik csoportot (lásd 25. ábra).

A jó tulajdonságok terén a magyarok önképe pozitívabb a szlovákok önképénél, főleg ami az összetartást és a törekvést illeti. Vagyis a szlovákok kevésbé tartják magukat összetartónak, törekvőnek, intelligensnek, toleránsnak és becsületesnek, mint a magyarok önmagukat. A magyarok pozitívabb önképéhez az is hozzájárul, hogy a két negatív tulajdonsággal is ritkábban azonosulnak, mint a szlovákok. Miközben minden huszadik magyar tartja magát lustának és barátságtalannak, addig minden ötödik szlovák lustának, minden tizedik pedig barátságtalannak jellemezte a saját csoportját. Az önkép terén tehát a szlovákok pozitív értékeléseikben visszafogottabbak, negatív értékeléseikben pedig önkritikusabbak a szlovákiai magyaroknál.

25. ábra. Önmagukról és egymásról alkotott kép (%)

Ez a másság az egymásról alkotott képben is tetten érhető, mégpedig abban, hogy a magyar fiatalok sokkal rosszabb véleményekkel vannak a szlovákokról, mint a szlovák fiatalok a magyarokról. A szlovákok sokkal felruházzák pozitív tulajdonságokkal a magyarokat, mint fordítva. Sőt, két esetben még a magyarok önértékelését is megelőzik, hiszen összetartóbbnak és törekvőbbnek tartják őket, mint a magyarok önmagukat. A magyarokat háromszor több szlovák tartja intelligensnek és toleránsnak, nagyjából kétszer több becsületesnek, összetartónak és törekvőnek, mint amennyi magyar jellemzi ugyanezen tulajdonságokkal a szlovákokat. Ugyanakkor kétszer több magyar gondolja a szlovákokról, hogy lusták és barátságtalanok, mint amennyi szlovák a magyarokról.

3. ÖSSZEGZÉS

A fenti írás a nemzeti identitás néhány szeletének feltérképezésére irányult. Bár nem állt szándékomban összehasonlítani a 2007-es felnőtt szlovákiai magyar népesség véleményeit a 2001-es felmérés 14–29 éves alanyainak véleményeivel, annyi azonban idekíváncsodik, hogy mélyebb elemzés nélkül is felsejlettek a legalapvetőbb hasonlóságok, amelyek már korábban is jellemezték a szlovákiai magyarokat, s úgy látszik, az idő múlása sem változtak: 1. önbesorolásunk elsősorban kultúrnemzeti, nem pedig államnemzeti alapon működik; 2. a nemzeti hovatartozás legalapvetőbb szempontja az önbesorolás, a magyar anyanyelv, valamint a magyar nyelv és a magyar kultúra ismerete. Természetesen más párhuzamok is vonhatók, sőt a szlovák–magyar hasonlóságok és különbségek egy részét is felvillantottuk, de ezekkel kapcsolatban mégiscsak jobbnak tartom megvárni, miről árulkodik majd az adatok mélyebb szintű elemzése. Hiszen épp az

elhamarkodott következtetésekből születhetnek újabb mítoszok és sztereotípiák, amelyek mellékesen már keletkezésük pillanatában sem biztos, hogy megfelelnek a valóságnak.

Végezetül, ennyi adat és összefüggés után hadd legyek egy kicsit személyes. Elárulom, mi lett a bevezetőben említett diáklap-kiadási történet folytatása. Diáklapot végül nem adtunk ki, de a két magyar szakos fiú lelkesedése és aktivitása később sem hagyott alább. Többek között megalapították a Fórum Intézetet és a *Fórum Társadalomtudományi Szemlét*. S ahogy elnézem őket, még csak nem is nagyon híztak meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Veres Valér 2005. *Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Papp Z. Attila–Veres Valér (szerk.) 2007. *Kárpát Panel 2007*. Budapest, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

A STABIL MAGYAR VÁLASZTÓPOLGÁR PORTRÉJA, AVAGY A SZLOVÁKIAI MAGYAROK POLITIKA IRÁNTI ÉRDEKLŐDÉSE ÉS VÁLASZTÁSI HAJLANDÓSÁGA 2001 ÉS 2006 KÖZÖTT

Amikor egy kutatás során a politikára terelődik a szó, az interjúalanyok általában vagy rávágják, hogy „igen, nagyon érdekel, legszívesebben magam is politikus lennék”, vagy azt mondják, „isten mentsen a politikától”, esetleg „hagyjon nekem békét a politikával, elegendem van belőle, másról sincs szó, mindig csak a politikáról” (persze ennél cifrább válaszok is elhangzanak). Az itt következő sorok továbbolvasása szempontjából teljesen mindegy, hogy a tisztelt olvasó melyik csoportba sorolja önmagát. Ez a tanulmány mindenkiről szól. Azokról is, akiket érdekel a politika, de azokról is, akiket nem érdekel.

A tömegkommunikációs eszközök időről időre – leggyakrabban a parlamenti választások előtt – arról is tájékoztatnak, hogy egy adott időpontban az ország lakosai közül hányan mennének el szavazni. Ez az információ vagy a média saját felmérésének eredményein alapul, vagy valamilyen közvélemény-kutatásból származik. Bár a kettő között lényeges különbségek vannak⁸, egy dolog azonos: a feltett kérdés. Ez a kérdés, a különböző közvélemény-kutatások egyik leggyakoribb kérdése, így hangzik: „Ha x időpontban (ma, holnap, jövő vasárnap stb.) lennének a parlamenti választások, Ön elmenne szavazni?” A jelenség, amelynek vizsgálatát ezzel a kérdéssel nyitjuk meg, nem más, mint a választási hajlandóság, vagyis tanulmányunk második témája.

8 Csak egyet említek: a felmérésekben az vesz részt, akinek kezébe kerül a kérdőív és válaszolni is hajlandó; s mivel nem ismert az alapsokaság, például egy újság teljes olvasótábor, a válaszadókból nem lehet visszakövetkeztetni az alapsokaságra. Azaz a kapott adatok nem általánosíthatók, mert a minta nem reprezentatív. A közvéleménykutatásoknál – amennyiben persze kellőképpen hozzáértő csapat végzi őket – a lakosságból vagy más alapsokaságból felépített reprezentatív mintán zajlik a kutatás, s a kérdőívekre a megadott kritériumoknak megfelelő emberek válaszolnak. Az eredmények egy előre beszámított valószínűséggel általánosíthatók az egész alapsokaságra.

1. A POLITIKA IRÁNTI ÉRDEKLŐDÉS

A Fórum Kisebbségkutató Intézet 2001 és 2007 között elvégzett számos szociológiai felmérése bizonyítja, hogy a szlovákiai magyarok többségét nem igazán érdekli a politika.⁹ A sorozatosan tapasztalt lanyha érdeklődést a 2007 májusából származó legfrissebb adatok is alátámasztják (Lampl 2007). Ezek szerint a felnőtt korú szlovákiai magyarok 45%-át nem érdekli a politika, egyharmaduknál az érdeklődés határát súrolja, igazi érdeklődés pedig 18%-ukra jellemző. Általában elmondható, hogy a különböző népességek politika iránti érdeklődése a korrallal és az iskolai végzettséggel nő, vagyis a fiatalabbakat és az alacsonyabb iskolai végzettségűeket kevésbé érdekli a politika, mint az idősebbeket és az iskolázottabbakat. Ez a szlovákiai magyarokra is jellemző, ám az ő politikai érdeklődésüket illetően konkrétabb és részletesebb ismeretekkel is rendelkezünk.¹⁰

9 A következő kutatásokról van szó: *Az MKP népszerűsége a magyar választópolgárok körében* (2001. június), *A szlovákiai magyarok választási hajlandósága, pártpreferenciái és az MKP-val szembeni választási magatartása* (2002. április és 2002. július), *A szlovákiai magyarok értékrendje és véleményei aktuális közéleti kérdésekről* (2003. május), *Parlament választás I.* (2006. április), *Parlament választás II.* (2006. május), *Kárpát Panel* (2007. május). Valamennyi kutatás reprezentatív szlovákiai magyar mintán készült kérdőíves módszerrel. A mintát 800 felnőtt alkotta, a lekérdezés a magyarlakta járásokban, valamint Pozsonyban és Kassán zajlott. A *Kárpát Panel 2007* nemzetközi összehasonlító kutatást ugyancsak kérdőíves módszerrel folytattuk le, 600 felnőtt szlovákiai magyar mintáján.

Több kvalitatív felmérést is végeztünk. Ezek közül a tanulmány szempontjából releváns a 2003 májusában a szlovákiai felnőtt lakosság körében készített fókuszcsoporthoz tartozó felmérés. Öt csoportot szálaltattunk meg: három magyar nemzetiségű alanyokból állt (helyszín: Somorja, Rimaszombat, Rozsnyó), kettő pedig szlovák nemzetiségűekből (helyszín: Sellye, Rimaszombat). Fókuszcsoporthozként 12 személyt válogattunk, akik mindkét nemet, valamennyi korcsoportot (fiatalok, középkorúak, idősebbek), valamennyi iskolai végzettségi kategóriát (alapiskolai, szaktanintézeti, érettségizett, diplomás) képviselték, továbbá voltak köztük városiak és vidékiek is. Az irányított csoportbeszélgetések időtartama 150-180 perc volt.

A felmérésben azt vizsgáltuk, hogyan él meg a választópolgárok az akkortájt végbemenő társadalmi-gazdasági változásokat (munkanélküliség, új foglalkoztatási törvény, egészségügyi reform, az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamata), mi a véleményük a felmérés időpontjában leginkább vitatott közéleti témákról (EU-népszavazás, a népszavazás előtti kampány, magyar egyetem, régiófejlesztés) és milyenek tapasztalják az MKP választópolgárokhoz való viszonyát.

10 2006 tavaszán lefolytattunk egy kvalitatív felméréssorozatot, amelyben a következő csoportokra fókuszáltunk: nők, fiatalok (18–30 évesek), munkanélküliek, vegyes családban élők (vegyes nemzetiségű szülők gyermekei/vegyes házasságban élők, illetve mindkettő szempontnak megfelelő alanyok). A felmérés hét fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálatból állt. A tizenkét tagú fókuszcsoporthoz a jelzett igényeknek megfelelően álltak össze. A vizsgálat sorozat a következő helyszíneken folyt: Somorja – 2 fókuszcsoporthoz (nők, fiatalok), Vágsellye – 1 fókuszcsoporthoz (vegyes családban élők – Nyugat-Szlovákia), Rimaszombat – 2 fókuszcsoporthoz (munkanélküliek, vegyes családban élők – Közép-Szlovákia), Rozsnyó – 2 fókuszcsoporthoz (munka-

Azt, hogy a szlovákiai magyarokat érdekli-e a politika, alapvetően három tényező, az *iskolázottság*, a *kor* és a *szociális helyzet* határozza meg, mégpedig a következőképpen:

- az iskolázottabbakat jobban érdekli, mint az alapfokú, illetve érettségi nélküli szaktanintézeti végzettségűeket;
- a fiatalabbakat kevésbé érdekli, mint a középkorúakat vagy az idősebbeket;
- minél rosszabb a szociális helyzetük, annál kevésbé érdekli őket a politika (a munkanélkülieket kevésbé érdekli, mint a gazdaságilag aktívakat vagy a nyugdíjasokat).

Ezek a tényezők külön-külön is hatnak, ugyanakkor összefonódva különbözőképpen erősíthetik, de gyengíthetik is egymást. Ezekben a kombinációkban gyakran szerepet játszik egy további tényező, mégpedig az interjúalany lakhelye. A legrosszabb kombináció az alacsony iskolai végzettség, a munkanélküliség, a fiatal kor és az olyan lakhely, ahol hosszú távon is nehéz munkát találni, mint például sok közép- és kelet-szlovákiai lakos esetében. Őket a politika egyáltalán nem érdekli.

A nem önmagában nem befolyásolja a politikai érdeklődést. Bár sokan és gyakran feltételezik, hogy a nőket kevésbé érdekli a politika, mint a férfiakat, ez egyáltalán nincs így. A nők politikai érdeklődése a férfiakéhoz hasonlóan megoszlik. A nők közül leginkább a nyugat-szlovákiai, iskolázottabb, dolgozó és közép-, illetve idősebb korúak figyelik a politikát. Legkevésbé a közép- és kelet-szlovákiai, munkanélküli nőket érdekli a politika. Közülük leginkább a fiatalokat és az idősebbeket nem érdekli, míg a középkorúak valamivel magasabb érdeklődést tanúsítanak iránta.

Amint ez a fenti sorokból kiderült, a kor is befolyásolja a politika iránti érdeklődést, mégpedig a már említett értelemben, vagyis, hogy a fiatalabbakat kevésbé érdekli a politika, mint a középkorúakat és az idősebbeket. Ez a hatás azonban nem abszolutizálható, ugyanis a kor az iskolai végzettséggel együtt hat igazán. A kor, az iskolai végzettség és a lakhely kombinációja pedig tovább árnyalja a korcsoportok politika iránti érdeklődését. Az iskolázottabb, még egyetemista vagy már diplomásként dolgozó fiatalokat, közülük is főleg a Nyugat-Szlovákiában élőket, jobban érdekli a politika, mint a másik két régió fiataljait vagy a nyugat-szlovákiai, de alacsonyabb iskolai végzettségű fiatalokat. Az iskolázottságnak a fiatalabb korcsoportoknál nagyobb súlya van, mint az idősebeknél. Az utóbbiak politikai érdeklődését kevésbé befolyásolja iskolázottságuk mértéke, mint a fiatalokét.

A munkanélküliség ténye erősen befolyásolja a politika iránti érdeklődést, főleg Közép- és Kelet-Szlovákiában. Minél hosszabb ideje munkanélküli valaki, annál kevésbé érdekli a politika. Legkevésbé a fiatal munkanélkülieket érdekli, akik egyik csoportja a szülők és a tágabb környezet sorsából kiindulva kilátástalannak látja a helyzetét, és nem tud magával mit kezdeni, a másik csoport pedig hasonló okok miatt azon ügyködik, hogy elmeheessen, elmenekülhessen ezekről a tájakról, lehetőleg

nélküliek, vegyes családban élők – Kelet-Szlovákia). A fókuszcsoportos interjúk átlagos időtartama 120 perc volt.

Bár az eredmények módszertani okokból kifolyólag nem vetíthetők ki a teljes szlovákiai magyar népességre, mindenképpen nagyon fontosak, mivel helyenként alátámasztják, másutt kiegészítik és pontosítják a szlovákiai magyarok politika iránti érdeklődésével kapcsolatos tudásunkat. Ezen kívül részletes betekintést nyújtanak a vizsgált csoportok politika iránti érdeklődésébe.

külföldre.¹¹ Ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk a munkanélküliek iskolai végzettség szerinti rétegződéséről. A munkaügyi statisztikákból ismert, hogy a jelenlegi munkanélküliek többségének – főleg a tartósan munkanélkülieknek – alacsony az iskolai végzettsége, nincs semmilyen szakképesítése. Az iskolázottság szintje tehát itt is alaposan hozzájárul a politika iránti érdektelenséghez.

Most pedig nézzük meg, mi rejlik a politika iránti érdektelenség hátterében! Az érintettek elmondása alapján négy fő ok rajzolódik ki:

1. *A politika egyszerűen kívül esik az érdeklődési körükön.* A családtól, a kutyán keresztül egészen a kerti munkáig minden egyéb jobban érdekli őket. A család, a kutya és a kert nem fiktív példa. Az interjúalanyok által felsorolt többi érdeklődési területtel együtt arra utal, hogy ezek az emberek gyakran nagyon befelé fordulók. Igazából a szűkebb vagy a tágabb család az egyetlen közösség, amelyben gondolkodnak, s a külvilág történései csak addig és annyira keltik fel az érdeklődésüket, ameddig és amennyire hasznosak vagy veszélyesek a család számára. Ezért nem is figyelik rendszeresen a történéseket, s mivel nem figyelik, nem is értik a körülöttük zajló eseményeket – azokat sem, amelyek pedig érdekelnék őket, mert érintve érzik magukat vagy családtagjukat. S mivel nem értik, úgy érzik, hogy a politika átláthatatlan, nem nekik való, nekik ez „magas”, ami újfent megerősíti a politika iránti érdektelenségüket. Mindez leginkább az iskolázatlanabbak (az alapiskolát és inasiskolát végzettek) egy részére jellemző, mégpedig korra való tekintet nélkül. Nagyon érdekes, hogy amennyiben a beszélgetéseknek csak a manifeszt tartalmára koncentrálunk, akkor úgy tűnhet, hogy ez a fajta politika iránti közömbösség inkább a nőkre és a legfiatalabb férfiak egy részére jellemző. Ám a latens tartalmakat vizsgálva kiderül, hogy sok középkorú férfira is tipikus. Csupán az a különbség, hogy míg a nők és a húsz év körüli férfiak nyíltan bevallják, hogy a hátuk közepe sem kívánja a politikát, az ennél idősebb férfiak a valódi okot más okok mögé rejtik. Mintha nem tartanák „férfiasnak” csak úgy kerek perec bevallani, hogy őket a politika önmaga miatt nem érdekli, önmaga miatt nem vonzó dolog számukra.

2. *A politika fontosságának lekicsinylése,* abban az értelemben, hogy szerintük az élethelyzetükből adódó létfontosságú kérdésekkel kell foglalkozniuk, márpedig a politikát nem tartják annak. Leginkább a munkanélküliekre jellemző ez az érvelés. Egy részüknél azonban a kimondott ok mellett (például „minek nekem a politika, az semmire sem jó, nekem fontosabb dolgaim vannak”) ott rejlik a más kontextusban gyakran megfogalmazott meggyőződés, hogy a politika úgysem tud nekik segíteni, sőt, nem is akar, s valójában ezért nem érdeklődnek iránta. Ezek az emberek kinyilatkoztatott politika iránti közömbösségük ellenére sokkal tájékozottabbak az előző csoportnál, ami jelzi, hogy valahol a lelkük mélyén azért mégis érdekli őket a politika, csak már csalódtak benne, mivel nem oldotta meg létfontosságúnak ítélt problémáikat (például a munkanélküliséget). Ezért nem érdeklődnek iránta.

3. *A politika és a politikusok iránti bizalmatlanság* a politika iránti közömbösség leggyakoribb oka. Sőt, ez hívja elő a politika iránti ellenszenvet. Mert ilyesmi is előfordul, főleg a férfiak körében, korra és szociális helyzetre való tekintet nélkül. „Félrevezetnek, a politika színház, és a színház nem érdek.”

11 A vegyes családban élőek politika iránti érdeklődését a vegyes család ténye önmagában nem határozza meg, náluk is inkább a fenti tényezők hatnak.

4. *A politika tudatos hártása*, ami kizárólag a fiatalok egy részére jellemző. Ez egy tudatosan kiépített politikaellenes magatartás, amely a politika ignorálásával jár együtt. Ők nem azt mondják, hogy a politika eredendően nem érdekli őket, ezért nem is figyelik, hanem azt, hogy nem akarnak vele foglalkozni, s ezért nem érdekli őket. Az érdektelenség tehát egy tudatos döntés következménye. Ennek a magatartásnak esetenként lehet ideológiai alapja, de leggyakrabban inkább egyfajta dacot, alternatív, a felnőttektől eltérő viselkedésmódot akar kifejezni.

A politika iránti érdeklődést nagymértékben befolyásolják az épp napirendre tűzött témák. Általában elmondható, hogy az embereket elsősorban az érdekli, ami velük kapcsolatos, ami érinti őket. Amennyiben a politikusok ezekkel a témákkal foglalkoznak, akkor az emberek úgy érzik, hogy őket is érinti a politika, s ezért nagyobb érdeklődéssel figyelik. Amennyiben úgy látják, hogy a politika nem foglalkozik ilyen témákkal, vagy nem úgy foglalkozik velük, ahogyan szerintük kellene, akkor olyan érzésük támad, hogy a politika rajtuk kívül, tőlük függetlenül, őket figyelmen kívül hagyva folyik, s csökkenhet az iránta tanúsított érdeklődésük.

A kilencvenes évek közepétől végzett kutatásaink szerint a szlovákiai magyarokat elsősorban a gazdasági, a szociális és az egészségügyi szférával kapcsolatos kérdések érdeklik, s csak ezután következnek a kisebbségpolitikai témák, pontosabban a szlovákiai magyarok helyzete.¹² Nézzük meg, vajon mennyire foglalkoztatják őket az ezzel kapcsolatos kérdések!

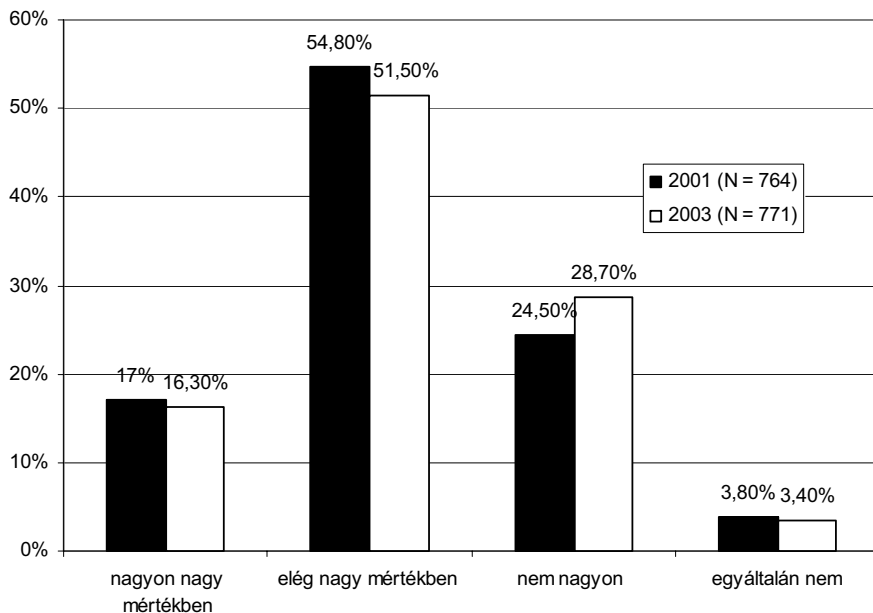
A témára vonatkozólag 2001-es és 2003-as adatokkal rendelkezünk (lásd 1. ábra), amelyek szerint 2001-ben a megkérdezettek 71,8%-át, 2003-ban 67,8%-át foglalkoztatták ezek a kérdések, tehát lényegesen többen érdeklődtek irántuk, mint a politika iránt.¹³ 2001-ben a szlovákiai magyarok 28%-a, 2003-ban csaknem egyharmada nem tanúsít

12 Például 2002-ben a munkanélküliség 95%-ukat, az egészségügy helyzete 92%-ukat foglalkoztatta. Ezt követőleg a legfrekvenciáltabb témák az életszínvonal, a gazdaság helyzete és a pályakezdekők helyzete (82-84%), a fiatalok helyzete (76%), a lakáshelyzet (72%), az iskolaügy és a közbiztonság helyzete (67-69%), majd a szlovákiai magyarok számának csökkenése (64%) és a szlovákiai magyarok helyzete (60%). Ezeket a területeket a felsorolás sorrendjében tartották problémásnak, vagyis a szlovákiai magyarokat érintő jelenségek közül a lélekszámcsökkenés jelent meg elsődleges problémaként (érthető, hiszen a népszámlálás utáni évről van szó, amikor ez az egyébként korántsem új keletű probléma a „téma” szintjére emelkedett). A szlovákiai magyarok helyzetét kevésbé érzékelték problémásnak, s ezért kevésbé is foglalkoztatta őket. Azon kívül, hogy vannak területek, amelyek mindenkit egyformán foglalkoztattak, vannak olyanok is, amelyek bizonyos csoportokat jobban érdekelték, mint másokat. Például 2006-ban a nőket a családdal kapcsolatos kérdések és az iskolaügy foglalkoztatta leginkább, a fiatalokat pedig az iskolaügyön belül a tandíjfizetés körüli viták, az érettségi körüli bonyodalmak, és a pedagógusi bérek alakulása.

13 Ez mindenképpen arra utal, hogy a politikát és a szlovákiai magyarok helyzetét a válaszadók két különböző dologként értelmezik, mint ahogy lényegüket tekintve valóban két különböző dologról van szó. Viszont a magyarkérdés Szlovákiában mindig politikai téma is egyben, tehát a kettő – a politika és a magyarkérdés – nem választható el teljesen egymástól. A kvalitatív felmérések részben rávilágítottak ennek a kettősségnek a gyökerére. Politika alatt a szlovákiai magyarok elsősorban a szlovák politikusok politizálását és a nagypolitikát értik, azaz olyan témákat, amelyek véleményük szerint valahol magasan felettük dőlnek el, amelyekbe nem tudnak beleszólni, mert szerintük erre az MKP-nak sincs lehetősége.

tott érdeklődést az őket érintő problematika iránt. Az érdeklődők aránya tehát az évek során enyhén csökkent. Ugyanakkor látható, hogy nagyjából 17%-uk mindkét időpontban nagyon nagymértékű érdeklődést tanúsított.

1. ábra. Foglalkoztatják-e a szlovákiai magyarok helyzetével kapcsolatos kérdések?

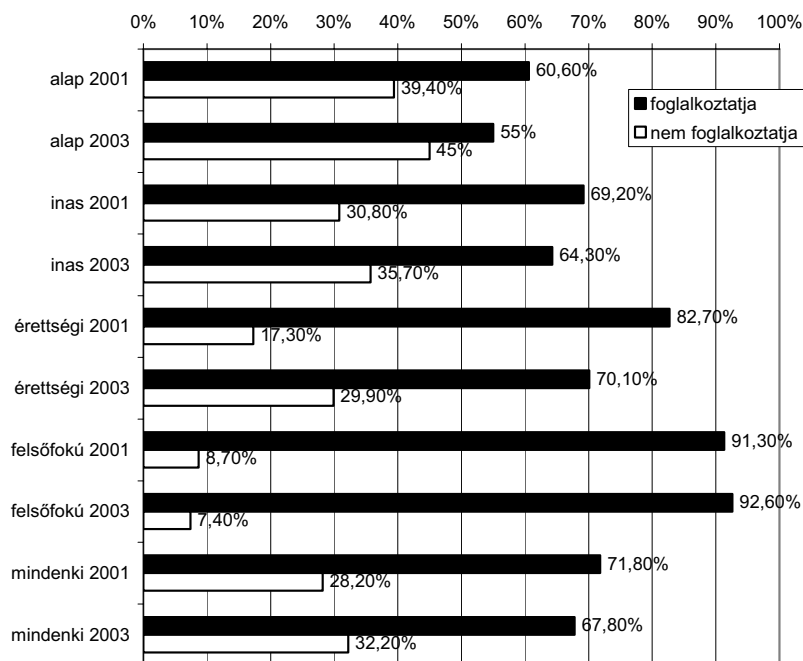

Láttuk, hogy a politika iránti érdeklődés több tényezőtől függ. A szlovákiai magyarok helyzetével kapcsolatos kérdések iránti érdeklődést azonban nem befolyásolja sem a nem, sem a kor, sem a lakhely, csupán az iskolázottság szintje. Az viszont nagyon erősen (lásd 2. ábra).

Minél magasabb a válaszadók iskolai végzettsége, annál inkább foglalkoztatják őket a szlovákiai magyarokkal kapcsolatos kérdések. Az alapiskolai és az inasiskolai végzettséggel rendelkezők érdeklődése mindkét évben átlagon aluli volt, az érettségizettek és a diplomásoké átlagon felüli. 2001-ben az alapiskolát végzettekhez képest az egyetemet végzettek között 30%-kal volt magasabb az érdeklődők aránya, 2003-ban pedig ez a különbség 38%-ra nőtt.

Ugyanakkor 2001-hez képest 2003-ban az egyetemet végzettek kivételével minden iskolázottsági szinten csökkent a szlovákiai magyarok helyzete iránt érdeklődők aránya. Az alapiskolai és az inasiskolai végzettségűeknél nagyjából 5%-nyi ez a csökkenés, az érettségizetteknél viszont drasztikusnak mondható: míg 2001-ben csaknem minden hatodik érettségizettet nem foglalkoztatott ez a kérdéskör, addig 2003-ban már minden harmadikat. Hogy mi idézhette elő a szlovákiai magyarok iránti érdeklődésnek ezt az általános apadását, amely az érettségizettek körében csúcsosodott ki, arról megfelelő adatok híján egyelőre csak feltételezéseink lehetnek.

2. ábra. Milyen mértékben foglalkoztatják a szlovákiai magyarok helyzetével kapcsolatos kérdések?*

Megjegyzés: * – Iskolai végzettség szerint

Az egyik lehetséges ok azzal függ össze, hogy a válaszadók milyen tantervű iskolákat végeztek. Az oktatás nyelve ugyanis szignifikánsan befolyásolja a szlovákiai magyarok helyzete iránti érdeklődést. A 2001-es adatokból kimutatható, hogy a magyar iskolát végzetteket jobban foglalkoztatja a szlovákiai magyarok helyzete, mint azokat, akik szlovák iskolába jártak (lásd 3. ábra). Ez az összefüggés az iskola típusától függetlenül érvényes, vagyis az alapiskolai végzettségtől kezdve az egyetemi végzettségig kimutatható, de mégsem mindegy, hogy melyik iskolatípusról van szó. Továbbra is az iskolázottság szintje a meghatározó tényező, ám ennek társulása a magyar, illetve a szlovák oktatási nyelvvel a következőket eredményezi:

1. Az iskolatípus és a magyar oktatási nyelv kombinációja minden esetben a szlovákiai magyarok helyzete iránti átlagon felüli érdeklődéshez vezet. Konkrét példaként vegyük a magyar alapiskolai és a magyar inasiskolai végzettségűeket. Míg 2001-ben a szlovákiai magyar valóság az összes megkérdezett 71,8%-át foglalkoztatta, a két említett csoportnak a háromnegyedét. Ez persze nem olyan nagy különbség, de ne feledkezzünk meg arról, hogy az összes alapiskolai végzettségű megkérdezettnek csupán 60%-a érdeklődött a magyarkérdés iránt. A magyar tanítási nyelv tehát nagymértékben kompenzálta az alapiskolai végzettségből adódó magasabb fokú érdektelenséget.

2. Ezen kívül az iskolatípus és a magyar oktatási nyelv kombinációja csökkenti az egyes iskolázottsági csoportok érdeklődése közötti különbséget. Tehát esetükben már nem érvényes, hogy minél magasabb végzettsége van valakinek, annál jobban foglalkoztatja a szlovákiai magyarok helyzete. Viszont továbbra is leszögezhetjük, hogy az érett-

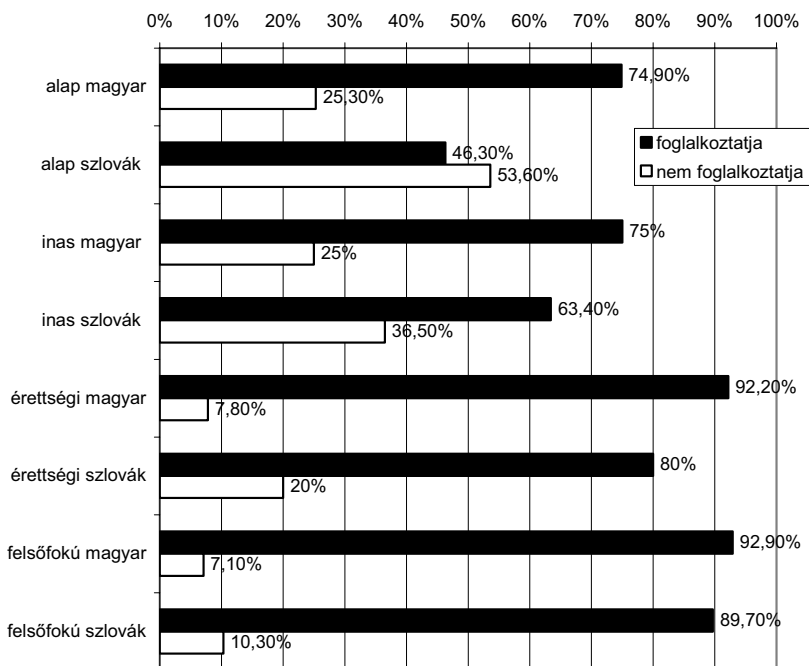
ségizetteket és a diplomásokat jobban foglalkoztatja (mindkettő 92%-át), mint az alapiskolai és az inasiskolai végzettségűeket (mindkettő 75%-át).

3. Az iskolatípus és a szlovák oktatási nyelv kombinációja minden esetben csökkeni a szlovákiai magyarok iránti érdeklődést. A szlovák alapiskolát és a szlovák inasiskolát végzettek érdeklődése mélyen átlagon aluli.

4. Minél alacsonyabb iskolai szintű szlovák nyelvű végzettséggel rendelkezik valaki, annál kevésbé érdeklik a szlovákiai magyarok. Míg a szlovák egyetemet végzettek döntő többségét foglalkoztatja ez a kérdés (a magyar nyelven szerzett diplomásokhoz képest 3%-kal vannak kevesebben), a szlovák alapiskolát végzetteknek csupán 46%-át (ami csaknem 30%-kal kevesebb a magyar alapiskolát végzeteknél). Tehát, aki szlovák alapiskolába járt, annak az érdeklődése a magyarok helyzete iránt alaposan megcsappant (vagy esetleg ki sem fejlődött?).

Bár ennek a rövid elemzésnek nem ez volt az elsődleges célja, akaratlanul és „előrel nem tervezetten” is újabb bizonyítékként szolgál a szlovák oktatási nyelv magyar identitást romboló hatására, főleg a szlovák alapiskolát végzettek körében (vö. Lampl 1999), hiszen a nemzeti identitásnak a szlovákiai magyarok helyzete iránti érdeklődés is egyfajta mutatója. Visszatérve az eredeti kérdéshez, hogy mi okozhatja a téma iránti érdeklődés csökkenését, az oktatási nyelv ehhez annyiban járulhat hozzá, hogy minél többen járnak szlovák alapiskolába, annál inkább gyengül az identitás, s annál kisebb lesz az érdeklődés a vizsgált és a hozzá hasonló, szlovákiai magyarokat érintő kérdések iránt. Úgy gondolom, a bemutatott összefüggés ennek a folyamatnak egy apró láncszemét alkotja.

3. ábra. Milyen mértékben foglalkoztatják a szlovákiai magyarok helyzetével kapcsolatos kérdések?*

Megjegyzés: * – 2001-es adatok, iskolai végzettség és az oktatás nyelve szerint

2. VÁLASZTÁSI HAJLANDÓSÁG

A választási hajlandóságról szóló adatoknak a politikusok és a szakértők mindig nagy figyelmet szentelnek. Először is ezek alapján próbálják megbecsülni, hogy milyen lesz a választási részvétel. Másodszor, ha a választási részvétel nem felel meg a választási hajlandóságnak, vagyis nem annyian mentek el szavazni, mint amennyien a felmérések alapján el akartak menni, akkor a kutatókat lehet hibáztatni, mivel nem azt jósolták meg, ami bekövetkezett (ennél jobban már csak akkor lehet őket okolni, amikor a tényleges választási eredmények térnek el az előzetes választási preferenciáktól). Pedig a választási hajlandóság és a választási részvétel két teljesen különböző dolog. A pozitív választási hajlandóság csupán valószínűsíti a választási részvételt, de biztos jóslat nem várható tőle. Hiszen aki el akar menni szavazni, inkább minősíthető potenciális választónak, mint az, aki nem akar elmenni, viszont különböző okok miatt a választani akaró sem kell, hogy eljusson az urnáig. Viszont, ha csak erről szól a választási hajlandóság, akkor milyen gyakorlati haszna van?

A választási hajlandóság későbbiekben elemzésre kerülő formáinak ismerete egyrészt képet nyújt arról, hogy a lakosság – a kutatás időpontjában – mennyire felkészült a választásokra. Másrészt segít megrajzolni a választók, esetünkben a szlovákiai magyar választópolgár portréját, mégpedig a stabil választótól egészen a nem választóig. Egy politikai szubjektum számára mindkettő fontos kell, hogy legyen, hiszen tudnia kell, hogy kikre és milyen mértékben támaszkodhat, s hacsak nem akar vaktában lövöldözni, ismernie kell a célcsoportot, amelyet meg akar szólítani. A választási statisztikák ehhez semmilyen támpontot nem nyújtanak, hiszen még az sem derül ki belőlük pontosan, hogy a magyarok hány százaléka szavazott¹⁴, a rétegzettségük, az érdeklődésük, az indítékaik pedig végképp rejtve maradnak.

2.1. A választási hajlandóság alakulása

A választási hajlandóságnak három formája van: a pozitív és a negatív választási hajlandóság, valamint a választási bizonytalanság. A pozitív választási hajlandóság azt jelenti, hogy a választásra jogosultak egy adott időpontban saját bevallásuk szerint biztosan vagy valószínűleg urnához járulnának. A negatív választási hajlandóság ennek az ellentettje, vagyis biztosan vagy valószínűleg nem mennének el szavazni. A választási bizonytalanság hordozói azok az emberek, akik nem tudják, hogy részt vennének-e a választásokon vagy sem. Most pedig nézzük meg, hogyan alakult az elmúlt időszakban a szlovákiai magyarok választási hajlandósága (4. ábra).

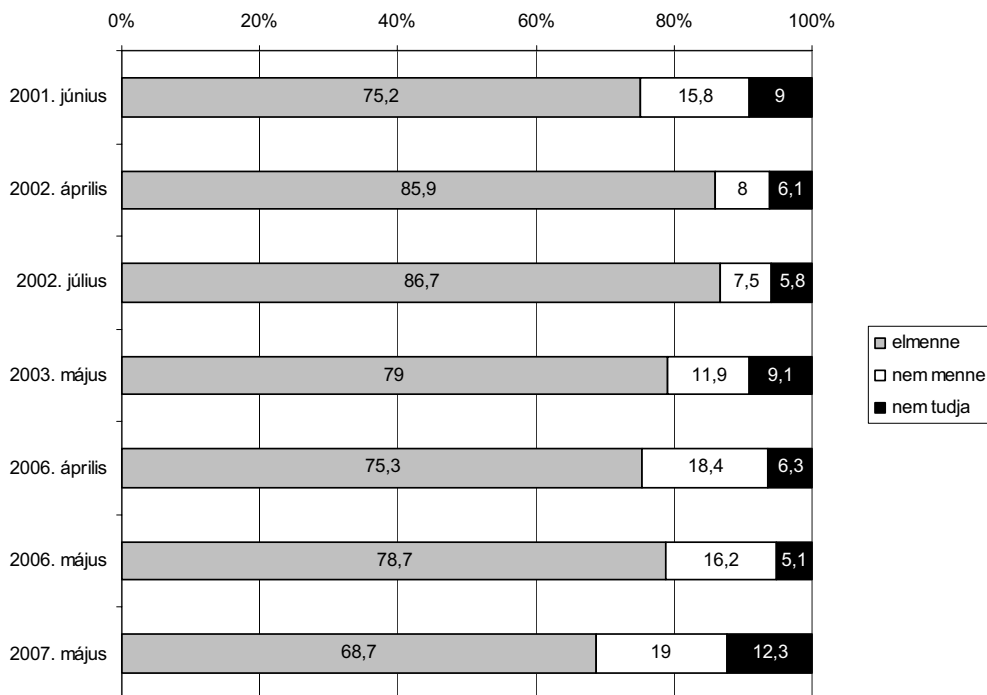
Kijelenthetjük, hogy a pozitív választási hajlandóság dominált, tehát mindig azok voltak többségben, akik el akartak menni szavazni, de bizonyos kilengések is megfigyelhetők. 2001-ben, vagyis a 2002-es parlamenti választásokat megelőző évben a választadók háromnegyede akart szavazni. A pozitív választási hajlandóság a választások évében csúcsosodott ki (86%), látjuk, hogy előbb 10%-kal, majd három hónappal később 12%-

14 Mivel nincs nemzetiségi bontás, a választási statisztikákból csak az összlakosság választási részvétele derül ki. A magyarok választási részvételére csak abból következtethetünk, hogy az MKP milyen arányú szavazatot kapott, de ez sem pontos adat, mivel szlovákok is szavazhattak rá (vö. Petőcz 2007, 7).

kal növekedett. Eközben felére csökkent a negatív választási hajlandóságúak aránya, a korábban bizonytalanok egyharmada pedig csatlakozott azokhoz, akik elmentek volna szavazni. A választások utáni évben visszaesett a pozitív választási hajlandóság, de még így is magasabb volt, mint 2001-ben. Ebből arra következtethetnénk, hogy a pozitív választási hajlandóságnak van egy nagyjából stabilnak mondható értéke, amely egyrészt a pártok választási kampányainak és a tömegkommunikációs eszközök választási hajlandóságot serkentő tevékenységének, másrészt magának a választások tényének köszönhetően közvetlenül a választások előtt megnő. Utána pedig, amikor már megszűnik a politikailag felfokozott állapot és „rendeződnek a politika sorai”, újra csökken. Tehát hullámvölgy után hullámhegy, majd újabb hullámvölgy és újabb hullámhegy következik.

A legutolsó parlamenti választások évében, 2006-ban tapasztalt választási hajlandóság azonban cáfolja ezt a logikát, hiszen az áprilisi pozitív választási hajlandóság a 2001. júniusi szintjén mozgott, s bár egy hónap alatt 3,5%-kal nőtt, még ezzel együtt sem érte el a 2003-as szintet. A negatív választási hajlandóság viszont meghaladta az addigi értékeket. 2007. májusában a pozitív választási hajlandóság tovább csökkent, ekkor a megkérdezetteknek már csak alig több mint kétharmada ment volna el szavazni. Ezzel szemben tovább nőtt a negatív választási hajlandóság, s a bizonytalanok aránya azzal, hogy megduplázódott, minden korábbi értéket felülmúlt.

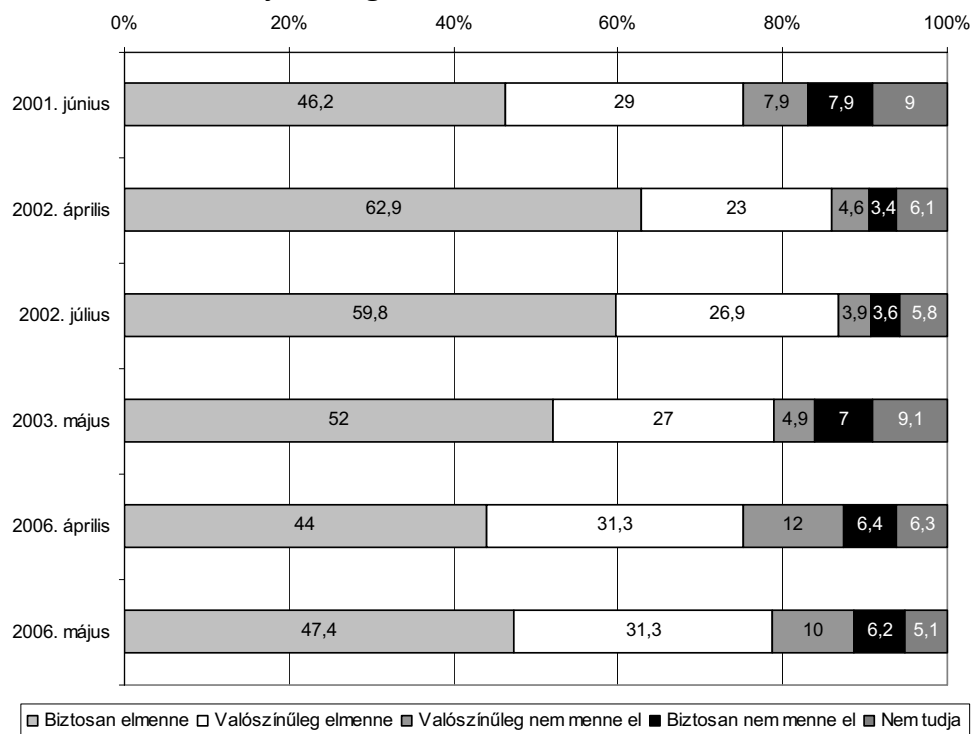
4. ábra. A választási hajlandóság alakulása I.

A választási hajlandóságot részletesebben szemlélve azt látjuk, hogy mind a pozitív, mind a negatív választási hajlandóságnak van egy „magja” és egy „holdudvara” (5. ábra). Az előbbit azok alkotják, akik biztosan elmennének, ill. biztosan nem mennének el

választani, tehát azok, akik az adott időpontban határozott – pozitív vagy negatív – döntéssel rendelkeznek. Az utóbbiba azok tartoznak, akik még nem tudják teljesen biztosan, hogy elmennének-e vagy sem, de mindenképpen hajlanak az egyik vagy a másik lehetőség felé. Bár újra hangsúlyozom, hogy a választási hajlandóság nem azonos a választási részvétellel, és az elhatározástól a tettig még sok minden változhat, azt azért feltételezhetjük, hogy a pozitív választási hajlandóságúak magja, vagyis azok, akik biztosan elmennének szavazni, többségükben tényleg az urna elé járulnak. S mivel a szlovákiai magyar szavazók az eddigi parlamenti választások során elsősorban a Magyar Koalíció Pártjára voksoltak, nagyon valószínű, hogy a pozitív választási hajlandóságúak magjából kerül ki a párt legmegbízhatóbb szavazóbázisa.

5. ábra. A választási hajlandóság alakulása II.*

Megjegyzés: * – 2007-ből nem rendelkezünk ilyen részletes adatokkal

A pozitív választási hajlandóság magja és holdudvara közötti arány minden évben a magnak kedvezett. Láthatjuk, hogy a pozitív választási hajlandóság 2002-ben bekövetkezett növekedését is elsősorban a mag növekedése okozta, s a 2003-as és a 2006. áprilisi visszaesés a mag zsugorodásával járt együtt. Májusban viszont újra a mag erősödött meg, bár korábbi súlyát nem nyerte vissza. 2002 júliusától az enyhén, de izmosodó holdudvar viszont addig nem tapasztalt méretet öltött.

Ezek az adatok egyértelműen arra utalnak, hogy valamilyen oknál fogva visszaesett a magyarok választási kedve, mégpedig leginkább azoké, akik biztosan elmentek volna választani, azaz akikről feltételezhető, hogy stabil választópolgárok voltak. Míg a 2002-

es választások előtt nagyjából 60%-ot tett ki ez a csoport, a 2006-os választások előtt már az 50%-ot sem érte el.¹⁵ Mielőtt azonban az okok keresésével foglalkoznánk próbáljuk meg előbb pontosabban behatárolni, kik képviselik a pozitív, valamint a negatív választási hajlandóságot és kik alkotják a bizonytalanok csoportját.

2.2. A választási hajlandóságot befolyásoló tényezők

Az alábbiakban kifejtjük, hogy az eddig vizsgált valamennyi időpontban milyen szociodemográfiai és egyéb tényezők hatottak a választási hajlandóságra.

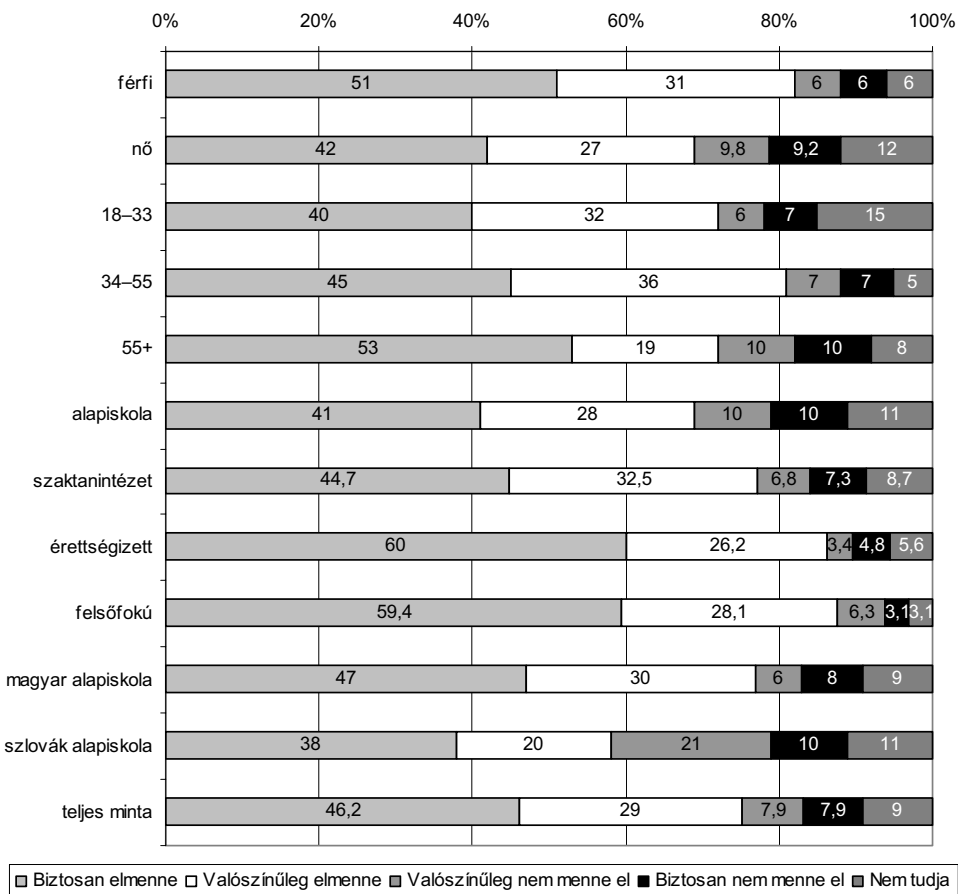
2001-ben 75%-os pozitív választási hajlandóságot, 16%-os negatív választási hajlandóságot és 9%-os választási bizonytalanságot mutattunk ki. Átlagon felüli pozitív választási hajlandóságot a férfiak (82%), a középkorúak (81%), a szaktanintézetet végzettek (77%), az érettségizettek (86%) és a felsőfokú végzettségűek (87,5%) körében tapasztaltunk. A nőket (69%), a fiatalokat és az idősebbeket (mindkettő 72%), valamint az alapiskolai végzettségűeket (69%) átlagon aluli pozitív választási hajlandóság jellemezte (lásd 6. ábra).

Átlagon felüli negatív választási hajlandóság figyelhető meg a nőknél (19%), az idősebbeknél és az alapiskolai végzettségűeknél (mindkettő 20%). A legbizonytalanabbak ugyancsak a nők voltak (12%) és a fiatalok (15%).

A vizsgált szociodemográfiai jellemzők közül leginkább az iskolai végzettség befolyásolta a választási hajlandóságot. Kiderült továbbá, hogy az alapiskolai oktatás nyelve is kihat a választási hajlandóságra: a magyar alapiskolát végzettek 77%-ánál mutatható ki pozitív választási hajlandóság, ezzel szemben a szlovák alapiskolát végzetteknek csupán 58%-ánál. Ugyanakkor a szlovák alapiskolát végzetteknek a legmagasabb a negatív választási hajlandósága.

15 Ez a választási eredményekben is megmutatkozott, hiszen az MKP 51 958 szavazattal kapott kevesebbet, mint négy évvel korábban (vö. Öllös 2006, 26). Ez azt jelenti, hogy korábbi szavazatainak 16%-át elvesztette (2002-ben 321 069, 2006-ban viszont csak 269 111 szavazatot kapott), mégpedig akkor, amikor a pozitív választási hajlandóság 9-12%-kal csökkent. Ugyanakkor az MKP-ra szavazók aránya arra enged következtetni, hogy a magyarok választási részvétele meghaladta az összlakosság választási részvételét, amely 2006-ban 54,67% volt.

6. ábra. Választási hajlandóság (2001)

2002-ben a megkérdezettek 86,7%-ára pozitív választási hajlandóság, 7,5%-ukra negatív választási hajlandóság, 5,8%-ukra pedig bizonytalanság volt jellemző. A választási hajlandóságot áprilisban az iskolai végzettség és a regionális hovatartozás befolyásolta. Minél magasabb volt a megkérdezettek iskolai végzettsége, annál többen tervezték, hogy elmennek szavazni: az alapiskolai végzettségűek 75%-a, a szaktanintézeti végzettségűek 86%-a, az érettségizettek 88%-a, a diplomások 93%-a.

Regionális hovatartozás tekintetében a pozitív választási hajlandóság a kelet-szlovákiai lakosoknál tetőzött (91%). A nyugat-szlovákiai és a közép-szlovákiai megkérdezettek 85%-a ment volna el szavazni, de a Közép-Szlovákiában élők eltökéltebbek voltak. Kétharmaduk válaszolta, hogy biztosan elmennének választani, míg a nyugat-szlovákiai lakosok csupán 58%-a.

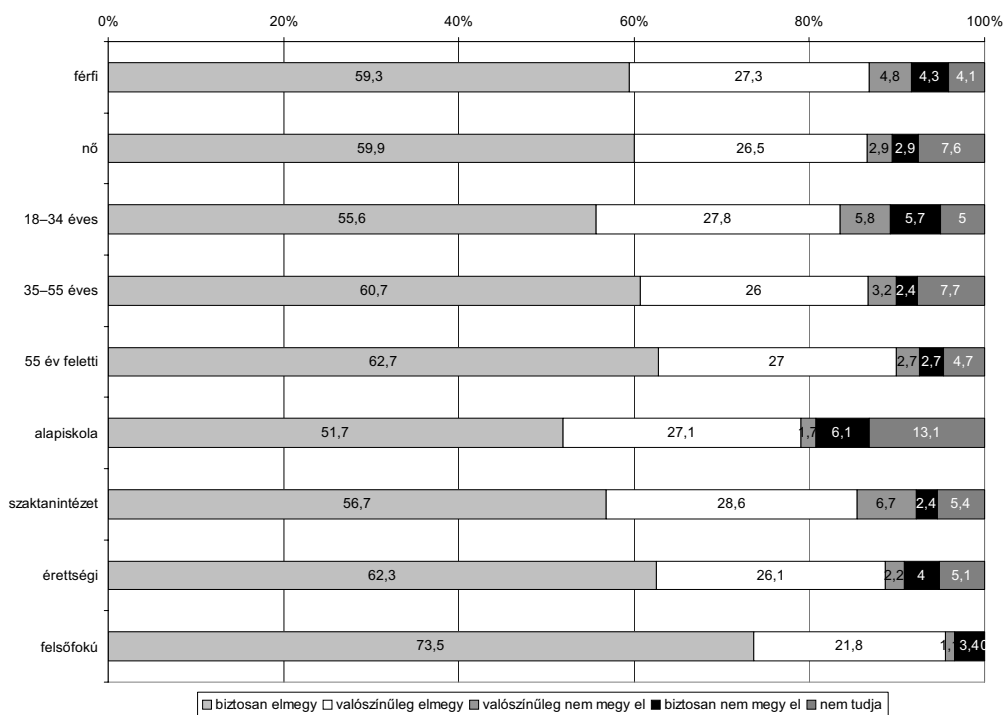
A nem júliusban sem játszott szerepet. A férfiak és a nők pozitív választási hajlandósága elérte a 86%-ot. A többi férfi inkább nem akart szavazni, a többi nő inkább bizonytalan volt (lásd 7. ábra). A pozitív választási hajlandóság az életkorral nőtt. A fiatalok 83,4%-a, a középkorúak 86,7%-a, az idősebbek 89,7%-a ment volna szavazni. A fiatalok mutatták a legmagasabb negatív választási hajlandóságot (11,5%).

Az iskolai végzettség 2002-ben is nagymértékben kihatott a választási hajlandóságra. Minél iskolázottabbak voltak a megkérdezettek, annál jellemzőbb volt rájuk a pozitív választási hajlandóság: az alapiskolai végzettségűek 78,8%-a, a szaktanintézeti végzettségűek 85,3%-a, az érettségizettek 88,4%-a, a diplomások 95,3%-a készült szavazni. A többi alapiskolai végzettségű válaszadót leginkább a bizonytalanság jellemezte (13%).

A regionális hovatartozás szerepe júliusra sem csökkent, csak kisebb arányeltolódások következtek be: a Nyugat-Szlovákiában élők 88,2%-ának, a kelet-szlovákiaiak 85,3%-ának, a közép-szlovákiaiak 81,8%-ának volt pozitív választási hajlandósága.

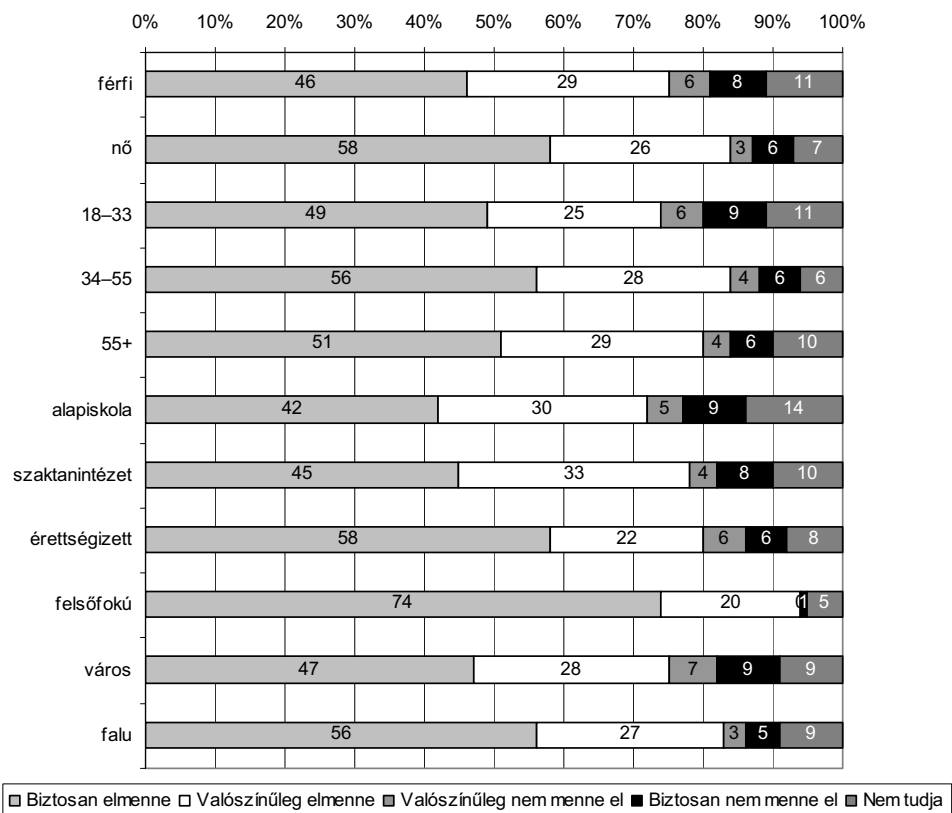
A városon és a falun élőket csaknem azonos pozitív választási hajlandóság jellemezte (85,6%, illetve 87,3%).

7. ábra. Választási hajlandóság (2002)

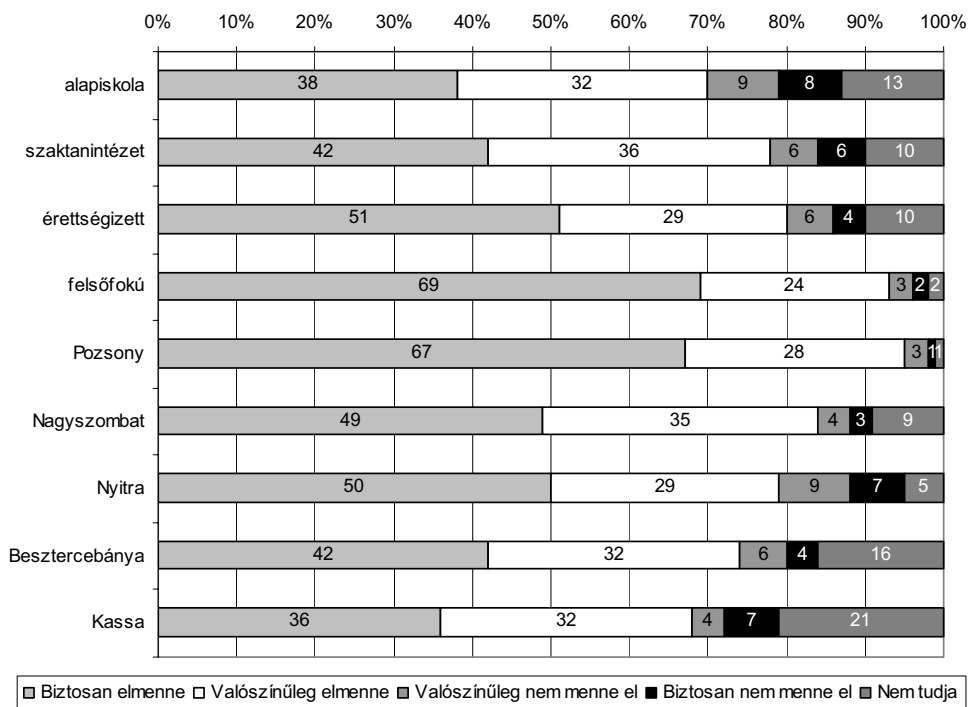
2003-ban 79%-os pozitív és 12%-os negatív választási hajlandóságot regisztráltunk, a bizonytalanok aránya 9% volt. Amint azt a 8. ábra szemlélteti, a pozitív választási hajlandóság tekintetében a nőké (84%) ezúttal felülmúlta a férfiakét (75%), a korcsoportok közül pedig a középkorúaké volt átlagon felüli (84%). Az előző években tapasztaltakhoz hasonlóan az iskolázottsággal arányosan nőtt a pozitív választási hajlandóság. A falun élők pozitív választási hajlandósága magasabb volt (83%), mint a városlakóké (75%).

8. ábra. Választási hajlandóság (2003)

2006 májusában a megkérdezettek 78,7%-a tanúsított pozitív, 16%-a negatív választási hajlandóságot, 5%-uk bizonytalan volt. Mindhárom csoportot a nagyfokú heterogenitás jellemezte, ezért a korábban szignifikáns tényezők közül csak az iskolázottság, ill. a kerületi hovatartozás játszott szerepet (lásd 9. ábra). Az iskolázottság a már korábban említett módon hatott a választási hajlandóságra. A kerületi hovatartozás szerint a Pozsonyi kerületben élők magaslottak ki a „mezőnyből”, 95%-uk ment volna el szavazni. A többi kerület lakosainak pozitív választási hajlandósága ennél alacsonyabb volt, de a Nyitrai és a Nagyszombati kerületben is meghaladta az átlagot (79%, illetve 84%). A Besztercebányai és a Kassai kerületben is a pozitív választási hajlandóság dominált, ugyanakkor ezekben a kerületekben a bizonytalanok aránya az átlag háromszorosa, illetve négyszerese volt (16% és 21%).

9. ábra. Választási hajlandóság (2006)

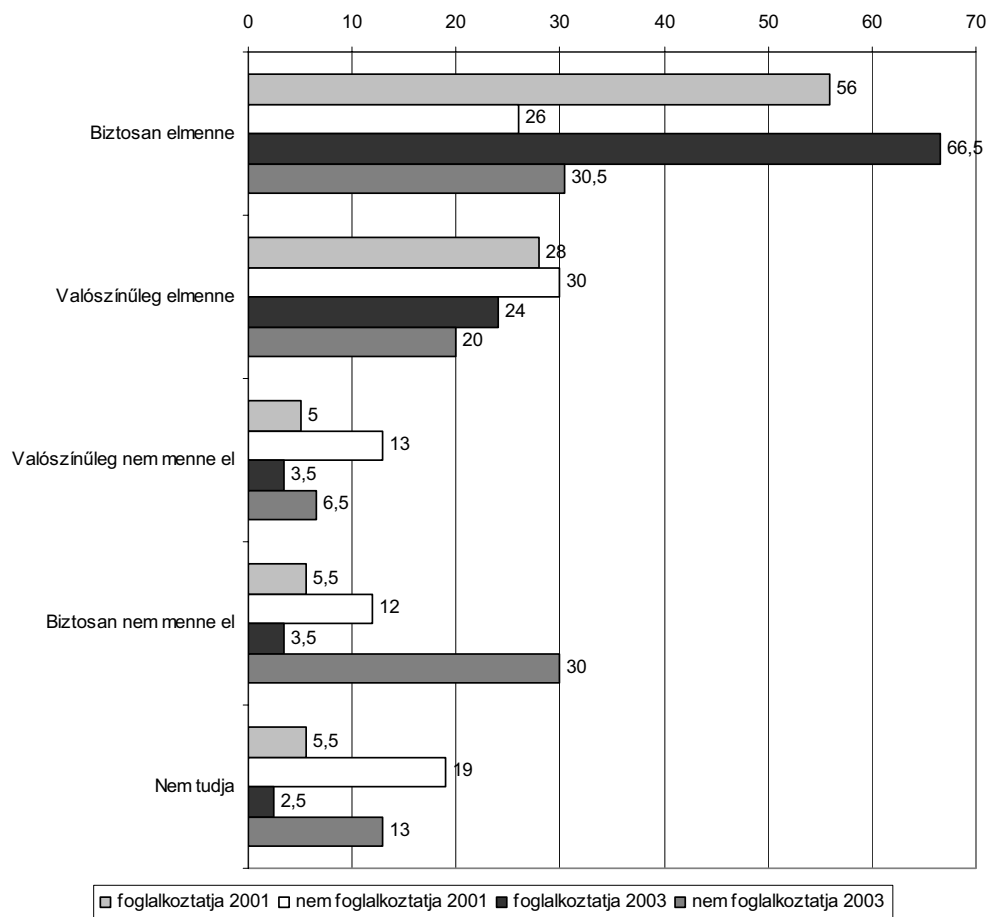
Összesítve az eddig elmondottakat kiderül, hogy a szociodemográfiai tényezők közül a választási hajlandóságot leginkább az iskolai végzettség befolyásolta, amely az összes vizsgált időszakban hatott. Mellette időnként a nem, a kor, a regionális és a kerületi hovatartozás, valamint a településtípus szerepe is megnövekedett, de az iskolai végzettség hatását akkor sem szárnyalta túl.

Kvalitatív kutatásaink során kiderült, hogy azok, akiket nem érdekel a politika, általában választani sem készülnek, akiket viszont érdekel, azok hajlanak a szavazásra. Eből arra következtethetünk, hogy a választási hajlandóság a politika iránti érdeklődés egyik indikátora. Mivel azonban a magyarok politika iránti érdeklődése alacsony, s adatunk sincs elegendő, amellyel ezt az összefüggést ellenőrizhetnénk, a továbbiakban azt elemezzük, hogy vajon a vizsgált népességet fokozottabb mértékben megszólító politikai kérdés, a szlovákiai magyarok helyzete iránti érdeklődés befolyásolja-e a választási hajlandóságot.

Arról, hogy a szlovákiai magyarok helyzete iránti érdeklődés milyen mértékben hat a választási hajlandóságra, 2001-ből és 2003-ból vannak adataink (lásd 10. ábra). Azokat, akiket foglalkoztatnak a magyarokkal kapcsolatos kérdések, mindkét évben magas pozitív választási hajlandóság jellemez: 2001-ben 84%, 2003-ban 90,5% (tehát az átlaghoz képest 2001-ben 9%-kal, 2003-ban 11%-kal magasabb). Akiket ezek a kérdések nem foglalkoztatnak, azoknak a pozitív választási hajlandósága is jócskán az átlag alatt marad: 2001-ben 56%, 2003-ban 50,5% (vagyis az átlaghoz képest 2001-ben 19%-kal, 2003-ban 29%-kal alacsonyabb). Az összefüggés fordítva is érvényes: akiket nem foglalkoztatnak ezek a kérdések, azok között 2001-ben a negatív választási hajlandóságú-

ak aránya 10%-kal magasabb az átlagnál, 2003-ban pedig a háromszorosa. De körükben magasabb a bizonytalanok aránya is. A szlovákiai magyarok helyzete iránti érdeklődés tehát serkenti a pozitív választási hajlandóságot, az érdektelenség pedig ritkábban bizonytalansághoz, leggyakrabban viszont negatív választási hajlandósághoz vezet. Emlékezzünk vissza azonban, hogy a magyarkérdés iránti érdeklődés szorosan összefügg az iskolázottsággal, így ez a tényező tovább erősíti az iskolázottságnak a választási hajlandóságra gyakorolt hatását. Ezzel együtt érvényes, hogy a tágabb közösség iránti érdeklődés pozitívan befolyásolja a választási hajlandóságot.

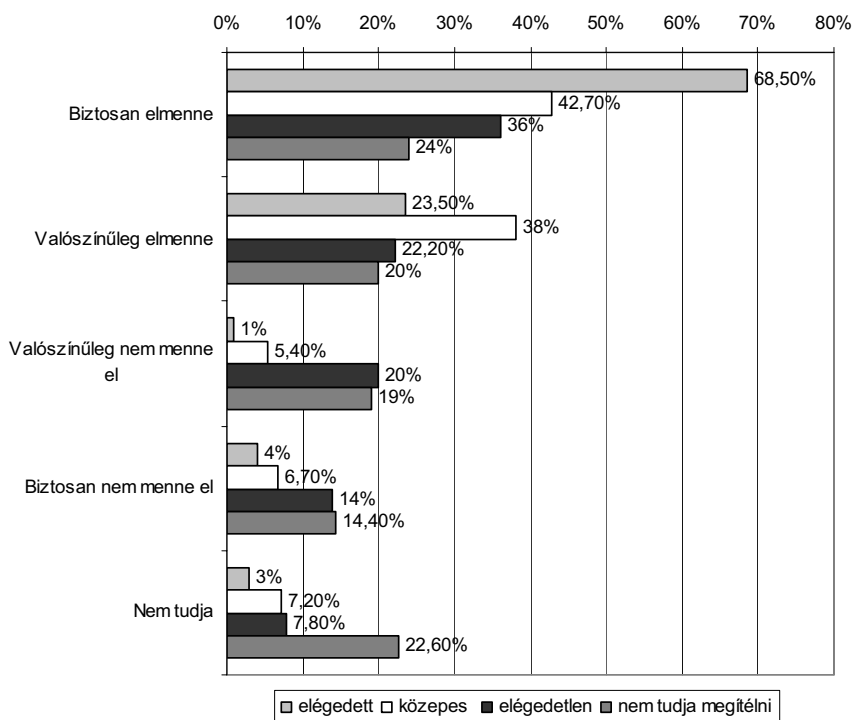
10. ábra. A választási hajlandóság a magyarkérdéshez való viszony alapján (%)

A kvalitatív kutatások során arra is felfigyeltem, hogy milyen sokan kötik választási hajlandóságukat a politikusokkal való elégedettség tényéhez. Az interjúalanyok gyakran azt mondták, hogy talán el sem mennek választani, mert csalódtak a politikusokban. Ehhez a témához a későbbiekben még visszatérek, itt azonban vizsgáljuk meg, hogyan függött össze a választási hajlandóság és az MKP tevékenységével való elégedettség 2001-ben és 2006-ban.

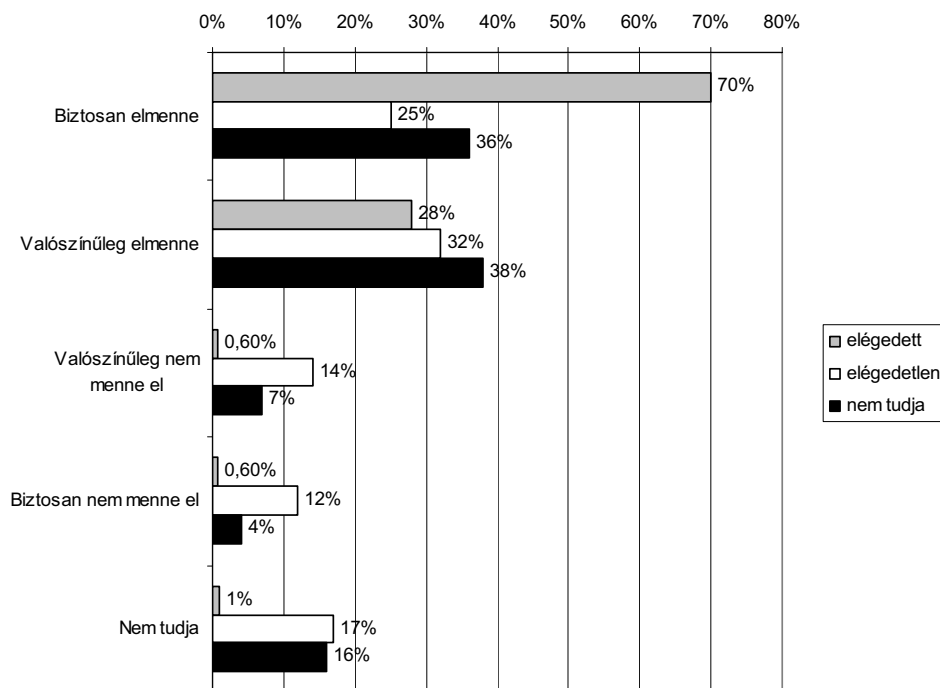
2001-ben az elégedettek pozitív választási hajlandósága 92% volt, a közepesen elégedetteké 85%, az elégedetleneké 58%, azoké pedig, akik nem tudták megítélni az MKP addigi tevékenységét 44% (lásd 11. ábra).

11. ábra. A választási hajlandóság az MKP-vel való elégedettség szerint (2001)

Ez a tendencia 2006-ban még erőteljesebb. Az MKP-vel elégedettek pozitív választási hajlandósága 98%, az elégedetleneké 57%, az MKP tevékenységét megítélni nem tudóké viszont 74% (lásd 12. ábra).

12. ábra. A választási hajlandóság az MKP-vel való elégedettség szerint (2006)

Ezek az adatok egyértelműen jelzik, hogy a választási hajlandóság és az MKP tevékenységével való elégedettség úgy függ össze, hogy minél elégedettebb valaki az MKP-val, annál valószínűbb, hogy elmegy szavazni. Másrészt, 2006-ban az MKP tevékenységét megítélni nem tudók is fontosabbnak tartották, hogy elmenjenek szavazni, mint az elégedetlenek. Nyilvánvaló tehát, hogy nemcsak az MKP tevékenységét értékelni tudó és pozitívan értékelő emberek jelezték szavazási szándékukat, de ebből a szempontból a pozitív választási hajlandóság háttérében 2006-ban is az elégedettség játszott a főszerepet. Tehát nemcsak az MKP-val elégedettek mentek volna el szavazni, hanem azok között, akik választottak volna, az MKP-val elégedettek lettek volna többségben. Vagyis a választási hajlandóság összefügg a potenciális szavazók elégedettségével.

2.3. A választópolgárok típusai a választási hajlandóság szerint

A választópolgárokat a választási hajlandóság szerint öt csoportra oszthatjuk. A pozitív választási hajlandóságúakat a biztosan választókra és az inkább választókra. A negatív választási hajlandóságúakat a biztosan nem választókra és az inkább nem választókra. Az utolsó csoportot a bizonytalanok képezik. Az egyszerűség és a könnyebb érthetőség kedvéért nevezzük őket pozitív magnak (a továbbiakban: PM), pozitív holdudvarnak (a továbbiakban: PH), negatív magnak (a továbbiakban: NM), negatív holdudvarnak (a továbbiakban: NH) és bizonytalanoknak (B). Ezek a csoportok a választási hajlandóság egy-egy típusát képviselik. Részben már az eddig elmondottak alapján is beazonosíthatók, de mivel a lehető legpontosabb identifikációra törekszünk, a szociodemográfiai jel-

lemzők, a szlovákiai magyarok helyzete iránti érdeklődés és az MKP-val való elégedettség mellett további tényezőket is bevonunk az elemzésbe. Ezek a tényezők a korábbi választási részvétel és az MKP-preferenciák.

A korábbi választási részvétel alatt azt értem, hogy a megkérdezettek közül bevallásuk és emlékezetük szerint az előző parlamenti választásokon hányan vettek részt.¹⁶ Az MKP-preferenciák alatt egyrészt azt értem, hogy a megkérdezettek az előző választásokon saját bevallásuk szerint milyen arányban szavaztak az MKP-ra, másrészt pedig a kutatás időpontjában milyen mértékben támogatták volna az MKP-t.

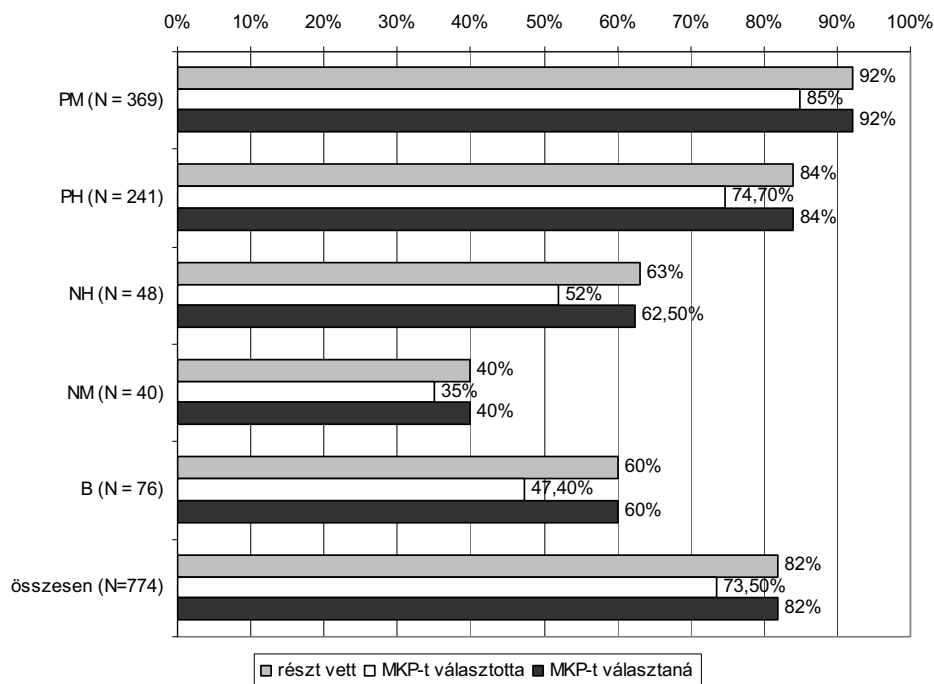
Ezúttal eltekintek a korábbi évek kutatásaitól, ugyanis az akkor tapasztalt tendenciák semmiben sem különböznek azoktól, amelyeket a 2006-os eredményekből olvashatunk ki (lásd 13. ábra).

2006 májusában a pozitív magot a válaszadók 48%-a, a pozitív holdudvart 31%-a, a negatív magot 5%-a, a negatív holdudvart 6%-a, a bizonytalanokat 10%-a alkotta. Arra a kérdésre, hogy részt vettek-e az előző (2002-es) parlamenti választásokon, a megkérdezettek 82%-a igennel válaszolt. Akkor 73,5%-uk szavazott az MKP-ra, 2006-ban viszont 82%-uk készült rá szavazni.

A választási hajlandóság szerint egyértelműen kimutatható, hogy a pozitív magtól kezdve a negatív magig haladva csökkent a választási részvétel. A pozitív mag és a pozitív holdudvar alkotta a választók többségét. Az MKP-preferenciák tekintetében ugyanezt tapasztaljuk. A pozitív magra az összes többi típusnál jellemzőbb, hogy korábban is az MKP-re szavazott és az elkövetkező választásokon is előnyben akarta részesíteni. A pozitív holdudvar választási preferenciái jóval alacsonyabbak, a negatív holdudvarról és a negatív magról már nem is beszélve.

16 Nem statisztikáról van szó, hanem empirikus adatról. Amint azt korábban említettem, statisztikai adat a szlovákiai magyarok választási részvételéről nem létezik.

13. ábra. A választási hajlandóság típusai a választási részvétel és az MKP-preferenciák szerint

Megjegyzés: PM – pozitív mag, PH – pozitív holdudvar, NH – negatív holdudvar, NM – negatív mag, B – bizonytalanok

A korábbi kutatások is bizonyítják, hogy akár az előző választási részvételt, akár a múlt preferenciáit, akár a kutatás időpontjában mért preferenciákat vesszük alapul, a pozitív mag preferenciái minden évben kimagaslanak. A negatív mag, a negatív holdudvar és a bizonytalanok – akik mindig eleve kevesebben voltak –, lényegesen ritkábban szavaztak az MKP-ra, és a kutatások időpontjában még ennél is ritkábban szavaztak volna rá.

Az alábbiakban foglaljuk össze, mit tudunk a választási hajlandóság egyes típusairól!

Szociodemográfiai jellemzőit nézve a pozitív mag nemek szerint nem behatárolható. A korcsoportok közül az évezred elején inkább a középkorúak és az idősebbek képviselték, de mára megszűnt a korcsoportok jelentősége. Iskolai végzettség szerint elsősorban az érettségizettek és a diplomások tartoznak ide.

A pozitív holdudvart sem lehet nemek és korcsoportok szerint identifikálni. Iskolázottság szerint inkább az alacsonyabb iskolai végzettségűek és részben az érettségizettek alkotják.

A negatív magot korábban inkább az idősebbek egy része, később inkább a fiatalok egy része alkotta, de ma már nincs korcsoport szerinti különbség. 2001-ben ezt a típust elsősorban az alapiskolai és a szaktanintézeti végzettség jellemezte, 2006-ban viszont enyhén nőtt az érettségizettek aránya.

A negatív holdudvarra tipikus az alapiskolai végzettségük átlagon felüli jelenléte.

A bizonytalanokat korábban főként a nők, később a férfiak alkották, de mára eltűnt a nemek közötti különbség. A fiatalok, az alap- és a szaktanintézeti végzettségűek aránya viszont magasabb az átlagnál.

A pozitív magot mindenkinél jobban foglalkoztatja a szlovákiai magyarok helyzete. Az összes többi csoport ez irányú érdeklődése átlagon aluli, még a pozitív holdudvaré is. Emellett a pozitív mag mindenki másnál elégedettebb volt az MKP tevékenységével.

A pozitív mag és kisebb mértékben a pozitív holdudvar a múltban nemcsak készült szavazni, hanem el is ment.¹⁷ Ők voltak az MKP elsődleges választói, és a jövőben is rá akarnak szavazni. A pozitív mag és a pozitív holdudvar súlyát azonban nem lehet egy napon említeni: 2006-ban a pozitív mag korábbi MKP-preferenciái 12%-kal lépték túl az átlagot, leendő MKP-preferenciái pedig 10%-os szavazattöbbletet jelentettek volna. A pozitív holdudvar preferenciái az átlag körül mozogtak. Hozzájuk képest a többi típus választási részvétele alacsonyabb volt, ráadásul a múltban az átlagosnál kisebb arányban választották az MKP-t, és későbbi szavazataik is hasonlóan alakultak volna.

A pozitív mag portréja tehát a következőképpen fest: minden második-harmadik képviselőjét érdekli a magyarok helyzete, figyelemmel kíséri és csaknem 70%-uk pozitívan értékeli annak a pártnak a tevékenységét, amelyre a múltban szavazott, s amelyet nagy valószínűséggel a jövőben is támogatni fog. Iskolai végzettségét tekintve a pozitív mag tipikus képviselője inkább érettségizett vagy diplomás, de lehet alacsonyabb végzettségű is, amennyiben érdeklik az említett politikai kérdések. Ő képviseli a stabil választópolgárok csoportját, s egyben az MKP legstabilabb választói bázisát. Ez persze nem azt jelenti, hogy a pozitív mag egyenlő a stabil választóval és az MKP bázisszavazójával. Viszont minden lehetséges csoport közül ő közelíti meg a legjobban, éppen azért, mert döntő többsége korábban is szavazott, és elsősorban az MKP-ra szavazott. A magyar választási részvétel és az MKP-ra adott szavazatok aránya tehát a pozitív mag döntésén múlik. S ez nemcsak statisztikai értelemben érvényesül, hanem a környezetükben élőkre kifejtett hatásban is.

Természetesen a többi csoport sem elhanyagolható, hiszen bármikor hozzácsapódhatnak a pozitív maghoz. Mivel azonban a pozitív mag képviseli a stabil magyar választópolgárt, s arányát tekintve is a legnagyobb, a továbbiakban elsősorban vele foglalkozom.

2.4. A választási hajlandóság okai

Nemcsak arra voltunk kíváncsiak, hogy elmennének-e a szlovákiai magyarok szavazni, hanem arra is, hogy miért döntenének a választási részvétel mellett, illetve miért lennének ellene. Ezáltal tehát a pozitív és a negatív választási hajlandóság, illetve a bizonytalanság okai felől érdeklődtünk.

17 Ez ugyanúgy vonatkozik a parlamenti választásokra, mint a helyhatósági választásokra (lásd Melléklet 1. ábra).

2.4.1. A pozitív választási hajlandóság okai

Arra a kérdésre, hogy miért mennének el választani, tíz válaszlehetőség állt a megkérdezettek rendelkezésére. Mindegyiknél külön-külön meg kellett jelölniük, hogy az adott válasz esetükben mennyire indokolja a szavazást. Ez a tíz válaszlehetőség a következő volt:

1. Választani állampolgári kötelességem.
2. Felelősséget érzek a jövő iránt.
3. Választásommal a politikát szeretném befolyásolni.
4. Egy konkrét pártot szeretnék támogatni.
5. Nem szeretném, ha egy másik párt győzne.
6. Szokás elmenni választani.
7. A családomból mindenki elmegy választani.
8. A szomszédaim mind elmennek választani.
9. A munkatársaim mind elmennek választani.
10. Ez egy fontos társadalmi esemény.

Ezek a válaszok a pozitív választási hajlandóság okának sokféleségét tükrözik. Tulajdonképpen mindegyik válasz egy-egy konkrét létező okot feltételez. A válaszok két fő ok körül csoportosulnak.

Az első okcsoport a válaszadó személyes felelősségérzetéből és abból a meggyőződéséből fakad, hogy az ő szavazatának is van értelme (1–5. válaszlehetőség). Az első okcsoport bármelyik válasza tehát olyasvalakitől várható, aki fontosnak tartja a választási részvételt, mert hozzá akar járulni egy általa lényegesnek tartott ügy pozitív kimeneteléhez.

A második okcsoport a környezeti minták elsődlegességét jelzi (6–10. válaszlehetőség), s feltételezhető, hogy aki ezen okok alapján dönt, elsősorban nem azért megy el szavazni, mert hisz benne, hogy az ő szavazata is számít, hanem azért, mert megszokta¹⁸, hogy eljár szavazni, mint a környezetében élő többi ember.

Az eredmények hosszú távon igazolják, hogy a szlovákiai magyarok pozitív választási hajlandósága mögött az első okcsoport dominál (lásd 1. táblázat).

1. táblázat. Miért menne el választani?*

	2002	2003	2006
Felelősséget érzek a jövő iránt	61%	63%	63%
Egy konkrét pártot szeretnék támogatni	59%	50%	63%
Nem szeretném, ha egy másik párt győzne	51%	41%	44%
Választani állampolgári kötelességem	45%	51%	53%
Választásommal a politikát szeretném befolyásolni	36%	34%	39%
A családomból mindenki elmegy választani	14%	15%	12%
Szokás elmenni választani	11%	10%	15%
Ez egy fontos társadalmi esemény	4%	5%	8%
A szomszédaim mind elmennek választani	3%	5%	6%
A munkatársaim mind elmennek választani	2%	3%	5%

Megjegyzés: * – Teljes minta

18 A kettő természetesen nem zárja ki egymást, hiszen vannak, akik fontosnak tartják a választást, ugyanakkor mivel mindig voltak szavazni, részben megszokásból is mennek. Itt azonban arról van szó, hogy *elsősorban* mivel indokolják választási hajlandóságukat.

Leginkább azért mennének el szavazni, mert felelősséget éreznek a jövő iránt, egy konkrét pártot szeretnének támogatni, nem szeretnék, hogy egy másik párt győzzön, állampolgári kötelességüknek tartják a szavazást és választásukkal szeretnék befolyásolni a politikát.

A pozitív választási hajlandóságban a második okcsoport lényegesen kisebb szerepet játszik.

Akár az első, akár a második okcsoportot tanulmányozzuk, feltűnő, hogy a vizsgált években az egyes okok különböző arányban fordultak elő, s az idők során változott a fontosságuk. Ezek azonban csak apró ingadozások, a lényegen semmit sem változtatnak (lásd 14. ábra), ugyanis a választási hajlandóság leggyakoribb és legstabilabb oka mindig a jövő iránti felelősségérzet volt.

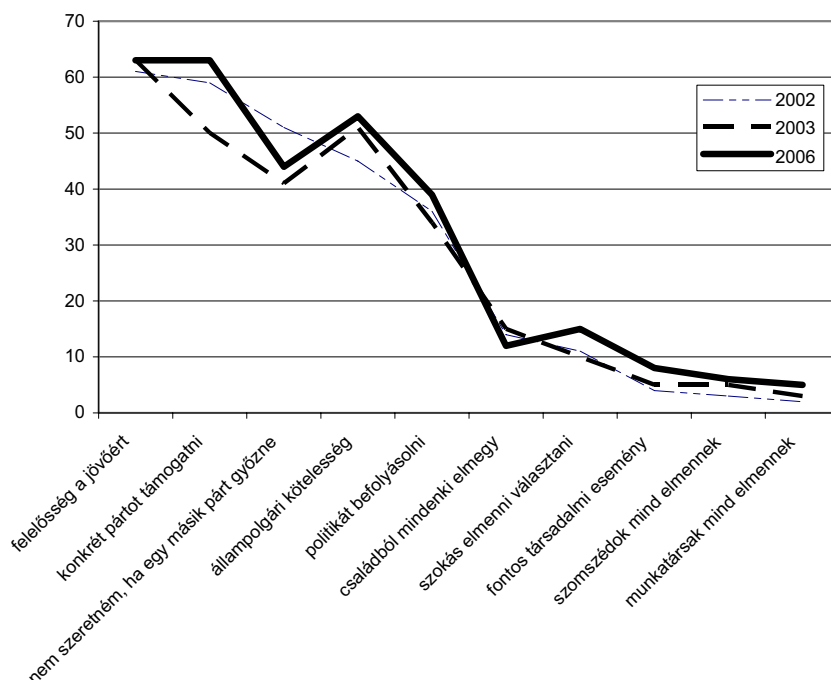
2001-ben egy konkrét párt támogatása volt a második legfontosabb ok. 2003-ban kicsit vesztett a súlyából, de 2006-ban visszatornászta magát a második helyre. Az előző fejezetek elemzései alapján biztosan mondható, hogy ez a konkrét párt az esetek döntő többségében az MKP volt, a másik párt, amely „ellen” szavaztak volna, általában a HZDS, az SNS és ritkábban Szlovákia Kommunista Pártja. Ezen pártok győzelmének kivédése volt 2002-ben a harmadik legfontosabb ok, azóta csökkent a jelentősége. Ugyanakkor egyre többen érezték, hogy szavazni állampolgári kötelességük (2002-ben 45%, 2006-ban 53%). Az első okcsoportból legritkábban a „választással a politikát szeretném befolyásolni” válasz fordult elő, bár 2006-ban többen azonosultak vele, mint a korábbi években.

A második okcsoportból leginkább a családi példa és a megszokás jellemző. Igaz, a családi példa az utóbbi időben kicsit visszaszorult, s a többi okot a korábbi évekhez képest többen jelölték meg, de még így is a családi minta és a megszokás dominál.

A pozitív választási hajlandóság tehát nem a megszokásból, sem pedig a környezeti minták másolásából táplálkozik, hanem a jövő iránt érzett egyéni felelősségtudatból. Továbbá abból a szándékból, hogy az MKP és az általa képviselt politika elegendő támogatást kapjon, s az MKP politikájával ellentétes erők ne jussanak hatalomra. 2003-ban ugyan csökkent az MKP-t támogatni akarók aránya, amit az is magyaráz, hogy nem volt „vészhelyzet”, választóinak köszönhetően a párt ott foglalt helyet, ahol a többség látni szeretne volna, vagyis a támogatás meghozta gyümölcsét. 2006-ban, az újabb választások előtt viszont visszatért a veszély, ezért a pozitív választási hajlandóságnak ez az oka újra felértékelődött.

Ha tehát csak az utolsó, választások előtti hónapokat nézzük, a szlovákiai magyarok csaknem kétharmada azért akart választani, mert felelősséget érzett a jövő iránt és az MKP-t akarta támogatni. Ugyanakkor nagyjából minden második állampolgári kötelességének tartotta a szavazást és 44%-uk az MKP győzelmének elősegítésén kívül más konkrét párt győzelmét szeretne volna megakadályozni. Csaknem minden harmadik a politikát szeretne befolyásolni.

14. ábra. A választási hajlandóság okai és fontossági sorrendjük változása (2002–2006)*

Megjegyzés: * – Az adatok %-ban értendők

A pozitív magra még inkább jellemző az első okcsoport (lásd 2. táblázat).

2. táblázat. Miért menne el választani?*

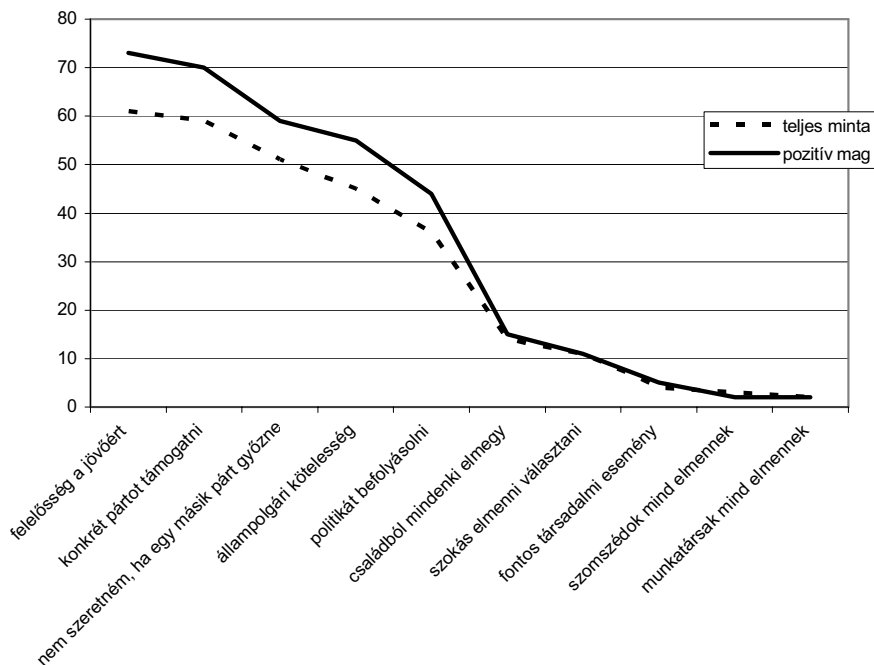
	2002		2003		2006	
Felelősséget érzek a jövő iránt	73%	+ 8%**	77%	+ 14%	72%	+ 9%
Egy konkrét pártot szeretnék támogatni	70%	+ 11%	61%	+ 11%	71%	+ 8%
Nem szeretném, ha egy másik párt győzne	59%	+ 8%	48%	+ 7%	48%	+ 4%
Választani állampolgári kötelességem	55%	+ 10%	62%	+ 11%	61%	+ 8%
Választásommal a politikát szeretném befolyásolni	44%	+ 8%	38%	+ 4%	42%	+ 3%
A családomból mindenki elmegy választani	15%	+ 1%	19%	+ 4%	12%	0%
Szokás elmenni választani	11%	0%	11%	+ 1%	13%	– 2%
Ez egy fontos társadalmi esemény	5%	+ 1%	6%	+ 1%	7%	– 1%
A szomszédaim mind elmennek választani	2%	– 1%	5%	0%	5%	– 1%
A munkatársaim mind elmennek választani	2%	0%	4%	+ 1%	5%	0%

Megjegyzés: * – Pozitív mag. ** – A pozitív választási hajlandóság okainak előfordulása a pozitív magnál a teljes mintához képest. A plusz előjel azt jelenti, hogy a pozitív magban magasabb volt az ok előfordulásának aránya, a mínusz előjel pedig ennek fordítottját.

A pozitív magnak tehát még erősebb a jövő iránti felelősségérzete, még inkább támogatná az MKP-t, még kevésbé szeretné, hogy egy másik párt győzzön. Választási szándékát azzal is gyakrabban indokolja, hogy ez állampolgári kötelessége és általa szeretné befolyásolni a politikát. A pozitív magnál is megjelenik a második okcsoport, főleg a

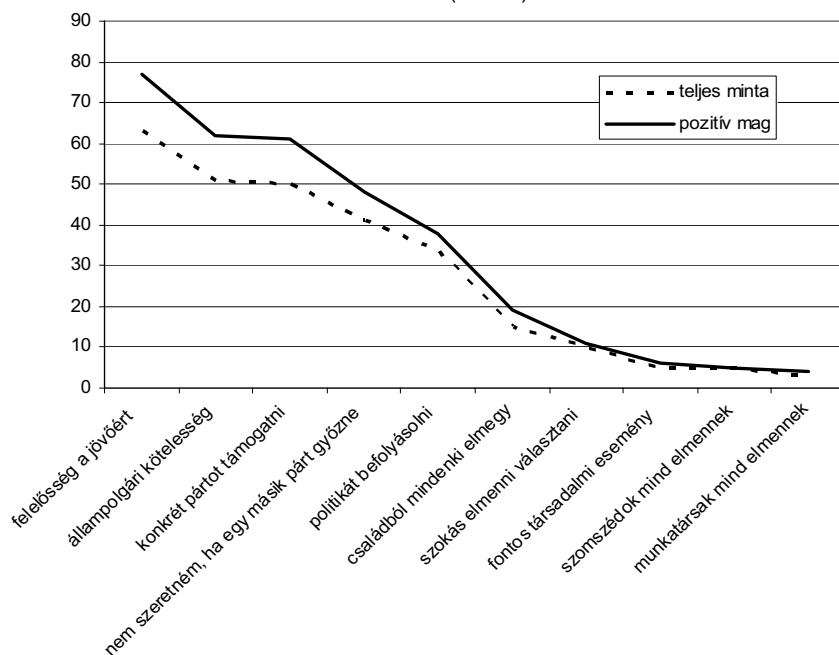
családi minta és a megszokás, de ezek előfordulása átlagos. A pozitív mag tehát abban különbözik a többi potenciális választótól, hogy még tudatosabb a választási részvétele és a választása is, hiszen egyértelműen azért és azzal megy szavazni, hogy az MKP-nak segítsen, s ezáltal pozitívan befolyásolja a szlovákiai magyarok jövőjét (lásd 15–17. ábra).

15. ábra. Miért menne el választani? (2002)*

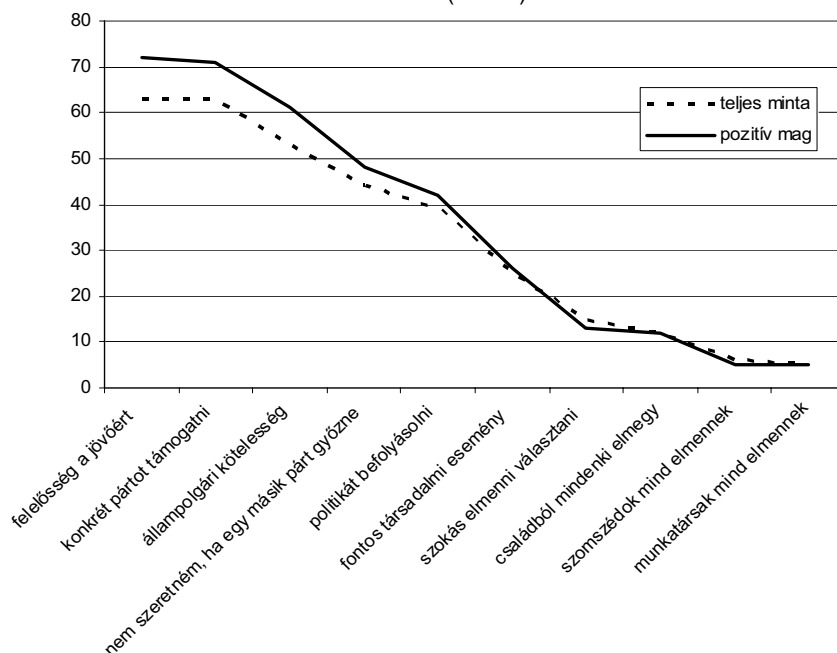
Megjegyzés: * – Az adatok %-ban értendők

16. ábra. Miért menne el választani? (2003)*

Megjegyzés: * – Az adatok %-ban értendők

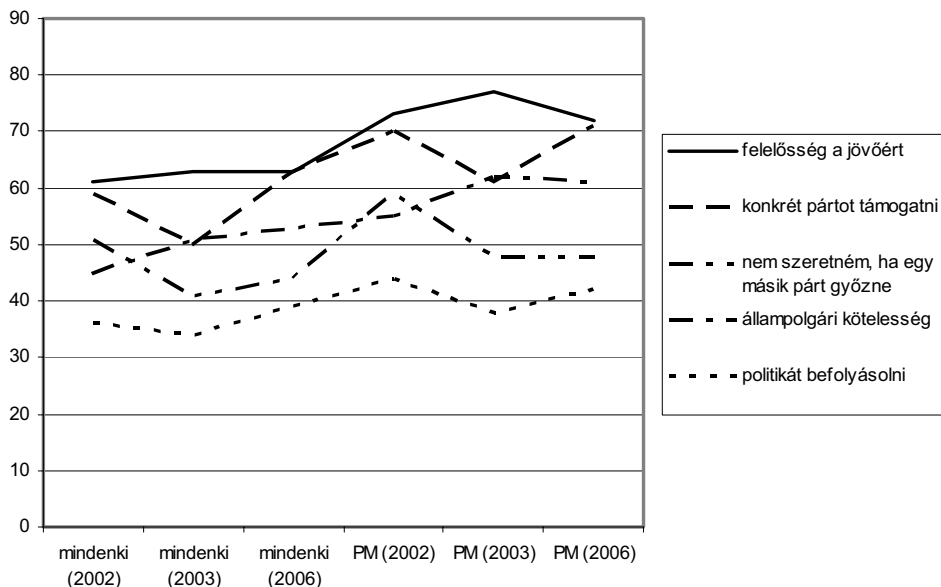
17. ábra. Miért menne el választani? (2006)*

Megjegyzés: * – Az adatok %-ban értendők

Végezetül foglaljuk össze, hogy a megkérdezettek az egyes időpontokban milyen mértékben indokolták választási szándékukat az első okcsoporttal, s ezek alapján milyen tendencia rajzolódik ki (lásd 18. ábra).

18. ábra. A pozitív választási hajlandóság legfontosabb okai (%)

A szlovákiai magyarok elsősorban felelősségtudatból szavaznak. Ez a felelősségtudat az elmúlt években nagyjából stabil volt és leginkább a pozitív magot jellemezte. 2006-ra viszont épp a pozitív mag felelősségtudata csökkent. A konkrét párt támogatásával, valamint a más párt győzelmének kivédésével indokolt választási hajlandóság főleg a választási éveket jellemezte, a köztes időszakban vesztett a jelentőségéből. Míg a konkrét párt támogatása felfelé ívelő görbe formájában jelenik meg, összehasonlítva a 2002-es és a 2006-os választási évet, 2002-ben gyakoribb indok volt a más párt győzelmének megakadályozása, mint 2006-ban. Ez az indok tehát vesztett a jelentőségéből, még a pozitív magnál is. Hasonló tendencia figyelhető meg a politika befolyásolásának szándékánál is. Az állampolgári kötelességre való hivatkozás a felelősségtudathoz hasonlóan gyakoribbá vált, s a választási időszakok között sem csökkent a jelentősége.

2.4.2. A negatív választási hajlandóság okai

A kérdést, hogy miért nem menne el választani, csak a negatív választási hajlandóságúaknak és a bizonytalanoknak tettük fel, tehát csak azoknak, akik jelezték, hogy nem szándékoznak szavazni vagy még nem döntöttek ez ügyben.

A negatív választási hajlandóság feltérképezésénél hasonló módszert alkalmaztunk, mint amit az előző fejezetben ismertettem. Ezúttal a következő okokat soroltuk fel:

1. Nem érdekel a politika.
2. A politikusok nem tartják be az ígéreteiket.
3. A mostani pártok közül egyiket sem tudnám választani.

4. A mi vidékünk érdekeit egy párt sem képviseli.
5. A politikusok nem a választók érdekeit képviselik.
6. Az én szavazatom semmit sem jelent.
7. A nők érdekeit egyik párt sem képviseli.
8. Nekem már mindegy, mit hoz a jövő.
9. A fiatalok érdekeit egyik párt sem képviseli.
10. Úgysem tudom befolyásolni, mi történik körülöttem.
11. Az idősebbek érdekeit egyik párt sem képviseli.
12. Az én érdekeimet egyik párt sem képviseli.

A negatív választási hajlandóság okai is a szlovákiai magyarok sokszínűségét, sokféleségét reprezentálják. Analitikus szempontból három csoportba sorolhatók. Az első okcsoport közös vonása a lemondás (6., 8. és 10. válaszlehetőség). Aki ezeket választja, nem hisz abban, hogy van értelme szavazni, mert szerinte az ő személye és az ő szavazata semmit sem jelent. A második okcsoport egyesítő eleme az érdekképviseleti hiányérzet (4., 7., 9., 11., 12. válaszlehetőség). Aki ezek miatt nem akar szavazni, úgy érzi/látja, hogy nincs olyan párt, amely képviselné őt és/vagy azt a csoportot, amelyvel azonosul, s amelynek érdekeit szerinte politikai szinten is képviselni kellene.

A harmadik okcsoport a politikusokkal, pártokkal való általános elégedetlenségre épül (2., 3., 5. válaszlehetőség). A „nem érdekel a politika” válasz egyik felsorolt okcsoportba sem sorolható. Úgy gondoltam azonban, hogy ott a helye a válaszlehetőségek között, épp a szlovákiai magyarok nagymértékű politika iránti érdektelensége miatt.

Most pedig vegyük szemügyre a válaszmegoszlásokat (lásd 3. táblázat)!

3. táblázat. Miért nem menne el választani?

	2002	2003	2006
A politikusok nem tartják be az ígéreteiket	72%	81%	74%
A politikusok nem a választók érdekeit képviselik	57%	66%	65%
A mi vidékünk érdekeit egyik párt sem képviseli	44%	48%	49%
Az idősebbek érdekeit egyik párt sem képviseli	40%	37%	51%
Nem érdekel a politika	40%	48%	59%
A fiatalok érdekeit egyik párt sem képviseli	37%	45%	45%
Úgysem tudom befolyásolni, mi történik körülöttem	35%	48%	57%
Az én érdekeimet egyik párt sem képviseli	34%	53%	56%
A nők érdekeit egyik párt sem képviseli	33%	37%	38%
A mostani pártok közül egyiket sem tudnám választani	24%	47%	50%
Az én szavazatom semmit sem jelent	23%	41%	40%
Nekem már mindegy, mit hoz a jövő	9%	18%	25%

A negatív választási hajlandóság elsődleges okai, hogy a politikusok nem tartják be az ígéreteiket és nem képviselik a választók érdekeit. Tehát a negatív választási hajlandóságúak és a bizonytalanok többsége azért nem akar szavazni, mert általában véve elégedetlen a politikusokkal. Ez az elégedetlenség a vizsgált időszakban 72% és 81% között, illetve 57% és 66% között mozgott. A 2002-es választások évében az említett okok után az érdekképviseleti hiányérzet, a politika iránti közömbösség, majd a lemondás következett.

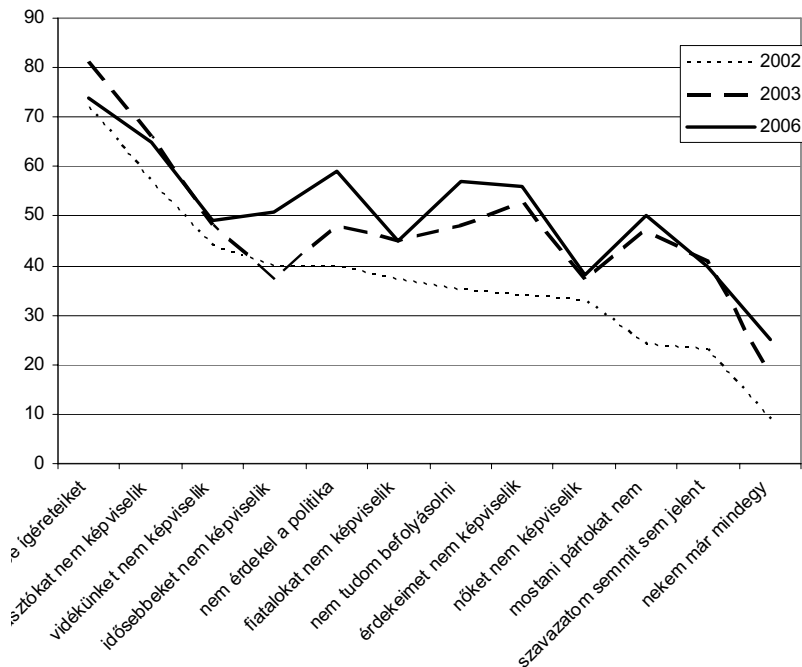
A következő időszakban szinte mindegyik oknak megnőtt a súlya és fontossági sorrendjükben is bekövetkeztek bizonyos változások (lásd 19. ábra). 2002-höz képest

2003-ban a harmadik legfontosabb okként a saját érdekek képviseletének hiánya következett, majd a következő okok: nem érdekel a politika; úgysem tudom befolyásolni, mi történik körülöttem; a mostani pártok közül egyiket sem tudnám választani; az én szavazatom semmit sem jelent (41–48%). 40%-on aluli volt azoknak az aránya, akik 2003-ban az idősebbek és a nők érdekeinek hanyagolása miatt nem mentek volna szavazni. Azt, hogy neki már mindegy, mit hoz a jövő, nagyjából minden hatodik megkérdezett válaszolta. 2002-höz képest tehát valamennyi ok gyakrabban fordult elő, kivéve az idősebbek érdekképviseletének hiányát. Ez volt az egyetlen, amellyel 2003-ban kevesebben indokolták negatív választási hajlandóságukat.

2003-ban tehát a politikusokkal való általános elégedetlenség, a lemondás, a politika iránti érdektelenség, az érdekképviseleti hiányérzet keveréke és a „nekem már mindegy” volt a negatív választási hajlandóság okainak sorrendje.

2006-ban a politikusokkal való általános elégedetlenséget a politika iránti érdektelenség, az „úgysem tudom befolyásolni, mi történik körülöttem”, valamint a saját érdekek képviseletével való elégedetlenség követte (56–59% között). A megkérdezettek fele az idősebbek és lakhelyének érdekképviseletét hiányolta, valamint azt válaszolta, hogy nem tud választani a létező pártok közül. Ezután a fiatalok és a nők érdekképviseletének számonkérése következett (49%, illetve 38%) és a lemondás ismert két válsza (40% és 25%).

19. ábra. A negatív választási hajlandóság okai (%)

Említettem, hogy az idők folyamán egyre többen azonosultak a feltüntetett okokkal. Ez nemcsak annak tudható be, hogy nőtt a negatív választási hajlandóságúak és a bizonytalanok népességen belüli aránya, hanem annak is, hogy a válaszadók határozottabbá

váltak az okok megjelölésében¹⁹ (lásd 4. táblázat). A táblázat második oszlopában a 2002-es év válaszmegoszlásait látjuk. A harmadik és negyedik oszlopban feltüntetett számok azt jelentik, hogy 2002-höz képest hány százalékkal nőtt – egy esetben csökkent – azoknak a megkérdezetteknek az aránya, akik egyetértettek a feltüntetett okkal. Az utolsó oszlopban ugyanerről van szó, csak itt a 2003-as eredményekhez viszonyított változásokat tüntettem fel.

Külön-külön elemezve az egyes okok előfordulási tendenciáját azt látjuk, hogy a választadók 2003-hoz képest 2006-ban némely okokkal gyakrabban, másokkal ritkábban indokolták távolmaradási szándékukat. Bár továbbra is a politikusokkal való általános elégedetlenség volt a fő indok, 2006-ban ritkábban választották, hogy azért nem mennének el szavazni, mert a politikusok nem tartják be ígéreteiket. Lényegesen nőtt viszont az „idősebbek érdekeit egyik párt sem képviseli”, a „nem érdekel a politika” (mindkettő 11%-kal), az „úgysem tudom befolyásolni, mi történik körülöttem” és a „nekem már mindegy, mit hoz a jövő” válaszok gyakorisága. A negatív választási hajlandóságban tehát a politikusokkal való általános elégedetlenség mellett egyre inkább közrejátszott a politika iránti közömbösség, az idősök érdekképviseletének hiánya és a lemondás.

4. táblázat. Miért nem menne el választani?

	2002	2003*	2006*	2003-hoz viszonyítva
A politikusok nem tartják be az ígéreteiket	72%	+ 9%	+ 2%	– 7%
A politikusok nem a választók érdekeit képviselik	57%	+ 9%	+ 8%	– 1%
A mi vidékünk érdekeit egyik párt sem képviseli	44%	+ 4%	+ 5%	+ 1%
Az idősebbek érdekeit egyik párt sem képviseli	40%	– 3%	+ 11%	+ 11%
Nem érdekel a politika	40%	+ 8%	+ 19%	+ 11%
A fiatalok érdekeit egyik párt sem képviseli	37%	+ 8%	+ 8%	0%
Úgysem tudom befolyásolni, mi történik körülöttem	35%	+ 13%	+ 22%	+ 9%
Az én érdekeimet egyik párt sem képviseli	34%	+ 19%	+ 22%	+ 3%
A nők érdekeit egyik párt sem képviseli	33%	+ 4%	+ 5%	+ 1%
A mostani pártok közül egyiket sem tudnám választani	24%	+ 23%	+ 26%	+ 3%
Az én szavazatom semmit sem jelent	23%	+ 18%	+ 17%	– 1%
Nekem már mindegy, mit hoz a jövő	9%	+ 9%	+ 16%	+ 7%

Megjegyzés: * – 2002-höz viszonyítva

A negatív választási hajlandóságúak a felsorolt okokkal hatványozottan azonosultak, de csak 2002-ben és 2003-ban (lásd 5. táblázat). 2006-ban a negatív választási hajlandóság okait tekintve már nem volt szignifikáns különbség köztük és a bizonytalanok között, vagyis az egyes okoknak mindkét csoport nagyjából egyforma fontosságot tulajdonított.

2002-ben a negatív választási hajlandóságúak döntő többsége a politikusokkal való általános elégedetlenség miatt, ill. azért nem akart szavazni, mert úgy érezte, hogy az ő érdekeit egyik párt sem képviseli. Ekkor 71%-uk válaszolta, hogy a létező pártok közül egyiket se tudná választani. Úgy látszik, a választásokat követő időszak még inkább elkedvetlenítette őket, 2003-ban ugyanis még többen érezték így. Szinte mindenki azt válaszolta, hogy a politikusok nem tartják be ígéreteiket. Ugyanakkor 92%-uk hozzátet-

19 A felsorolt okokkal kapcsolatban négy válaszlehetőség volt: teljesen egyetért, inkább egyetért, nem nagyon ért egyet, egyáltalán nem ért egyet. Az elemzés során a teljesen egyetértőkre vonatkozó adatokat használtam, s 2003-ban és 2006-ban épp az ő részarányuk emelkedett.

te, hogy a politikusok nem a választók érdekeit képviselik, s hogy egyik létező párt sem felel meg nekik, egyikre sem tudnának szavazni. Emellett 87%-uk hiányolta saját érdekeinek politikai képviseletét.

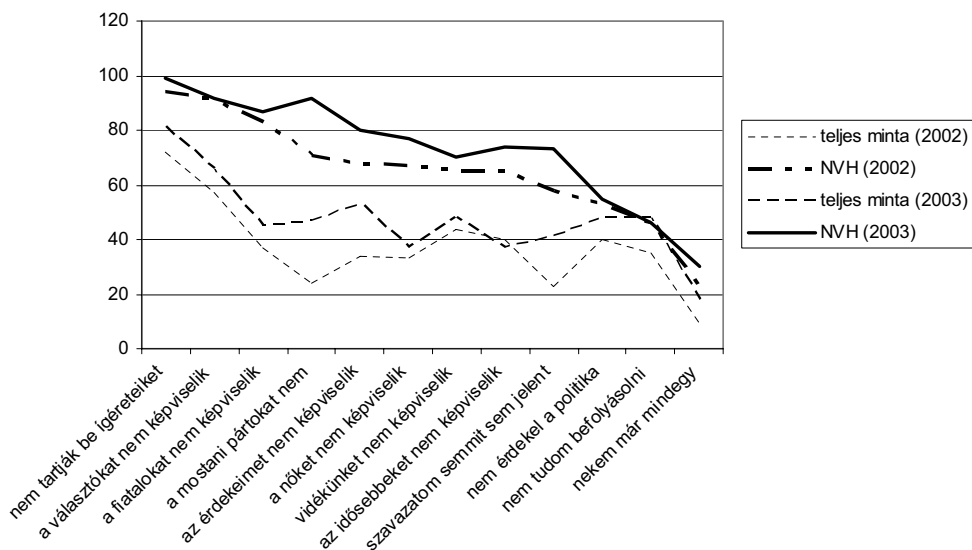
5. táblázat. Miért nem menne el választani?*

	2002	2003
A politikusok nem tartják be az ígéreteiket	94%	99%
A politikusok nem a választók érdekeit képviselik	91%	92%
Az én érdekeimet egyik párt sem képviseli	83%	87%
A mostani pártok közül egyiket sem tudnám választani	71%	92%
Úgysem tudom befolyásolni, mi történik körülöttem	68%	80%
A mi vidékünk érdekeit egyik párt sem képviseli	67%	77%
Nem érdekel a politika	65%	70%
A fiatalok érdekeit egyik párt sem képviseli	65%	74%
Az én szavazatom semmit sem jelent	58%	73%
Az idősebbek érdekeit egyik párt sem képviseli	53%	55%
A nők érdekeit egyik párt sem képviseli	46%	46%
Nekem már mindegy, mit hoz a jövő	23%	30%

Megjegyzés: * – Negatív választási hajlandóságúak

Hasonlítsuk össze a teljes minta és a negatív választási hajlandóságúak választásellenes érveit (lásd 20. ábra). Egyetlen mondatba tömörítve a különbséget: a negatív választási hajlandóságúak még elégedetlenebbek voltak a politikusokkal, s valószínűleg épp ezért még többen gondolták úgy, hogy valójában nincs is kire szavazniuk.

20. ábra. A negatív választási hajlandóság okainak összehasonlítása (%)

Megjegyzés: Teljes minta – negatív választási hajlandóságúak + bizonytalanok. NVH – negatív választási hajlandóságúak.

Mi bírná rá ezeket az embereket, hogy mégis szavazzanak? A válaszadók két csoportot alkottak. A nagyobbik csoport azt válaszolta, hogy akkor menne el szavazni, ha megváltozna a politikusok viselkedése. Nemcsak ígéretnének, hanem be is tartanák az ígéreteiket, s ezt konkrét tettekkel bizonyítanák. *„Ha igazat mondanának, nemcsak hazudnának”, „szebb jövő, nemcsak ígéret”, „megbízható és szavahihető párt, aki ténylegesen a nép érdekeit képviselné”, „betartott ígéret”, „jobb élet”, „kézzelfogható eredmények produkálása”, „jobb élet, munka, pénz”* – sorolták.

A másik csoport az előzőnél is szkeptikusabb volt. Az idetartozókat saját bevallásuk szerint semmi sem venné rá, hogy szavazzanak, mert nem akarnak szavazni, ugyanis nem bíznak a politikusokban. *„A politikusok mindig csak kihasználják a hatalmat”* – állították egybehangzóan.

2.5. MKP-preferenciák pró és kontra

Az eddig elmondottak többszörösen bizonyították, hogy a szlovákiai magyarok választási részvételének egyik fő oka az MKP támogatása. 2002-ben a megkérdezettek 83,3%-a, 2003-ban 73,7%-a, 2006-ban 77,4%-a akart az MKP-ra szavazni. Azt is tudjuk, hogy bár az MKP stabil választótáborra a pozitív mag, azért a többi csoport kisebb-nagyobb része is neki tartogatja a szavazatát. A továbbiakban arra keressük a választ, hogy mi volt az MKP fő vonzereje, illetve mi szólt ellene.

2.5.1. Miért választaná az MKP-t?

A felsorolt nyolc, majd 2006-ban kilenc indok közül a megkérdezettek háromnegyede minden évben az első négyet választotta, igaz, eltérő sorrendben (lásd 6. táblázat).

2002-ben a válaszadók elsősorban azért szavaztak volna az MKP-ra, mert úgy gondolták, hogy védi a magyarok érdekeit, a magyarok számára fontos kérdéseket old meg, s élvezzi a bizalmukat.

2003-ban ugyan emelkedett a pártot a magyarok érdekvédelme miatt választók aránya, viszont már kevesebben hitték, hogy fontos kérdéseket old meg. Az iránta érzett bizalom mértéke is megcsappant. Ebben az évben az MKP-preferencia második leggyakoribb oka az volt, hogy a megkérdezettek úgy gondolták, nincs más választásuk.

2006-ban már ez volt az MKP választásának fő indoka. A többi ok veszített fontosságából, kivéve a bizalmat, amelynek 2003-hoz képest nőtt a mértéke, viszont a 2002-es szintet így sem érte el.

6. táblázat. Miért választaná az MKP-t? I.*

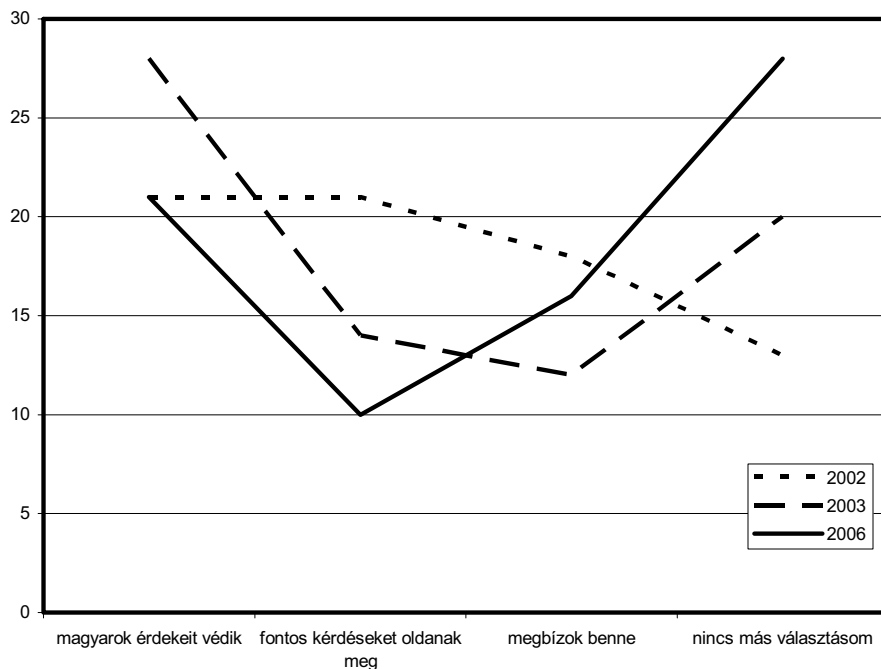
	2002	2003	2006
Védik a szlovákiai magyarok érdekeit	21%	28%	21%
A szlovákiai magyarok számára fontos kérdéseket oldanak meg	21%	14%	10%
Megbízok bennük	18%	12%	16%
Nincs más választásom	13%	20%	28%
Az én érdekeimet is képviselik	10%	12%	9%
Az elmúlt négy évben jól dolgoztak	7%	5%	4%
Hiteles politikusaik vannak	6%	5%	4%
Velük a stabilitást választom	4%	4%	3%
Fontos kérdésekben jobbak a többi pártnál**	-	-	5%

Megjegyzés: * – A felsorolt okokkal teljesen egyetértők. ** – Ezt a válaszlehetőséget csak a 2006-os felmérésekbe iktattuk be.

Az MKP-preferenciák hátterében tehát az elmúlt években három fő indok állt: a magyarok érdekvédelme, a bizalom és a más választási lehetőség hiánya (lásd 21. ábra). Az érdekvédelem indokként való feltüntetése az első két évben (2002, 2003) a válaszadók nagyjából 40%-át jellemezte²⁰, 2006-ban viszont már csak 30%-ukat. Ezen belül rohamosan csökkent azok részaránya, akik szerint a párt a magyarok számára fontos kérdéseket old meg: 2002-ben minden ötödik, 2003-ban minden hetedik, 2006-ban pedig már csak minden tizedik válaszadó hitt ebben. Az MKP iránti bizalom mértéke előbb enyhén csökkent, majd enyhén nőtt: 2002-ben minden ötödik-hatodik, 2003-ban minden nyolcadik, 2006-ban minden hatodik megkérdezett ezért is választotta volna az MKP-t. Ami a harmadik indokot illeti, egyre többen érezték úgy, hogy nincs más választásuk: 2002-ben minden hetedik-nyolcadik, 2003-ban már minden ötödik, 2006-ban pedig minden harmadik-negyedik válaszadó. Az utolsó parlamenti választások évében a három fő indok közül már kettőnek szinte azonos súlya volt. Tehát az MKP-t csaknem annyian preferálták volna azért, mert nem volt más választásuk, mint amennyien az érdekvédelem zálogát látták benne (vö. Öllös 2006).

20 A „védik a magyarok érdekeit” és a „szlovákiai magyarok számára fontos kérdéseket oldanak meg” válaszeloszlások összege.

21. ábra. Az MKP-preferenciák fő okai (%)

Mivel indokolta MKP-preferenciáját a pozitív mag? A pozitív mag és a teljes minta MKP-preferenciái két lényeges különbséget mutatnak (lásd 7. táblázat):

1. A pozitív mag nagyobbik része mindig a magyarok érdekvédelme, valamint az MKP-ba vetett bizalma miatt választotta volna a pártot.
2. A pozitív mag lényegesen ritkábban indokolta MKP-preferenciáját azzal, hogy nincs más választása.

7. táblázat. Miért választaná az MKP-t? II.*

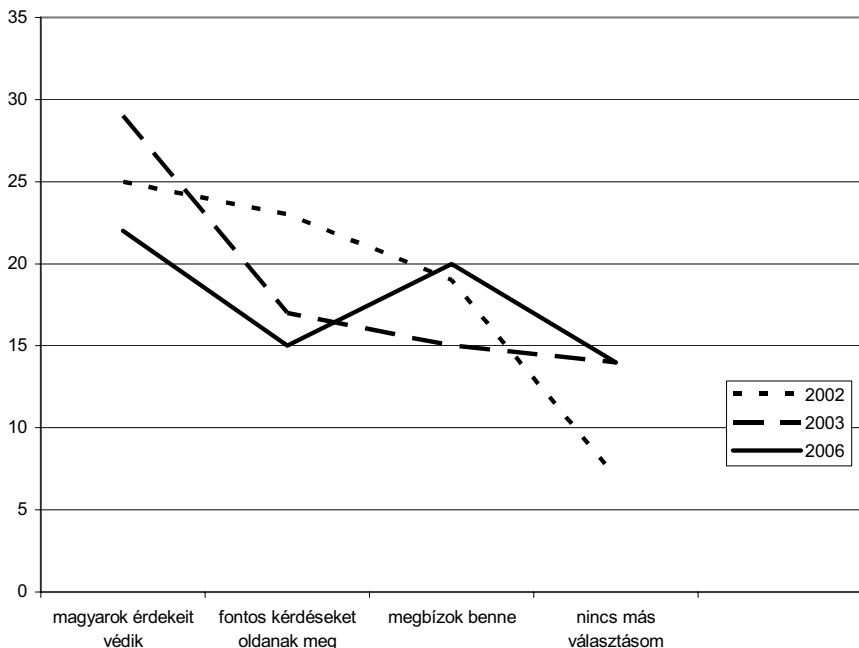
	2002	2003	2006
Védik a szlovákiai magyarok érdekeit	25%	29%	22%
A szlovákiai magyarok számára fontos kérdéseket oldanak meg	23%	17%	15%
Megbízok bennük	19%	15%	20%
Az én érdekeimet is képviselik	10%	12%	10%
Nincs más választásom	7%	14%	14%
Az elmúlt négy évben jól dolgoztak	6%	5%	5%
Hiteles politikusaik vannak	6%	5%	6%
Velük a stabilitást választom	4%	5%	3%
Fontos kérdésekben jobbak a többi pártnál	-	-	6%

Megjegyzés: * – A pozitív mag (a felsorolt okokkal teljesen egyetértők)

De! Annak ellenére, hogy a pozitív mag 2006-ban jobban bízott az MKP-ban, mint 2002-ben, csökkent azoknak az aránya, akik a magyarok érdekvédelme miatt szavaztak volna rá (2002-ben 48%, 2006-ban 37%), ezen belül is elsősorban azoké, akik szerint fon-

tos kérdéseket old meg. Ezzel egyidejűleg duplájára nőtt a „nincs más választásom” miatt szavazók aránya – 2002-ben a pozitív mag minden tizennegyedik, később minden hetedik képviselője válaszolta ezt (lásd 22. ábra).

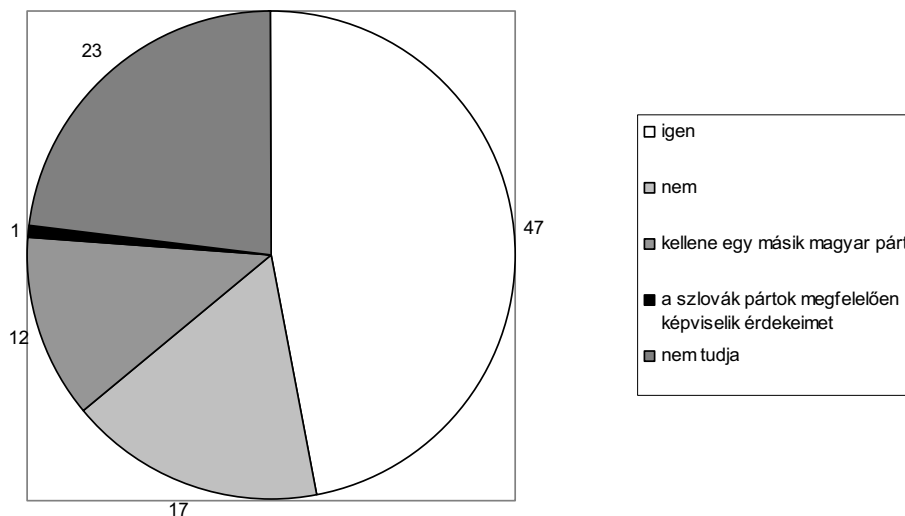
22. ábra. A pozitív mag MKP-preferenciáinak fő okai (%)

Mindebből az következik, hogy a pozitív mag még 2006-ban is átlagon felüli bizalmat táplált az MKP és annak érdekvédelmi politikája iránt, s tagjai közül még mindig lényegesen kevesebben szavaztak volna az MKP-ra csak azért, mert nem volt más választásuk. Ugyanakkor az utóbbi tendencia felerősödése figyelmeztető jel kellene, hogy legyen. Hiszen arról van szó, hogy egy párt leghűségesebb szavazói közül – az érdekvédelem biztosítása és a bizalom mellett – minden hetedik azért is szavaz rá, mert nincs más, akire szavazhatna. Vagyis nincs más olyan párt, amely védené a magyarok érdekeit. De milyen másik párt lenne ez?

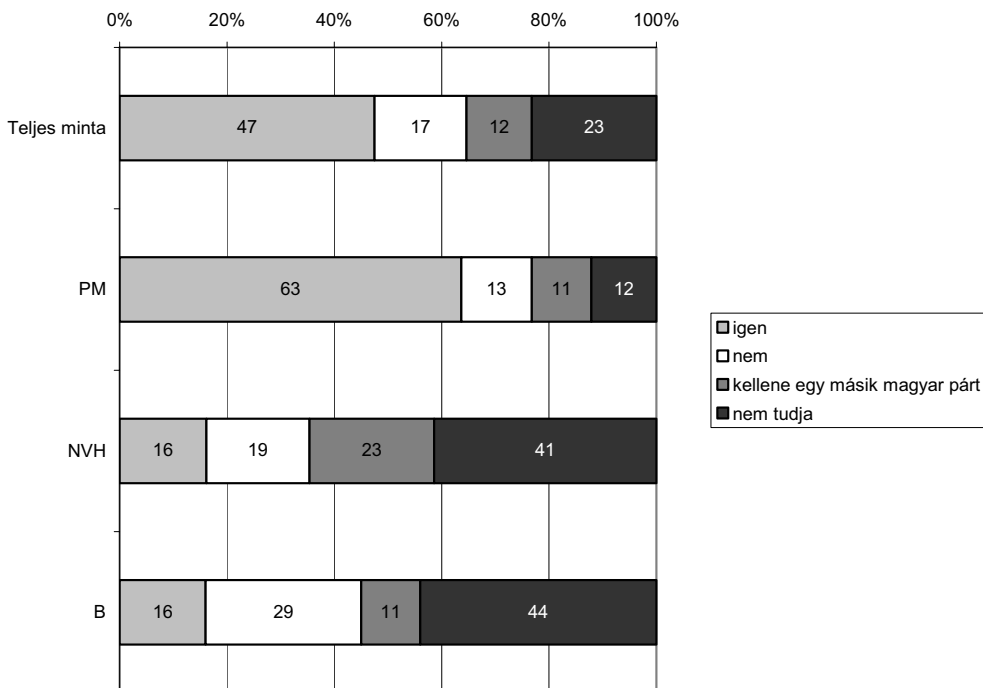
Talán közelebb kerülünk a válaszhoz, ha megnézzük, vajon megfelelőnek tartják-e a megkérdezettek a szlovákiai magyarok politikai szervezettségét (lásd 23. ábra). Ezt a kérdést 2006-ban tettük fel. Közel egynegyedük nem tudott reagálni. Az akkori helyzettel kb. minden második válaszadó elégedett volt, csaknem minden hatodiknak pedig nem felelt meg. Minden nyolcadik megkérdezett válaszolta azt, hogy kellene egy másik magyar párt, s csupán elenyésző 1%-uk mondta, hogy a szlovák pártok megfelelően képviselik az érdekeit. Tehát a nagyfokú határozatlanság mellett a többségnek megfelelt, hogy csak az MKP van. A szlovákiai magyarok kisebb részének ez nem felelt meg, de elégedetlenségüknek feltehetően nem a párt „egyeduralma” volt az oka, hiszen akkor azt válaszolhatták volna, hogy szívesen látnának egy másik magyar pártot is a hazai politikai hadszíntéren. Ezt azonban csak a megkérdezettek 12%-a mondta.

23. ábra. Megfelelő a szlovákiai magyarok politikai szervezetsége? (%)

A választási hajlandóság minden eddig elemzett összefüggésnél fontos szerepet játszott, s ezúttal sincs ez másképp (lásd 24. ábra). A szlovákiai magyarok politikai szervezetségét leginkább a pozitív mag tartotta megfelelőnek: csaknem kétharmada mondta ezt a negatív választási hajlandóságúak és a bizonytalanok 16%-ával szemben. Egyben a pozitívoknak volt a leghatározottabb véleménye, hiszen hozzá képest a másik két csoportban a válaszolni nem tudók háromszor többen voltak. A bizonytalanok voltak a legelégedetlenebbek (29%). Egy másik magyar párt szükségességét pedig leginkább a negatív választási hajlandóságúak emelték ki – még egyszer annyian, mint ahányan a pozitív magból és a bizonytalanok közül.

24. ábra. Megfelelő a szlovákiai magyarok politikai szervezettsége? Választási hajlandóság szerint

Visszatérve az MKP-preferenciákhoz, végülis ki és miért szavaz az MKP-ra azért, mert „nincs más választása”? A fenti adatok tükrében elmondható, hogy elsősorban:

1. a jelenlegi politikai felállással elégedetlenek, akik nem másik magyar pártot akarnak, hanem valószínűleg az MKP-val elégedetlenek, s e téren szeretnének orvoslást, és
2. azok, akik egy másik magyar pártot akarnak, hogy legyen miből választani.

2.5.2. Miért nem választaná az MKP-t?

Az MKP-t választóknál sokkal kisebb szerepet játszott saját érdekeik képviselése, mint az MKP-t nem preferálók esetében (lásd 8. táblázat). Ez utóbbiak közül 2002-ben minden negyedik épp emiatt nem szavazott volna a pártra. Az előzetes döntésükben közrejátó következő három indok egyformán fontos volt: bizalomhiány, a hiteles politikusok hiánya és a szlovákiai magyarok számára fontos kérdése elodázása. Ugyanakkor csak 3%-uk válaszolta, hogy az MKP nem védi a magyarok érdekeit. Mindez részben arra utalt, hogy ezeknek az embereknek az MKP-hoz való viszonyát közvetlen személyes tapasztalatok is befolyásolják.²¹

21 Erre már a 2001-es kutatás is felhívta a figyelmet, de mivel nem rendelkezünk elegendő részletes információval, a 2003-ban végzett kvalitatív kutatásunkban nagyobb figyelmet szenteltünk az MKP és a választópolgárok kölcsönös viszonyának feltárására (bővebben lásd Melléklet II.).

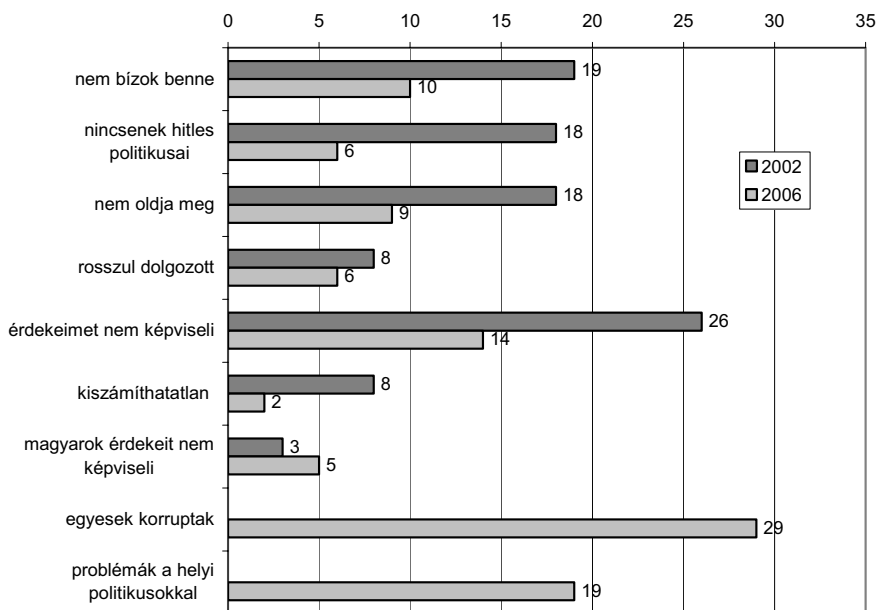
8. táblázat. Miért nem választaná az MKP-t?*

	2002	2006
Nem képviselik az én érdekeimet	26%	14%
Nem bízik az MKP-ban	19%	10%
Nincsenek hiteles politikusai	18%	6%
Nem oldja meg a szlovákiai magyarok számára fontos kérdéseket	18%	9%
Az MKP képviselői az elmúlt négy évben rosszul dolgoztak	8%	6%
Az MKP kiszámíthatatlan politikai erő	8%	2%
Nem védi a szlovákiai magyarok érdekeit	3%	5%
Egyes politikusai korruptak	—**	29%
Problémák a helyi politikusokkal	—	19%

Megjegyzés: * – A felsorolt okokkal teljesen egyetértők. ** – A válaszlehetőség nem szerepelt a kérdőívben.

Miután ez a feltételezés beigazolódott, 2006-ban az MKP-t nem választók indokai közé beiktattunk további kettőt, amelyek a 2003-as kvalitatív kutatás során a leggyakrabban hangzottak el. Ez a helyi MKP-képviselőkkel való elégedetlenség és a korrupció, amelyet ugyancsak az ő részükről – természetesen nem mindenkinél – tapasztaltak az interjúalanyok. A 2006-os eredmények magukért beszélnek: a korábbi sorrend teljesen felbomlott és az újonnan beiktatott indokok kerültek az élre (lásd 25. ábra). Vagyis azok, akik nem szavaztak volna az MKP-ra, döntésüket elsősorban a politikusok korrupciójával (29%) és a helyi politikusokkal való problémákkal (19%) indokolták. Az összes többi okra hivatkozók aránya a felére csökkent.

25. ábra. Miért nem választaná az MKP-t? (%)

2.6. Az MKP tevékenységének értékelése

Munkánk ezen részében két kérdésre keressük a választ: mennyire voltak elégedettek a magyarok a párt kormányzati tevékenységével, illetve melyek voltak szerintük az MKP kormányzati tevékenységének legnagyobb érdemei és hiányosságai. A felsorolt problémakörök a kutatások időpontjában időszerű és vitatott témák voltak.²²

2001-ben arra a kérdésre, hogy mi az MKP kormányzati tevékenységének legnagyobb érdeme, a megkérdezettek többsége (61%) nem tudott válaszolni, 4%-uk szerint az MKP-nak nem volt semmi érdeme, konkrét eredményeket 35%-uk látott, és fel is sorolták, melyek azok.

²² 2001-ben nyílt kérdést tettünk fel, amelyben a válaszadók saját szavaikkal fogalmazták meg, szerintük melyek az MKP tevékenységének legnagyobb eredményei és hiányosságai. A későbbi években a 2001-es válaszokból kialakított listát alkalmaztuk, hozzáátve az épp aktuális témákat. A megkérdezettek külön-külön értékelték, mennyire elégedettek, illetve elégedetlenek az MKP egyes területeken folytatott tevékenységével.

9. táblázat. Az MKP kormányzati tevékenységének érdemei 2001-ben (N = 208)

Nyelvtörvény	25,7%
A kétnyelvűség biztosítása a hivatalokban	16,0%
Harc a kisebbségi jogokért	8,8%
Összetartja a szlovákiai magyarságot	8,6%
A magyar iskolákért való harc és kiállás	8,2%
A kormányzati részvétel	7,8%
A kétnyelvű bizonyítványok	5,6%
Státustörvény	4,9%
Javult a magyarok helyzete és megbecsültsége	3,7%
Összetartja a kormányt, stabilizáló szerepe van	3,5%
Az, hogy nyugodtan, békében élhetünk	3,3%
A párkányi híd újjáépítése	2,2%
A bőszi vízi erőmű körüli huzavona megszüntetése	0,5%
Gázművesítés	0,5%
Keresi a párbeszédet a szlovákokkal	0,4%
Szlovákia külföldi megítélésének javítása	0,3%

Ugyanebben az évben a megkérdezettek csaknem 20%-a illette kritikával az MKP kormányzati tevékenységét.

10. táblázat. Az MKP kormányzati tevékenységének hiányosságai 2001-ben (N = 140)

Nem javított a szociális helyzeten – nagy a munkanélküliség, alacsonyok a nyugdíjak, nem támogatja a családokat	20,2%
A közigazgatási reform	12,7%
A párton belüli széthúzás	10,6%
Túlzott engedékenységgel, fölösleges megalkuvás	8,7%
Nem rendezte a nevesítetlen földek ügyét	8,6%
Nincs magyar egyetem	7,7%
Egyetlen választási ígéretét sem tartotta be	6,1%
Az oktatásügyben nem következtek be lényeges változások	6,0%
Az MKP politikusi saját érdekeit minden más elé helyezik	3,2%
Az országot szétrablók még mindig szabadlábban vannak	3,0%
Nincs magyar püspökség	3,0%
Nincs gazdasági programja	2,2%
A régiófejlesztés nagyon lassú	1,6%
Fölöslegesen provokál, felelőtlen kijelentéseket tesz	1,5%
Kevés a beruházás Dél-Szlovákiában	1,5%
Állandó kompromisszumokra kényszerül	0,7%
Korrupció	0,4%
Nincs autonómia	0,4%
Nem tudja elfogadtatni magát a szlovákokkal	0,4%
A magyarországi politikusok befolyása alatt áll	0,4%
A romakérdés megoldatlansága	0,4%
Nem lett magyar nemzetiségű mezőgazdasági miniszter	0,2%
Az, hogy tagja a kormánykoalíciónak	0,2%

2002-ben²³ a párkányi Mária Valéria híd újjáépítése volt az aktuális téma, s ezt a választópolgárok is kellőképpen értékelték. Bár a fenti és a következő táblázatokban csak a nagyon elégedettek jelennek meg, hozzájuk számítva a „csak” elégedetteket, 2002-ben aránylag elégedett választópolgárok képe tárul elénk. Annak ellenére, hogy a nyugodt, békés élet, társadalmi stabilitás, valamint a magyar falvak fejlesztése érdekében tett erőfeszítéseket nyugtázták a legkevésbé.

11. táblázat. Az MKP a felsorolt területeken elért eredményeivel nagyon elégedettek aránya 2002-ben

A párkányi híd megépítése	76%
Kétnyelvű bizonyítványok	49%
A kormányzati részvétel	47%
Összetartják a magyarságot	40%
A magyar iskolákért való kiállás	36%
A státustörvény	31%
A kisebbségi nyelvtörvény elfogadása	26%
Harc a kisebbségi jogokért	26%
Uniós csatlakozás	24%
Összetartják a kormányt	21%
Javult a magyarok helyzete és elismerése	17%
A kétnyelvűség biztosítása a hivatalokban	14%
Nyugodt, békés élet, társadalmi stabilitás	8%
A magyar falvak fejlesztése	5%

A 12. táblázatból kiderül, hogy első helyen az előző kormány privatizációs „hőseinek” megbüntetését kérték számon.

12. táblázat. Az MKP a felsorolt területeken elért eredményeivel elégedetlenek aránya 2002-ben

Az országot szétrablók még mindig szabadlábon vannak	67%
Korrupció	48%
Nem javított a szociális helyzeten	33%
Nem jött létre magyar egyetem	32%
Nincs magyar püspökség	32%
Nem sikerült a közigazgatási reform	28%
Nem rendezték a nevesítetlen földek ügyét	28%
Az oktatásügyben nem következtek be lényeges változások	26%
Túlzott engedékenység, nagy megalkuvás	16%
A párton belül széthúzás van	14%
Nincs hatékony gazdasági programja	13%

2003-ban elégedettségük a következőképpen alakult:

23 Mint említettem, más módszert alkalmaztunk. Ezért van az, hogy az egyes területekre „szavazók” összege nem egyenlő százzal.

13. táblázat. Az MKP a felsorolt területeken elért eredményeivel nagyon elégedettek aránya 2003-ban

Kétnyelvű bizonyítványok	40%
Kormányzati részvétel	40%
Összetartják a magyarságot	27%
Uniós csatlakozás	27%
A magyar iskolákért való kiállás	25%
Magyar egyetem	22%
Javult a magyarok helyzete és elismerése	18%
Összetartják a kormányt	18%
Státustörvény	18%
A kisebbségi nyelvtörvény elfogadása	16%
Harc a kisebbségi jogokért	12%
A kétnyelvűség biztosítása a hivatalokban	10%
A magyar falvak fejlesztése	7%
Nyugodt, békés élet, társadalmi stabilitás	6%

2003-ban a megkérdezettek az MKP legnagyobb érdemének a kétnyelvű bizonyítványokat és a kormányzati részvételt tartották. Legkevésbé a magyar falvak fejlesztésével és a társadalmi stabilitás megteremtésével voltak elégedettek.

S mi az, amit leginkább kifogásoltak? Csaknem kétharmaduk még mindig a privatizáció haszonélvezőinek büntetlenségét.

14. táblázat. Az MKP a felsorolt területeken elért eredményeivel elégedetlenek aránya 2003-ban

Az országot szétrablók még mindig szabadlábon vannak	63%
Nincs magyar püspökség	38%
Nem javított a szociális helyzeten	34%
Nem tudott egy jobb közigazgatási felosztást elérni	34%
Nem rendezték a nevesítetlen földek ügyét	31%
Az oktatásügyben nem következtek be lényeges változások	26%
Korrupció	22%
Nincs hatékony gazdasági programja	22%
Túlzott engedékenységgel, nagy megalkuvással	19%
A pártban belül széthúzás van	16%

2003-ban azt is megkérdeztük, hogy milyen területekre irányuljon az MKP jövőbeli politikája. Huszonkét válaszlehetőséget soroltunk fel. A megkérdezettek ezek közül kilencet tartottak fontosnak. A kilenc válasz gyakorisági sorrendje alapján a következőképpen alakult az MKP jövőbeli politikájával szemben támasztott követelményrendszer:

1. A fiatal nemzedék munkavállalásának és lakáshoz jutásának elősegítése volt a legfontosabb elvárás. A megkérdezettek 51%-a, vagyis minden második említette.

2. A családok életminőségének javítása az előzővel csaknem azonos fontosságú követelmény (49%).

3. A minimálbér emelése (31%).

4. A szegénység visszaszorítása (31%).

5. Az anyanyelvi oktatás erősítése (30%).

6. A korrupció visszaszorítása (23%).
7. A stabil és megbízható nyugdíjrendszer bevezetése (22%).
8. Az adóterhek és az elvonások csökkentése (18%).
9. A kis- és középvállalkozások megsegítése (11%).

Mindez azt bizonyítja, hogy az MKP választói nem kimondottan nemzetiségi alapon történő politizálást vártak pártjuktól, hanem azt, hogy az egész társadalmat érintő kérdésekben hallassa a hangját, és pozitív változásokat kezdeményezzen. Ugyanakkor a szlovákiai magyarság érdekvédelmét is elvárták tőle, de csak a fentiek után.

2006-ban a felsorolt területek közül a legpozitívabban a Selye János Egyetem létrejöttét értékelték. Egy 20%-nyi „szakadék” után az MKP kormány- és magyarságösszetartó, valamint kisebbségi jogvédő szerepének méltányolása következett. Legkevésbé az egészségügy, a szociális gondoskodás és a munkaerő-piaci helyzet terén elért eredményekkel voltak elégedettek.

15. táblázat. Az MKP a felsorolt területeken elért eredményeivel nagyon elégedettek aránya 2006-ban

Létrejött a Selye János Egyetem	63%
Összetartják a kormányt	42%
Harc a kisebbségi jogokért	41%
Összetartják a magyarságot	41%
A kétnyelvűség biztosítása a hivatalokban	40%
Javult a magyarok helyzete és elismertsége	35%
Nőtt a magyar kultúra és oktatás elismertsége	33%
Kerületi/megyei szinten jó munkát végeztek	24%
A magyar falvak fejlesztése	23%
Települési szinten jó munkát végeztek	23%
Nyugodt, békés élet, társadalmi stabilitás	22%
Növekedtek a munkalehetőségek	17%
Dél-Szlovákiában emelkedett az életszínvonal	15%
Dél-Szlovákiában csökkent a munkanélküliség	15%
A gazdaság és a mezőgazdaság fejlődött	15%
Javult az egészségügy és a szociális gondoskodás	8%

A hiányosságok sorrendje gyakorlatilag nem sokat változott, viszont megnőtt az elégedetlenek aránya.²⁴

24 Nem szabad megfeledkezni arról, hogy itt szubjektív megítélésekről van szó, nem a dolgok objektív állásáról. Például minden második megkérdezett volt elégedetlen azért, mert szerintük Dél-Szlovákiában nem csökkent a munkanélküliség. Ha viszont megnézzük a munkaügyi statisztikákat, egyértelmű, hogy mint mindenhol, itt is csökkent, persze nem minden járásban egyformán.

16. táblázat. Az MKP a felsorolt területeken elért eredményeivel elégedetlenek aránya 2006-ban

Az országot szétrablók még mindig szabadlábon vannak	71%
Korrupció	66%
Nem javított a szociális helyzeten	61%
Dél-Szlovákiában nem csökkent a munkanélküliség	52%
Dél-Szlovákiában nem emelkedett az életszínvonal	54%
Nincs magyar püspökség	50%
Nem sikerült a közigazgatási reform	43%
A párton belül széthúzás van	39%
Az oktatásügyben nem következtek be lényeges változások	44%
Túlzott engedékenységgel, nagy a megalkuvás	37%
A kultúrában nem következtek be lényeges változások	36%
Az MKP-nak nincs gazdasági programja	23%

Végezetül hasonlítsuk össze, melyek voltak az MKP tevékenységével való elégedettség és elégedetlenség fő forrásai (lásd 17. és 18. táblázat).

Az olyan látványos eredményeken kívül, mint a párkányi híd és a magyar egyetem, amelyek az MKP csúcsteljesítményének számítanak, az első két évben a kétnyelvű bizonyítványok újraélesztése és megmaradása, a kormányzati jelenlét, a magyarság összetartása, az uniós csatlakozás és a magyar iskolákért való kiállás (beleértve a magyar egyetemet is) vívták ki a legnagyobb elégedettséget. 2006-ra még inkább felértékelődött a magyar egyetem léte, hiszen ekkor már nemcsak szimbólum volt, hanem működő intézménnyé, s az MKP legnagyobb érdemévé vált. A párt magyarság- és kormány-összetartó erejét is nagyra értékelték, akárcsak a kisebbségi jogokért folytatott harcát. A legkisebb elégedettséget valójában azokon a területeken könyvelhetjük el, amelyekért az MKP mint kormányzati erő ugyanolyan felelősséget vállalt, mint a többi kormánypárt, mégis köztudottan nem tartották őket az MKP „ügyének”. Leszámíthatnánk ebből a mezőgazdaságot, de mivel a kérdésben gazdaság és mezőgazdaság szerepelt, nehéz utólag megmondani, vajon a gazdaság alakulásával való alacsonyabb elégedettség „rántotta-e magával” a mezőgazdaságot, vagy fordítva. Ugyancsak megfigyelhető, hogy az emberek kevésbé voltak elégedettek az alacsonyabb szintű MKP-képviselők munkájával.

17. táblázat. Az elégedettség alakulása

	2002	2003	2006
Kétnyelvű bizonyítványok	49%	40	_*
Kormányzati részvétel	47%	40%	-
Összetartják a magyarságot	40%	27%	41%
A magyar iskolákért való kiállás	36%	25%	-
Státustörvény	31%	18%	-
A kisebbségi nyelvtörvény elfogadása	26%	16%	-
Harc a kisebbségi jogokért	26%	12%	41%
Uniós csatlakozás	24%	27%	-
Összetartják a kormányt	21%	18%	42%
Javult a magyarok helyzete és elismerése	17%	18%	35%
A kétnyelvűség biztosítása a hivatalokban	14%	10%	40%
Magyar egyetem	-	22%	63%
Nyugodt, békés élet, társadalmi stabilitás	8%	6%	22%
A magyar falvak fejlesztése	5%	7%	23%
Kerületi/megyei szinten jó munkát végeztek	-	-	24%
Települési szinten jó munkát végeztek	-	-	23%
Nőtt a magyar kultúra és oktatás elismertsége	-	-	33%
Dél-Szlovákiában emelkedett az életszínvonal	-	-	15%
Dél-Szlovákiában csökkent a munkanélküliség	-	-	15%
Fejlődött a gazdaság és a mezőgazdaság	-	-	15%
Növekedtek a munkalehetőségek	-	-	17%
Javult az egészségügy és a szociális ellátás	-	-	8%

Megjegyzés: * – Nem szerepelt a válaszlehetőségek között

Az elégedetlenségi listát egyértelműen és hosszú távon az országot szétrablók szabad mozgása vezette. Célszerű lenne egy külön felmérésben vizsgálni, hogy mi az oka ennek a nagy ellenszenvnek, s valójában ki ellen irányul. Még mindig a fillérekért privatizált nagyvállalatok tulajdonosai ellen? Esetleg valaki más ellen? És ki az?

A 2002-es elégedetlenséget követően visszaesett azok aránya, akiket a korrupció irritált, viszont 2006-ban a vele való elégedetlenség az eddiginél magasabb méretet öltött. S az előző évekhez képest egyre többen rótták fel az MKP-nak, hogy Dél-Szlovákiában keveset tett az életszínvonal, a munkanélküliség és a szociális helyzet pozitív változásáért. Mindig az elégedetlenség stabil okaként szerepelt, de 2006-ra még inkább azzá vált, hogy nincs magyar püspökség, s valójában a többi területet illetően is nőtt az elégedetlenség aránya.

18. táblázat. Az elégedetlenség alakulása

	2002	2003	2006
Az országot szétrablók még mindig szabadlábban vannak	67%	63%	71%
Korrupció	48%	22%	66%
Nem javított a szociális helyzeten	33%	34%	61%
Nem jött létre magyar egyetem	32%	.*	-
Nincs magyar püspökség	32%	38%	50%
Nem sikerült a közigazgatási reform	28%	34%	43%
Nem rendezték a nevesítetlen földek ügyét	28%	31%	-
Az oktatásügyben nem következtek be lényeges változások	26%	26%	44%
Túlságos engedékenységgel, nagy megalkuvással	16%	19%	37%
A párton belül széthúzás van	14%	16%	39%
Az MKP-nak nincs hatékony gazdasági programja	13%	22%	23%
Dél-Szlovákiában nem csökkent a munkanélküliség	-	-	52%
Dél-Szlovákiában nem emelkedett az életszínvonal	-	-	54%
A kultúrában nem következtek be lényeges változások	-	-	36%

Megjegyzés: * – Nem szerepelt a válaszlehetőségek között

2.7. Amit a kérdőív nem árul el

Az eddig ismertetett eredmények többsége a kérdőíves felmérésekből származott. Az alábbiakban néhány olyan érdekességet szeretnék ismertetni, amelyek az interjúalanyokkal folytatott 2003-as és 2006-os beszélgetések során láttak napvilágot. Úgy gondolom, általuk színesesebbé válik a szociológiai paletta, árnyaltabb képet kapunk a szlovákiai magyarokról.

2.7.1. Hogyan látták az emberek az MKP-t 2003-ban?

A 2003-as felmérésben szlovák nemzetiségűeket is megszólaltattunk, így képet alkothattunk arról, hogy eltér-e, s ha igen, miben a magyar és a szlovák interjúalanyok MKP-vel kapcsolatos véleménye.

A magyarok – főleg a nyugat-szlovákiaiak – elismeréssel szóltak az országos képviselők felelősségteljes munkájáról. Sokkal nehezebb a dolguk, mint a szlovák pártok képviselőinek, mondták, mert ha valamit rosszul csinálnak, máris őket kiáltják ki bűnbaknak. Az elismerés mellett azonban kritikus vélemények is elhangzottak. A közép-szlovákiai interjúalanyok többsége azt állította, hogy az MKP megalkuvó politikát folytat. Egyetlen célja, hogy bennmaradjon a kormányban. Azt is nehezményezték, hogy a párt-nak nincs regionális politikája.

Valamennyi magyar interjúalany éles kritikával illette az MKP káderpolitikáját. Konkrét példákat hoztak fel: a párt színeiben induló polgármesterjelölteknél nem szerepelt kritériumként az iskolai végzettség, így vannak olyan polgármesterek, akik még érettségivel sem rendelkeznek. Hogyan tudnák hát elbírálni a különböző beadványokat vagy akár a pedagógusok munkáját? Vannak olyan helyi képviselők is, akik szlovák iskolába járatják a gyerekeiket. Ezek után hogyan várható el tőlük, hogy a magyar iskolát támogassák, a magyar érdekeket védjék? Vannak továbbá olyan képviselők is, akik egészségügyi okok miatt soha nincsenek jelen a fontos megbeszéléseken. Miért nem adják át a helyüket másnak?

Az interjúalanyok többsége a rossz káderpolitika gyökerét abban látta, hogy az MKP merev, zárt struktúrájú párt, s csak azokat fogadja be, akik vállalják a bábszerepet, önállóan egy lépést sem tesznek. Mindent összevetve túlsúlyban voltak a helyi képviselők érdektelenségét, nemtörődömségét, szakmai dilettantizmusát ecsetelő vélemények, s az MKP csúcsvezetőit azért marasztalták el, mert nem ellenőrzik az alacsonyabb szinten tevékenykedő munkatársaikat.

Egyes csúcsképviseleket is sokan kritizálták ellentmondásos nyilatkozataik miatt. Pozitív példaként Bugár Bélát említették, akinél csaknem az összes interjúalany értékelte, hogy nagy türelemmel, okosan nyilatkozik és szlovákul is nagyon jól beszél. A tökéletes szlovák kommunikáció a magyarok részéről is fontos elvárásként fogalmazódott meg. Nem tetszett az interjúalanyoknak, ha egy magyar képviselő hebeg, dadog, de az egymás közti nyilvános vitákról is elmarasztaló véleménnyel voltak. Úgy gondolták, a nézetkülönbségeket a kulisszák mögött kellene elintézni, kifelé pedig egységes álláspontot kellene tükrözni.

A szlovák interjúalanyok pozitív véleménnyel voltak az MKP-ról. Egységes, markáns pártnak tartották. Kiemelték a megbízhatóságát, azt, hogy egy összehangolt társaság benyomását kelti, még akkor is, ha vannak belső feszültségek. A kusza szlovákiai pártviszonyok között stabilizáló tényezőnek tartották az MKP-t. Mindezek mellett a szlovák interjúalanyok szemében sokat nyomott a latban néhány magyar politikus személye, sőt nem járunk messze a valóságtól, ha azt mondjuk, hogy a párt magas ázsiója nekik is köszönhető volt. Elsősorban Bugár Bélát említették, karizmatikus személye (ezt nem csupán a nők hangsúlyozzák, bár ők nagyobb mértékben), gerincessége (mindig kimondja és vállalja a véleményét, akkor is, amikor mások nem mernek véleményt mondani), szlováktudása és kitűnő kommunikációs készsége miatt (magyar akcentusát sokan egyenesen bájosnak tartották). Sokan kimondottan irigyelték a magyaroktól Bugár Bélát, és olyan vélemények is elhangzottak, hogy ha Bugár Béla szlovák lenne, akkor őt szeretnék köztársasági elnöknek.

Nagyon pozitív vélemények hangzottak el Bauer Editről is. Őt okos, jól és higgadtan kommunikáló, szakavatott politikusnak tartották. A harmadik, pozitív értelemben sokat emlegetett politikus Duka-Zólyomi Árpád volt. Az ő esetében a decens, a nagyvonalú értelmiségi imidzs imponált a szlovák interjúalanyoknak.

2.7.1.1. Az MKP viszonyulása választóihoz, az állampolgárokhoz

Már az első kérdésfeltevésnél kiderült, hogy a magyar interjúalanyok nem igazán tudnak erről beszélni, ugyanis szerintük az MKP nem kommunikál velük. Minden magyar interjúalany úgy látta, hogy az MKP-t csak a választások előtt érdeklik a régiók gondolatai, bajai, a választások után megszűnik mindenfajta irántuk tanúsított érdeklődés. Ez azért van, mert az MKP tudja, hogy mindig lesz elegendő szavazata, mondták. Többen viszont rámutattak arra is, hogy magyarnak lenni nem lesz mindig elégséges kritérium a szavazásnál, s már legutóbb is sokan csak azért választották az MKP-t, mert nem volt más, nem volt jobb jelölt.

Az interjúalanyok szerint az MKP országos képviselőit nem érdeklik az ő problémáik, de még az örömeik sem. Főleg a közép-szlovákiaiak soroltak fel konkrét példákat: meghívtak néhány képviselőt, azok el is fogadták a meghívást, mindenki örült, hogy jönnek, s a rendezvény napján tudták meg, hogy vendégeiket hiába várják. Előfordult, hogy az

egyik politikus az utolsó pillanatban betegsége hivatkozva lemondta a látogatást, s a házigazdák az újságból tudták meg, hogy azon a napon egy másik szervezet meghívására a Tátrában sielt. Az ilyen és hasonló pofonok nagyon érzékenyen érintették a helybelieket. Az érdektelenség, a lekezelés megnyilvánulásának tartották őket.

A szlovákok hasonló véleménnyel voltak a saját pártjaikat illetően, de korántsem éltek meg olyan tragikusan a helyzetet, mint a magyarok, hiszen a sok szlovák párt közül valamelyik mindig elfogadja a meghívást. Kuriózumok persze az ő körükben is előfordultak. Egy sellyei interjúalany mesélte, hogy a városi önkormányzat nevében meghívták rendezvényükre az összes kormánypárt képviselőjét. Egyik sem jött el. A kommunisták viszont megjelentek, pedig őket senki sem hívta.

Az interjúalanyok szerint rendkívül fontos az MKP és a választói közötti közvetlen kapcsolat, már csak azért is, mert az említett okok miatt a járási és a helyi képviselőket nem tartották megfelelő közvetítőnek. A megyei önkormányzatok működését pedig abszolút nem érzékelték. Közvetlen információs csatorna létrehozását követelték, méghozzá mindkét irányban: a helyi szinttől a központig és a központtól egészen a helyi szintig.

2.7.1.2. Az MKP-val kapcsolatos elvárások

Rengeteg elvárás fogalmazódott meg az interjúalanyok körében. Mivel ezek tömör összegzése mindenképpen torzítaná sokszínűségüket, inkább felsorolom a leggyakrabban előfordulókat a gyakoriság sorrendjében:

- Az MKP teremtsen új munkahelyeket, főleg a leszakadt rimaszombati és rozsnyói régióban.
- Az MKP országos képviselői járjanak az emberek közé. Ha Mátyás király meg tudta tenni, tegyék meg ők is. Ne csak a polgármesterekkel találkozzanak. Építsenek ki kapcsolatot a vélemény- és közösségformáló emberekkel is. Vegyék komolyan a civil szervezeteket. Kezeljék komolyan a választók véleményét.
- A távolabbi országrészeket se hanyagolják el, *„nyugattól keletig mindenki egyforma szeletet kapjon, de a töltelék is egyforma legyen”*.
- Támogassák a magyarlakta régiókat, ahol a választóik élnek, s ahonnan maguk is származnak. Ne féljenek attól, hogy a kormánykoalíció ezt részrehajlásnak könyvelné el, hiszen fejlődésében elmaradt régiókat támogatnának. Ebből a szlovákok és a romák is profitálnának, s az ott élő szlovákok körében tovább erősödne az MKP pozíciója.
- Ne feledkezzenek meg a romákról, hiszen sok roma szavazott rájuk, ezért próbáljanak meg segíteni rajtuk.
- Politikájában, kommunikációjában legyen az MKP türelmes, de következetes.
- Ne legyen részrehajló, de ne felejtse el a választók érdekeit.
- Tisztelje a törvényt, ne álljon ki azok mellett a képviselők mellett, akik botrányba keveredtek.
- Tanuljanak a képviselők idegen nyelveket.
- Tegyen meg mindent azért, hogy a következő választásoknál Szlovákia Kommunista Pártja ne kerülhessen be a parlamentbe.

2.7.2. A politikusokkal és a pártokkal szembeni elvárások 2006-ban

2.7.2.1. Mit kifogásolnak a politikusoknál?

Az interjúalanyok nagyon sok kifogást említettek. A továbbiakban a leggyakoribb kritikákat sorolom fel. Némelyek átfedik egymást, de mivel a csoportokban külön hangzottak el, én is külön tüntetem fel őket:

1. Jellembeli negatív tulajdonságok (valamennyi csoport ezzel kezdte):

– kétszínűség, hazudozás („*Eljártsszák, hogy vitatkoznak, közben puszpajtások, de a nép előtt mutatni kell valamit.*”);

– nem tartják be az ígéreteiket, illetve túl sokat vagy olyat ígérnek, amit nem lehet teljesíteni;

– megsértik a törvényeket, csalnak, lopnak, korruptak („*Ha nem kapnának annyi pénzt, és nem lennének a húsfazék mellett, akkor nem csinálnák, csúszópénzeket kapnak, információkat adnak el, el vannak kényeztetve, itt nem tudnának megélni.*”);

– megsértik a törvényeket, de gondoskodnak arról, hogy ne legyenek megbüntetve („*Akármilyen kis baki, kapjon dupla büntetést, például gyorsajtásért. Máshol gerincsen bevallják a hibáikat, lemondanak, itt csalnak, lopnak, hazudnak, a rendőrök embereket ölnek, semmi bajuk se lesz, be a parlamentbe, s lőjük le őket, mint a kutyákat.*”)

– „*Nem adják be a vagyonevallást, mégsem fog a hajuk szála sem meggörbülni.*” – „*Akármit csinálnak, semmi sem történik, a kisémbereken meg máris csattan az ostor. Szerintem a parlamenten kívül ne legyen mentességük.*”).

2. A „nép” érdekeit nem tartják szem előtt, saját érdekeik a fontosak:

– azért mennek politikusnak, hogy bebiztosítsák a családjukat és a saját jövőjüket, nem pedig azért, hogy az ország jövőjét egyengessék;

– a régiók egyáltalán nem érdeklik őket;

– nem büntették meg az országot szétrablókat, sőt maguk is folytatják a rablást;

– az emberek számára fontos problémákkal nem foglalkoznak (pl. hátrányos helyzetű családok, családon belüli erőszak).

3. Nemzeti ellentéteket szítanak.

4. A nép csak a kampány idején fontos nekik, utána négy évig nem foglalkoznak vele („*A kampányokon milliók mennek el az adófizetők pénzéből, amikor bekerülnek, megint füttyölnek ránk.*” – „*A kampány alatt, tehát a választások előtt egy-két hónappal leszünk újra érdekesek, és vannak pártok, amelyek olyankor előrángatják a női politikai kérdéseket, és hirtelen nagyon sokan akarnak velünk törődni. De amint bekerülnek a parlamentbe, füttyölnek ránk.*”).

5. Túl sokat keresnek, miközben a nép nyomorog („*A »dozorové rady«-s politikusoktól kell elvenni pénzt, ne legyenek akkora bérkülönbségek, ha nincs pénz, akkor nekik is kevesebb jusson, ne csak az egyszerű embereknek.*” – „*Nem járnak munkába, mégis megy a fizetésük.*” – „*Azért politizálnak, hogy bekerüljenek a kormányba és sok pénzt keressenek, mindenki a pénzre hajt, velünk nem törődnek, annyit keres, két gyomra van, két kirántott hús kell neki?*” – „*Aki gazdag, annak kellene a politikába menni. Aki jótékonykodni akar. Miért nem lehet ingyen politizálni? Akik már nem dolgoznak, vannak embereik, azok menjenek politikusnak, ingyen, ne azt nézzék, mennyit fogok ezért kapni.*” – „*Hasonlítsák össze a politikusok az ő jövedelmüket egy átlagember jövedelmével, és akkor gondolkozzanak el azon, hogy az az átlagember is élni akar. És nemcsak a politikusok fizetését kell 17%-kal emelni, és a köznépét meg 5%-kal. Ez se igazságos.*”).

2.7.2.2. Mit várnak el egy politikustól és egy párttól, miben nyilvánulna meg számukra a valós érdekképviselet?

A fiatalok elvárásait öt csoportba sorolhatjuk:

1. Munkavállalással kapcsolatos elvárások:

- munkahelyek létesítése;
- intézkedni, hogy a fiatalokat gyakorlat nélkül is alkalmazták, mert ott, ahol magas a munkanélküliség, nem tudnak szakmai gyakorlatot szerezni;
- a munkaviszonyban levő fiatalok érdekvédelme („*Ne az a brigádos legyen az utolsó kutya, akibe mindenki belerúg.*”);
- növelni a munkaügyi hivatalok által támogatott továbbképzések, tanfolyamok skáláját;
- magasabb fizetések legyenek („*Hogy itt vállaljanak a fiatalok munkát, mert Dunaszerdahelyen látom, hogy elvégzik az egyetemeket, a főiskolát, az ismerőseim is mindegyikük Angliában, Írországból, Németországban vállal kvalifikálatlan munkát és ezért kellene egy kicsit vonzóbbá tenni Szlovákiát.*”).

2. Szabadidős tevékenységekkel kapcsolatos elvárások:

- Több pénzt fordítani szabadidőközpontok, sportlétesítmények építésére („*A sportolási lehetőségek létesítéséhez kell a pénz, és ebben a politika sokat tudna segíteni, mert náluk van a pénzforrás, mivel ők irányítják az országot, tehát segíteni ők tudnának. Ülnek a pénzeszsák felett.*”).

3. A családon belüli erőszak megszüntetését célzó törvények alkotása.

4. Fiatal családok támogatása:

- kölcsönök, hitelek, ösztöndíjak;
- a gyermekgondozási segélyek emelése.

5. Egyéb:

- állatkínzásért börtönbüntetés;
- ügyelni arra, hogy a rendőrség megfelelően viszonyuljon az emberekhez, hogy a politikusok, a rendőrök stb. is betartsák a törvényeket;
- mérsékelni a bürokráciát;
- gondoskodni arról, hogy a fontos információk eljussanak az érdekeltekhez, pl. a kultúra, a sport stb. támogatását célzó pályázatokról.

A nők a következőket szerették volna:

1. Munkavállalással kapcsolatos elvárások:

- munkahelyek létesítése;
- megszüntetni a nők és az anyák munkahelyi diszkriminációját („*Sok munkahelyen nincsenek a nők úgy megbecsülve, hiába végzik el ugyanazt a szintű munkát, mint a férfi. És nagyon sok helyen megmondják, ha válogatni lehet, hát fölvevük, mert férfi.*” – „*A férfi magasabb fizetési osztályba kerül. Ugyanazzal a végzettséggel, ugyanazzal a ledolgozott évekkkel, gyakorlattal, a nőnek nagyon sok esetben alacsonyabb a fizetése.*” – „*Ha nőt vesznek fel, akkor megnézik, hogy fiatal, csinos legyen. És ne akarjon férjhez menni, és ne akarjon anyaságit.*” – „*Nehéz elhelyezkedni az után a három év után is, mert akkor már van gyerek.*” – „*Itt az a korosztály, aki már fölnevelte a gyerekeit, negyvenéves, ötvenéves, akkor jön egy jobb, egy fiatalabb, és elbocsátják.*”);

– magasabb fizetések („Mindenkinek legyen munkája és igazságos jutalmazása. Becsületes munkája és igazságos jutalmazása. Becsületes fizetés. És minden onnan ered.” – „Európai árakhoz európai fizetések legyenek.”).

2. A fiatal családok támogatását célzó intézkedések hozatala.

3. Az anyaság megbecsülésére irányuló intézkedések hozatala, hogy anyagi és erkölcsi téren is megbecsült legyen a gyermekvállalás.

4. A nyugdíjasok támogatását célzó intézkedések hozatala, a nyugdíjkorhatár felülvizsgálata.

5. A családon belüli erőszak megszüntetését célzó törvények hozatala.

6. Korruptió elleni harc („Sokat kell harcolnom a fiataljaimmal. Mert egy az, hogy nagyon nem is ismerik a politikusokat, mert ők más szférában dolgoznak, és nem jutnak hozzá, hogy a politikusokkal foglalkozzanak. Ők csak rámutatnak, hogy a tv is mutatja, hogy ez a politikus mit csinál, ennek a politikusnak mi je van, ez a politikus mit, honnan szerzett, úgyhogy csak ezt a hátoldalát látják a dolgoknak. Úgyhogy talán ezért is fontos a korruptió elleni küzdelem. Mert nagyon látják ezt az igazságtalanságot, és az ember-ember közötti harcot, vagyis a különbséget az emberek között. Itt nincs védve a fiatalság. A korruptióra visszatérve, nagyon sok olyan ember van, aki feketén hozza el olyan pénzekhez, és a kormány nem tesz semmit.”).

A munkanélküliek a következőket fogalmazták meg:

1. Munkavállalással kapcsolatos elvárások:

– munkahelyek létesítése;

– fiataloknak a szakmai gyakorlat megszerzését segítő munkahelyek kialakítása;

– a munkaadó és a munkavállaló kapcsolatának törvényes keretek közt tartását célzó ellenőrzések („Aktivációs munkákkal változást, a vállalkozók kihasználják, a legnehezebb munkákat végeztetik velünk kevéske pénzért, azonkívül a szupermarketekben dolgozók bére is alacsonyabb, mint Nyugat-Szlovákiában. Pozsonyban az átlag órabér 60-70 korona, Rimaszombatban 25 korona körül mozog.”).

2. A mezőgazdaság fejlesztése és támogatása („A hazai agrárvállalkozókat támogatás, ne a romlott olcsó gyümölcsöt hozzák be.”).

3. Régiófejlesztés („Régiófejlesztésre több pénzt, ne csak nyugatközpontú legyen, a pozsonyiakat előnyben részesítik, mi olyan falusi libák vagyunk, szervezeteket erősíteni, aktiválni embereket, épp ez a dolguk.”).

4. Emberközpontú egészségügyi reform bevezetése („Az egészségügy és az iskolaügy a legrosszabb, akkor mi a céljuk, hogy betegek és hülyék legyünk?”).

5. A közbiztonság fokozását célzó intézkedések hozatala.

6. Kimenni az emberek közé.

2.7.2.3. Milyen az ideális politikus?

Az interjúalanyok szerint az ideális politikusnak úgy kellene gondolkodnia mint egy átlag állampolgárnak. Ilyen ember azonban szerintük nem létezik, mert ha valaki becsületes, be sem kerül a politikába, vagy ha mégis, akkor megváltozik. Mert:

1. a többiek elrontják, mivel hozzájuk, a többséghez kell igazodnia, máskülönben ki-közösítik;

2. megváltozik magától is, mert nem tud ellenállni a kísértésnek.

Az ideális politikus külső jegyei:

– a legtöbb megkérdezett szerint (beleértve a nőket és a fiatalokat is) az ideális politikus férfi;

– a fiatalok egy csoportja szerint sportos, lazább öltözetet visel;

– a többiek szerint elegánsan öltözködik;

– megjelenése decens, nem feltűnő, de minőségi.

Az ideális politikus egyéb kritériumai:

– megfelelő szaktudás;

– menedzseri képességek;

– jó beszédképesség;

– talpraesettség;

– képességeit a jó célok érdekében használja;

– odafigyel a választópolgárokra;

– viselkedésével, modorával példát statuál;

– nem hazudik túl sokat;

– betartja, amit ígért.

2.7.2.4. Milyenek látják az MKP-t?

A fiatalok és a munkanélküliek egy része nem tudott a témához hozzászólni, mivel saját bevallásuk szerint nem ismerik az MKP-t.

A többiek véleményét két csoportra oszthatjuk.

1. Az MKP-nak mint pártnak a megítélése:

Ahhoz képest, hogy a beszélgetések többnyire negatív színben tüntették fel a politikát és a politikusokat, amikor az MKP került szóba, valamennyi fókuszcsoportban érzékelhető volt a hangulatváltás, valamiféle „megenyhülés”, ami verbálisan és nem verbálisan is kifejeződött.

Bár az MKP-val szemben is felmerültek kritikák – például keveset tett a régiókért –, azonnal akadtak ellenérvek is:

– Az MKP sokat tett az elmúlt időszakban, hiszen neki köszönhető, hogy fennmaradtak a magyar iskolák, vannak magyar nyelvű bizonyítványok, a dél-szlovákiai falvak közművesítése, a magyarok pozitívabb megítélése a szlovákok körében, s egyáltalán, hogy még beszélhetünk magyarul.

– Többet nem tehet, mert a parlamentben nincs akkora hatalma, hiszen csak tagja a koalíciónak, nem pedig vezetője.

Az MKP megítélése határozottan pozitív volt:

– az MKP a legstabilabb párt;

– az MKP megbízható párt;

– az MKP-nak nincsenek botrányai („Nekik a legtisztább a kezük, ha nem így lenne, a szlovákok már rég kikiabálták volna, de így nem tudnak ellenük semmit felhozni.”);

– az MKP-nak is vannak hibái, de lényegesen kevesebb, mint a többi pártnak;

– az MKP betartja az ígéreteit (főleg a vegyes csoportok hangsúlyozták) („Betartják a programot, nem ígérnek olyat, amit nem tudnak teljesíteni, szilárdan a földön állnak, ha fontos dolgokról van szó, akkor mindig a nekem legszimpatikusabb törvényre szavaznak.”);

– tetszik az MKP stílusa, olyan magyar mentalitása van (ezt is a vegyes csoportok említették), s a magyar mentalitás itt pozitív minősítésként jelent meg („A magyarok má-

sok, a magyarok nem azt nézik, milyen nemzetiségű a másik, a magyarországiak is teljesen másképp beszélnek az emberrel, a hivatalokban segítenek, és ez az MKP mentalitásában is megnyilvánul, nemcsak Bugár Bélában, emberközelibbek.” – „Bárdos meghívta Gombaszöggön a haveromat sörre, pedig akkor találkoztak először, de azért nekik is gyakrabban kellene jönni, lehetne innen keletről két parlamenti képviselő is, mert itt több a probléma, mint nyugaton, olyasvalaki, akit ismernek, pl. Kötelest ismerik.”).

2. Az MKP politikusainak megítélés:

Ez leginkább Bugár Béla dicséretében nyilvánult meg. Valamennyi csoportban nagyon pozitív megítélésben részesült: „A Bugár az MKP aranytojása.” – „Intelligens, a szlovákok sem tudnak ellene semmit sem felhozni, jó a beszéde, tud dumálni.” – „Volt itt egy falugyűlés, de még nem kezdődött el, erre a Bugár Béla lejött a színpadról és odajött közénk, nagyon értékeltük ezt a gesztust.” – „Béla nagyon jó fej, felnézek rá.” – „Bugár Béla mindig frappánsan tud válaszolni, sosem lehet őt kihozni a sodrából, sosem támad másokat, korrektül viselkedik.” – „Bugár karizmatikus ember, de nem mindig beszél helyesen, pl. támadta a munkanélkülieket egy interjúban, hogy nem akaródzik az embereknek dolgozni.” – „Ő a frontember, a legütőképesebb ember, a leghitelesebbnek tartott politikus a szlovákok körében is.” – „Tetszik, hogy amikor nem lehetett gyerekük, gyereketthonból vettek ki egy kislányt.” – „Bárcsak lenne őt ilyen Bugár Béla.”

Bugár Bélán kívül dicséretben részesült Duray Miklós („mert sokat tett a magyarokért”) és Duka Zólyomi Árpád (mert Vágsellyén egy gyűlésen úgy beszélt, „hogy mindent kimondott, de úgy, hogy senkit sem sértett meg, ez pedig nagy művészet”).

2.7.2.5. Választási hajlandóság

Az egyes csoportok választási hajlandósága a felmérés időpontjában korántsem volt egyforma.

A munkanélküli fiatalok többsége, főleg Közép- és Kelet-Szlovákiából nem készült választani. A nyugat-szlovákiai fiatalok, közülük is az iskolázottabbak, nemre és nemzeti-ségre való tekintet nélkül készültek szavazni.

„A szlovákiai magyar fiatalok nem érzik szükségét annak, hogy elmenjenek szavazni. Főleg akik most lesznek első szavazók, ők nem gondolkodnak olyanon, hogy mi van akkor, ha szlovák bizonyítványt kapok, esetleg olyan koalíció kerül hatalomra. Nyugodtak, ez a viszonylagos nyugalom elfordítja őket, mást látnak fontosnak. Úgy gondolják, akkor sem lesz semmi gond, ha a magyar koalíció nem kerül be a parlamentbe. A szerék akkor is halad tovább.”

A nők közül Nyugat-Szlovákiában főleg a középkorúak, az idősebbek és az iskolázottabbak készültek választani. A közép- és kelet-szlovákiai nők közül inkább csak az iskolázottabbak és a középkorúak. A gazdasági státus és az, hogy vegyes vagy homogén családban élnek-e, nem játszott szerepet.

Ami a munkanélkülieket illeti, a fiatal munkanélküliek nem készültek választani. A középkorú és az idősebb munkanélküliek közül inkább az iskolázottabb nők és férfiak akartak szavazni.

Akik nem szándékoztak választani, a következő érveket sorakoztatták fel:

- a politikusok sosem tartják be az ígéreteiket;
- nem tudják, kit válasszanak, nem ismerik a politikusokat és a pártokat;

- az ő egyetlen szavazatuk úgysem jelent semmit;
- nem érdekli őket a politika;
- mindenben csalódtak, apatikusak, elvesztették a reményüket;
- nem Szlovákiában látják a jövőjüket;
- azt gondolják, úgyis minden előre adott, mint valamikor, a szocializmusban volt;
- nem tudják, mit kell tenni a szavazóhelyiségben (ezt főleg első alkalommal szavazó fiatalok választották).

Felmerülhet a kérdés, hogy a pozitív választási hajlandóságúak vajon minek köszönhetően mentek volna el szavazni? Erre többféle válasz érkezett:

- Muszáj elmenni választani, nehogy valaki más (a „rosszabb”, „a Fico”, „a Mečiar”, „a Slota” stb.) győzzön – ez volt a leggyakoribb válasz. Szinte mindenki hozzátette, hogy sajnos, nem meggyőződésből, hanem inkább taktikából választanak. Nem valakiért, hanem valaki más ellen.

- Választani kötelesség, „*belénk nevelődött*” (leggyakrabban a hatvan év feletti nők választották). „*A nyugdíjas korosztály ezt valahogy még ünnepnek tekinti. Fölveszi az ünnepi ruhát és a szebbik arcát, és igenis eljönnek. Ők azok, akik eljönnek. Megvannak a választóközrzetekben a stabil emberek, akik eljönnek szavazni. A törzsvendégek. Mindig ugyanaz a társaság jár szavazni.*”

- Muszáj elmenni választani, mert egy szavazaton is múlik az eredmény.

- Muszáj az MKP-ra szavazni, mert ki segítsen nekik, ha nem mi, magyarok. Érdekes módon ezt olyan vegyes családban élők is mondták, akikkel szlovákul folyt a beszélgetés, mert számukra könnyebb volt így, mivel nem tudtak jól magyarul. Az ő szavaikból az is kiderült, hogy az MKP-n kívül nem láttak más lehetőséget, mivel ennél jobb párt szerintük nem volt. Ez persze korántsem jelentett tökéletes elégedettséget: „*Valahol úgy érzem, hogy erkölcsi kötelességem a magyar pártra szavazni, de már van jó néhány dolog, amiben nem értek velük egyáltalán egyet.*”

Voltak azonban olyan alanyok is, főleg néhány nyugat-szlovákiai nő és fiatal, akik szintén az MKP miatt mentek volna el szavazni, de ezt igazából nem pozitívumnak, hanem kényszerhelyzetnek tartották, mivel „*nincs más alternatíva*”, azaz nincs más magyar párt. Ők kritikusak voltak az MKP-val szemben: „*Úgy tűnik, az MKP azt gondolja, hogy mindig leszünk olyan birkák. Ez a szomorú, hogy ők eleve erre támaszkodnak, hogy mint a birkák, mi majd a kolompszóra szépen odavonulunk, és leadjuk a voksunkat. Mit strapáljuk magunka, gondolják. Hát nem is strapálják magukat.*” – „*Ha úgy szavazhatnánk, hogy nem kellene egy pártra, csak személyekre, akkor lehet, hogy szavaznék egy-két szlovákra is.*” – „*Ez nem azért van, hogy az MKP olyan rettenetesen [...] jó politikát visz. De azért mi megtartjuk.*” – „*Csak azért megyünk el az MKP-ra szavazni, mert magyarok vagyunk és ez magyar párt. De nagyon gondolkodom rajta, hogy tiszta szívből és kitörő örömmel szavazok-e az MKP-ra. A nemzeti öntudattal abszolút nem foglalkoznak, a másik pedig, hogy miért nem lehet a dél-szlovákiai kisemberek sorsával foglalkozni, itt se látom, hogy tennének valamit. Csak azért szavazok rájuk, hogy bekerüljenek a parlamentbe. De aztán lehet, hogy a fejemet fogom a falba verni, hogy minek szavaztam rájuk. Se a nemzeti öntudat terén, sem a szociális gondok terén nem foglalkoznak velünk. De elvárják, hogy szavazzunk rájuk.*”

A beszélgetésekből néha egyértelműen, néha közvetetten, de mindenképpen kiderült, hogy bár általánosságban beszéltünk pártokról, pártokról, amikor a választási hajlandóságról volt szó, az interjúalanyok többsége az MKP-ra gondolt, anélkül, hogy a beszél-

getés vezetője utalt volna erre a pártra. Amikor ez kiderült, természetesen már azt kérdztük, miért szavaznának az MKP-ra. A válaszadók a következő okokat emelték ki:

1. magyar párt;
2. a legmegbízhatóbb párt;
3. magyar párt, a miénk, s ráadásul a legmegbízhatóbb;
4. Bugár Béla miatt;

5. nincs más alternatíva, mégpedig három értelemben: először is nincs jobb párt, másodszor nincs más magyar párt, harmadszor pedig nincs más párt, amely a magyarok érdekeit védené;

6. nem meggyőződésből, hanem azért, hogy az MKP mégiscsak jusson be a parlamentbe.

2.7.2.6. Befolyásolja-e valaki, illetve befolyásolja-e az MKP programja és arculata az interjúalanyok választási hajlandóságát és preferenciáit?

Úgy tűnt, a párt(ok) programja csak részben volt befolyásoló tényező, s akkor is inkább csak azoknak számított, akiket kortól és nemtől függetlenül az átlagnál jobban érdekelt a politika, iskolázottabbak és szellemi munkát végeztek.

A többiek nem ismerték egyik párt teljes programját sem, sőt még a töredékeit sem, de ezt nem is tartották kulcsfontosságúnak. Ami pedig az MKP-t illeti, aki eldöntötte, hogy rá fog szavazni, nem igazán a pártprogram miatt tette ezt.

Ugyanakkor az interjúalanyok nagyon fontosnak tartották a választási kampányt, részben még azok is, akik nem szándékoztak szavazni. Azért fontos, mondták, mert a jó kampány ugyan nem befolyásolja a stabil választókat, de a bizonytalanokat még megszólíthatja. Ezzel kapcsolatban többen kifejtették az MKP kampánya iránti elvárásait. Érdemes különválasztani a fiatalok és a többiek ötleteit.

A fiatalok négy dolgot tartottak fontosnak:

1. A kampány legyen emberközelű („Kijönne Bugár Béla rövidgatyában, rendeznének egy futóversenyt, valami bulival összekötve. De nemcsak fiataloknak, hanem mindenkinek, aki be akar szállni a futóversenybe. Így a hétköznapi ember is közelebb látná magához, nemcsak a tévében. Látnák Bugár Bélát, hogy ő is közelebb akarja magához hozni az embereket.”).

2. A kampány legyen show jellegű – lépjenek fel magyar zenekarok, legyen sportmérkőzés, kézilabdatorna, sakktorna, focibajnokság, buli („ahol van nő, zene, pia”).

3. A kampány hasson a nemzeti öntudatra – például a kampánypénz egy részéből támogatathatnának magyar iskolákat, vagy az MKP politikusai személyesen járhatnak közbe, hogy a magyar szülők magyar iskolába írássák a gyerekeiket („Az biztosan nagy hatással lenne az emberekre, ha személyesen Bugár Béla kopogna be a szomszédba, hogy adják a gyerekeiket magyar iskolába. Igen az MKP-nak is kellene ilyen csinálni, mert van hozzá apparátusa.”).

4. Fórumokat kellene tartani a fiataloknak, ahol a párt elmondhatná a célkitűzéseit, a fiatalok megismerhetnék a többi MKP-politikust is. Ugyanakkor a fiatalok is elmondhatnák gondolataikat, tehát kommunikáció alakulna ki („Jó, tudjuk, hogy van a Bugár Béla, de hol van a többi MKP-politikus? Mit tudunk róluk, azon kívül, hogy ott szerepel a nevük a plakáton? Tehát én most hogy döntsem el abból az akárhány emberből, hogy miért pont ezt akarom, vagy azt akarom, mikor életemben nem hallottam róla. A rendez-

vényeken ők is szerepeljenek. Mindenki a saját habitusa szerinti rendezvényen szerepeljen. Így lehetne kiosztani a szerepeket a politikusokra.”).

A többi interjúalany kampánnyal kapcsolatos elképzelései és elvárásai főképp a következőkre irányultak:

- legyen emberközeli a kampány;
- legyen sok nyilvános fórum;
- döntse el az MKP, hogy kihez akar szólni: a magyarokhoz, vagy nemzetiségre való tekintet nélkül a dél-szlovákiai emberekhez, vagy pedig az egész ország lakosságához;
- kulturáltan viselkedjenek a politikusok, ne szapulják a másik párt politikusát, hanem a saját előnyeiket és eredményeiket domborítsák ki.

Ami a környezetben élő személyeknek a választási hajlandóságra és a pártpreferenciákra kifejtett hatását illeti, „parancsszóra” senki sem szavazott. Bár a legtöbben úgy tüntették fel választási hajlandóságukat és preferenciájukat mint saját, autonóm döntésük eredményét, amelyben soha, senki nem befolyásolta őket, azért sok esetben a háttérben mégiscsak felsejlett a klasszikus véleményformáló szerepkör fontossága. De nézzük meg konkrétan, az egyes csoportoknál milyen tanulságok vonhatók le.

A fiatalok egy része a szüleivel szokott beszélgetni a választásokról, esetleg tanácsot kértek tőlük, de azután maguk döntöttek. Mások azt válaszolták, hogy ezeket a dolgokat senkivel sem beszélük meg, csakis a saját belátásuk szerint cselekszenek.

A nők elmondták, hogy tudnak olyan férjeikről, akik megpróbálják befolyásolni a feleségüket, vagy vannak felnőtt gyerekek, akik „súgnak” az anyjuknak. Ezt viszont semmiképp sem lehet kényszernek felfogni, inkább arról van szó, hogy aki tájékozottabb, jobban ért a politikához, elmondja, mi a helyzet, hogyan látja a dolgokat. Más nők a mindennapi diskurzus keretén belül beszélgetnek párjukkal a politikáról. De olyanok is voltak, akik elmondásuk szerint egyáltalán nem foglalkoznak a politikával, nem is beszélgetnek róla, csak döntenek és cselekszenek.

A környezet és a véleményformálók szerepe leginkább a munkanélkülieknél mutatkozott meg. Mint többször említettem, köztük alacsonyabb volt a politika iránti érdeklődés, információatlanabbak voltak a többiekénél. A politikát jobban ismerő és a történetekben tájékozottabb emberekkel való találkozás valószínűsítette a pozitív választási hajlandóságot, sőt a preferenciát is, mert leginkább afelé a párt felé hajlottak, amelyet a véleményvezér tanácsolt nekik. Akinek viszont a környezetében sem fordultak elő ilyen emberek, továbbra is állították, hogy a politika és a választások nem fontosak, nem változtatnak a helyzetükön, akkor meg minek járuljanak az urnához.

A vegyes csoportoknál természetesen az volt a legizgalmasabb kérdés, hogy ki hat kire, a szlovák a magyarra vagy fordítva. Egyesek elismerték, hogy más nemzetiségű partnerük, illetve szülőjük is elmondja a saját véleményét a másik oldalról, de valójában ez csak véleménycsere, végsősorban ők döntenek. Többen említették, hogy rábeszéltek szlovák házastársukat, szavazzon ő is az MKP-re. Mivel ezekben a családokban a nyelvhasználatnak nem igazán vannak szabályai – különböző helyzetektől függ, mikor melyik nyelvet használják, sőt ugyanabban a helyzetben sem kell, hogy mindig ugyanahhoz a nyelvhez forduljanak – nyelvi dominanciáról nem igazán lehetett beszélni. De nemzetiségi dominanciáról sem, mert a szlovák családtag sem volt mindig tősgyökeres szlovák. Így a vegyes családok esetében a választási hajlandóság befolyásolásának semmilyen említésre méltó jellegzetességét nem sikerült felfedni.

3. KONKLÚZIÓ

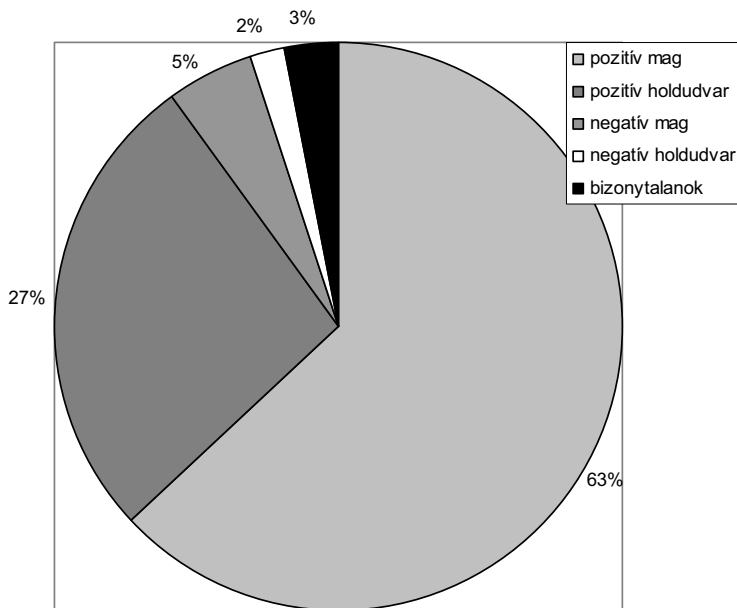
Bár a statisztikák nem árulják el, ki a stabil magyar választópolgár, úgy gondolom, a választási hajlandóság alapján sikerült körvonalazni az alakját. A választási hajlandóság nemcsak a politika iránti érdeklődés és főképp a szlovákiai magyarok helyzete iránti fogékonyság indikátora. Az is kiderült, hogy a választásokkal és a pártpreferenciákkal kapcsolatos összes faktor közül a legbefolyásosabb és a szlovákiai magyarokat a vizsgált szempontból leginkább differenciáló tényező. Nagy valószínűséggel állíthatjuk tehát, hogy a stabil magyar választópolgári réteg alapját a pozitív mag alkotja.

Az utóbbi években azonban csökkent a pozitív választási hajlandóságuk, s azon belül a pozitív mag részaránya. Miért van az, hogy egyre több magyar nem kíván szavazni? Mi vette el a kedvüket épp egy olyan időszakban, amikor gazdasági mutatóit tekintve az ország független, külső elemzők szerint is Közép-Európa tigrisévé nőtte ki magát? Amikor a szlovákiai magyarok életszínvonala inkább nőtt és stabilizálódott²⁵, mint hanyatlott? Az okok sokrétűek, s vannak olyanok is, amelyek csak részben vagy egyáltalán nem kaptak helyet ebben az elemzésben. Mindazonáltal elmondható, hogy két csoporthoz kötődnek. Az egyik a politikusok csoportja általában, a másik a Magyar Koalíció Pártjának politikusai. Mert aki nem akart szavazni, arra hivatkozott, hogy a politikusok felelőtlenül ígéretnek, nem képviselik választóik érdekeit, az MKP alacsonyabb szintű képviselői pedig nem végzik jól a munkájukat és korruptak.

MELLÉKLET

I.

1. ábra. Részt vett a kerületi/megyei választásokon (2006-os adatok)

25 A 2007-es Kárpát Panel adatait véve alapul (lásd Melléklet III.).

A választási hajlandóság egyes típusainak képviselői a kerületi/megyei választásokon is eltérő arányban vettek részt. Valójában a választók 90%-át a pozitív választási hajlandóságúak alkották, közülük is kimagasló a pozitív mag részvétele (63%).

II. A választópolgárok és az MKP egyes szintjeinek viszonya (2001-es adatok)

1. táblázat. Tudja Ön, hogy kik az MKP...?

	Igen	Nem
Központi vezetők	75,9%	24,1%
Kerületi vezetők	14,4%	85,6%
Járási vezetők	23,3%	76,7%
Helyi vezetők	44,1%	55,9%

A központi vezetés után a helyi vezetők voltak a legismertebbek, de a csúcsszintet leszámítva, gyakorlatilag minden szinten érvényes, hogy azok a megkérdezettek voltak többségben, akik nem ismerték sem a kerületi, sem a járási, sem pedig a helyi vezetőket.

2. táblázat. Rendelkezik információkkal az MKP egyes szintjeinek tevékenységéről?

	Elegendő információ	Kevés információ	Semmilyen információ
Központi szint	22,1%	50,8%	27,1%
Kerületi szint	2,6%	25,5%	71,9%
Járási szint	6,1%	26,6%	67,3%
Helyi szint	16,9%	30,9%	52,2%

A többség a párt minden szintjét illetően kevés, vagy semmilyen információval sem rendelkezett.

3. táblázat. Elégedett Ön az MKP egyes szintjeit vezetők tevékenységével?

	Elégedett	Semleges	Elégedetlen	Nem válaszol
Központi	47,4%	26,1%	8,2%	18,4%
Kerületi	12,0%	33,7%	10,0%	44,3%
Járási	14,0%	35,0%	11,6%	39,5%
Helyi	23,0%	31,6%	17,0%	28,6%

A válaszadók a központi vezetők tevékenységével voltak a legelégedettebbek, az alsóbb szinteket inkább semlegesen ítélték meg.

III. Néhány szó a szlovákiai magyarok társadalmi közérzetéről és életszínvonalának egyes mutatóiról 2007-ben

Az elmúlt tíz évet értékelve a válaszadók fele szerint javult az ország gazdasági helyzete, 21%-uk szerint nem változott, 19%-uk szerint pedig romlott. Az emberek életszínvonalában 37%-uk látott pozitív változást, saját személyes helyzetében 30%-uk. Az életszínvonalat csaknem 30%-uk, saját helyzetét pedig minden második érzékelte stabil-

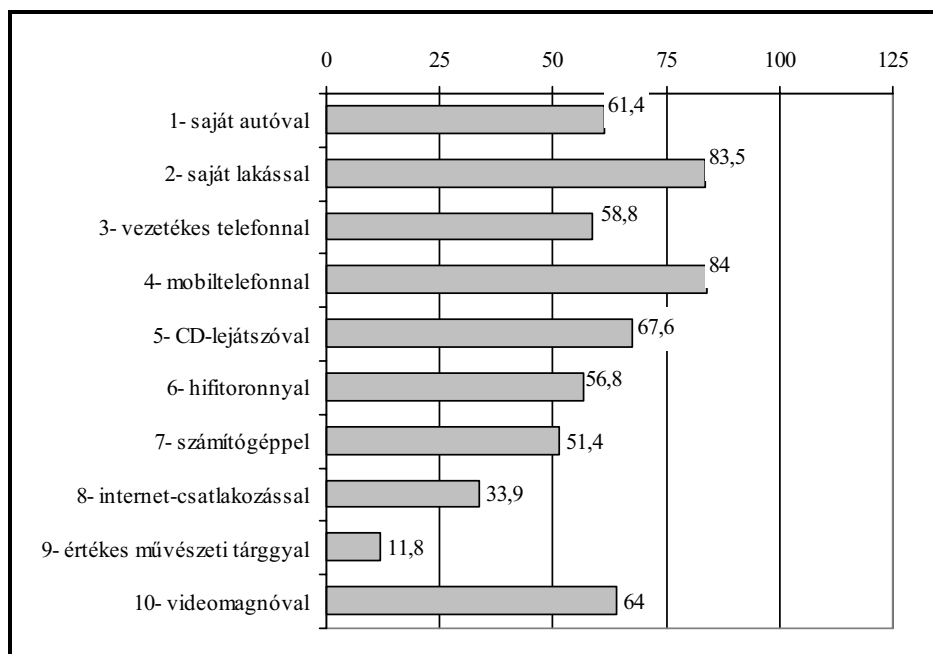
nak. Ugyanakkor minden negyedik szerint romlott az életszínvonal, minden ötödiknek pedig rosszabbodott a személyes helyzete.

A válaszadók 84%-a saját tulajdonú házban/lakásban él. A lakások átlagosan 4 szobából állnak, alapterületük átlagosan 93 négyzetméter. A legtöbben három- vagy négy-szobás lakásban élnek (59%), kb. minden hetedik két vagy ötszobás lakásban. A háztartásban lakó személyek számát illetően a két-, a három- és a négyszemélyes háztartások közel azonos arányban fordulnak elő.

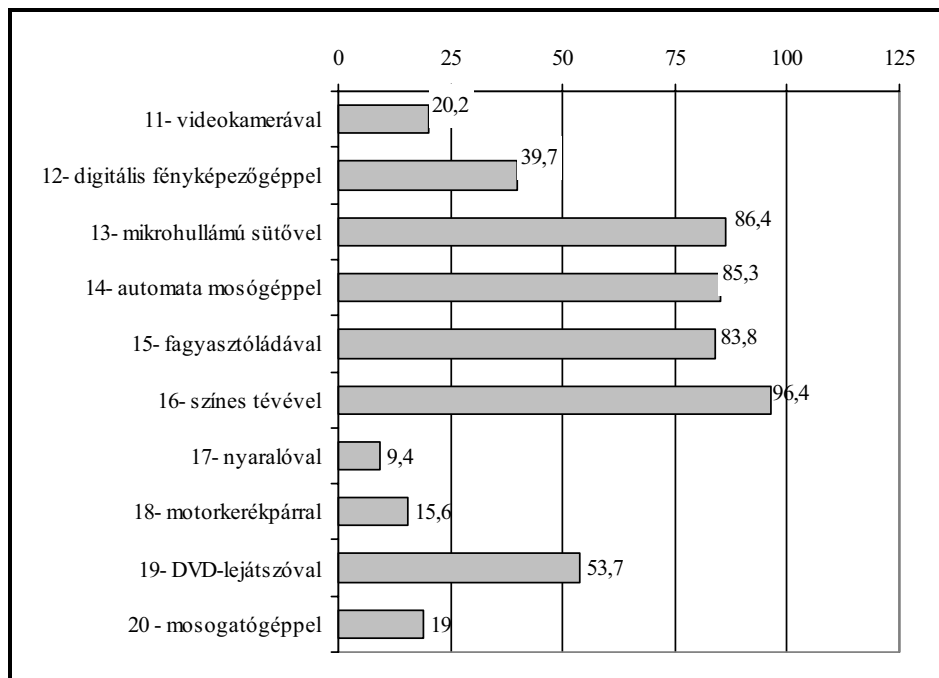
A megkérdezettek saját bevallása szerint egyéni havi nettó jövedelme átlagosan 11 500 korona, a háztartások átlagos havi nettó bevétele 22 000 korona. Az elmúlt hónapban (2007. március) a családi költségvetésükből átlagosan 17 815 koronát költöttek, vagyis 4 185 koronát megspóroltak. A családi költségvetés kétharmadát a havi rezszi (átlagosan 5250 korona), az élelmiszerek (4795 korona) és az utazási költségek (1820 korona) teszik ki.

Végezetül nézzük meg, hogy a szlovákiai magyarok hány százaléka rendelkezik a felsorolt anyagi javakkal!

2. ábra. Rendelkezik az alábbiakkal? I. (%)

3. ábra. Rendelkezik az alábbiakkal? II. (%)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Öllös László 2006. A Magyar Koalíció Pártja a 2006-os parlamenti választások után. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 8. évf. 4. sz. 25–37. p.
- Petőcz Kálmán 2007. A dél-szlovákiai szlovákok választási viselkedése. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 9. évf. 1. sz. 3–27. p.
- Lampl Zsuzsanna 1999. Asszimilációs folyamatok – iskolaválasztás és anyanyelvhasználat. In uő: *A saját útját járó gyermek. Három szociológiai tanulmány a szlovákiai magyarokról*. Pozsony, Madách-Posonium, 59–106. p.
- Lampl Zsuzsanna 2007. *Kárpát Panel. A Kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. Gyorsjelentés*. Budapest, MTA Etnikai és Kisebbségkutató Intézet, 69–129. p.

A SZLOVÁKIAI MAGYAROK POLITIKAI IDENTITÁSA

1. BEVEZETŐ

Politikai identitás alatt a különböző politikai értékrendekkel való azonosulást értem. Alábbi írásomban ebből kifolyólag elsősorban arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen politikai értékrendekkel azonosulnak a szlovákiai magyarok.

Tudom, hogy érzékeny területet vizsgállok, hiszen épp a szlovákiai magyar választópolgárokkal folytatott számos beszélgetés és kutatás győzött meg arról, hogy a politikához, s főleg a politikusokhoz való viszonyulásnak nem előfeltétele a politika iránti érdeklődés. Véleménye annak is van, aki ötpercenként leszögezi, hogy őt a politika abszolút hidegen hagyja. Érzékeny kérdést elemzek tehát, ezért már a bevezetőben szeretném tisztázni, hogy az alábbi írás nem saját véleményemen alapul, sem pedig másokkal együtt kiötlött spekulációkon, hanem a már korábban említett szociológiai és közvélemény-kutatások eredményeire épít.

2. A SZLOVÁKIAI MAGYAROK POLITIKAI IDENTITÁSA A KILENCVENES ÉVEKBEN

A kilencvenes években végzett szociológiai értékrendkutatásokból (Lampl 1999) kiderült, hogy abban az időben a szlovákiai magyarok 53%-a, vagyis kevéssel több mint fele rendelkezett aránylag jól elkülöníthető, mondhatni „letisztult” politikai értékrenddel. Ők három domináns politikai értékrendtípust képviseltek: a demokratát, a tekintélyelvűt és a liberálist. A demokraták a politikai értékek közül a demokráciát, a szólásszabadságot, a kompromisszumkészséget, az egyenlő jogokat és a fejlett nyugati államok felé való nyitást tartották a legfontosabbnak. A tekintélyelvűek a határozott és erőskezdő politikai vezetést, a központi állami irányítást, az állampolgári hűséget és a semleges külpolitikát hangsúlyozták. A liberális politikai értékrend hordozói az egyén nagyobb felelősségvállalása és az állam szerepének csökkentése mellett voksoltak. A kilencvenes évek második felében a szlovákiai magyarok 26%-a volt a demokrata, 18%-a a tekintélyelvű és 9%-a a liberális értékek hordozója, nagyjából tehát minden második felnőtt szlovákiai magyar azonosult az említett három politikai értékrend valamelyikével. Ugyanakkor a vizsgált népesség másik fele egyik politikai értékrenddel sem azonosult teljes mértékben. Két nagy csoportja volt tehát a szlovákiai magyaroknak: az egyiknek volt kialakult politikai értékrendje, a másiknak nem igazán. Az utóbbi mindegyik értékrendből csipegetett valamit.

Kiderült az is, hogy az egyes politikai identitástípusok nem minden esetben kötődtek egyértelműen nemhez, korhoz, iskolai végzettséghez, valamint egyéb identifikációs jegyhez és demográfiai mutatókhoz. Annál szorosabb összefüggést mutattak az általá-

nos és a nemzeti értékrenddel. A demokraták a többiekénél fontosabbnak tartották magyar nemzetiségüket és az olyan általános értékeket, mint a család, a másoknak nyújtott segítség, a közösségi problémák iránti nyitottság. A tekintélyelvűek és a liberálisok sokkal kevésbé kötődtek a nemzethez mint értékhez. Ugyanakkor a tekintélyelvűek inkább a keresztény-konzervatívként definiált általános értékrend alacsony iskolai végzettségű képviselői közül kerültek ki, míg a liberálisok inkább a 35 éven aluli középfokú végzettséggel rendelkező modernizáltak közül, akik az általános értékek szintjén a sikert, a függetlenséget, a céltudatosságot és az érvényesülést preferálták.

3. 2001 – MEGVÁLTOZOTT IDENTITÁS?

Módosult-e a 21. század elején – s ha igen, milyen irányban – a szlovákiai magyarok politikai identitása? Erre a kérdésre a Fórum Kisebbségkutató Intézet 2001. júniusában lefolytatott értékrendkutatásának eredményei alapján próbálok válaszolni.

2001 júniusában a politikai identitást kétféleképpen is vizsgáltuk:

1. A megkérdezettek különböző politikai értékrendekre jellemző állításokat értékelték aszerint, hogy melyikkel milyen mértékben értenek egyet.

2. A megkérdezetteknek két olyan kérdésre kellett válaszolniuk, amelyek politikai identitásukra vonatkoztak.

Ez a két megközelítés különböző módszertani alapokból indul ki, s a kapott eredmények is más-más elemzést igényelnek. Mindezt e helyen nem tartom fontosnak részletezni, csupán a következőket jegyzem meg: míg a második megközelítés (nevezzük szubjektívnek) lényege, hogy a feltett kérdésekre adott válasz egyben önbesorolást is jelent, az első megközelítésnél (nevezzük objektívnek) a felsorolt állítások értékelése alapján a kutató tárja fel, milyen politikai értékrendeket képviselnek a válaszadók. A két megközelítésnek nem okvetlenül kell egyforma eredményt hoznia.²⁶

Nézzük előbb az objektív megközelítést.

3.1. Objektív megközelítés

Az alábbi táblázatban látható az a tizenkét standard kijelentés²⁷, amelyet a megkérdezettek értékelték. A mellettük szereplő két számadat azt fejezi ki, hogy a megkérdezettek mekkora hányada azonosult a felsorolt állításokkal, illetve hány százalékuk adott semleges (nem egyetértő, de nem is elutasító) választ.

26 Ismert példa: általában senki sem vallja magát rasszistának, de ha megnézzük, ki milyen értékeket vall, önbesorolás nélkül is tudjuk, kivel állunk szemben.

27 Standard abban az értelemben, hogy kérdőíves adatfelvétel során a politikai identitást leggyakrabban ezekkel az értékítéletekkel vizsgálják

1. táblázat. Ön mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel?

	Egyetért*	Semleges
A nemzeti kisebbségeknek épp olyan jogokkal kell rendelkezniük, mint a többségi nemzet tagjainak	94,0%	4,0%
Fontos a demokrácia és a szólásszabadság	92,0%	7,5%
Fontos a türelem, a nyitottság és a megegyezésre való hajlandóság	90,0%	8,5%
Szlovákiának Európa felé kell közelednie	88,0%	10,0%
Fontos a határozott és erőskezü vezető személyiség	76,0%	15,0%
Az egyénnek nagyobb felelősséget kell vállalnia	73,0%	18,0%
Az irányítás összpontosuljon az állam kezében	61,0%	21,0%
Fontos az állampolgári hűség	61,0%	28,0%
Szlovákiának hídként kell fellépnie Nyugat és Kelet között	41,0%	38,0%
Szlovákiának önálló, semleges politikát kell folytatnia	30,0%	34,0%
A többségi nemzetnek joga van ahhoz, hogy a kisebbségek hátrányára döntsön	10,0%	7,0%
Szlovákiának kelet felé kell szövetségest keresnie	7,0%	19,0%

Megjegyzés: * – A „teljes mértékben egyetért” és az „inkább egyetért” válaszok összesített eredményei

Az 1. táblázatból több összefüggés is kiolvasható:

– A tizenkét kijelentés közül kilencel többen értettek egyet, mint amennyi az elutasítók és a semlegesek részaránya, tehát a megkérdezettek többsége az állítások többségével egyetért.

– Ugyanakkor az egyetértők részaránya változó: a kilenc értékítélet közül a legmagasabb egyetértési részarány és a legalacsonyabb egyetértési részarány közötti különbség 53%. Legtöbben azzal értettek egyet, hogy a nemzeti kisebbségeknek a többséggel egyenlő jogok járnak (94%), legkevesebben azzal, hogy Szlovákia hídszerepet vállaljon Nyugat és Kelet között (41%). Ez is jelzi, hogy az egyetértések értéke széles skálán mozog.

– Az elutasítók részaránya három esetben haladta meg az egyetértőket (a többségi nemzetnek joga van a kisebbségek rovására dönteni, Szlovákiának semleges politikát kell folytatnia, Szlovákiának Kelet felé kell szövetségest keresnie).

– Az egyetértők részarányának csökkenésével növekszik a semleges értékelések részaránya.

Az elmondottak már az elemzés legalacsonyabb szintjén is egyfajta „homogén heterogenitásra” utalnak, vagyis a megkérdezettek egyrészt valamiben nagyon hasonlóan egymásra, másban viszont különbözőek.

Nem egy-egy kiragadott értékítélettel való egyetértéstől válik valaki ilyen vagy olyan politikai identitásúvá, hanem a vallott értékek kombinációjától. A mélyebb elemzés, amelynek lépéseit e helyen nem részletezem, épp azt próbálta felderíteni, hogy léteznek-e ilyen kombinációk, ha igen, melyek ezek, s összehasonlíthatók-e a kilencvenes években feltárt politikai identitástípusokkal. Az eredményekből két fontos következtetés vonható le:

1. A kilencvenes évekhez hasonlóan a megkérdezettek 2001-ben is két nagy csoportra oszlottak:

- a politikai értékrend szerint egyértelműen besorolhatók és
- az egyértelműen nem besorolhatók csoportjára.

A két csoport nagysága viszont változott. Az egyértelműen besorolhatók részaránya 5%-kal zsugorodott (a kilencvenes években 53%, 2001-ben 49%), ami azt jelenti, hogy

2001-ben a szlovákiai magyarokon belül kevesebben rendelkeztek konzisztens, kompakt politikai értékrenddel, ugyanakkor többen azonosultak különböző, esetenként nem is mindig összeegyeztethető politikai értékekkel.

2. Az a 49%-nyi megkérdezett, aki politikai értékrendje szerint egyértelműen besorolhatónak bizonyult, a kilencvenes évekhez hasonlóan újfent három politikai értékrendtípust hordozója. De ez a három értékrend már nem felel meg teljes mértékben a korábbi háromnak, vagyis a demokrata, a tekintélyelvű és a liberális politikai értékrendnek. Nézzük a konkrét eredményeket:

- A megkérdezettek 18,8%-a tartotta fontosnak a demokráciát, a szólásszabadságot, az egyenlő jogokat, a türelmet, a nyitottságot, a toleranciát, a kompromisszumkésziséget, az Európa felé közeledést és – itt jön a különbség a kilencvenes évekhez képest – az egyén nagyobb felelősségvállalását.

- A következő csoport, amelyet a megkérdezettek 18,6%-a alkotott, az állampolgári hűség és a semleges Szlovákia fontosságát hangsúlyozta, valamint azt, hogy a demokráciában a többségi nemzetnek joga van a kisebbségek rovására dönteni, Szlovákiának pedig hídszerepet kellene vállalnia Nyugat és Kelet között.

- A 11,6%-ot kitevő harmadik csoport összetartó értéke a határozott és erőskező vezető, valamint az állam kezében összpontosuló irányítás volt.

Mindezt összefoglalva elmondható, hogy nemcsak csökkent a konzisztens politikai értékrendű szlovákiai magyarok aránya, hanem a politikai értékrendjük is módosult. A demokrata és a liberális részlegesen összeolvadt, ugyanakkor a tekintélyelvűség kétfelé hasadt, mégpedig egy „befelé irányuló” tekintélyelvűségre (vagyis milyen politikai értékek uralják a hazai politikai hadszínteret) és egy „kifelé irányuló” tekintélyelvűségre (vagyis milyen szerepet töltsön be Szlovákia Európában, milyen külpolitikai irány lenne helyes). Önálló demokrata és önálló liberális értékrendtípus nem mutatható ki a 2001-es reprezentatív mintán.

3. További fontos összefüggés, hogy a kilencvenes évekhez képest nőtt a tekintélyelvűek csoportja (akkor 18%, 2001-ben a befelé és a kifelé irányuló tekintélyelvűek együttesen 30%), a demokraták részaránya viszont csökkent (akkor önmagában 26%, 2001-ben a liberálisokkal együtt sem egész 19%).

A 2001-es eredmények tehát azt hozták, hogy a szlovákiai magyarok felének továbbra sincs egyértelműen definiálható politikai értékrendje, azok között viszont, akiknek van, a tekintélyelvűek vannak többségben a demokrata-liberálisokkal szemben. Még egyszer hangsúlyozom, hogy ezek az eredmények a megkérdezettek önbesorolásától függetlenül generálódtak.

3.2. Szubjektív megközelítés

Most pedig nézzük meg, milyen eredményekkel szolgált a felmérés során használt második megközelítésmód! Vajon az önbesorolás eredménye egyezett-e a fentebb feltár-takkal? Annak tartják magukat az emberek, akik valójában – az általuk vallott értékek szerint? A feltett standard kérdések és a rájuk adott válaszok abszolút és százalékos megoszlása a 2. és a 3. táblázatban látható.

2. táblázat. A politikában gyakran beszélünk „jobboldal”-ról és „baloldal”-ról. Ön hova tartozónak tartja magát?

	Válaszolók száma	Válaszolók részaránya
Egyértelműen baloldalinak	10	1,3%
Inkább baloldalinak	54	7,1%
A középutat választom	295	38,7%
Inkább jobboldalinak	96	12,6%
Egyértelműen jobboldalinak	41	5,3%
Nem tudja	267	35,0%
Összesen	763	100,0%

A megkérdezettek több mint egyharmada nem tudta besorolni magát még a legegyszerűbbnek tűnő kritérium, a bal- és jobboldaliság alapján sem. Nagyjából 8%-uk baloldalinak, 39%-uk középutasnak, 18%-uk pedig jobboldalinak tartotta magát. Mindkét szélső irányzatnál észrevehető némi bizonytalanság, hiszen az „inkább baloldali”-ak és az „inkább jobboldali”-ak nyomtak a latban, egyértelműen baloldalinak vagy egyértelműen jobboldalinak csupán 1,3%, illetve 5,3% vallotta magát. A legtöbben tehát középutasnak tartották magukat, ami ugyanúgy jelenthetett a középutas politikai irányultsággal való tényleges azonosulást, mint egyfajta bizonytalanságot is, amely arra késztethette a megkérdezetteket, hogy a „legjobb út a középút” logikájából kiindulva ezt a lehetőséget válasszák. Az önmagukat valamely irányzathoz sorolók aránya tehát az interpretáció függvényében 26% és 64% között mozgott.

A harmadik kérdéssel tovább próbáltuk finomítani a politikai önbesorolást (lásd 3. táblázat).

3. táblázat. Az emberek különböző politikai irányvonalakat képviselnek. Az alábbiak közül Önhez melyik áll a legközelebb?

	Válaszolók száma	Válaszolók részaránya
Konzervatív	54	7,1%
Liberális	129	16,9%
Szocialista	49	6,4%
Nemzeti	62	8,0%
Kommunista	7	1,0%
Egyéb	20	2,6%
Semmilyen	256	33,6%
Nem tudja	186	24,4%
Összesen	763	100,0%

Amint az a 3. táblázatban látható, a megkérdezettek 42%-a választotta valamelyik konkrét politikai értékrendet. Legtöbben liberálisnak vallották magukat (17%), nemzetinek és konzervatívnak nagyjából ugyanolyan arányban (8% és 7%), 3%-hoz közeledett az egyéb politikai értékrendűek hányada, s a legalacsonyabb részarányt a magukat kommunistának tartók képezték.

Legalább ennyire érdekes a megkérdezettek másik, 58%-nyi csoportja, amelyet az önmagukat besorolni nem tudók és az önmagukat sehova sem sorolók alkottak. A 3. táblázat mutatja, hogy minden harmadik válaszadó sem a felsorolt, sem pedig egyéb

politikai értékorientációval nem azonosult, politikailag „semmilyen”-nek tartotta magát. Továbbá minden negyedik megkérdezett nem tudta magát besorolni a megadott kategóriák szerint, nem tudta megmondani, melyik politikai értékrend áll hozzá a legközelebb. Feltehetőleg annyit azonban tudtak, hogy igazából egyik sem áll hozzájuk túl közel, ugyanakkor egyik sem teljesen idegen, hiszen máskülönben ők is választhatták volna a „semmilyen” értékorientációt. Mindenesetre a politikai értékrend vizsgálatának szubjektív megközelítésmódjánál is elősejlik az objektív megközelítésnél tapasztalt kétpólusos elrendeződés: vannak, akik egyértelműen besorolják magukat, és vannak, akik bizonytalanok az önbesorolást illetően. Sőt vannak, akik nemcsak bizonyos politikai értékeket utasítanak el (lásd 1. táblázat), hanem magát a politikát is elutasítják – ez pedig már egy harmadik képződmény (írásom utolsó részében röviden foglalkozom vele). Persze ne feledjük, hogy ez a szubjektív megközelítésmód önbesoroláson alapul, s ez nem mindig fedi a valós értékrendet. Nem mintha az emberek tudatosan hazudnának, inkább arról van szó, hogy bizonyos értékek, elvek közelebb állnak hozzájuk, de hogy ezek milyen értékrend részei, azt nem mindig tudják, s nem is tartják fontosnak tudni.

A továbbiakban vizsgáljuk meg a kétféle önbesorolás közötti kapcsolatot. Ezt a 4. táblázat szemlélteti.

4. táblázat. Az egyes politikai értékrendeket képviselők politikai „irány” szerinti megoszlása

	Baloldali	Közép	Jobboldali
Konzervatív (7,1%)	12,0%	41,0%	47,0%
Liberális (16,9%)	8,0%	48,0%	44,0%
Szocialista (6,4%)	49,0%	38,0%	13,0%
Nemzeti (8%)	9,0%	49,0%	42,0%
Semmilyen (33,6%)	4,0%	81,0%	15,0%
Nem tudja (24,4%)	16,0%	72,0%	12,0%

Megjegyzés: Kurzívval jelöltem az adott értékrendre leginkább jellemző irányúak részarányát.

Meglehetősen sokszínű kép tárul elénk, tele érdekes kombinációval. Valamennyi politikai értékrend esetében megtalálhatók mind a három „irány” képviselői, a baloldaltól a középén keresztül a jobboldalig. Az első négy értékrendnél 47% és 49% között mozog a „főáramlat”: a konzervatív-jobb, a szocialista-bal, a liberális-közép és a nemzeti-közép. Ugyanakkor mind a négyenél jelen van egy kisebb, de hányadát tekintve azért tetemes csoport: a konzervatív-közép, a szocialista-közép, a liberális-jobb és a nemzeti-jobb. S akkor még nem beszéltünk a legkisebb, de mégiscsak létező csoportokról: konzervatív-bal, liberális-bal, szocialista-jobb, nemzeti-bal.

Ugyanez érvényes azokra is, akik saját bevallásuk szerint semmilyen politikai értékrenddel nem azonosulnak, illetve nem tudják magukat besorolni. Mindkettőnél a közép dominál, de azért vannak bal- és jobboldaliak is. Az, hogy a semmilyen politikai értékrendűek 81%-a és a magukat besorolni nem tudók 72%-a egyben középutasnak tartja magát, minimum három kérdést vet fel: 1. ha valóban a közép képviselői, akkor valamilyen szinten mégiscsak be tudják sorolni magukat, s ennél fogva valamiféle politikai értékrenddel is kell rendelkezniük; 2. ha valóban egyik politikai értékrend sem a sajátjuk, s besorolni sem tudják magukat, akkor a „közép” számukra tényleg csak az arany középutat, nem pedig politikai irányt jelent; 3. az egyik értékrenddel sem azonosulás és

a besorolási képtelenség valójában nem azt jelenti, hogy ezek az emberek semmilyenek vagy maguk sem tudják pontosan, hogy milyenek. Inkább két további politikai identitástípust jelent, mégpedig a politikát tudatosan elutasítókét és a politikailag bizonytalanokét, tudatlanokét. Persze az is eszünkbe juthat, hogy a 4. táblázat az önbesorolás technikájának csődjé vagy pedig az értékek zavarának bizonyítéka. Hogy mindezeket legalább részben eldönthessük, érdemes gyorsan visszatérni a korábban felsorolt értékítéletekhez, s megnézni, hogyan kapcsolódnak a politikai értékrendek önbesorolás által nyert hordozóihoz. Vagyis az a kérdés, hogyan viszonyulnak ezekhez a kijelentésekhez azok, akik magukat konzervatívnak, liberálisnak, szocialistának, nemzetinek, semmilyennek és bizonytalanoknak tartották, illetve hogyan viszonyulnak a feltárt demokrata-liberális és tekintélyelvű értékrendtípusokhoz.

3.3. A politikai értékrendtípusok és hordozói

Az 5. és a 6. táblázatban az áttekinthetőség kedvéért csak az elemzés végeredményeit közlöm.²⁸ Az 5. táblázatban a befelé irányuló és a kifelé irányuló tekintélyelvűséget módszertani megfontolásból összevontam. A mindkét táblázatban szereplő fő szimpatizánsok és további szimpatizánsok kifejezés azokat a megkérdezetteket fedi, akik átlagon felüli egyetértést tanúsítottak az adott értékítélettel. Amennyiben több ilyen is volt, az átlagon felüli legmagasabb egyetértés jelenti a fő szimpatizánst, a többiek a további szimpatizánsok. A „legmarkánsabb” kifejezés arra utal, hogy a szimpatizánsokként feltüntetettek mellett mások is egyetérthetnek, egyetértenek az adott értékítélettel, de kisebb mértékben, mint a szimpatizánsok.

5. táblázat. A tekintélyelvűség megnyilvánulásainak legmarkánsabb hordozói

	Fő szimpatizáns	További szimpatizánsok
Az irányítás összpontosuljon az állam kezében	Szocialisták	Nem tudják besorolni magukat
		Nemzetiek
		Semmilyenek
Fontos az állampolgári hűség	Szocialisták	Nemzetiek
		Semmilyenek
Fontos a határozott és erőskezü vezető személyiség	Szocialisták	-*
	Semmilyenek	
A többségi nemzetnek joga van ahhoz, hogy a kisebbségek hátrányára döntsön	Nemzetiek	Szocialisták
		Nem tudják besorolni magukat
Szlovákiának önálló, semleges politikát kell folytatnia	Nemzetiek	Szocialisták
		Nem tudják besorolni magukat
Szlovákiának hídként kell fellépnie Nyugat és Kelet között	Nemzetiek	Nem tudják besorolni magukat
		Konzervatívok
		Szocialisták

Megjegyzés: * – Ebben a kérdésben nagyon kiegyensúlyozott volt az egyetértő válaszok megoszlása, az átlagtól számított + 3 és – 2 intervallumban oszcillált.

28 Az elemzéshez szolgáló adatok egy része megtalálható a mellékletben

6. táblázat. A demokrata-liberális értékrend megnyilvánulásainak legmarkánsabb hordozói

	Fő szimpatizáns	További szimpatizánsok
Az egyénnek nagyobb felelősséget kell vállalnia	Liberálisok	Konzervatívok
Fontos a demokrácia és a szólásszabadság	Konzervatívok	Liberálisok
		Nemzetiek
Fontos a türelem, a nyitottság és a megengedésre való hajlandóság	Liberálisok	Konzervatívok
A nemzeti kisebbségeknek épp olyan jogokkal kell rendelkezniük, mint a többségi nemzet tagjainak	Konzervatívok	Liberálisok
		Nemzetiek
		Nem tudják besorolni magukat
Szlovákiának Európa felé kell közelednie	Konzervatívok	Liberálisok
		Nemzetiek

A két táblázat alapján elmondhatjuk, hogy:

1. A demokrata-liberális politikai értékrend hordozói elsősorban azok, akik az önbesoroláskor konzervatívnak és liberálisnak nevezték magukat.

2. A tekintélyelvű politikai értékrend hordozói elsősorban azok, akik szocialistának és nemzetinek tartják magukat.

3. Nagyon érdekes az utolsó két csoport, a semmilyenek és a magukat besorolni nem tudók. Ők leginkább az azonosítatlan értékrendűekkel fedik egymást. Ugyanakkor a semmilyenek is, a magukat besorolni nem tudók is hajlanak mind a tekintélyelvűség, mind a demokrata-liberális értékrend felé, amiből arra következtethetünk, hogy heterogén, belül tovább rétegződő népességeket alkotnak. Ennek pontosítását a rendelkezésemre álló adatok alacsony elemszáma miatt nem tudtam elvégezni. De annyi az 5. és a 6. táblázatból is kiderül, hogy a semmilyenek is, a magukat besorolni nem tudók is – bár folyton érvényes, hogy nem kötődnek egyetlen „tisztn” elkülönülő értékrendhez sem – inkább a tekintélyelvűséget prezentáló értékítéletek szimpatizánsai, vagyis talán inkább tekintélyelvűek, mint demokrata-liberálisok. S ez részben bizonyítja, hogy amikor az értékekről van szó, nincs értékrend nélküli (vagyis abszolút értékmentes) ember, esetleg csak vegyes, kaotikus, ami oda vezet, hogy hordozói tényleg nem tudják besorolni magukat. De nem szükséges, hogy önmaguk definiálják magukat. Végző soron úgyis a politikai értékorientációkhoz való viszonyulásuk sorolja be őket, függetlenül attól, minek tartják magukat.

Végezetül tekintsük meg, kik alkotják:

– a demokrata-liberális politikai értékrend bázisát képező, magukat konzervatívnak és liberálisnak vallók csoportját;

– a tekintélyelvű politikai értékrendből építkező, magukat szocialistának és nemzetinek tartók csoportját;

– az egyértelműen nem besorolhatókat vagy másképpen az azonosítatlan politikai értékrendűeket alkotó, saját bevallásuk szerint semmilyen politikai értékrenddel azonosulni nem tudók és a magukat besorolni nem tudók csoportját.

Többféle jellemzőt is megnéztem, de a 7–9. táblázatban csak azokat közlöm, amelyek statisztikai összefüggést mutattak a vizsgált csoportokkal. A két jobboldali oszlopban látható kérdést – „Tagja-e valamelyik politikai pártnak?” és „Kire szavazott az 1998-as parlamenti választásokon?” – a politikai értékrend gyakorlati megnyilvánulásai közé sorolom, ezért tartottam fontosnak, hogy szerepeljenek az elemzésben.

7. táblázat. A demokrata-liberális értékrend hordozói (19%)

Önbesorolás	Demográfiai jellemzők	Tagja-e valamelyik pártnak?	Kire szavazott az 1998-as választásokon?
Konzervatív	55% férfi/45% nő A növekvő iskolai végzettséggel csökken az arányuk	5,6% MKP 94,4% nem tag	86% MKP 11% nem szavazott 4% nem emlékszik
Liberális	60% férfi/40% nő A fiatalok és a középkorúak dominálnak, a felsőfokú végzettségűek felülreprezentáltak	16% MKP 84% nem tag	78,3% MKP 7% SDK 2% másra szavazott 11% nem szavazott

A kilencvenes évek aránylag tisztán kikristályosodott demokrata és liberális politikai értékrendtípusához képest a 2001-ben összeolvadó, összefonódó értékrendként megjelenő demokrata-liberális politikai értékrend konzervatív és liberális hordozóinak jellemzőit tekintve is kissé felemás. A konzervatívok és a liberálisok közös vonása a férfiak dominanciája, az, hogy többségük nem párttag és ugyancsak többségük 1998-ban az MKP-ra adta a szavazatát. De ezeken a közös vonásokon belül is – a férfidominancia kivételével – heterogenitás mutatkozik: egy „zászló” alatt tömörülnek a többségükben alapiskolai és szaktanintézeti végzettségűek az érettségizettekkel, valamint az összes többi csoportnál magasabb arányban megjelenő egyetemi végzettségűekkel. Igaz, hogy a konzervatívoknál és a liberálisoknál is dominál a pártonkívűliség, de a liberális MKP-tagok háromszor annyian vannak, mint a konzervatív MKP-tagok. S bár a demokrata-liberális értékrend hordozóinak mindkét „pólusa” többségében az MKP-ra szavazott, a konzervatívok 8%-kal többen szavaztak rá, s más pártot nem választottak. A liberálisok az MKP mellett az SDK-ra is voksoltak.

8. táblázat. A tekintélyelvű értékrend hordozói (30%)

Önbesorolás	Demográfiai jellemzők	Tagja-e valamelyik pártnak?	Kire szavazott az 1998-as választásokon?
Szocialista	61% férfi/39% nő Elsősorban középkorúak és idősebbek Elsősorban alapiskolai és szaktanintézeti végzettség	4% MKP 96% nem tag	78% MKP 12% SDK 2% SDL 2% nem szavazott 6% nem emlékszik
Nemzeti	47% férfi/53% nő Elsősorban középsiskolai végzettség	8% MKP 92% nem tag	84% MKP 10% más pártokra (HZDS, SDK, SDL) 6% nem emlékszik

A vizsgált mutatók szerint a tekintélyelvű értékrend hordozói sem alkotnak homogén egységet. Az értékrend két pillére a magukat szocialistának és nemzetinek nevezők. A szocialisták Elsősorban a 35 évnél idősebbek és az alacsonyabb iskolai végzettségűek közül toborzódnak, s inkább férfiak. A nemzetiek esetében a kor nem játszik szerepet, iskolai végzettségük viszont magasabb a szocialistákénál, s több közöttük a nő – sőt, a nemzetieknél női dominancia mutatkozik. A nemzetiek között kétszer annyi az MKP-tag, mint a szocialisták között, s többen is szavaztak az MKP-ra. Ugyanakkor a szocialistákhoz hasonlóan más pártokra is szavaztak.

9. táblázat. Az egyértelműen nem besorolhatók (51%)

Önbesorolás	Demográfiai jellemzők	Tagja-e valamelyik pártnak?	Kire szavazott az 1998-as választásokon?
Semmilyen	42% férfi/58% nő A növekvő iskolai végzettséggel csökken az arányuk	3% MKP 97% nem tag	67% MKP 7% SDK, SDL 17% nem szavazott 9% nem emlékszik
Nem tudja	39% férfi/61% nő Kétharmaduk alapiskolai végzettségű	6% MKP 97% nem tag	72% MKP 8% más pártokra (HZDS, SDK, SDL, ZRS) 15% nem szavazott 7% nem emlékszik

Az egyértelműen nem besorolható politikai értékrendűek, akik a szlovákiai magyarok másik nagy csoportját alkotják, nagyrészt azokkal azonosak, akik az önbesoroláskor semmilyennek vallották magukat, vagy nem tudták, hova is tartoznak. Persze láttuk, hogy azért ez nem teljesen igaz, hiszen a tekintélyelvű értékek együttese mintha közelebb állna hozzájuk. Politikailag tehát ők sem teljesen „érintetlenek”.

További érdekessége a semmilyeneknek és a magukat besorolni nem tudóknak, hogy bár az értékítéletekhez való viszonyulásuk szintjén éppen azért kerültek ugyanabba a nagy csoportba, mert nincs közös nevezőjük, a vizsgált mutatók szerint mégis homogénebbek, mint a demokrata-liberálisok és a tekintélyelvűek, akiknek pedig volt közös nevezőjük, mégpedig a hasonló politikai értékrend.

Végezetül nézzük, kik is ők? Lényegesen több köztük a nő, mint a férfi. Jellemző az alacsonyabb iskolai végzettség (köztük található a legtöbb alapiskolai végzettségű). Életkorukat tekintve ugyanúgy lehetnek fiatalok, mint középkorúak vagy idősebbek. Nagy többségük nem párttag, bár akadnak köztük is MKP-tagok – a semmilyenek 3%-a, azok közül pedig, akik nem tudták magukat politikailag beazonosítani, 6%! A semmilyenek közül kevesebben választották az MKP-t, de mindkét csoport szinte azonos részarányban szavazott más pártokra is. S ugyancsak kis eltérés van a nem szavazók hányada között. Ez 15-17% között mozog, ami azt jelenti, hogy épp közülük került ki a legtöbb nem szavazó (pontosabban lásd a 2. mellékletet).

4. KONKLÚZIÓ

Összegezzük hát az elmondottakat! Arra a kérdésre, hogy a kilencvenes évekhez képest 2001-re változott-e a szlovákiai magyarok politikai identitása, a válasz: igen. Az adatokból kiolvasható változás többirányú:

1. Csökkent a konzisztens, kompakt értékrendűek részaránya, ezzel egyidejűleg növekedett az egyértelműen nem definiálható értékrendűek részaránya.

2. Nem mutatható ki a korábbi „tisza” demokrata és „tisza” liberális politikai értékrend, csak a kettő kombinációja. A demokrata-liberális értékrend súlya csökkent, a tekintélyelvűé pedig növekedett.

3. Mind a kompakt értékrendűekre, mind az egyértelműen nem definiálható értékrendűekre jellemző az a jelenség, amit a homogén heterogenitás fogalma fed a leginkább. Ez 2001-ben sokkal erősebben jelentkezett, mint a kilencvenes években. Arról van szó, hogy mindkét csoporton belül létezik egy rendezőelv, amelynek alapján a vizs-

gált népesség nagyjából egyik fele az egyik csoportba, másik fele pedig a másik csoportba tartozik, s ebből levezetve mindkét csoport homogén. A kompakt értékrendűek rendezőelve a bizonyos konkrét értékcsoporthoz iránti fogékonyság. Az egyértelműen nem definiálható értékrendűek rendezőelve pedig épp ennek a fordítottja, vagyis nem a kompakt értékrendekkel, hanem a különböző értékcsoporthoz tartozó, tehát egymásnak akár ellentmondó értékekkel való azonosulás. Ugyanakkor a kompakt értékrendűek is, az egyértelműen nem definiálható értékrendűek is ezen a konkrét rendezőelven túl nagyon sokféleképpen, nagyon heterogénnek mutatkoznak. S itt nemcsak arra gondolok, hogy a kompakt értékrendűeken belül vannak demokrata-liberálisok és tekintélyelvűek, az egyértelműen nem definiálható értékrendűek között pedig a tekintélyelvű felé hajlók, demokrata-liberális értékrend felé hajlók, kaotikusok és bizonytalanok, vagy ha úgy tetszik, semmilyenek és magukat besorolni nem tudók. Nemcsak erre a tagoltságra gondolok tehát, hanem ezeknek a csoportoknak a sokszínűségére, amelyet néhány mutatóval próbáltam illusztrálni. Ennek a heterogenitásnak gyakorlati következménye érdekellentétekben nyilvánulhat meg.

A következő kérdés, hogy mit jelent ez a heterogenitás. Fokozódó értékzavar? Az értékek válságát? Anómiát? Vagy egyszerűen csak a vizsgált népesség sokszínűségét? Erre a kérdésre a fenti adatok tükrében lehetetlen pontos és felelősségteljes választ adni. Egy dologban vagyok csak biztos, hogy nem létezik egy és oszthatatlan szlovákiai magyarság, hanem sokszínű szőnyegként takarjuk be Szlovákia déli részét. A többi inkább csak ellenőrzésre váró hipotézis. Mert bizonyára van értékválság és értékzavar is, a fő kérdés viszont az, hogy kiket sújt a leginkább, s ennek milyen következményei lehetnek a politikai identitás alakulására, s annak gyakorlati megnyilvánulásai (választási hajlandóság, milyen pártot választanak stb.) szempontjából.

S van még egy kérdés, amely idekívánczozik. Megpróbáltam képet adni arról, hogyan alakult a szlovákiai magyarok politikai identitása a kilencvenes évek és 2001 között. Azóta eltelt hat fontos év, amelynek eseményei kihathattak a politikai identitás további alakulására. Akkor tehát milyen a szlovákiai magyarok jelenlegi politikai identitása? Sajnos, erre a kérdésre egyáltalán nem tudok válaszolni, mivel ilyen jellegű kutatást 2001 óta nem végeztünk, a közvélemény-kutatások pedig nem erről szólnak. A közelmúltban azonban lezajlott egy komplex szlovákiai magyar értékrendkutatás. Ennek az eredményei már nem sokáig váratnak magukra.

MELLÉKLET

1. táblázat. A felsorolt értékítéletekkel egyetértők részaránya a magukat konzervatívnak, liberálisnak stb. tartók között

	Teljes minta	Konzervatív	Liberális	Szocialista	Nemzeti	Semmilyen	Nem tudja
Az irányítás összpontosuljon az állam kezében	61,0%	51,0%	43,0%	79,6%	65,6%	65,0%	67,0%
Az egyénnek nagyobb felelősséget kell vállalnia	73,0%	79,0%	86,5%	68,0%	73,7%	70,6%	72,0%
Fontos a demokrácia és a szólásszabadság	92,0%	98,0%	97,0%	92,0%	96,8%	88,0%	89,0%
Fontos az állampolgári hűség	61,0%	53,0%	54,0%	83,6%	69,0%	62,6%	55,0%
Fontos a határozott és erőskezű vezető személyiség	76,0%	76,0%	73,7%	79,0%	75,5%	79,0%	75,5%
Fontos a türelem, a nyitottság és a megegyezésre való hajlandóság	90,0%	91,0%	95,4%	85,4%	89,0%	87,5%	88,4%
A nemzeti kisebbségeknek épp olyan jogokkal kell rendelkezniük, mint a többségi nemzet tagjainak	94,0%	100,0%	96,0%	88,0%	95,0%	92,0%	95,0%
A többségi nemzetnek joga van ahhoz, hogy a kisebbségek hátrányára döntsön	10,0%	7,5%	7,0%	12,8%	15,0%	10,4%	11,8%
Szlovákiának Európa felé kell közelednie	88,0%	95,0%	91,0%	84,0%	90,0%	56,7%	85,0%
Szlovákiának önálló, semleges politikát kell folytatnia	30,0%	28,0%	18,7%	38,7%	48,0%	29,0%	33,6%
Szlovákiának hídként kell fellépnie Nyugat és Kelet között	41,0%	44,7%	25,0%	43,5%	53,5%	39,0%	47,0%
Szlovákiának kelet felé kell szövetségest keresnie	7,0%	7,3%	5,4%	8,3%	3,4%	3,9%	12,6%

2. táblázat. A magukat konzervatívnak, liberálisnak stb. tartók jellemzői a vizsgált mutatók szerint

	Konzervatív	Liberális	Szocialista	Nemzeti	Semmilyen	Nem tudja
Nemek dominanciája	Férfi	Férfi	Férfi	Nő	Nő	Nő
Kor	Nem jellemző	Fiatal és középkorú	Középkorú és idősebb	Nem jellemző	Nem jellemző	Nem jellemző
Iskolai végzettség	Elsősorban alacsonyabb	Elsősorban magasabb	Elsősorban alacsonyabb	Elsősorban középfokú	Elsősorban alacsonyabb	Nagy részt alacsonyabb
Pártonkívüliek	94,4%	84,0%	96,0%	92,0%	97,0%	97,0%
MKP-ra szavazott	86,0%	78,0%	78,0%	84,0%	67,0%	72,0%
Másra szavazott	0,0%	9,0%	14,0%	10,0%	7,0%	8,0%
Nem szavazott	4,0%	11,0%	2,0%	Nincs adat	17,0%	15,0%

DIPLOMA ELŐTT ÉS UTÁN

EGYETEMET VÉGZETT SZLOVÁKIAI MAGYAR FIATALOK VÁLASZTÁSAI ÉS LEHETŐSÉGEI

1. BEVEZETŐ

Az alábbi tanulmány két kutatás eredményein alapul. Az első 2001-ben, a második 2006-ban készült. Bár mindkettőben felsőfokú diplomával rendelkező szlovákiai magyar fiatalokkal készítettünk terjedelmes mélyinterjúkat, a két kutatás között mégis van két lényeges különbség:

1. A 2001-ben megszólaltatott interjúalanyok kiválasztásánál alapvető szempont volt, hogy valamennyien Magyarországon végezték főiskolai-egyetemi tanulmányaikat, s ott szereztek diplomát. 2006-ban ettől a szemponttól eltekintettünk, így beszélgetőtársaink között elsősorban idehaza, de külföldön végzett fiatalok is szerepeltek.

2. Mindkét kutatás elsősorban azzal a céllal készült, hogy képet kapjunk a fiatal értelmiségiek pályájának alakulásáról. Voltak azonban olyan kérdéskörök, amelyek mindkettőben nem szerepeltek, s olyanok is, amelyek ugyan egyik és másik felmérésben is helyet kaptak, de nem azonos hangsúllyal. Így például 2001-ben, amikor arról folyt a vita, hogy helyes-e támogatni a Magyarországon tanuló diákokat, ha tanulmányaik befejeztével úgysem térnek haza, valamint napirenden voltak a magyarországi diplomák honosítása körüli gondok, leginkább arra voltunk kíváncsiak, hogy a hazatért fiatalok érvényesülését mennyiben befolyásolja az, hogy Magyarországon tanultak. 2006-ban teljesen más társadalmi kontextusban zajlott a felmérés. Ekkorra már megváltoztak a magyar tannyelvű egyetemi képzés lehetőségei Szlovákiában, megnőtt a szakemberek iránti kereslet – persze szakmától függően –, már uniós állampolgárok voltunk, így nagyobb hangsúlyt helyeztünk például a migráció kérdéskörére.

Mindezeket azért tartom fontosnak elmondani, mert a két felmérés eredményeit épp a vázolt különbségek miatt nem lehet teljes mértékben összehasonlítani. A következőkben tehát előbb külön-külön foglalkozom a 2001-es, majd a 2006-os helyzetképpel, s csak a tanulmány végén vonok párhuzamot, mégpedig csak azon jelenségek között, amelyekkel mindkét felmérés során foglalkoztunk.

Végezetül még egy megjegyzés: a hasonló jellegű kutatások eredményeinek ismertetésénél szokás valamiféleképpen megjelölni az adatközlőt is, például „férfi, szociológiai végzettségű, Kelet-Szlovákiában él”. Ettől azonban most eltekintek, mivel az ilyen jellemzők, még ha általánosak is, bizonyos esetekben veszélyeztetnék a beszélgetőpartnerek anonimitását.

2. 2001-ES HELYZETKÉP

2.1. A megkérdezettek jellemzői

Amint azt fentebb említettem, kutatásunk során olyan Magyarországon végzett fiatalokkal készítettünk mélyinterjúkat, akik tanulmányaik befejezte után hazajöttek, illetve két olyanval, akik még tanultak, azonban mindenképpen a hazatérést tervezték. A beszélgetőtársak a következő főiskolákon, illetve egyetemeken végeztek:

- öten az Apáczai Csere János Tanárképző Főiskolán;
- hárman a Károli Gáspár Református Egyetemen;
- egy-egy személy a Kossuth Lajos Tudományegyetemen, a mosonmagyaróvári Agrártudományi Egyetemen, a gödöllői Agrártudományi Egyetemen, a győri Műszaki Főiskolán, a budapesti Műszaki Egyetemen és az Eötvös Loránd Tudományegyetemen;
- egy személy pedig két helyen, a veszprémi Hittudományi Főiskolán és a budapesti Teátrum Színiakadémián szerzett diplomát.

A megkérdezett fiatalok közül többen szlovákiai felsőoktatási intézménybe is felvételtek, és voltak, akik magyarországi tanulmányaik előtt vagy után hazai egyetemen is tanultak. Elsősorban a nyitrai Konstantin Egyetemen, a pozsonyi Comenius Egyetemen, a nyitrai Agráregyetemen, a pozsonyi Műszaki Egyetemen, valamint a pozsonyi Színművészeti Főiskolán végeztek tanulmányokat.

Családi indíttatásukon, életútjuk nyomán követésén kívül többek között az volt a célunk, hogy bepillantást nyerjünk pályaválasztási motivációikba, továbbá véleményeikbe a magyarországi oktatást, a magyarországi tartózkodást és a hazai érvényesülést illetően.

Összesen 15 fiatallal (kilenc nővel és hat férfival) beszélgettünk, akik Dél-Szlovákia különböző tájairól származtak, s a kutatás időpontjában ott is éltek. Kivételt a még tanuló két diák képezett, továbbá egy lány, aki akkoriban ment férjhez Németországba. Az interjúalanyok többsége ugyanazon a településen dolgozott, ahol lakott, de akadtak olyanok is, akik ingáztak. Ketten Magyarországra jártak dolgozni.

A szlovákiai munkaerőpiacon akkoriban uralkodó áldatlan állapotok ellenére tizenegyen a szakmájukban tudtak elhelyezkedni. Kettőnek ez nem sikerült, de ők sem minősültek (minősítették magukat) kimondottan problémás esetnek. Az egyik nem is akart eredeti szakterületén maradni. A másik a kutatás időpontjában még nem honosította a diplomáját, ezért nem végzett szakterületének és iskolai végzettségének megfelelő munkát, ám említette, hogy levelező szakon hazai egyetemen is meg fogja szerezni a diplomát, így hamarosan a honosítás is elintéződik. Az interjúalanyok közül senki sem volt munkanélküli, sem korábban, sem a kutatás idején.

A továbbiakban három kérdéskör megválaszolására összpontosítok:

1. Honnan indult – azaz milyen családi, környezeti indíttatások játszottak szerepet a pályaválasztásnál?
2. Hogyan próbálta elérni a célját – azaz mit tett azért, hogy elsajátítsa a választott szakmát?
3. Hová, merre tart – azaz mi a célja, és milyen elképzelései vannak a jövőjét illetően?

2.2. Honnan indult? (Család, iskolák, környezeti hatások)

A mélyinterjúkból szinte kivétel nélkül gördülékeny életpályák képe bontakozik ki, s ezeknek az életpályáknak a kezdete is gördülékeny. Rendezett családi körülmények, szerető, támogató, ugyanakkor önállóságra nevelő szülők, akiknek fontos, hogy gyermekük tanulhasson: vagy azért, mert fiatal korukban ők maguk különböző okok miatt nem tanulhattak, vagy azért, mert maguk is értelmiségiek. Voltak közöttük – főleg az értelmiségi szülők között – szakmai és kulturális téren is nagyon aktív emberek, akik előadókörutakra jártak, könyveket írtak, énekkarokat szerveztek stb. S voltak olyanok is, akik inkább szemléltői, fogyasztói voltak a kulturális javaknak. Akár így, akár úgy, de ezeknek a szülőknek a szemében a műveltség, az iskolázottság fontos érték volt. Jó példa erre az a hatgyermekes munkáscsalád, ahol öt gyermek már egyetemet végzett, s az akkoriban érettségiző hatodik is tovább akart tanulni:

„Az anyum édesanyja korán meghalt, úgyhogy rá hárult a felelősség, hogy a háztartást ellássa, de ha lett volna rá lehetősége, biztosan tovább tanult volna. Buzdított bennünket, hogy amíg csak lehet, addig tanuljunk.”

A szülők tehát minden erejükkel támogatták gyermekeik továbbtanulását. A magyarországi továbbtanulást is. De arra nem biztatták őket, hogy ne térjenek haza, maradjanak Magyarországon.

A gördülékeny életpályakezdet további meghatározó tényezője, hogy az interjúalanyok magyar alapiskolát végeztek, és magyar gimnáziumban, középiskolában érettségiztek. Ez kihatott későbbi iskolaválasztásukra, arra, hogy szlovákiai vagy magyarországi felsőoktatási intézményben folytassák-e tanulmányaikat. Viszont azt is le kell szögezni, hogy az interjúalanyok többségének továbbtanulási szándékánál és iskolaválasztásánál nem az volt a döntő motívum, hogy Magyarországon tanuljanak, hanem az, hogy egy meghatározott szakterületen szerezzenek képesítést. Ehhez keresték a megfelelő iskolát. Például:

„Gyerekkorom óta tanító szerettem volna lenni. Abban biztos voltam, hogy valamelyik tanítóképzőn fogok tanulni, de soha nem gondoltam arra, hogy Magyarországon tanuljak. Nem az volt a cél, hogy mindenképpen Magyarországra szeretnék kimenni.”

További gördülékeny eleme az életpályáknak, hogy a válaszadók többsége már érettségi előtt határozottan tudta, milyen területen szeretne továbbtanulni. A pályaválasztási motivációnál többféle hatás követhető nyomon: a szülői, családi, baráti példa, a környezet mezőgazdasági jellegének hatása és az érdeklődési terület.

„Azt mondtam, ide megyek vagy sehova. Konkrét elhatározásom volt. A mezőgazdaság az egyetlen szféra, ami megy nekem, ami tetszik. Meg hát itt Szlovákia déli részén más lehetőségünk valójában nincs is. A mezőgazdaság az, amit profi szinten tudunk művelni. [...] Gyerekkorom óta tudtam, hogy mezőgazdász akarok lenni.”

„Természetes dolog volt számomra, hogy én is pedagógiai főiskolára jelentkezem. Gyerekkorom óta alsó tagozatos tanítónő szerettem volna lenni, mint édesanyám.”

„Ezt a szakmát azért választottam, mert szakbarbár vagyok. Hatéves koromban önállóan autót vezettem. [...] Markolóval levettem a kéményt egy házról, mert apám ott hagyott, ugye megbízott bennem, és én addig-addig próbáltam, míg végül sikerült. Ilyen voltam gyerekkoromban. Úgy néz ki, tényleg volt érzékem a gépekhez.”

„Azért akartam tanulni, hogy megtudjak új dolgokat a környezetvédelemről.”

Mindezt összegezve tehát elmondhatjuk, hogy az interjúalanyok családjuk és környezetük biztonságos „ölelésében” simán eljutottak az érettségig. Tizenennyolc-tizenkilenc éves korukban pedig tudták, milyen úton szeretnének tovább indulni. A „mi leszek, ha nagy leszek” kérdésre pontos válasszal rendelkeztek.

2.3. Hogyan próbálta elérni a célját?

Az előző fejezetben említettem, hogy az interjúalanyok először is pályát választottak, s ahhoz keresték a megfelelő iskolát. Tudjuk, hogy végül valamennyien Magyarországon kötöttek ki, de némelyikük életének ez az iskolaválasztási szakasza már korántsem volt olyan gördülékeny, mint az előző. Ez a kijelentés persze csak az általunk értelmezhető objektív események alapján igaz, mert az interjúalanyok számára életüknek ez a kissé zűrés időszak a visszaemlékezés tükrében már pozitív élményként fogalmazódott meg (ez a jelenség azonban jól ismert az „elbeszélte történelem” kutatóinak körében, így tovább nem foglalkozom vele).

Miben volt ez „zűrés” időszak?

2.3.1. Iskolaválasztás

Mielőtt a magyarországi továbbtanulást választották volna:

a) A válaszadók közül kilencen hazai felsőoktatási intézménybe vagy egyidejűleg hazai és magyarországi egyetemre is jelentkeztek. Hatan közülük sikeres felvételi vizsgát is tettek. Közülük ketten el is kezdték tanulmányaikat a hazai egyetemen. Egy nem iratkozott be (Csehországban próbálkozott, oda is felvették), egyet a barátja rögtön átcsábított Magyarországra, kettőt pedig itthon és Magyarországon is felvettek, ők pedig az utóbbit választották.

Mi volt az oka annak, hogy ezek a fiatalok előbb vagy utóbb, de mindenképpen a magyarországi továbbtanulásnál kötöttek ki?

– Máshova nem vették fel őket:

Az egyik interjúalany mindenképpen szeretett volna külföldön tanulni, de nem Magyarországon. Ez viszont nagyon sokba került volna, ezért hazai egyetemen próbálkozott, de nem vették fel. Később felvételizett magyarországi egyetemre, ahova felvették. Mások felvételiztek Szlovákiában, Csehországban és Magyarországon is, de csak az utóbbi felvételijük volt sikeres.

– A hazai egyetemen kialakult kényszerhelyzet miatt:

Egyetlen ilyen interjúalany volt.

„Minden iskolámat magyar nyelven végeztem, kivéve a nyitrai egyetemet. Ott szlovákul is tanultunk. Elvileg úgy van, hogy a magyar tagozaton belül mindent magyarul kellene tanulnunk, viszont nem volt elég magyar tanerő. Mikor elkezdtem tanulmányaimat, többségben voltak a magyar nyelvű órák, de ezt folyamatosan leépítették. [...] Látva ezt a tendenciát határoztam úgy [...], hogy én onnan elmegyek, és Magyarországon folytatom a tanulmányaimat, mert ennek itt nem láttam értelmét.”

– Csak később szereztek tudomást róla, hogy Magyarországon is tanulhatnak:

Egy interjúalanyról van szó, aki eredetileg Pozsonyban kezdett el tanulni, majd egy év után váltott.

– Több helyre is felvették őket, így választhattak, s ők a magyarországi továbbtanulás mellett döntöttek:

„Engem mindkét helyre, a Szlovák Műszaki Egyetemre és Győrbe is felvettek – pontosabban az előbbire felvételi nélkül jutottam be –, de mivel a barátom bátyja Győrbe járt, ajánlotta, hogy próbáljam meg oda is, és szerencsére bejutottam.”

b) A többi interjúalany a kiválasztott pályára eleve Magyarországon szeretett volna készülni. A továbbtanulási lehetőségeket illetően valamennyien jól informáltak voltak. Kettejüknek nem sikerült a felvételi, de még akkor sem gondoltak arra, hogy idehaza próbálkozzanak. Az egyik inkább elment külföldre bétanulni, és egy év múlva újra próbálkozott. Akkor már felvették. A másik a sikertelen felvételi után más magyarországi egyetemre jelentkezett, és oda bejutott. A többieket azonnal felvették, mégpedig a választott szakra. Az egyik interjúalany egyszerre két főiskolán is tanult.

Összegezve a leírtakat, a következő iskolaválasztási tendencia rajzolódik ki:

voltak interjúalanyok, akik azért tanultak Magyarországon, mert különböző kényszerítő tényezők miatt nem tehettek mást, vagy egyéb lehetőségekkel összehasonlítva ez tűnt a legjobbnak. Ők valójában nem nagyon válogathattak. Az interjúalanyok másik csoportja viszont szabadon, minden kényszer nélkül dönthetett. A magyarországi továbbtanulást három okból kifolyólag részesítették előnyben:

– A magyar tanítási nyelv miatt:

„Az a lehetőség, hogy hitoktatói szakot is tanulhatok, sőt mindent az anyanyelven, egyértelművé tette számomra, hogy Magyarországra megyek.”

– Úgy gondolták, ott magasabb a színvonal:

„Én elsősorban azért döntöttem a Győr mellett, mert azt gondoltam, hogy ott jobb a színvonal, ami igaz is. Ott tényleg jobb a színvonal. Magyarországon kicsit más az iskolaszisztem. [...] Szóval eredetileg sokkal rosszabbra számítottam, már csak azért is, amiket itthon hallottam a nyitrai pedagógiairól, hogy szocialista tankönyvekből tanulnak, meg nem tudják, hogy honnan szerezzék az információkat, vacak előadók vannak. De szerencsére Magyarországon máshogy mennek ezek a dolgok, és a gyakorlati képzés az nagyon-nagyon jó volt. Az nagyon sokat adott.”

– A kiválasztott szakot Szlovákiában akkoriban nem oktatták, például nem képezték egyszerre alsó tagozatos pedagógusokat és hitoktatókat:

„A magyarországi – nagykőrösi – tanulásomat elsősorban és döntően az a tény befolyásolta, hogy Szlovákiában nincs ilyen szintű katechétaképzés.”

Úgy tűnik, hogy a sikeres magyarországi felvételi után vége lett – legalábbis egy időre – a zürös időszaknak, s az egyetemi évek alatt tovább folytatódott a korábban gördülékenynek jellemzett időszak. Az interjúalanyok ugyanis kivétel nélkül valamennyien dicsérték a magyarországi alma matert, az ottani környezetet, a magyarországiak segítőkészségét. Illusztrációképpen néhány vélemény: „amikor odakerültem Győrbe, mindjárt kinyílt előttem egy világ, egy színesebb világ”, „más ott az emberek mentalitása, sokkal közvetlenebbek”, „a főigazgató, Nagy István és felesége Ilonka néni, [...] igen nagy segítséget nyújtottak. Évek óta felkarolják, istápolják a határon túliakat.” S egy komoly vallomás ugyanettől a lánytól: „A leglényegesebb állomás az életemben a főiskola, ami a hitemnek és a hivatásomnak megfelelő volt, és erősített is, segített, a személyiséget formálta. Jól éreztem ott magam, az identitástudatom is ott alakult ki. Tisztázódott az, hogy mi az értelme az életemnek.”

2.3.2. Elhelyezkedés, érvényesülési stratégiák

Az életutak elemzésének következő állomása a diploma megszerzése utáni időszak. Ez volt az a kritikus pont, amelyre oly sok szem szegeződött akkoriban: vajon hazajön-e a frissen képzett fiatal értelmiségi, vagy hazát cserél?

Interjúalanyaink hazajöttek, és itthon próbálták meg érvényesülni (az a két fiatal is, aki a kutatás időpontjában még tanult, de vissza akart jönni, később tényleg hazajött). Érvényesülési lehetőségeik és stratégiáik szorosan összefüggtek azzal, hogy:

- sikerült-e honosítani a diplomájukat;
- az adott szakmában Szlovákiában milyenek voltak a karrierépítési lehetőségek.

A diplomahonosítás szükségességét illetően megoszlott az interjúalanyok véleménye. A többség szükségesnek tartotta, mert nélküle Szlovákiában nem ismerték el a szakképzettségüket. Főleg pedagógusok tapasztalták, hogy a magyar tannyelvű iskolákban a honosítatlan diplomát is elismerik abban az értelemben, hogy a Magyarországon végzett pedagógust az iskola vezetősége szakképzett embernek tekinti. Ez azonban csak az iskolán belüli, mondhatni inkább informális kapcsolatrendszerben volt érvényes. A központilag meghatározott bérezési szabályok szerint a Magyarországon végzett, honosítatlan diplomájú kolléga szakképzetlen, segédtanerőnek számított, s ennek megfelelő volt a fizetése is, vagyis alacsonyabb, mint az érvényes diplomával rendelkező pedagógusoké. Végso soron tehát mindenki rákényszerült arra, hogy honosíttassa a diplomáját – amennyiben persze a szakmájában akart elhelyezkedni és az állami szférában akart dolgozik. Mert a magánszférában látszólag kissé más volt a helyzet, amint az egyik magánvállalkozónál dolgozó interjúalany szavaiból kiderült: *„A munkaadómnál nem jelent hátrányt, hogy a diplomám nincs honosítva, a munkaadóm elismeri. A déli vidéken nem hiszem, hogy ez problémát okoz. Az állami szférában valószínűleg nem ismernék el.”* Ebből az egyetlen esetből persze semmire sem következtethetünk. Valószínűleg ritkábban előforduló esetről volt szó²⁹, mert az interjúalany elégedettnek tűnt. Mégis tervezte a nosztrifikációt.

2001 végéig a tizenhárom interjúalany közül öt honosíttatta a diplomáját. Az egyiknek ez probléma nélkül sikerült, ennek ellenére itthon tovább folytatta a tanulmányait, mert *„az üzemmérnöki végzettségem Szlovákiában nem sokat jelent. A bakalárusi végzettséggel nem sok előnyöm van az egyszerű érettségizettekkel összehasonlítva. A mérnöki titulushoz további két éves tanulás kell.”* A másiknak, aki angol–pedagógia szakon végzett, az angol szakot gond nélkül elismerték, a pedagógiát viszont nem. Úgy nyilatkozott, hogy neki ez egyelőre teljes mértékben megfelel. A harmadik kapott *„egy papírt, amely szerint a diplomám egyenértékű az ittenivel, bár a magiszteri titulust külön kéne kérvényezni, de ezt még nem tettem meg, végül is ez csak egy papír kérdése”*. A fennmaradó két pedagógusnak két évig tartott a diploma honosítása.

²⁹ A magánvállalkozók sokszor vágtak „megértő képet”, de csak azért, mert az érvénytelen diploma számukra is ok volt arra, hogy kevesebbet fizessenek a szakképzett munkaerőnek (Lampl 2002). Sőt egyes munkaadóknak nagyon is megfelelt az ilyen „diplomátlan diplomás”, mert elvégezte a szakképzettséget igénylő munkát, a fizetése viszont nem kellett, hogy annak megfelelő legyen.

Ezek a fiatalok szerencsésnek tekintették magukat, mert nekik aránylag gyorsan sikerült a diploma honosítása. A többiek, akik ezt ugyancsak szeretnék volna megtenni, problémákról számoltak be, különböző falakba ütköztek. A nosztrifikáció nemcsak pénzükbe és idejükbe került, hanem „*ehhez az kell, hogy a nyitrai egyetemen négy félévet elvégezzek. Bejelentkeztem az egyetemre, de nem rajtam múlik, mert kaptam egy papírt, hogy evidáltak, de olyan sokan szeretnék honosíttatni a diplomájukat, hogy várnunk kell. Hogy ott mit fognak tanítani, azt konkrétan nem tudom, csak ismerősöktől. Nagyjából ugyanazok a vizsgák vannak, amiket már Magyarországon megcsináltam magyar nyelven. Vannak olyan vizsgák, amikre ugyanabból a szakirodalomból kell felkészülni, ami Magyarországon volt.*”

„*Megpróbáltuk csoportosan elintézni Nyitrán a Mezőgazdasági Egyetemen, de sosem sikerült. Most olyan információm van, hogy talán egy év múlva újra meg lehet próbálni.*”

A karrierépítési lehetőségek szakmánként változóak, de elvileg valamennyi interjúalany számára adottak voltak, hiszen senki sem volt közülük munkanélküli. Kérdés persze, hogy kinek mi a karrier. Ezt az egyik interjúalany nagyon érzékletesen fogalmazta meg:

„*A karrier mindenkinek más. Valaki úgy definiálja, hogy mobiltelefon, Mercedes, csillogás, pénz, ami jó dolog valójában, de mégse jó. Úgyhogy én a karriert abban látom, hogyha valami korszakalkotó dolgot tudnék létrehozni, ami meg is marad. Ez volna énnekem inkább a karrier. Ha el is ismernék az embert, meg valahol megjelenne a neve, hogy igen, ezt és ezt alkotta. Ilyen hirtelen karrier, szalmalángkarrier nem érdekelnék.*”

A karrierépítés első állomása, a diploma honosíttatása mellett és után a többség a tanult szakmában akart érvényesülni, még akkor is, ha tudatában volt annak alacsonyabb társadalmi megbecsültségével. Ez elsősorban a pedagógus szakmára vonatkozott. A legtöbb meginterjúvolt pedagógus vallomásaiban visszatérő motívumként jelent meg az elhivatottság-érzés. Mindig is tudták, hogy tanítónak lenni nem egy sikerszakma, a fizetések nem arányosak az elvégzett munkával, az előrejutási lehetőségek behatároltak, mégis azt nyilatkozták, hogy „jelenleg és egyelőre” csak pedagógusként tudják elképzelni magukat.

„*Ismerősök próbáltak lebeszélni, hogy nem kifizetődő, meg mennyi más lehetőséggem van, de én ezt hivatásnak érzem, nem foglalkozásnak.*”

„*Ezt a foglalkozást szerintem csak hivatástudattal lehet rendesen végezni. Az anyagi juttatások tekintetében nem a legmegfelelőbb, bár ezt már akkor is tudtam, amikor a főiskolára kerültem. Az anyagi kérdés soha nem merült fel a pályaválasztásom során.*”

„*A hivatástudat a legfontosabb, szerintem tanítónőnek, s főleg ilyen kicsik tanítójának csak az mehet, akinek hatalmas a szíve, aki imádja a gyerekeket, s végtelenül türelmes velük szemben.*”

De nem csupán a pedagógusok, általában a többi interjúalany is lelkesen viszonyult a szakmájához. Rengeteg volt bennük a tenni akarás, a bizonyítási kedv, a „*valami korszakalkotót létrehozni*” természetes emberi vágya. Igaz, ez nem minden esetben kötődött a tanult szakmához. S nagyon pozitív momentum, hogy bár még pályájuk elején álltak, valamennyien kezdők voltak a szakmában, azért némelyiküknek már voltak sikerélményei, előrelépései. A sikerélményeket tulajdonképpen arra vonatkozó bizonyítékként

élték meg, hogy jó irányban indultak el a karrierépítés útján. Az interjúkból arra is következtethetünk, hogy azoknak vannak sikerélményei – legalábbis azok beszéltek róluk –, akikbe a többiekénél magasabb hivatástudat szorult.

„Elégedett vagyok a munkahelyemmel. Úgy érzem nagyon belevetettem magam a tanításba. [...] Szeretem azt, amit csinálok. [...] Ami a karrieremet illeti, most nagyon megfelel, amit csinálok. Ezek a gyerekek rettenetesen hálásak.”

„Megtiszteltetésként 2000 elején kineveztek ágazatvezetőnek, és rám bízta a gyümölcsös telepítését, [...] superkarcsú orsú stílusban. Szlovákiában még ez a termesztési mód nincs elterjedve. Megpróbálkozunk vele, hogy nálunk, talajaink összefüggésében mire juthatunk. [...] A kiskertészek szervezetének én vagyok az elnöke, 2000-ben alakítottuk újjá. [...] Most megpróbáltuk egy szűkebb csapattal, hogy legalább az információáramlás megtörténjen, tehát a legújabb vegyszerek, fajták ismertetése.”

„Megpróbálok írni, úgy írni és olyat írni, hogy az valakire hatással legyen, és pozitív változást hozzon.”

Ezek az interjúalanyokon kívül voltak olyanok is, akik ugyan a kutatás idején itthon éltek és dolgoztak, de visszavágytak Magyarországra, s azon ügyködtek, hogy ott kaphassanak állást. Elmondták, hogy számukra az egyéni érvényesülés a legfontosabb. Az ő elképzelt karrierjükben az anyagiaknak lényegesen fontosabb szerep jutott, mint az előző csoport esetében. S azt is hozzá kell tennünk, hogy ez nem a magyarországi továbbtanulás következménye. Inkább értékrendbeli kérdésnek tűnik, s feltételezhető, hogy ezek a fiatalok eleve azért akartak Magyarországon tanulni, mert úgy gondolták, ha ott maradhatnak, mindenféle téren jobban érvényesülhetnek majd. Ezek az interjúalanyok nem igazán voltak lelkesek.

2.4. Hová tart?

Ebben a fejezetben a jövőbeli terveknek két dimenzióját fogom érinteni: (1) a letelepedéssel kapcsolatos elképzeléseket és a (2) szakmával kapcsolatos elképzeléseket.

2.4.1. A letelepedéssel kapcsolatos jövőkép

Az egyik interjúalany akkoriban ment férjhez Németországba. A többiek állandó lakhelye Szlovákiában volt. Többségük úgy gondolta, valószínűleg Szlovákiában is maradnak. Néhányan viszont még nem tudták, hol szeretnének élni. Csupán egy fiatalnak volt eltökélt szándéka, hogy Magyarországon telepedjen le.

A végleg hazatért interjúalanyoknál nyilvánvaló volt a szülőföldhöz, gyökerekhez való nagyon erős kötődés, s néhányan arra is utaltak, hogy felelősséget éreznek a szlovákiai magyarokért, hajlandók vállalni a „fáklyavívő” szerepet.

„Meg sem fordult a fejemben, hogy kinn maradjak [...], de én úgy éreztem, hogy nekem ide vissza kell jönnöm, és amit ott elsajátítottam, azt itt tovább kell adnom.”

„Itt szeretnék élni. Egy picit jobb lehetne, növekedhetne az életszínvonal Szlovákiában is. Nincs okunk elmenni. [...] Elképzelésem szerint a Csallóközben fogok élni.”

„Ha Magyarországon helyezkednék el, akkor több lehetőségem lenne, de itt élek, itt vannak a gyökereim, szívügyem, hogy itt maradjak. Nekem az a hivatásom, hogy vissza-jöjjenek ide, Szlovákiába, s itt segítsem az itteni magyarságot.”

A következő csoportot a határozatlan interjúalanyok képezték – két lány és két fiú. Hár-muknak komoly partnerkapcsolata, sőt az egyik lánynak már akkor magyarországi férje volt. Ha a partnerek lakhelyéből indulunk ki, akkor valószínűsíthető, hogy a két lány inkább Magyarországhoz kötődött, mint Szlovákiához, míg a két fiú inkább az itthon maradás felé tendált. Nemcsak azért, mert az egyiknek szlovák élettársa volt – akinek magyarországi érvényesülése az interjúalany szerint is megkérdőjelezendő –, hanem azért is, mert ez a két válaszadó határozatlansága ellenére végső soron mégis Szlovákiát részesítette előnyben.

„Az ideális az lenne, ahol kevés ember van, egészséges, szép természet, víz... Lehet, hogy nem is kellene messzire menni, mert Szlovákia is nagyon szép, Magyarországon is vannak gyönyörű helyek.”

„Partner már van kilátásban, az illető úr pedig magyar állampolgár. [...] Hogy Magyarországon fogunk-e élni? Erre még nem tudok válaszolni.”

„Egyelőre várok, hogy itt vagy Magyarországon találjak valamilyen munkahelyet. [...] Inkább olyasvalami helyen szeretnék letelepedni, mint Dunaszerdahely, sőt azt mondhatom, hogy egyenesen itt akarok.”

Specifikus eset az az interjúalany, aki Magyarországon akart élni: „A cél a kettős állampolgárság és úgy öt éven belül egy állandó, saját magyarországi lakhely.” Határozott döntését meg is indokolta. Ő magyarországi anyja és szlovákiai magyar apa gyermeke, s tulajdonképpen a szülei tájékozatlanságán múlt, hogy szlovák állampolgár lett. Ezt a régi „bakit” szerette volna helyrehozni, s tudatosan készült az áttelepülésre. Például ezért keresett magyarországi munkahelyet. Viszont mindenképpen a határsávban szeretett volna élni, hiszen a szülei, felesége szülei és családtagjai Komáromban vagy a közeli településeken laktak, s tőlük semmi esetre sem akart elszakadni.

2.4.2. A szakmával kapcsolatos jövőkép

A karrierépítési lehetőségek elemzésénél rámutattam arra, hogy az interjúalanyok többsége a szakmájában dolgozott. Voltak közöttük nagyon elégedettek, voltak kevésbé elégedettek is. Ám az elégedettségtől, az elhivatottságérzéstől és az addigi sikerélményektől függetlenül az interjúalanyok egyik csoportja a jövőben is a tanult szakmáját szeretne volna folytatni, míg másoknak az volt az elképzelése, hogy a jövőben rokon területet vagy akár teljesen mást is szeretnének kipróbálni. Az így behatárolt területen belül különböző kombinációkat tartottak valószínűnek.

A legtöbben úgy képzelték el, hogy levelező tagozaton továbbképzik magukat, mellette pedig végzik a tanult szakmát, s később kiegészítik az újonnan tanultakkal. A angolszakos pedagógus például egy újabb nyelvet akart tanulni, miközben az angolt és a másik nyelvet oktatná egyrészt a munkahelyén, másrészt magánnyelvtanárként. A másik pedagógus el akarta végezni a pszichológiát. Az interjúalanyok többsége tehát nem tervezte, hogy elhagyja a szakmáját. Egyszerűen azért, mert szerette.

„Életutamat csakis a mezőgazdaságban tudom elképzelni. Tudom, hogy nagyon nehéz benne érvényesülni, elég kemény munkát követel az embertől és nagy jövedelem nincs belőle, de nem tudok mit mondani, egyszerűen ez érdek. [...] Mindig pozitív élményeim voltak a mezőgazdasággal kapcsolatban. [...] Jó a jó levegőn, öröm látni mindig a megújulást, hogy nincs vége az egésznek, mert mindig új és új, minden évben, minden tavasszal.”

„Mivel most is tanító-művelődésszervező szakra járok, az a szívügyem, hogy itt, Szlovákiában foglalkozzam a magyar kultúrával. [...] Közösségformáló, közösség-egyetartó ereje van ennek a munkának.”

A szakmájukhoz határozottan ragaszkodók mellett létezett egy olyan csoport, amelynek tagjai még néhány évig a tanult szakmában akartak dolgozni, de nagy kedvet éreztek ahhoz is, hogy a később valamilyen rokon területen helyezkedjenek el. A leginkább preferált terület a tömegkommunikációs aktivitás valamelyik formája volt (újságírás, könyvek szerkesztése, előadások szervezése), néhányuknál pedig felmerült a vállalkozás gondolata.

Az újságírás, szerkesztés mindig is vonzó terület volt a szlovákiai magyar fiatalok számára – sokuknak ez volt az „ugródeszka” a későbbi érvényesüléshez, másoknak pedig a végső cél, a „csúcs”. Úgy tűnik, ez 2001-ben is így volt, hiszen többen áhítottak újságírói babérokra.

A vállalkozási hajlandóságra külön is rákérdeztünk. Az eredmény? Az interjúalanyok többsége nem akart vállalkozni, ezt idegennek érezte. Néhányan viszont gondolkodtak rajta, csak hát nem volt alaptökéjük, és a kockázattól is féltek. Annyit azonban elárultak, hogy ha mégis vállalkoznának, legszívesebben a saját szakterületükön.

A pályakezdő időszak nagy pozitívuma, hogy mindegyik fiatal el tudott helyezkedni, s mindegyikük a szakmájában. Kimondottan elégedetlen, netán keserű ember egy sem volt közöttük. Terveik voltak, kisebb-nagyobb sikerélményeik, környezetük kezdte „megtanulni a nevüket”. Úgy tűnt, ezek az újabb apró láncszemek tovább biztosíthatják életútjuk gördülékenységét.

3. 2006-OS HELYZETKÉP

A kutatás során 30 mélyinterjú készült 26–35 éves szlovákiai magyar diplomás szakemberekkel. Az interjúalanyok felét férfiak, másik felét nők alkották. A többség, összesen 19 személy, a nyugat-szlovákiai területen élt (nagyrészt onnan is származott), tízenegy a kelet-szlovákiai területen élték.

3.1. A megkérdezettek jellemzői

A minta az alábbiakban feltüntetett mutatók szerint a következőképpen oszlott meg.

3.1.1. A szülők iskolai végzettsége

Három interjúalany az idevonatkozó kérdést inkább a származás szemszögéből közelítette meg. Az egyik azt válaszolta, hogy parasztcsaládból származik, ketten pedig azt, hogy munkáscsaládból. Az interjúalanyok döntő többségének szülei iskolai végzettségük alapján három csoportot alkottak:

a) Vegyes iskolai végzettségűek – vagyis az apa és az anya iskolai végzettsége eltért egymástól. Ezen belül a legkülönbözőbb kombinációkkal találkoztunk, az alapiskolai végzettségtől az egyik oldalon és a felsőfokú végzettségtől a másik oldalon, egészen a középfokú és felsőfokú végzettséggel rendelkező szülőpárokig. További kombinációk mutatkoztak a szülők neme szerint, azaz attól függően, hogy az anyának vagy az apá-

nak volt-e alacsonyabb, illetve magasabb iskolai végzettsége, de ennek bővebb taglalása a jelen tanulmány szempontjából nem igazán érdekes.

b) Középiskolai végzettségűek.

c) Felsőfokú végzettségűek – azaz értelmiségi szülők.

A szülők iskolai végzettsége szempontjából hat megkérdezett volt értelmiségi szülők gyermeke, a többiek – leszámítva a két munkás-, illetve az egy parasztcsaládból származót, ahol nem derült ki a szülők iskolai végzettsége – nagyjából azonos arányban egyes és középiskolai végzettségű szülők gyermekei voltak. Az interjúalanyok háromnegyede tehát első generációs értelmiségi volt.

3.1.2. Az oktatás nyelve

A beszélgetések során felmerült a kérdés, hogy milyen tannyelvű oktatási intézményeket látogattak az interjúalanyok, konkrétan külön-külön milyen nyelvű óvodába, alapiskolába, középiskolába és egyetemre jártak. A megkérdezettek a vizsgált szempontból három eltérő nagyságú csoportot alkottak:

Az elejétől a végéig, azaz a bölcsődétől/óvodától az egyetemig szlovák tannyelvű intézményeket látogatók csoportját, amelybe két interjúalany tartozott. Az egyiknek szlovák az édesanyja, s ő maga később Prágában járt egyetemre. Szavai azonban elárulják, hogy hivatalos elnevezését és besorolását leszámítva a szlovák tannyelvű óvoda és alapiskola igazából nem is volt szlovák. De valójában magyar sem.

„Volt egy szlovák alsó tagozat és egy magyar alsó tagozat. Sajnos, az történt, hogy mivel a cigányság magyar iskolába adta a gyerekeit, a magyarság szlovák tagozatra, sajnos. Az óvoda is kétnyelvű volt, de mivel magyar falu volt, a gyerekek magyarul beszéltek egymással a szünetben, sőt még az órán is. A tanító nénik is olyan szinten voltak szlovákból, hogy a gyerekek sokszor jobb szinten voltak, tehát ilyen szempontból nem veszélyeztetett az asszimiláció, viszont a magyarságtudatot gyöngítette, hogy nem volt külön megerősítve, hogy mi magyarok vagyunk.”

A szlovák óvodát illetően egy másik interjúalany is hasonló tapasztalatról számolt be (ő viszont iskolai tanulmányait már magyar nyelven folytatta):

„Krasznahorkán, ahol gyerekkoromban laktunk, nem volt magyar óvoda, csak szlovák. Ezért szlovák nyelvű óvodába jártam, de az óvónők magyar anyanyelvűek voltak, voltak kedvenc óvó nénik, de ők sem bírták az államnyelvet.”

A második csoport elejétől a végéig magyar oktatási nyelvű intézményeket látogatót. Ide ugyancsak két interjúalany sorolható.

A harmadik csoport, amelybe a többség tartozott, iskoláztatása során egyszer váltott oktatási nyelvű intézményt, mégpedig akkor, amikor bekerült az egyetemre. Az iskolai életút és az oktatási nyelv kombinációja szempontjából tehát az érettségiig tartó magyar nyelven tanulás, majd a szlovák tannyelvű egyetem elvégzése volt a legjellemzőbb minta.

„Nem merülhetett fel szlovák alapiskola. Annak mi értelme, a gyerek még hülyébb lesz. Aki a saját anyanyelvén sem képes tanulni, arról miért gondolják, hogy egy másik nyelven még jobban meg fog tanulni. [...] Ha akarsz valamit tanulni az életben, azt úgy is megtanulod.”

3.1.3. Hol végezték felsőfokú tanulmányaikat?

Ebből a szempontból ugyancsak három csoport különíthető el:

Szlovákiában tanult az interjúalanyok döntő hányada, összesen 24 személy, mégpedig a következő egyetemeken és szakokon:

- A többség, azaz tizenöt személy Pozsonyban. Volt közöttük három közgazdász, három műszaki szakember, két jogász, két menedzser, továbbá orvos, színész, pedagógus és informatikus, akik a szakmájuknak megfelelő egyetemeken és szakokon tanultak.

- Öten Nyitrán végezték tanulmányaikat. Ketten az Agráregyetemre jártak, ketten a Konstantin Egyetemre. Az utóbbiak közül az egyik magyar-történelem szakra, a másik az európai tanulmányok szakára.

- Hárman tanultak Kassán – valamennyien a Műszaki Egyetemen.

- Egy személy Nagyszombatban, mégpedig a Nagyszombati Egyetem közegészségügy szakán szerzett diplomát.

- Egy személy levelező tagozaton szerzett régiófejlesztő-közgazdász Bc. képesítést, de a beszélgetésből csupán az derült ki, hogy Szlovákiában. Az nem, hogy melyik egyetemen.

Magyarországon végezték felsőfokú tanulmányaikat:

Négy személyről van szó, három pedagógusról (mindhárom nő) és egy informatikusról, aki férfi. Két pedagógus az Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolán, a harmadik a sárospataki Comenius Tanárképző Főiskolán végezte tanulmányait – ketten levelező tagozaton tanultak –, majd a főiskolai diploma megszerzése után még két évig a nyitrai Konstantin Egyetem Pedagógiai Karára jártak, ahol egyetemi diplomát szereztek. Az informatikusról nem derült ki, hogy melyik főiskolára járt.

Csehországban tanultak:

Két interjúalany: az egyik Brűnnben végzett műszaki tanulmányokat, a másik a prágai Evangélikus Teológiai Karra járt.

3.1.4. Pályamódosítás, munkahelyek, migráció

Az interjúalanyok egynegyede változtatott pályát, a többiek a tanult szakmában dolgoztak. A pályamódosítók közül négyen műszaki egyetemet végeztek, de 2006-ban régiófejlesztéssel foglalkoztak, illetve az állami szférában tisztviselőként dolgoztak. Egy közegészségügyet végzett, de a kutatás idején informatikával foglalkozott, egy mezőgazdasági mérnök pedig magánvállalatnál titkárságvezetőként dolgozott.

A kutatás időpontjában a megkérdezettek egyáltalán nem volt jellemző a nemzetközi migráció. Csupán egyetlen interjúalany dolgozott külföldön, ő egy bécsi számítástechnikai vállalatban számítógépes játékokat tervezett. Igazából belső migrációról sem beszélhetünk. Ehhez a problémakörhöz azonban majd még később visszatérek.

Ami a munkahelyek számát illeti, a megkérdezettek nagyjából fele első munkahelyén dolgozott, a többiek egy-három munkahelyet próbáltak ki. Időközben ketten munkanélkülivé is váltak, majd újra sikerült elhelyezkedniük, egy interjúalany pedig a kutatás idején újra munkanélküli volt.

Mi határozta meg a munkahelyi váltásokat? A váltást egyetlen esetben sem a munkaadó kezdeményezte, hanem a munkavállalók, vagyis az interjúalanyok. Döntésüket a következőkkel indokolták: alacsony fizetés, rossz munkahelyi légkör, nem kapott lehe-

tőséget a továbbfejlődésre, nem használták ki a képességeit, jobb ajánlatot kapott. A munkanélküliek közül az egyik egészségügyi okok miatt nem tudott az egyetem befejezése után munkába állni, a másik „két szék között a földre esett”, ugyanis feladta a munkahelyét egy másik ajánlat miatt, amelyből aztán nem lett semmi. Amint azonban említettem, végül is mindkettőjüknek sikerült elhelyezkednie. A beszélgetés készítésekor is munkanélküli interjúalany azért nem dolgozott, mert a rendelkezésére álló munkahelyek közül egyik sem tetszett neki. Helyzetével nem volt kimondottan elégedett, de az elkeseredéstől is távol állt.

Milyen volt a diplomások munkaerő-piaci pozíciója? A beszélgetőtársak közül nyolc vállalkozott, tizennyolcan alkalmazotként dolgoztak, s ahogy azt már említettem, egy munkanélküli volt. Az alkalmazottak közül egy gyermekgondozási szabadságát töltötte. A többiek közül hárman voltak vezető beosztásban, három interjúalanyról nem derült ki egyértelműen, hogy vezető beosztásban vagy beosztottként dolgozik-e, a többiek pedig beosztottként dolgoztak.

3.1.5. Továbbképzés az egyetem befejezése után

Az interjúalanyoknak csupán egy töredéke képezte tovább magát az egyetem befejezése óta. Ők sem elsősorban saját elhatározásból tanultak tovább, hanem azért, mert a szakmájukban bevett gyakorlat ezt megköveteli (pl. jogászok, orvosok), vagy pedig a munkahely biztosított számukra a munkavégzéshez szükséges továbbképzéseket (pl. informatikusok).

Csak kevesen tervezték, hogy intézményesen tovább képezzék magukat. A távlati tervek között nyelvtanfolyam, esetleg az Európai Számítógépes Jogosítvány megszerzése szerepelt, de a beszélgetésekben semmi sem utalt arra, hogy a megkérdezettek a közeljövőben szándékoznak belevágni ez irányú terveik megvalósításába.

3.1.6. Önreflexió a karrierről és a sikerről

Az interjúalanyok karrierértelmezéséhez a későbbiekben még visszatérek. Ezúttal csupán három, mondhatni alapkérdésre keresem a választ: (1) mi számukra a siker mérése, (2) elégedettek-e eddigi életükkel, szakmai pályafutásuk eddigi alakulásával és (3) ha újra kezdenék az életüket, mit változtatnának rajta.

1. Mi a siker, ki nevezhető sikeresnek?

Az interjúalanyok sikerértelmezése egy általános sikerképtől a siker konkrét formákban való megnyilvánulásáig terjedő skálán mozgott. A siker legáltalánosabb szinten történő értelmezése az elégedettséggel állt szoros kapcsolatban, mégpedig kettős értelemben: egyrészt a sikert az elégedettség előfeltételének tartották, másrészt úgy vélekedtek, hogy a siker olyannyira nem választható el az elégedettségtől, hogy szinte azonos vele. Így módon tehát nemcsak az az elégedett, aki sikeres, hanem már önmagában az is siker, ha valaki elégedett. „Az a sikeres, aki elégedett. Mert aki nem ér el semmit, az is mondhatja magát sikeresnek, ha boldog.”

A megkérdezettek többsége a sikert a munkaszerűen végzett tevékenységek függvényében értelmezte. Ennek több oka volt. Mivel a beszélgetések elsősorban a szakmai karrierre fókuszáltak, az adott interpretációs kereten belül nyilvánvalónak tűnt, hogy elsősorban szakmai sikerre gondoljanak. További okként valószínűsíthető az életkor: fia-

talon, 5-10 évvel az egyetem befejezése után természetes, hogy a szakmai érvényesülés prioritásként lép fel, főleg akkor, ha az illető emberi kapcsolatok szintjén egyenesbe kerül. S úgy tűnik, ezen a téren az interjúalanyok nagyrészt már megtalálták számításait, hiszen többségük házasságban volt, vagy legalábbis állandó partnerkapcsolatban élt. Harmadik okként felmerül, hogy épp a szakmai érvényesülés és az ezt lehetővé tevő munka jelentette életük abszolút fontosságú önmegvalósító tényezőjét, miközben minden más háttérbe szorult. Az egyik megkérdezett például elmondta, hogy esküvőt terveznek a partnerével, aki külföldön úzi a saját szakmáját, s ez továbbra is így marad. Ő nem költözik a leendő férjéhez külföldre, hiszen jó állása és vezető beosztása van, de a férje sem fog hazajönni. *„Tudom, hogy furcsa, de nekünk jó így”,* mesélte.

A beszélgetésekből nem mindig lehetett „kipreparálni” az okokat. Feltehetőleg mindhárom szempont – s természetesen sok más is – szerepet játszik abban, hogy oly sokan ösztönöskölnék a sikert és a munkát.

S miben nyilvánul meg az így értelmezett siker? Elsősorban abban, hogy az ember azt csinálja, amit szeret, tovább tud fejlődni, vannak kitűzött céljai, stratégiái és meg is tudja őket valósítani. Néhányan ezt így fogalmazták meg:

„Az a sikeres ember, aki szereti a munkáját, s aki azt csinálja, amit szeret, és úgy tudja csinálni, ahogy szeretné, és meg van magával elégedve.”

„Vannak céljai, és igyekszik maximálisan dolgozni, hogy ezeket rossz dolgok felhasználása nélkül érje el. Ha ez sikerül, akkor sikeres.”

„Vannak bizonyos céljaid, terveid, és azt tudod teljesíteni. Látod azt, hogy előremész, hogy fölfelé mész, továbblépsz, van hova továbblépned...”

Az említett sikerértelmezéseken kívül még további kettő jelent meg a beszélgetésekben. Az egyik a sikert a kapcsolatok meglétével és minőségével mérte, vagyis az olyan embert minősítette sikeresnek, akit szeretnek, akinek jó emberi kapcsolatai vannak. Amint a következő beszélgetésrészlet is bizonyítja, itt nem kimondottan a kapcsolati tökéletessége került előtérbe, hanem az érzelmi-lelki kötődések dimenziója: *„Sikeres, akit szeretnek az emberek, a kollégái, aki minél több emberrel érteti meg magát, aki premierről premierre bizonyít, nem ég ki, és fontos neki az emberi kapcsolat.”*

„A siker nem is az, amit az iskolában megtanulunk, hanem az emberi kapcsolatok, és hogyan tudunk egymással kommunikálni.”

„Főleg nem a munkára gondolok, hanem aki mögött van egy biztos családi háttér, egészséges, és ehhez még jön a munka, amit szeret, kedvvel csinál, és ideális esetben meg is fizetik érte.”

„Sikeres, akinek van szép, jó családja és el tudja tartani a családját.”

„Nemcsak az a sikeres, aki anyagilag befutott. Mert ennek a sikernek nagyon sokszor a kapcsolatok és a család elhanyagolása az ára, nem beszélve az élet kiegyensúlyozottságáról, hogy az ember látja, hogy az élet nemcsak addig tart, hogy ráteszik a szemfedeleket és vége, hanem annak, amit élete folyamán letett az asztalra, lesz gyümölcse, lesz következménye.”

Előfordult, hogy a siker mércéjeként a kézzelfogható javak szerepeltek. Ebben az értelmezésben az a sikeres ember, akinek mindene megvan, amire szüksége van. Ilyen lehet például a *„nagy ház, Armani-öltöny.”*

Végezetül egy rövid megjegyzés a siker erkölcsi vetületéről. Az egyik fentebb idézett beszélgetésrészletben az interjúalany utalt arra, hogy szerinte az a siker, amikor valaki

tisztességes úton tudja elérni a céljait. Még két esetben merült fel a siker és a tisztesség kérdése. Az egyik megkérdezett jelezte, hogy a siker és a tisztesség nem igazán járnak kéz a kézben: *„a sikeres ember az jó ember, de nagyon kevés jó és sikeres emberrel találkoztam, a pénz deformálja a jellemet.”* A másik receptet is kínált egy kis mindennapi szélhámosságra: *„merésznék kell lenni, és okosnak kell tűnni, ha nem is vagyok okos, ha nem is tudom, akkor legalább úgy teszem magamat, hogy tudom, és ez nagyon sokat segít.”* Azt is hozzátette, hogy számára inkább a magát kívágni tudó munkaerő jön számításba, mint az okos, de esetleg szerényebb fellépésű, *„mert ez ilyen munkahely”* (az interjúalany egy idegenforgalmi iroda igazgatónöje volt).

2. Elégedett-e saját helyzetével, eddigi életével?

Kellemes leírni: a megkérdezettek két személy kivételével elégedettek voltak. Persze az elégedettségnek is vannak fokozatai, árnyalatai. Az interjúalanyok tudatosították az elégedettség viszonylagosságát. Ebből kifolyólag egyesek azért voltak elégedettek, mert a környezetükben élőkhöz képest jobb helyzetben érezték magukat. Voltak azonban részben elégedetlenek is, akik ahhoz viszonyítottak, amit még nem értek el.

„Még sok a javítanivaló, de még csak a karrierem elején tartok.”

„Sose vagyok elégedett se magammal, se a helyzetemmel, mindig igyekszem fejleszteni magamat, megtanulni új dolgokat.”

S természetesen voltak mindentől függetlenül elégedettek is.

Mindent összevetve: a többség elégedettnak érezte magát, megtalálta helyét a világban, illetve függetlenül attól, hogy a jövőben többre vágyik, képes volt elfogadni akkori helyzetét.

„Elégedett vagyok. Amennyi van, annyit az ember beoszt, és megpróbálja a legjobban kihasználni.”

„Elégedett vagyok, de van bennem kicsit bizonytalanság, hogy ha megvesszük azt a házat, az egy fizetést elvisz. Hogyan fogunk egy fizetésből élni harminc évig ötven... Másik oldalon meg nem kell ennyire belemélyedni, mert belevágtunk már meredekebb dolgokba is.”

„Nem szenvedek semmiben hiányt, megvan mindenem, nekem ez bőségesen elég. A boldoguláshoz kell stabil állás, család.”

„Elégedett vagyok, mert amit elértem, a saját erőmből értem el.”

Ketten kimondottan boldognak érezték magukat. Az egyik ezt egyszerűen leszögezte *„boldog vagyok, és boldog akarok lenni, ez a lényeg.”* A másik bővebben is kifejtette, mire gondol:

„Boldog vagyok itt, kielégít a munkám, jó szerepeim vannak, kisebb-nagyobb. Ha kicsi, akkor azért örülök, hogy többet lehetek a fiammal. Ha nagy, akkor azért, mert kihívás, tehát mind a kettő megfelel. Az ember annak örüljön, amije van, és ne azon sópánkodjon, amije nincs.”

Ketten voltak elégedetlenek, de nem is annyira az életükkel általában, hanem az anyagi körülményeikkel. Az egyik lelkész, a másik pedagógus. A lelkész Kelet-Szlovákiában élt, felesége már hosszabb ideje munkanélküli volt, három gyermekük van, mellékállásuk nincs. *„Ezt a hivatást nem mondanám sikeresnek. Ha nem az lenne a gyakorlat az egyházban, hogy a gyülekezet állja a lelkész rezsiköltségeit, akkor bizony nem tudnám*

végezni ezt a hivatást, akkor munkahelyet kellene váltanom, csak a szabad időmben tudnám ezt a hivatást végezni.”

A pedagógus Nyugat-Szlovákiában élt, „több lábon” állt, felesége szintén dolgozott, saját lakásuk volt egy kisvárosban. *„Egyik napról a másikra élünk, amit ketten megkeresünk, az el is fogy.”*

3. Ha újra kezdené az életét, megváltoztatna-e valamit?

Az interjúalanyok megközelítőleg egynegyede úgy érezte, hogy vannak dolgok, amiket másképp csinálnának. Kétten más szakmát választanának, az építészmérnök valami kevésbé stresszeset, az egyik közgazdász matematikára jelentkezne. Az informatikus, aki korábban háromszor is megpróbált bejutni az orvosi egyetemre, ma már egyáltalán nem az orvosira koncentrálna, hanem elvégezne bármilyen egyetemet (valószínűleg abból indult ki, hogy úgysem a tanult szakmáját végzi, hiszen nem informatikára, hanem közegészségügyre járt). Az életével kevésbé elégedett pedagógus nyelveket tanulna. Az egyik vállalkozó úgy érezte, nem mindig tudta kihasználni az egyetemen adódó lehetőségeket, mert nem tudott tanulni. Ezért ha visszapörgethetné az időt, alapiskolásként megpróbálna megtanulni tanulni.

Az egyik Kelet-Szlovákiában élő mérnöknő valószínűleg külföldön próbálna szerencsét, mert szerinte *„keleten nem lehet karriert építeni”*.

Az interjúalanyok többsége azt nyilatkozta, hogy a lényeges dolgokat most is ugyanúgy csinálná, esetleg csak apróságokon változtatna. Néhányan jelezték, hogy nem szeretnek azon gondolkodni, mi lett volna, ha a múltban másképp határoznak, különben is, általában elégedettek eddigi döntéseikkel. Úgy gondolom, a két alábbi idézet önmagáért beszél:

„Eddigi életem során többségben voltak a szerencsés döntések, egyelőre semmi okom panaszra. Biztos vannak olyan apró dolgok, amelyeket megváltoztatnék, de a hibáink felismerése az út a javulás felé.”

„Elégedett vagyok, mert amit elértem, a saját erőmből értem el. A sikert sosem anyagi vonzatban kell mérni. Nem foglalkozok azzal, hogy mit csinálnék másképp. Boldog gyermekkorom volt. Megtanítottak a szüleim küzdeni, és megtanítottak mindennek örülni. Mindig van, amin az ember változtatna, ha tízszer élne, akkor is. Boldog vagyok, és boldog akarok lenni. Ez a lényeg.”

3.2. Karrierpályák

3.2.1. Iskolázottság, szakképesítés

Ebben a fejezetben két témakört elemzek. Az egyik az iskolaválasztással, az arra kiható tényezőkkel foglalkozik, a másik pedig arról szól, hogy milyennek látták, hogyan értékelték az interjúalanyok az elvégzett egyetemet.

3.2.1.1. A felsőoktatási intézményválasztást befolyásoló tényezők

Az interjúalanyok iskolaválasztásánál elsősorban az egyetemre koncentráltunk. Ebből a szempontból két csoport különböztethető meg. Az egyik csoportot az adott egyetem választásában nem befolyásolta sem a családi minta, sem a szülők véleménye. A másik

csoportnál egyértelmű a szülők, esetenként más családtagok (nagybácsi, unokatestvér stb.) hatása.

Az első csoportnál, tehát amikor a megkérdezettek maguk döntötték el, melyik egyetemen fognak továbbtanulni, egyetlen fontosabb összefüggés figyelhető meg. A legtöbben közülük informatikát, számítástechnikát akartak tanulni, ezen a téren viszont nem igazán állt rendelkezésükre családi minta, hiszen a szülők generációja még nem úzott ilyen jellegű foglalkozást. Gyermeküknek tehát sem a családi példa, sem a szülői tanácsadás nem állt rendelkezésére. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy bár a szülők nem mindig értették, mit akarnak tanulni a gyermekeik, általában nem igyekeztek őket lebeszélni az informatikáról. Egyetlen olyan eset fordult elő, amikor a szülők el akarták téríteni fiukat ettől a szaktól, de ennek is csak a tudatlanság, az ismeretlentől való féltés volt az oka, hiszen nem tudták felmérni a szakma perspektíváit, míg más szakmákat sokkal kézzelfoghatóbbnak tartottak. Egy másik interjúalany arra emlékezett vissza, hogy a szülei a középiskola választásába szóltak bele. Nem akarták, hogy gimnáziumba menjen, inkább tanuljon szakmát. Így került a gépipari szakközépiskolába, ahol megismerkedett a számítástechnika alapjaival, s ez a terület annyira felkeltette érdeklődését, hogy érettségi után informatikát tanult. A szülők tehát nem szóltak bele az egyetem választásába, de korábbi elképzeléseikkel gyakorlatilag hozzájárultak gyerekük későbbi döntéséhez.

A szülői minta, a szülői befolyásolás hiánya természetesen más szakmák képviselőinél is előfordul, de nem fedezhető fel benne semmilyen, a szülők származásával, iskolai végzettségével, későbbi munkaerő-piaci pozíciójával magyarázható összefüggés. Ezeknél az interjúalanyoknál leginkább a következő szempontok döntöttek az egyetem választásánál:

1. Az érdeklődési kör – az illető szerette a matematikát, érdekelte a történelem, emberekkel akart foglalkozni stb.

Példaként említeném az egyik kelet-szlovákiai kisvárosban működő turisztikai információs központ igazgatóját, aki azért választotta a Közgazdaságtudományi Egyetem Idegenforgalom szakirányát, mert szerette a földrajzot és a nyelveket.

Az informatikát, számítástechnikai irányzatokat végzőket is elsősorban érdeklődési körük motiválta, még akkor is, ha sokuknak mai szemmel nézve csupán halvány elképzelésük volt a szakmáról (hiszen az ő gyermekkorukban/középiskolás korukban a számítógéphez való hozzájutás és a mindennapi számítógépes felhasználói ismeretek korántsem voltak még a mai szinten).

„A szüleim mindenben támogattak, megvették a cinezőmet. Mondjuk, számítógépet nem vettek, abban az időben nagyon sok pénzbe került a számítógép, úgyhogy az első számítógéppel a fősulin találkoztam. Lehet, hogy ez most nagyon hülyén hangzik. A gimnáziumban is volt számítógép, de nem engedtek a közelébe, mert volt ott két ember, aki ott ült mellette egész nap.”

2. Konkrét szakma iránti érdeklődés – újfent az informatika dominált, de előfordultak más szakmák is, például pedagógus, orvos, jogász. A konkrét szakma iránti érdeklődés azonban nem minden esetben járt együtt az adott szakma elsajátításával.

3. Konkrét tantárgyaktól való elhatárolódás, félelem – a megkérdezett nem akart olyan egyetemre menni, ahol matematikából van felvételi, de ugyanúgy előfordultak esetek, amikor valakik nem akartak humán tárgyakat tanulni.

4. Egyéb körülmények – valami miatt le kellett mondaniuk eredeti elképzeléseikről, vagy éppenséggel nem voltak konkrét elképzeléseik, csupán diplomát akartak szerezni stb.

Az egyik interjúalany például eredetileg pedagógus szeretett volna lenni, de mivel válásos családból származott, vallásosságát nem tudta összeegyeztetni a „szocializmus pedagógusok iránt támasztott követelményeivel”. Ezért inkább lemondott a szakmáról. Választását végső soron az határozta meg, hogy melyik egyetemre tudott a legkönnyebben bejutni. Ám amint ez a következő beszélgetésrészletből kiderül, így sem a legkönnyebb utat választotta, hiszen két olyan szak között vacillált, amelyekre sosem volt könnyű bejutni. Végül orvos lett.

„Aztán úgy gondoltam, hogy akkor ügyvéd leszek. Aztán körülbelül a harmadik évfolyamban a gimnáziumban, amikor bejelentettem az osztályfőnökömnek, hogy én ügyvéd szeretnék lenni, akkor azt mondta nekem, hogy tízszeres túljelentkezés van a jogászati főiskolára, és miért gondolom én azt, hogy pontosan engem, magyar osztályból oda fel fognak venni. Hát így meghánytam-vetettem a dolgot, és akkor úgy mondtam, úgy gondoltam, hogy hát tényleg igaza van, azért tízszeres túljelentkezés, és akkor úgy gondoltam, hát akkor megyek orvosira, ott csak hatszoros túljelentkezés van.”

Egy másik megkérdezett a matematika felé inklinált. Felvételi nélkül bekerült a pozsonyi Comenius Egyetem matematika–fizika szakára, aztán mégis jogász lett belőle. Igaz, ez sem volt teljesen véletlen, mert elmondása szerint alapiskolás korától jogot akart tanulni.

„Nekem a matematikához volt tehetségem gyerekkoromban, jártunk is alapiskolától kezdve nemzetközi magyar matematikai olimpiákra, Kárpát-medencéi felőlelő versenyekre, és ebből fakadt az is, hogy engem a matfiz-re fölvettek felvételi nélkül. De én már hatodikos alapiskolás koromtól tudtam, hogy én a jogot fogom járni. Hogy miért, azt nem tudom. Én akkor elgondolkoztam már rajta, hogy én ezt akarom csinálni? A filmekben nem fogott meg semmi abból, amit láttam. Azt se tudtam, hogy mi a jog. Gimnázium első osztályában voltak sokan, akik jogot szerettek volna tanulni, különben én lettem az egyedüli, aki jogot végzett az osztályunkból. Hát majd valami ügyvédnek vagy ilyesminek kitanulok, ilyen szinten ment a megfogalmazás. Komolyan nem tudom hogy miért, de valami megragadt benne, talán az, hogy egy rendszer, ami irányítja az életünket.”

További tipikus példa a következő interjúalany, aki érettségi után egy időre „letette a lantot”. Szeretett volna tanulni, de nem tudta, hogy mit. Döntésképtelenségében közrejátszhatott szülei magatartása is. Tudniillik ő volt az egyetlen a megkérdezettek közül, aki nem kapott semmiféle biztatást a továbbtanulásra (a többi interjúalany szülei saját iskolázottságuktól és szakmájuktól függetlenül valamennyien buzdították gyermekeiket). Aztán közbeszólt a véletlen. Először csak azzal a céllal vágott neki a tanulásnak, hogy diplomát szerezzen.

„Mondom, egy ismerősöm jár oda, és mondta, hogy mi lenne, ha együtt járnánk, és én akkor buliból mentem. Én akkor itthon voltam anyaságin a lányommal. És akkor havonta egy hetet felmegyünk Kassára, beülünk a padba. Én szerettem volna tanulni mindeképpen, csak soha nem tudtam, hogy mit. Ez meg közel volt, olcsó volt.

Így kezdtem én is, legyen egy diplomám, és aztán jó lesz. De aztán úgy megszerettem, meg azért a fizetés az úgy nem sok, de a sok nyári szünet, az jó volt. Mert én akkoriban egyedül neveltem a lányomat, és az volt, hogy hova teszem nyáron, ha én dolgozom. Akkor a szüleim dolgoztak még, senkire nem tudtam hagyni. És az jó volt, hogy együtt megyünk, együtt jövünk, tudok róla gondoskodni, az egy megnyugtató tudat volt. Később meg aztán a tanítást is úgy éreztem, hogy tudom csinálni, bírom csinálni.”

Természetesen sok esetben a fent említett négy szempont kombinációja döntött az iskolaválasztásnál. Előfordult, hogy valaki érdeklődési köréből adódó konkrét elképzelé-

sekkel indult, aztán egyéb tényezőknek köszönhetően mégis másképp alakult a sorsa. Például az egyik interjúalany háromszor felvételizett az orvosira, de nem vették fel. Elvégezte a közegészségügyet. Ma teljesen más területen dolgozik.

A felsorolt iskolaválasztási szempontok azoknál a megkérdezetteknel is előfordultak, akik szülői példa hatására választottak egyetemet. Az ő esetükben azonban az érdeklődési kör és a konkrét szakma iránti vonzalom dominált – ami részben szintén a családi minta következménye –, s ritkábban a kizárásos alapon való döntés (azért választja az adott egyetemet, mert az számára a kisebbik rossz), illetve a véletlenek hatása.

Íme, néhány tipikusnak nevezhető példa:

„Az apukám is műszaki ember volt, kiskoromban a garázsban autót szereltünk, kivettem a kezéből a csavarhúzó. Én már óvodás koromban mindig villanyt szereltem, cineztem, már hatéves koromban megkaptam az első cinezőmet, mindig tévészerelő akartam lenni. Az alapiskolában mondták, hogy menjek el gimnáziumba, ne kezdjek el mindjárt tévét szerelni, akkor elmentem gimnáziumba. Mivel gimnáziumban nem tanultam meg tévét szerelni, akkor elmentem egyetemre. Mindig is villamosmérnökre szerettem volna menni. A középiskolában mindig is a műszaki dolgok felé vonzódtam, ugyanúgy a gépészeti dolog is érdekelt, szerettem Babetát szerelni, autót szerelni az apukámmal. Ő is támogatott ebben mindig. Szerzett nekem a Dulsóból öreg orosz számitógépekből kártyákat, amiből két napig tudtam kicinezni az öreg tranzistorokat, amiket semmire nem lehetett használni, de nagy értéke volt a haveri körökben, akik szintén ilyen villamos megszállottak voltak.”

„Gépész családból származom, ahol nemcsak a papa, mama, hanem a nagybácsi, unokatestvér, szóval kimondottan gépész család, és kicsi koromtól én azt mondtam, hogy iparista leszek. Nagyon vonzott édesapám munkahelye, unokatestvérem szintén iparista volt, ő ötletet, tetszett, ahogy rajzolt, és igyekeztem kicsit őt másolni. [...] Számomra nem volt kérdés, hogy gépész leszek, világéletemben az autók vonzottak.”

„Apu alsó tagozatos tanítóként végzett ugyanott Nyitrán. Gyerekkoromban elég gyakran voltam velük bent a kollégiumban, és tetszett nekem az a viszony, ami köztük és a diákok között volt. Lehet, hogy tudat alatt igen, de úgy konkrétan nem voltam irányítva a tanári pálya felé.”

„A családban mindenki műszaki egyetemre járt. Nem azon a vonalon indultam, de végül is ott kötöttem ki, mert három főiskola volt kinézve, föl is vettem mind a háromra, és mégis emellett döntöttem, mert nem arról voltam híres, hogy szerettem tanulni, úgy-hogy, végül is úgy volt, hogy kevés tanulással elvégeztem, és ha elmentem volna egy nehezebb sulira, akkor ott tanulni kellett volna keményen, hogy az ember elvégezze azt. S így ez olyan szempontból jó volt, hogy keveset kellett tanulni, és mégis meglett.”

Olyan esetek is előfordultak – mint például az alábbi színésznő –, amikor az interjúalanyunk nagyon határozott elképzelése volt a továbbtanulandó szakmát illetően, aztán a szülői minta hatására mégis megváltoztatta eredeti elképzelését.

„Az édesanyám remek amatőr színésznő, és kért, akkor készültem az állatorvosira, mindenképpen szerettem volna oda bejutni, és ő mondta, hogy gyere, és nézz meg egy próbánkat. Ez engem egyáltalán nem érdekelt, és elmentem, és beleszerettem az egészbe.”

Kutatásunk egyik fő kérdése az volt, hogy vajon az oktatás nyelve befolyásolta-e a megkérdezettek iskolaválasztását, tehát jellemző-e, hogy inkább magyar tanítási nyelvű

felsőoktatási intézmény felé tendáltak. A rendelkezésre álló beszélgetések nem támasztják alá ezt a feltevést, hiszen a magyar középiskolában érettségizettek, majd szlovák egyetemen végeztek dominálnak. S ami nagyon fontos: többségük eredetileg is idehaza, egy-egy konkrét egyetemen akart továbbtanulni. Nem arról van szó tehát, hogy a hazai magyar tannyelvű intézményeket, illetve Magyarországot célozták meg, s egyik helyre sem sikerült bejutniuk, hanem arról, hogy eleve olyan szakokat választottak, amelyeket Szlovákiában csak szlovákul hallgathattak, s Magyarországra sem akartak menni. Több beszélgetés is példázta, hogy esetenként – főleg akkor, amikor az interjúalany határozatlan volt a továbbtanulást és a konkrét szakot illetően, illetve a helyben tanulható szakok nem jöttek nála számításba – azért választottak magyarországi felsőoktatási intézményt, mert közel volt, és a kínálata megszólította őket. A magyar nyelven való tanulás lehetősége csak mint további, de nem elsődleges pozitívum jött számításba. E helyütt főleg a Szlovákiában több városban is kihelyezett szakként működő magyarországi főiskolákra gondolok (pl. Apáczai Csere János Tanítóképző stb.).

Az interjúalanyok körében emellett voltak néhányan, akik szerettek volna Magyarországon tanulni, de különböző okok miatt erre mégsem került sor. Az egyik ok, hogy abban az időben, amikor az idősebb interjúalanyok többsége érettségizett, azok a diákok, akik külföldön akartak továbbtanulni, kötelezően egy évet töltöttek Selmecbányán az ún. előkészítő gimnáziumban. Ebben az volt az érdekes, hogy aki magyar tannyelvű középiskolából akart magyarországi felsőoktatási intézménybe menni, annak is le kellett tölteni az egy évet Selmecbányán, szlovák gimnáziumban. Ez az abszurditás egyeseket visszariasztott, s inkább otthon maradtak, a saját környezetükben, a saját magyar tannyelvű középiskolájukban – ugyanis, amint arra a minta jellemzésekor utaltam, az interjúalanyok döntő többsége magyar iskolában érettségizett.

Voltak persze más okok is, amelyek a magyarországi továbbtanulás ellen szóltak:

„A bátyám Magyarországra járt egyetemre, és ebből adódóan a 90-es évek cudarabb időszakában nem kaptunk családi pótlékot, mert nem fogadták el a magyarországi egyetemet, tehát őt mint munkanélkülit regisztrálták. Ebből adódóan a családom hátrányos helyzetbe került, mert az édesapám tanári szakmájából adódóan is elég korlátozott bevételekre tett szert, mivel kiállt bizonyos magyar dolgokért. Ez egzisztenciális döntés is volt, a szüleim azért arra biztattak, hogy ne ez legyen a fő szempont [mármint az anyagiak – L. Zs.]. De szakmailag is úgy gondolom, hogy jó döntés volt [mármint a hazai egyetem konkrét szakán tanulni – L. Zs.]”.

3.2.1.2. Mit adott az egyetem?

Az interjúk alapján elmondható, hogy bár esetenként merültek fel kifogások, senki sem értékelte negatívan az alma matert. E téren nem volt számottevő különbség sem a tanulmányaikat odahaza, illetve külföldön végeztek, sem pedig a különböző szakok abszolvenseinek véleménye között. Csupán egyetlen esetben hangzott el kemény kritika. A sárospataki Comenius Tanárképző Főiskola kihelyezett szakán végzett pedagógus, aki a főiskolai diploma megszerzése után még két évet tanult a nyitrai Konstantin Egyetemen, hogy egyetemi képesítést szerezzen, a következőket mondta: *„Sárospatak [...] ott tényleg komolyan vették azt, hogy itt olyan embereket kell megtanítani, akik majd fölnevelik a jövő generációját [...], itt meg csak (értsd: Nyitrán – L. Zs.) az volt a lényeg, hogy bebizonyítsák nekünk, hogy te hülyébb vagy, mint ők. Ilyet én is tudok mondani,*

nem ebből kell kiindulni. Nem tanultam semmit Nyitrán. [...] Megvettünk x ezer könyvet, x ezer pénzért, és aztán azt benyaltad.”

Az egyetem értékelése minden bizonnyal függ attól, hogy ki milyen elvárásokkal indult, ugyanis az, ami az interjúalanyok egyik csoportjánál pozitívumként jelent meg, a másíknál negatívumként köszönt vissza. Példaként említeném az elméleti és gyakorlati oktatás megítélését. Voltak, akik kifogásolták, hogy az egyetemen túl sok volt az elmélet és kevés a gyakorlat. Ahhoz, hogy ezt a témát tüzetesebben elemezhessük, részletesebb és mélyebb információkra lenne szükség, hiszen nem minden esetben derült ki, mit is értett az interjúalany a „túl sok elmélet” alatt. Feltételezhető, hogy egyesek nem voltak tisztában azzal, hogy az egyetemnek nem csupán gyakorlati tudást kell nyújtania, hanem elméleti tudást is. Persze esetenként jogosnak tűnt a panasz. A bányamérnöki szakot végzett, 26 éves kelet-szlovákiai interjúalany elmondta, hogy az egyetem öt éve alatt egyszer sem voltak bányában. A jogász pedig azt hozta fel példa gyanánt, hogy nem tanították meg őket szerződést írni, s amikor erre rákérdeztek, az oktató a következőt válaszolta: *„majd ha bekerültök egy ügyvédi irodába, ott megtaníják veletek.”*

Ezzel szemben mások pozitívan értékelték az elméleti oktatást. *„Inkább elméleti, mint gyakorlati egyetem, de alapos, tudományos, és ez jó”,* mondta a lelkész.

Az interjúalanyok többsége a következőket köszöni az egyetemnek:

1. A munkaerőpiacon és a tanult szakmában kamatoztatható alaptudást – voltak, akik ezt jobban, mások kevésbé tudták hasznosítani. Legkevésbé természetesen azok, akik pályát módosítottak, nem a tanult szakmában tevékenykednek. Leginkább pedig azok, akik saját céget működtetnek.

2. Fontos képességek elsajátítását – pl. önállóság, problémamegoldó képesség, információk beszerzésének képessége:

„Megtanítt az önállóságra, aztán megtanítt az akaraterő, bizonyos határozottság elérésére, az embert ott nem navigálják nap mint nap, [...] aki önálló és felveszi a kesztyűt, abból lesz valaki, elvégzi az egyetemet, aki viszont nem képes bizonyos határok átlépésére, esetleg befulladás, holott a képességei meglennének rá. [...] És ami a legfontosabb, lehetőséget nyit, egy kapu a világra, aki akar, az tud információt gyűjteni, fel tudja használni a későbbiek folyamán, ismeretet is ad, megtanítt arra, hogy ha valamit keresünk az életben, azt hogyan kell megkeresni.”

3. Kapcsolati tőkét – barátságok, házasságok, szakmán belüli kapcsolatok születtek az egyetemi éveknél köszönhetően, amelyeket a munkaerő-piacon tudnak kamatoztatni, többen vállalkozótársak lettek.

Összefoglalás

Ami tehát az iskolaválasztást illeti, az interjúalanyok döntő többsége érdeklődési körének megfelelően választott egyetemet. Ezen belül két nagy csoport különböztethető meg: az egyik érdeklődési körét a szülői minta is formálta, a másik csoportnál ilyenfajta hatás nem érvényesült. Ha tehát a hálózatok szerepe és az egyetem választása közötti összefüggést próbáljuk behatárolni, akkor a beszélgetésekből csupán annyi derül ki, hogy a legközvetlenebb családi kapcsolatok az interjúalanyok egy részénél befolyásolták az iskolaválasztást, a másíknál kevésbé. Itt-ott előbukkant a barátok, osztálytársak hatása, de ezek a kapcsolatok nagyon esetlegesen és éppen csak jelzésértékűen jelentek meg

az interjúkban, így semmi következtetés nem vonható le belőlük. A szélesebb kapcsolati háló és az iskolaválasztás közötti összefüggésre nem volt értékelhető példa.

Az egyetem kiválasztásánál a többség esetében nem az oktatási nyelv volt az elsődleges szempont, hanem a szak, amit tanulni akartak.

Az egyetemen szerzett tudással és képességekkel az interjúalanyok többsége elégedett volt. Legkevésbé azok tudták kamatoztatni a tanultakat, akik kezdettől fogva, vagy legalábbis nem sokkal az egyetem elvégzése után, pályát módosítottak. Ez leginkább a kassai Műszaki Egyetem abszolvenseire jellemző, akik olyan szakokon végeztek, amelyekben lakhelyükhöz közel nem tudtak elhelyezkedni. Esetükben tehát nem az egyetem presztízsével volt gond, hanem azzal, hogy az adott régióban a tanult szakmában nagyon kevés a munkalehetőség. A diploma viszont hozzásegítette őket ahhoz, hogy ha más szakmákban, más területen is, de álláshoz jussanak.

Az eredeti szakmájukban elhelyezkedett interjúalanyok többé-kevésbé kamatoztatni tudták az egyetemen tanultakat. Úgy tűnik, ez fokozottabb mértékben jellemző a természettudományi vagy műszaki szakokon végzettekre, közülük is leginkább a pozsonyi, a brünni és a magyarországi műszaki egyetemek abszolvenseire. Felmerül a kérdés, hogy minek köszönhető a felsorolt egyetemek diákjai és a kassai Műszaki Egyetemen végzett interjúalanyok életútjának különbözősége. Miért van az, hogy bár mindkét csoport műszaki egyetemet végzett, az első pályamódosításra kényszerült, a második pedig alkalmazottként vagy vállalkozóként, de mindenképpen a szakmában épít sikeres karriert? Ezt az is magyarázza, hogy a Kassán végzettek – amint azt már említettem – olyan szakokon tanultak, amelyek iránt Kelet-Szlovákiában nincs kereslet (ők viszont ott akarnak élni és dolgozni), a többi műszaki egyetemet végzett pedig villamosmérnöki, számítástechnikai stb. diplomát szerzett, amellyel probléma nélkül el tudnak helyezkedni.

3.2.2. Az elhelyezkedést és a munkahelyválasztást befolyásoló tényezők

Ebben a fejezetben két problémakörre szeretnék kitérni. Először arra keresem a választ, hogy az interjúalanyok minek, illetve ki(k)nek köszönhetően kaptak munkát az egyetem elvégzése után. A második kérdés pedig arra irányul, hogy milyen az elképzelésük a megfelelő munkahelyről, milyen kritériumok alapján választottak munkahelyet.

3.2.2.1. Az elhelyezkedés körülményei

A megkérdezetteket a munkakeresés szempontjából két csoportra oszthatjuk:

1. ők kerestek munkát;
2. képletesen szólva a munka kereste és találta meg őket.

Az első csoport a népesebb. Nézzük tehát, mily módon zajlott a munkahelykeresés!

A beszélgetések alapján három alapvető tendencia rajzolódik ki:

1. A legtöbben azzal kezdték munkaerő-piaci karrierjüket, hogy leültek a számítógép elé, és interneten pásztáztak megfelelő munkahelyek után. Ezzel egy időben vagy ezt követően bűjták az újsághirdetéseket is, majd elkezdődött a kérvényírás és -küldés időszaka, amelyet esetenként hosszabb-rövidebb ideig tartó várakozás után a meghallgatások periódusa követett, majd legtöbb esetben az elhelyezkedés. Bizonyos esetekben az ismerősük segítségét is igénybe vették.

2. Az előzőhöz képest ritkább, de azért még jelentős tendencia az ismerősök elsődleges igénybevétele, és az ő közbenjárásukra történő elhelyezkedés.

3. Az interjúalanyokra csupán minimális mértékben volt jellemző, hogy a munkaügyi hivatal vagy magán munkaközvetítő ügynökség segítségét keresték.

Az interjúalanyok másik csoportjába azok tartoztak, akiknek munkát kínáltak fel, még mielőtt munkát kerestek volna. Ez a csoport sem teljesen homogén. Vannak, akiknek nem kellett munkát keresniük, mivel már az egyetemi évek alatt is dolgoztak, s az egyetem elvégzése után sem változtattak munkahelyet (pl. a levelező tagozaton tanuló pedagógusok képesítetlen munkaerőként tanítottak a lakhelyükön vagy annak közelében található iskolában). Vannak, akik szintén dolgoztak egyetemi tanulmányaik alatt, s bár nem maradtak az eredeti munkahelyükön, épp ennek köszönhetően kínáltak fel nekik másik, számukra megfelelőbb állást. Végezetül vannak olyan interjúalanyok, akik ismeretségi körüknek köszönhetően kaptak állást.

Különálló csoportot képeztek a vállalkozók. Többségük már az egyetem alatt dolgozott, voltak, akik már akkor indították vállalkozásukat. Ez a stratégia fokozottabb mértékben jellemző a természettudományi vagy műszaki szakemberekre (főleg az informatikusokra és a közgazdászokra), mint a humán szakokon végzetteknek.

„Én már az egyetem második évében kerestem munkát, sőt bedolgoztam bizonyos cégeknek. Volt lehetőség arra, hogy minél hamarabb függetlenítsem magam a szüleimtől, tehát elkezdtünk bedolgozni, brigádmunkákat, először akár fizikai jellegű brigádmunkákat, utána pedig egyre jobban értettük a szakmát, második-harmadikban pedig bedolgoztunk szakmánkon belüli cégeknek. Ez számomra sikerként könyvelhető el, mert ment a dolog, utána pedig mikor harmadikos voltam, alapítottam egy saját céget, ami egy internet-szolgáltató kft. volt.”

A többség úgy tartotta, hogy az első álláskeresés a legnehezebb.

„A legnehezebb elindulni. Az iskola elvégzése után megtalálni a munkát, és aztán már könnyű, ha az ember tapasztalatot szerez és van gyakorlata. Amikor te keresed a munkát, akkor tulajdonképpen bármit elvállalsz, csak kapjál valami munkát, amiből meg tudsz élni. Aztán már valamilyen szintet elérsz, tapasztalatot szerzel, aztán már nem te keresed a munkát, hanem válogatsz benne.”

Összefoglalás

A megkérdezettek többsége az egyetem befejezése után nem vette igénybe a munkaközvetítő intézményeik szolgáltatásait, hanem saját maga látott neki a munkahelykeresésnek. Ez vagy úgy történt, hogy hirdetésekben keresztül jelentkeztek be a különböző munkaadókhoz, vagy ismerőseik segítségét vették igénybe (tehát a hálózatok e téren sokkal inkább működtek, mint az iskolaválasztásnál), esetleg a két lehetőséget kombinálták egymással. Többségüknek ily módon sikerült is elhelyezkedniük. Akik túl voltak az első munkahelyen, hasonló módon jártak el a következő munkahely(ek) keresésénél is, hacsak nem kaptak ezt megelőzően állásajánlatot.

Azokra az interjúalanyokra, akik már egyetemi éveik alatt is dolgoztak, gyakrabban jellemző, hogy a munkaadók keresték meg őket.

Ami a magyar fiatalok szlovákokhoz viszonyított elhelyezkedési esélyeit illeti, az interjúk alapján nem állapítható meg semmiféle különbség a két csoport között. Feltehe-

tőleg nincs is, hiszen egyrészt a megkérdezettek sem említettek diszkriminációt, másrészt a statisztikai adatokból is tudjuk, hogy a munkanélküliek között a felsőfokú végzettségűek vannak a legkisebb arányban, s ez a magyar diplomásokra is vonatkozik. A diszkriminációra igazából nincs is ok, mivel a megkérdezettek többsége szlovák egyetemen végzett, ennek köszönhetően tudott szlovákul (ha korábban nem is tudott tökéletesen, az egyetemen megtanulta a nyelvet).

Az interjúalanyok között többen voltak olyanok, akik magáncégeknek dolgoztak. Ez nem is annyira tudatos szándék vagy választás, inkább a lehetőségek és az egyéb munkakeresésnél fontos szempontok következménye.

A vállalkozás kevésbé vonzotta őket, úgy tűnik, aki vállalkozni akart, az már megtette. Voltak, akik később valamilyen oknál fogva megszüntették vállalkozásukat, mások mostanáig vállalkoznak.

3.2.2.2. Milyen a megfelelő munkahely?

A jó munkahelyet az interjúalanyok leggyakrabban a következő kritériumokkal jellemezték:

- az érdeklődési körnek megfelelő munka;
- a lakóhelyhez közel levő munka;
- megfelelő fizetés;
- jó munkahelyi kollektíva;
- olyan munka, amelynek van értelme;
- végzettségnek megfelelő munka;
- stabil munkahely;
- továbblépési lehetőségek;
- nyugodt munka.

Bár az ismertetett szempontok általában kombinálva fordultak elő, a sorrend nagyjából megfelel az egyes kritériumok említési gyakoriságának. A megkérdezettek számára tehát az volt a legfontosabb, hogy olyan munkát végezzenek, amely leköti az érdeklődésüket – az sem baj, ha nem a tanult szakmát végzik –, minél kevesebb utazást igényeljen a munkába való eljutás, és megfelelő fizetést kapjanak. Minimális esetben kaptunk olyan válaszokat, mint például *„bármilyen munka jó, itt Keleten mindennek örülni kell”*, ami azt jelzi, hogy a megkérdezettek a munkaerőpiacon nem voltak, nincsenek kiszolgáltatott helyzetben, rendelkeznek kisebb-nagyobb választási lehetőségekkel. Úgy tűnik, e szempontból a nyugat-szlovákiaiak, a természettudományi vagy műszaki szakmák képviselői és a férfiak jobb helyzetben voltak, mint a keletiek, a humán szakmák képviselői és a nők, de a helyzet azért sokkal bonyolultabb ennél a megállapításnál, hiszen a természettudományi és műszaki szakmák gyakoribbak a férfi interjúalanyok körében, a Kelet-Szlovákiában élő nők eleve rosszabb helyzetben vannak a Nyugat-Szlovákiában élőknél, ugyanakkor Kelet-Szlovákiában a férfiak választási lehetőségei is korlátozottabbak.

További lényeges információ, hogy a megkérdezettek számára a munka érdekessége és a munkahely közelsége fontosabb vagy egyenrangú volt az anyagi juttatással. Függetlenül attól, milyen területen dolgoztak, nem a fizetés volt a domináns szempont. Természetesen voltak olyan megkérdezettek, akiknek a fizetés a leginkább mérvadó – pl. az egyik jogász azt mondta, hogy ha adnának neki 50 ezer koronát, s elküldenék utcát söpörni, ennyi pénzért ő bizony elmenne –, de nem ez volt a jellemző.

„Elsősorban az embert kielégítse minden szempontból ez a munkahely, főleg érvényesülni tudjon, az elképzeléseit, az álmait valóra tudja váltani. Lehetőséget kapjon minden szempontból, hogy bebizonyíthassa, mit tud, mit szeretne csinálni, és azt, amit elvégez, azt a munkát megfelelően értékeljék, most nem elsősorban anyagi értékelésre, hanem főleg erkölcsi elismerésre és erkölcsi megbecsülésre gondolok. Én pontosan emiatt váltottam a múlt évben, amikor már ez nagyon hiányzott, az erkölcsi elismerés és megbecsülés.”

„Hát megmondom őszintén, nem is az, hogy hol, kivel, hanem az, hogy legyen értelme, amit csinállok. Mert beszélgettem néhány volt iskolatársammal, és mondják, hogy olyan munkahelyük van, hogy csinálnak valamit, de annak semmi értelme, vagy legalábbis ők nem látják az értelmét, vagy nincs tudtukra adva az, hogy jól van, jól megcsináltad, vagy hogy ebből haszon lesz, vagy valami lesz.”

Olyan munkahelyre vágytak, ahol nem rutinmunkát kell végezni.

„Nem szeretném, hogy most elmegyek melóba, leütöm a kártyát, délután kettőkor leütöm, aztán megyek haza.”

Ugyancsak fontos szempont volt a munkahely közelsége.

„Hát mivel ilyen családcentrikus vagyok, nem nagyon szerettem volna messzire kerülni a családi fészektől, ezért ilyen terveim nem voltak, hogy én most Pozsonyban vagy Kassán akarjak munkát keresni, ezért csak a közeli kórházakba próbáltam kérvényt benyújtani, így a Terebesi, Nagymihályi járásban, vagyis hát a két határjárásban.”

Hol jobb dolgozni, az állami vagy a magánszférában? Az interjúalanyok véleménye szerint erre a kérdésre nem lehet egyértelmű választ adni, mert egyiknek is, másiknak is ugyanúgy van előnye és hátránya. Általában úgy gondolták, hogy a magáncégek jobban fizetnek, viszont az állami szférában nagyobb a biztonság. Persze az sem mindegy, hogy milyen állami, illetve magánvállalatról van szó, sok függ attól, hogy milyen a menedzsment, fontos a cég nagysága, stabilitása, s az, hogy milyen ágazatban működik.

„Magáncégeknél előnyösebb elhelyezkedni..., de nem érdemes mikrocégeknél, hanem legalább egy közepes cégnél. Az állami cégek közül pedig csak egy működő, nagy cégnél, amely nem a múltat görgeti maga előtt. Ha az egyiknél sem, akkor ha van hozzá tehetsége, jobb, ha a saját utat választja.”

„Minden attól függ, hogy milyen jellegű munkát végzel. Még az sem biztos, hogy a magánszférában ugyanazért a munkáért több pénzt kapsz. De egy állami cégnél nagyobb a szociális biztonság, legalábbis én úgy látom.”

„Egy kezdőnek jó, ha egy multihoz megy, mert ott sok olyat megtanul, amit egy kis cégnél vagy állami cégnél nem tanulhat meg. A multicégek fel vannak fegyverkezve a legújabb technológiával, belső struktúráik úgy vannak kidolgozva, hogy ezek az emberek állandóan ilyen on job tréningben vannak, és aztán azzal a kapacitással, amit ott megtanulnak, egy idő után nagyon jól el tudnak helyezkedni kisebb magáncégeknél. Vagy átmennek a konkurensokhoz. Vagy aztán olyan pozícióba kerül, hogy maga kezd bevezetni a restrukturalizációt.”

Azok, akik a leginkább sínen érezték magukat, inkább hajlottak a versenyszféra felé. Ennek több oka volt: egyrészt úgy gondolták, hogy Szlovákiában kevés a jól működő, modern állami nagyvállalat, másrészt feltételezték, hogy az állami szférában az alkalmazottak kiválasztásánál más kritériumok érvényesülnek, mint a magáncégeknél.

„Az állami szférában még most is politikai hovatartozás szerint választják a legkisebb referenseket is. A magánszektorban pedig véleményem szerint csak a tudás és a tapasztalat számít.”

Összefoglalás

A megkérdezettek azt tartották jó munkahelynek, amely érdekes, perspektivikus, az adott területen belül kreatív és egyéni döntéshozást is igénylő munkát kínál, ahol az embert megbecsülik, megfizetik, nem kell sokat utazni, és jó a munkahelyi légkör.

A munkahelyválasztásnál egyáltalán nem volt szempont a nyelvhasználat. Az interjúalanyok többségének nem okozott gondot a szlovák nyelvű kommunikáció. Nem említették, hogy álláskeresésénél, munkahelyi meghallgatásnál diszkriminációt tapasztaltak volna, s elmondásuk szerint a későbbiekben sem voltak kitéve nemzetiségükből fakadó atrocitásoknak a vezetők, kollégák és a kliensek részéről.

A magánvállalatok alkalmazottai, illetve a vállalkozók inkább a versenyszférát részesítették előnyben. Az állami szférában dolgozók kevésbé határozottan foglaltak állást, ők mindkét területnek tulajdonítottak pozitív és negatív vonásokat.

3.2.3. Migrációs tendenciák és a migránsok megítélése

3.2.3.1. Otthonmaradás vagy ingázás?

Amint az előző fejezetből kiderült, az interjúalanyok számára nagyon fontos volt, hogy a munkahelyük minél közelebb legyen a lakhelyükhöz. Ez egyértelműen jelezte, hogy nincsenek migrációs szándékaik, s ez érvényes volt úgy a belső, mint a nemzetközi migrációra.

A beszélgetésekből az is kiderült, hogy:

- egy részüknek vannak tapasztalatai a belső migrációval, hiszen iskolás korukban naponta utaztak a városban székelő középiskolába;
- nagyrészt olyan emberekről van szó, akiknek nincsen külföldi munkavállalással kapcsolatos tapasztalata, mivel sem iskolás korukban, sem később nem dolgoztak külföldön;
- szinte mindannyian dolgoznak, s a csekély számú munkanélküli sincs igazán kényszerhelyzetben, inkább csak kivár, s eközben különböző módon tevékenykedik (pl. vállalkozást készít elő, krumplit termeszt stb.);
- nem megfelelő az idegennyelvtudásuk;
- többségüknek családja, kisgyermek van.

Úgy gondolom, hogy a felsorolt körülmények mindenképpen kihatnak arra, hogy az interjúalanyok döntő többsége nem akart ingázni, külföldre pedig végképp nem készült.

A családdal kapcsolatos teendők elhanyagolásától való félelem mellett az is a belső migráció ellen szolgált, hogy drága az utazás, a napi rezsi, ugyanakkor nem valószínű, hogy a munkaadó a fizetésbe belekalkulálná a munkavállalónak ezeket a járulékos költségeit.

A külföldi migráció is sokat veszített vonzerejéből a családi kötelek fellazulásának veszélye miatt. Az interjúalanyok nagy része már letelepedett, saját lakása, háza volt, építkezett. Őket már erősebb gyökerek fűzték szülőföldjükhöz, mint azokat, akik még

nem alapítottak családot. Mindazonáltal az utóbbiak körében sem tapasztaltunk valamiféle tömeges külföldre vágyódást.

„Szerintem itt is lehet, ha itt valaki áttöri magát, akkor tényleg azt mondom, hogy jó. Mert szerintem itt sokkal nehezebb áttörni, mint külföldön. Mondjuk rá itt egy asztalos nehezebben tud úgy áttörni, mint ha kimegy Írországba vagy Angliába, és ott egyszerűen azzal, hogy ő asztalos, ki tud magának alakítani egy klientúrát, és jól meg tud belőle élni. Itt sokkal nehezebb.”

„Hát mivel családom van, ezért ez eléggé megköti a kezemet. Vagy ki kéne vinni az egész családot magammal, vagy pedig egyedül kimenni és itt hagyni őket. Egyelőre egyiket sem szándékozom megtenni.”

„Vagy ott keresni és itt élni, aminek nincs értelme, vagy ott keresni és ott élni, aminek ugyanúgy nincs értelme. Akkor meg minek menjek el innen? Lehet, hogy kint jobban tudnék élni családotul, meg ilyesmi, de nem látom annak értelmét, hogy begubózzanak Londonban egy négyszer ötméteres lakásban, és akkor igen jól élek, mert nincs gondom semmire. De minek élek? Itt itthon vagyok, itt születtem, itt van mindenki.”

Az interjúalanyok kisebb hányada távlatilag vállalna külföldön munkát, ha ez számára kihívást jelentene és kifizetődő lenne. Ezt leginkább úgy tudták elképzelni, hogy ingáznának. A külföld alatt tehát a szomszédos országokat értették, ám nem elsősorban Magyarországot. Valószínűleg ezzel is összefügg, hogy amikor terveikről beszéltek, szinte kivétel nélkül a nyelvtanulást említették (azok pedig, akik tudtak valamilyen nyelven, egy másikat szeretnének megtanulni). A közelség tehát e téren is szempontként szerepelt.

„Gondolkodtam és még gondolkodom is, mivel Gútán lakom, ami 20 kilométerre van a magyar határtól, ezért természetesen felmerült bennem, hogy ott a Nokia meg a rengeteg beszállító cég, sőt még Budapest is Gútáról egy órányira van, úgyhogy még az is megoldható lenne. Volt is már olyan, hogy jelentkeztem egy budapesti cég megkeresésére, aztán mégsem mentem bele a dologba. De hogyha valami Komáromban akadna, akkor megoldható lenne oda elmenni dolgozni. Meg is nézem minden héten a Nokia weboldalát, hogy nincs-e nekem való állás.”

Aki tehát vállalna külföldön munkát, az is inkább a környéken, ha pedig mégis messzebb, akkor csak meghatározott időre. Bár egy-két megjegyzésben utaltak a kivándorlásra, ennek gondolata senkit sem foglalkoztatott komolyan.

„Hogyha olyan nehéz lenne a szituáció itt keleten, hogy nem tudnánk megélni olyan szinten, ahogy szeretnénk, akkor szednék a sátorfánkat és mennénk.”

Említettem, hogy az iskolás időkből csupán keveseknek volt külföldi munkavállalói tapasztalata. De ők sem vágytak arra, hogy külföldön éljenek, talán épp személyes élményeik miatt. Az egyik interjúalany, aki dolgozott Németországban, a következőképpen válaszolt:

„Nem tervezek külföldi munkavállalást, tartós letelepedést. Átéltam Németországban, amikor az egyik szlovén kolléga zokogott az asztalon, mert német nőt vett el, német gyerekei vannak, és harminc év után azt mondták neki, te külföldi vagy, menj haza.”

A megkérdezettek közül kevesen voltak olyan munkakörben, hogy külföldi tanulmányutakra jár hassanak. Az egyik megkérdezett, aki vezetői pozíciójának köszönhetően szokott külföldre járni, érdekesen nyilatkozott a németországi tanulmányutakkal kapcsolatban.

„Mindig arra jövök rá, hogy nálunk is működik. Hogy bizonyos dolgokban mi jobbak is vagyunk, csak a németek szeretik magukat úgy prezentálni, hogy ők a legjobbak. De nem úgy van. Nekem sokat ad abban (mármint a kiküldetés – L. Zs.), hogy megnyugszom, hogy ez nálunk is van, meg jobban is csináljuk. Nem mondom, hogy mindent. Bizonyos dolgokat. Mert mi szeretünk felnézni a nyugati államokra, hogy nálunk minden csak ilyen, ott meg olyan, de nem így van. És ha jön egy turista, aki fennhordja az orrát, hogy jaj, Szlovákia, akkor megmondom, hogy de hisz én voltam kinn, és nálatok is így van, aztán akkor mindjárt elcsendesedik.”

Nem lenne teljes ez a fejezet, ha kihagynám belőle azokat, akik mégiscsak részesei a migrációnak. Az alábbiakban egy olyan interjúalanyról lesz szó, aki számítástechnikai szakemberként Bécsben dolgozott. Nézzük, milyen stációkon keresztül jutott el a külföldi munkavállalásig!

Az egyetem befejezése után interneten keresett munkát. Próbált kikerülni külföldre, de ez nem sikerült azonnal.

„Több cégbe beadtam a jelentkezésemet, megmondtam, mennyit akarok kapni, elmentem interjúkra, és akkor több helyre fölvettek.”

Az első munkahelye Pozsonyban volt, tehát naponta ingáznia kellett. Öt hónapot töltött ezen a munkahelyen, majd jött egy újabb lehetőség, s kimehetett Németországba.

„Gyorsan megtanultam angolul, három hónap alatt. Úgy tanultam, hogy naponta két-három órát, aztán elvittek Münchenbe, luxushotelban aludtunk, és másnap három-négy interjú volt, németekkel angolul. Aztán jött ez a lehetőség Bécsbe, oda is elmentem. Hát az angoltudásom nem volt perfekt, de hát annyi elég volt nekik, mert felvettek.”

Ennek az interjúalanynak is volt családja, de elmondása szerint mindnyájuknak megfelelt ez az életforma. Ő ugyanis négy napot dolgozott Bécsben, három napot otthon töltött.

Munkahelyi körülményeit, életformáját hűen érzékelteti az alábbi beszélgetésrészlet:

„– Kommunikáció terén akkor nincsenek gondjaid?

– Így a munkáügyekben nincsenek gondjaim.

– Egyéb téren?

– Úgy van gond, hogyha van ilyen munkahelyi akció, összejövünk, elmegyünk vacsorára, konyhanyelv, beszélgetni arról, na most épül a ház, most tettük fel a tetőt, és mi az a kémény. Ezek nem azok a kifejezések, amiket tanultam, és akkor kézzel-lábbal elmagyarázom.

– Milyen nyelven?

– Angolul.

– Mennyire tudsz németül?

– Németül annyira tudok, hogy az írott kommunikációt megértem. Tanulgatok németül, csak lassan megy. Amikor kimentem, akkor nem tudtam annyira angolul, hogy megengedhessem magamnak, hogy németül tanulhassak, hanem az angolt tanultam folyamatosan. Később meg már annyi munka lett, hogy nem lett rá időm. Úgyhogy amennyi rám ragadt.

– A szakmában mennyire számít az, hogy valaki milyen nyelven és hogyan kommunikál?

– Angolul kell tudni, és az elég. Az a fontos, hogy a cégen belül más emberekkel megértesd magadat. Ehhez az kell, hogy az egész cég tudjon angolul, az én esetemben

ez bejött. Jön valaki, aki nem fog tudni angolul, akkor nekem amiatt az egy miatt meg kell tanulnom németül, hogy tudjak kommunikálni vele. De már jött 20-25 ember a cégbe, és nem volt vele probléma. Vagy velem nem volt probléma.

– Mik a legfontosabb elvárásaid egy munkahellyel szemben?

– Ebben a pillanatban fontos, hogy hol van az a munkahely. Nem szeretném Bécsset felcserélni Pozsonnyal. Ha újra Pozsonyba ingáznék, már az is egy stressz. Ha innen járnék Pozsonyba, akkor mennék a vonattal, tömött vonat, késik a vonat, mindenféle emberek járnak a vonaton. Pozsonyban a közlekedés, tömött buszok, tömött villamosok, nem járnak a buszok. Közlekedési dugók, nem tudom. Bécs ehhez képest tiszta nyugalom, ott, ha kimész a villamosra és hosszú utca van, jön a villamosod, már látod messziről, hogy ott van a következő, azután meg már látod a harmadikat. Tudod, hogy nem kell rá várni, jönnek pontosan. Van metró, igazán nem nagyon fordul elő, hogy valami tömve lenne, kényelmesen tudsz utazni, és mindig pontosan érsz oda. Szóval nincs az a stressz, ami addig volt, amíg Pozsonyba jártam, rohanás, korán kelés, tömött buszok, későn vonatra várni. Az most nincsen, és ez fontos.

– Egyéb szempontok?

– Nincs olyan érzésem, hogy ne kapnék meg valamit. A munkaadó próbál mindent úgy csinálni, hogy az alkalmazott jól érezze magát. Időnként mindenkit meghívnak vacsorára, ha születésnapja van valakinek, pezsgőt bontanak.

– Az anyagi oldal mennyire fontos?

– Az anyagi oldal annyiból fontos, hogy meg tudjad teremteni a családnak azt, amit elképzelsz.

– Hol élsz jelenleg?

– Otthon kétszobás lakásban, meg Bécsben van szobám.

– Család?

– Megvagyunk a családdal, sokan úgy gondolják, hogy nem biztos, hogy ez a jó élet, amit én csinállok, hogy négy napot nem vagyok otthon. Erre próbál mindenki valamilyen magyarázatot találni, de ha Pozsonyba járnék dolgozni, akkor reggel hatkor mennék, és este nyolckor jönnék, ez így menne öt napon át, és a gyerekekkel ugyanúgy nem lennék. Így meg kényelmesen ledolgozom azt a négy napot, és itthon vagyok három egész napot.”

Összefoglalás

Az interjúalanyok többsége helyben dolgozott, ami nem véletlen, hiszen láttuk, hogy álláskeresésnél az egyik fontos szempont épp a munkahely közelsége volt. Nem akartak távolabb dolgozni, ezt főleg azzal indokolták, hogy családjuk van, és az utazás sokba kerülne. Minden bizonnyal az is fontos tényező, hogy megtalálták számításaikat – ennek bizonyítéka, hogy nagyrészt elégedettek voltak az életükkel –, vagyis nem volt sem olyan motiváló, sem olyan kényszerítő hatás, amely migrációhoz vezethetett volna. A külföldi migrációnak sem volt körükben vonzereje.

A megkérdezettek kisebb csoportja elmondta, hogy adott esetben vállalna külföldön munkát, de csak akkor, ha magától adódna. Különbözőbb erőfeszítéseket nem tettek ennek érdekében, ami újfent arra vall, hogy ez nem volt fontos számukra. Néhányan próbálkoztak külföldi munkát találni, de az ő esetükben sem valamiféle görcsös igyekezet-ről volt szó, inkább csak arról, hogy figyelték az álláshirdetéseket.

Külföldi migrációban érdekelt interjúalany kevés volt a mintában. A külföldi állás esetükben hosszabb ideje tartó tudatos keresés eredményeként jött össze.

Mindent összevetve tehát a kutatás időpontjában, azaz 2006-ban az interjúalanyok körében nem voltak migrációra sarkalló tényezők. Sokkal inkább meghatározó volt az adott környezetbe való beágyazottság. Az, hogy az interjúalanyok többségének saját családja volt, tovább mélyítette a beágyazottságot.

3.2.3.2. Vélemények a migrációról és a migránsokról

A beszélgetések során a migráció kérdése kétféle vetületben merült fel. Egyrészt a rövid távú munkavállalással, másrészt a tartós külföldre költözéssel kapcsolatban. Külföld alatt a többség a nyugati államokat értette. Nem jellemző a migránsok elítélése, de azért voltak árnyalatnyi eltérések a véleményekben.

A megkérdezettek általában úgy gondolták, hogy nagy merészség és bátorság kell ahhoz, hogy valaki a semmiből teljesen egyedül új egzisztenciát kezdjen, ezért nagyra értékelték azokat, akik mindezt vállalják. A többség úgy látta, hogy a migráció az egyén döntése, amihez joga van, főleg abban az esetben, ha odahaza nem tud kellőképpen boldogulni, nem nyílik elegendő tere az érvényesülésre. Márpedig véleményük szerint a külföldön munkavállalók épp azért mennek el, mert jobban akarnak érvényesülni, vagyis többet akarnak keresni. Kevesen gondolták azt, hogy a külföldi munkavállalás fő motivációja a nyelvtanulás – ha, akkor inkább csak a diákok esetében –, a felnőttek esetében szerintük a pénzkeresés és a kalandvágy a meghatározó migrációs tényező.

Azt is tudatosították, hogy a migránsok körében is vannak különböző rétegek, csoportok.

„Kétféle ember van. Az egyik azért megy ki, hogy pénz keressen, összespóroljon, hazahozza, itt fektesse be, vagy vállalkozást nyisson, vagy házat vegyen, autót vegyen. A másik ott marad. Úgyhogy csak ez a két lehetőség van, vagy hazajön, itt fektet be, vagy ott van, de ott se úr, mert annyi van, hogy eszik, meg lakik, de ott egy életen át kell spórolni, hogy lakást tudjon venni, vagy még akkor sem tud, mert csillagászati árak vannak, úgyhogy egyik se jó, másik se jó.”

„Az egyik a könnyebbik utat választotta. Az, aki azért ment ki, mert ott gyorsan, könnyen, szakmáját félretéve lehet pénzt keresni, pl. egy mérnök kimegy kőművesnek, mert az adott helyzetben többet keres ezzel a munkával, mint itthon. Ezek az emberek általában, miután bizonyos anyagi hasznat elértek, visszajönnek, és itt ugyanazt a szakmát próbálják folytatni, amit kitanultak, de általában ez nem sikerül nekik, mert kiesnek a gyakorlatból, tehát így hosszú távon szerintem nem érdemes kimenni. A másik réteg az, amelyik kimegy, és a szakmájában próbál elhelyezkedni, s ha el tud helyezkedni, akkor jól jár, szóval akkor általában vagy visszajön és tudja folytatni azt itt, s tapasztalatokkal, jó anyagiakkal jön vissza, vagy ha ott marad, akkor is jól jár.”

A megkérdezettek többsége tehát kimondottan nem ítélte el a boldogulásukat külföldön keresőket, de sokuknál azért érezhető volt valamiféle enyhe rosszallás. Ennek hátterében egyrészt a „süllyedő hajóról való menekülés” szindróma fedezhető fel (még ha nem is teljesen helyénvaló ez az összehasonlítás, hiszen az utóbbi években Szlovákia gazdaságilag sokat fejlődött), másrészt nem tartották helyesnek, hogy valaki szakmáját

a sutba vágva, hajlandó külföldön több pénzért segédmunkákat végezni. Végso soron úgy érezték, ez a könnyebb út.

„Gondolom azért mentek el, mert itthon nem találták saját magukat, vagy anyagilag szerették volna magukat egy kicsit összeszedni. Én nem ítélem el őket, csak szerintem nem az a helyes, hogy valaki diplomával, egy jó végzettséggel kimegy, és ott esetleg mosogat vagy szolgálja lesz egy másik országban, pár ezer koronával többért, mint amennyiért itt is boldogulna.”

Az említett interjúalanyok szavaiból kiderül, hogy számukra nagyon fontos a szülőföldön maradás. Ez egy olyan érték, amely más társítható értékekkel együtt a folytonosság, a megmaradás, a szülőföld étetésének, a nemzeti identitás megőrzésének záloga. Ezért úgy gondolták, a migráció nem csupán egy döntés eredménye, hanem elsősorban azon múlik, kinek milyen az értékrendje. Van olyan „típusú” ember, aki el tud menni, és van olyan, aki erre nem képes. S itt nem is arról van szó, hogy melyik a jobb, helyesebb döntés, hanem inkább arról, hogy ők az utóbbi csoportba sorolták magukat.

„Talán két csoport van, két különböző reakció van. Az egyik az, aki azt mondja, hogy hát nem kellene itt hagyni, itthon kellene felvenni a harcot, itthon kellene boldogulni, mert mi lenne, ha mindenki elmegy. A másik csoport meg az, aki azt mondja, hogy miért szenvedjen ő itt, miért tegye fel az életét arra, hogy majd az unokáinak jobb lesz, úgyhogy kár ezzel vesződni. Én mindenkinek a döntését elfogadom, azért mert más dolgokon ment keresztül. Nem mindegy, hogy az ember milyen családi környezetből származik, az mennyi erő ad, hogy valakinek, mondjuk az én esetemben, tanár szüleim vannak. És ez egyfajta identitást, szellemi elvárást is jelent.”

„A könnyebb utat választják. Meg bizonyára mások az értékeik. Mert mint mondom, külföldön könnyebb megélni. Nem kell az embernek állandóan azon aggódnia, hogy jaj, nem fogok megélni a fizetésből, nem lesz munkám, meg egyebek, nem tudok összekeresni magamnak autóra, nem fogom tudni fizetni az albérletet, ezek a problémák úgy külföldön nem merülnek fel annyira, mint itt. És azok, akik ezt választják, gondolom azért mennek ki. Aztán kérdés, hogy mi győz az emberben. Az, hogy itt maradjon a szülőföldjén, és itt próbáljon érvényesülni, vagy a könnyebb utat választja, és kimegy külföldre. Persze ki kell menni, de nem úgy, hogy összekolcolni és nem visszajönni. Persze tapasztalatot szerezni, meg világot látni, mindenképpen ki kell menni egyszer-kétszer. Úgy, ahogy a japánok csinálják, járják a világot a kis kameráikkal, mindent lefényképeznek, és a világszerte szerzett információkat, tapasztalatokat otthon érvényesítik. Ezért van Japán 10 évvel előbbre, mint a világ többi része.”

Vagy egy utolsó vélemény, amely azt is hűen tükrözi, hogy az ember mennyire sarkítva lát mindent, ha az övéről, a szeretetről, a megszokottról van szó:

„Mindenki jobb jövőt remél magának. [...] Ha valaki egyszer már kimegy, akár New Yorkba, és szétnéz, és akkor hazajön, akkor azt hiszi, hogy egy putriba jött vissza. Mondjuk én nem tudnám magam elképzelni egy olyan városban, mint New York, én világletemben falun nőttem fel, még most is falun élek, és nekem ilyen szempontból tetszik, hogy a gyerekek is az udvaron játszanak, meg nyugodtabb az ember, becsukja a kaput, és akkor játszik a gyerek azon az udvaron. Engedjél ki egy nagyvárosban két gyereket, ahol mindenféle emberek akadnak...”

Összefoglalás

A külföldi migráció megítélése általában semleges, de attól is függ, hogy kinek a migrációjáról és milyen migrációról van szó. Elfogadottabb a rövid távú migráció, mint az emigráció. Elfogadottabb, amikor olyan migránsokról van szó, akik nem „szolgálni mennek” külföldre, hanem a saját szakmájukban akarnak érvényesülni.

Az előző fejezetben már kiderült, hogy a megkérdezettek többsége sem rövid távú külföldi munkavállalásban, sem kivándorlásban nem érdekelt, s arra is megpróbáltam rámutatni, milyen tényezőkkel függhet ez össze. A jelen fejezetben ennek a tendenciának egy újabb magyarázatát találtuk: a szülőföldön maradás érték, a család, a folytonosság, a közösség szimbóluma. Aki elköltözik, valójában feladja ezt az értéket, s tudatosan szakítja el a szálakat.

3.3. Tipikus karrierpályák

A beszélgetésekből kirajzolódó tipikus karrier állomásai a következők:

1. az egyetem elvégzése;
2. álláskeresés;
3. elhelyezkedés (a tanult szakmában vagy más területen);
4. aktív munkaerő-piaci helyzet;
5. újabb álláskeresés vagy állásajánlat;
6. új munkahely.

A megkérdezettek többségének karrierje tehát lineáris, nem voltak benne kitérők, nem voltak benne törések. Amint azt az eddigi munkahelyek száma jelzi, nagyjából minden második interjúalany az első munkahelyén dolgozott, tehát a 4. stáción leledzett. A többiek egyszer-háromszor változtattak munkahelyet. Az állásváltoztatások is az előrehaladást szolgálták.

Ha megnézzük a 3. állomást, felmerülhet bennünk a kérdés: vajon mennyire egyenes ágú egy olyan karrier, amikor a diplomás szakember nem a tanult szakmát végzi, hanem más területen helyezkedik el. Ez teljes mértékben a megkérdezett elképzeléseitől és igényeitől függ. A mintánkban előforduló pályát módosított értelmiségiek nem tekintették kudarcélménynek, hogy a szakmán kívül helyezkedtek el, sőt voltak olyanok is, akik eleve más jellegű munkát szerettek volna végezni. A leggyakoribb pályamódosítás a vállalkozás vagy a számítástechnika, esetleg a kettő kombinációja, amikor valaki ezen a területen vállalkozik.

Örömteli tény, hogy a megkérdezettek döntő többsége nem volt munkanélküli, s még örömtelibb, hogy ez nem valamiféle megalkuvásnak köszönhető (mindegy, milyen munka, csak legyen), hanem annak, hogy megfelelő állást találtak. Bár a kelet-szlovákiai interjúalanyok többször említették, hogy régiójukban nehéz elhelyezkedni, és nem lehet karriert befutni, köztük sem volt több munkanélküli, mint az ország többi területén élők között.

A mintában szereplő néhány munkanélküli egyértelmű kivárási taktikát folytatott. El tudtak volna helyezkedni, de egyelőre nem akartak, mert jobb ajánlatra vártak (jobb fizetett munka, szakmán belüli állás, saját elképzeléseik maradéktalan megvalósítása). A velük folytatott beszélgetésekből nem érződött elkeseredés, kiábrándultság. Inkább a saját magukba vetett erős hit az, ami néha arra készítette a kutatót, hogy elgondolkod-

jon, vajon mennyire reális ez az önkép, az adott környezetben mennyire teljesíthetők az interjúalany (néha indokolatlannak tűnő) elképzelései, elvárásai.

A kérdés a siker–kudarcs dimenzió felől is megközelíthető. Ebben az értelemben igazából csak a megkérdezettek elégedettsége, illetve elégedetlensége, továbbá a siker-ről alkotott képük ad támpontot. Amint arról már beszámoltam, a többség elégedett volt. Nem panaszkodtak a munkahelyükre, munkájukra, általában kielégítette őket, amit csináltak. Sikernek pedig elsősorban azt tartották, ha az ember neki tetsző munkát végez. Saját kritériumaik szerint nézve tehát ők is sikeres emberek voltak.

A munkanélküliek sem érezték magukat sikertelennek. Ők is abból indultak ki, hogy munkanélküliként azt csinálhatják, amit szeretnek, s majd akkor mennek el dolgozni, ha a felkínált munka elnyeri a tetszésüket.

A kutatás nem igazolta, de nem is cáfolta azt a nézetet, hogy a presztízsszakmának tartott joggal és közgazdaságtannal jobban lehet érvényesülni, mint más szakokkal. A mintában szereplő közgazdászok és jogászok sikeresnek érezték magukat, de ugyanez a többi szakma képviselőjéről is elmondható, leszámítva a kassai Műszaki Egyetemen végzeteket, akik Kelet-Szlovákiában a tanult szakmában nem tudtak elhelyezkedni. Úgy tűnik azonban, hogy ők is megtalálták a számításaikat, mert diplomát szereztek, és helyben találtak munkát. Nagyon nehéz megmondani, hogy kinek mi a sikeres és a zsákutcás karrierpálya, hiszen ez függ attól, hogy ki milyen elvárásokkal választott egyetemet (pl. egy konkrét pályán belül akart szaktudást szerezni vagy csupán diplomára fájt a foga), milyen munkahelyre vágyik (pl. állandó fejlődésre és előmenetelre vagy nyugodt, közeli állásra, amely mellett családi teendőit is elvégezheti), és mit tart sikernek. A lehetőségekhez mérten próbáltam mindezt választ adni, s végső következtetéseim a következők:

1. A beszélgetések alapján nem mutatható ki egyértelmű zsákutcás karrierpálya, hiszen azok, akik pályát módosítottak, azt könyvelték el sikernek, hogy egyetemet végeztek és dolgoznak, illetve vállalkoztak/vállalkoznak. Akik a tanult szakmában tevékenykedtek, többnyire úgyszintén elégedettek voltak pályájuk eddigi alakulásával.

2. Voltak, akik sínen érezték magukat, és voltak, akik még keresték, mi felelne meg nekik a legjobban. Nem mondható el azonban, hogy az utóbbiak automatikusan elégedetlenebbek az előbbieknél, ugyanis nem nyomás alatt, kényszerből próbálkoztak (pl. a munkanélküli), hanem saját többé-kevésbé kikristályosodott elképzeléseiket próbálták megvalósítani.

3. Ha már mindenképpen sikerpályát keresünk, elsőként az informatikusokat említeném. Az interjúalanyok közül elsősorban ők vállalkoztak (sikeresen!), ők dolgoztak ismert magáncégeknek (pl. Siemens), és közülük került ki az egyetlen személy, aki külföldön a saját szakmájában helyezkedett el.

4. GONDOLATOK A KÉT KUTATÁS ÖSSZEHASONLÍTÁSA KAPCSÁN

A 2001-es kutatásban a diplomások fele, 2006-ban egy negyedük volt értelmiségi szülők gyermeke, azaz többgenerációs értelmiségi. A többi interjúalany szüleinek nem volt felsőfokú végzettsége, vagyis ők első generációs értelmiséginek minősülnek (2001-ben a megkérdezettek másik fele, 2006-ban háromnegyedük). Ettől függetlenül, egyetlen kivételtől eltekintve, mindkét időpontban valamennyien jelezték, hogy szüleik nemcsak támogatják továbbtanulási szándékukat, hanem kimondottan biztatták is őket a továbbtanulásra. Az értelmiségi szülők azért, mert maguk is tanult emberek voltak, a többi

szülő pedig azért, mert különböző okoknál fogva fiatal korukban ők nem tanulhattak. Ráadásul a 2001-es diplomásoktól megtudtuk, hogy szüleik a műveltséget, iskolázottságot értéknek tartották.

Ennél a pontnál mindenképpen meg kell állnunk, ugyanis fontos változásokról tanúskodik. Ma már talán természetesnek tűnik, hogy a szülők továbbtanulásra biztatják a gyermekeiket, de több kutatás is alátámasztja, hogy ez nem mindig volt így. Például a kilencvenes évek közepén végzett értelmiségkutatás alanyai közül az első generációs értelmiségiek szinte mindegyikének meg kellett vívnia a maga otthoni kis csatáját azért, hogy továbbtanulhasson (Lampl 1999a). Ugyanez a problémakör a kilencvenes években végzett lakossági értékrendkutatásoknál is elő-előbukkant, pedig nem képezte azok elsődleges tárgyát (Lampl 1999b). Tehát amikor a mostani 25–36 évesek szülei – akik ma nagyjából 45–60 évesek – azt válaszolják, hogy „fiatal korukban különböző oknál fogva nem tanulhattak”, akkor az egyik ok minden bizonnyal az ő szüleik, elsősorban a nem értelmiségi szülők nem támogató vagy nem biztató magatartása volt. Persze e magatartás mögött is rengeteg ok rejlik, a különböző személyi indíttatásoktól kezdve egészen a rendszer jellegű indíttatásokig, például a szocialista totalitárius állam okozta értelmiségellenes színezetű politikáig, amely negatívan befolyásolta az értelmiség presztízsének minden összetevőjét az erkölcsi megbecsüléstől kezdve egészen az anyagi megbecsülésig. A mostani középgeneráció, a megkérdézett fiatal diplomások szülői nemzedéke – vagy legalábbis egy tetemes részük – saját bőrén is megtapasztalta ezt a magatartást. Ezzel kapcsolatban több kérdés is felmerül: vajon továbbvitték-e ezt a magatartást vagy nem? Kik voltak azok, akik továbbvitték, s kik, akik szakítottak vele? Mivel ezeknek a kérdéseknek a kimerítő megválaszolásához nincs elegendő kutatási adat, az alábbi válaszokat inkább felvetésnek, továbbgondolásra kínálkozóan, esetleg további kutatási téma elindítójának szánom.

Az említett múltbeli kutatások, a jelenleg elemzett fiatal diplomásokra vonatkozó kutatások, valamint a Fórum Kisebbségkutató Intézetben 2002–2006 között lefolytatott kvantitatív és kvalitatív kutatások eredményei arról tanúskodnak, hogy az említett szülőgeneráció ambíciói gyermekeik továbbtanulását illetően magasabbak voltak, mint az ő szüleiké. Sőt, minél fiatalabb és minél iskolázottabb szülőkről van szó, annál jellemzőbb, hogy gyermekeiknek diplomát szánnak. A jelenleg középkorú szülők feltehetőleg nagyobbik része tehát szakított a tanulásellenes magatartással, s taníttatta-tanítatja a gyermekeit. De valószínűleg nem csak arról van szó, hogy szeretnék nekik megadni azt, ami nekik nem adatott meg. A makrotársadalmi körülmények is megváltoztak. Csak néhány aspektust említek:

- Az elmúlt években a munkaerőpiacon felértékelődtek a diplomások (még ha nem is minden esetben sikerült szakmájuknak és főleg végzettségüknek megfelelő állást kapniuk, de legalább el tudtak helyezkedni);

- Szinte követhetetlenül szaporodott az újonnan alakult felsőoktatási intézmények és a kihelyezett oktatási központok száma. Ide sorolhatók a magyar tannyelvű különböző jellegű felsőoktatási intézmények is, például a magyarországi főiskolák kihelyezett szakjai, később pedig a Selye Egyetem, amelyek által közelebb került az iskola a lak-helyhez, ráadásul a lakhelyhez közelebb lehetett magyarul tanulni³⁰;

30 A leendő magyar egyetemnek nagy volt a támogatottsága, lásd Függelék, I. Vélemények az önálló magyar egyetemről.

– A mennyiségi mutatók elvének abszolutizálásával beindult a felsőfokú intézményeken a diplomások tömegtermelése;

– Ezzel párhuzamosan folyt az egyetemi képzettség fontosságát hangsúlyozó propaganda, beleértve az erre irányuló szlovákiai magyar propagandát is.

Minden bizonnyal ezek a körülmények is hozzájárultak ahhoz, hogy a szülők taníttatni akarták gyermekeiket.

A kutatási eredmények alapján egy további szempont is felmerül. Amikor a kilencvenes évek közepén összehasonlítottuk a gyermekeiket magyar alapiskolába, illetve a gyermekeiket szlovák alapiskolába járató magyar szülők ambícióit, kiderült, hogy a gyermekeiket magyar iskolába járatók közül lényegesen többen akarták, hogy gyermekeik diplomát szerezzenek (Lampl 1999c). A későbbi felmérések is bizonyították, hogy a gyermekeiket magyar iskolába járató szülőknek magasabbak az ambíciói. Márpedig a 2001-ben és 2006-ban megszólaltatott fiatal értelmiségiek döntő többsége is magyar alapiskolába járt, tehát valójában az ő szüleik is beletartoznak ebbe az ambíciózusabb szülőcsoportba, amely egyetemi tanulmányokra buzdította gyermekeit.

S kik azok a magyar szülők, akik manapság sem tartják fontosnak gyermekük továbbtanulását? Erre elegendő adat hiányában egyértelmű választ nem tudok adni. A kvalitatív felmérésekből viszont kiderült, hogy a Közép- és Kelet-Szlovákiában élő tartósan munkanélküliek egy része szkeptikus gyermekei továbbtanulását illetően. Ezek általában alacsonyabb iskolai végzettségű középkorú emberek, akik ugyan nem ellenzik a továbbtanulást, de nem is biztatják rá a gyerekeiket. Minden megnyilvánulásuk azt fejezi ki, hogy a tanulást fölöslegesnek tartják. A beszélgetésekben példákat sorolnak fel, hogy X. Y. is tanult, mégsem tud elhelyezkedni (amikor rákérdesz, kiderül, hogy a példákban említett személyek mindegyike maximum az érettségiig jutott el, diplomás egy sincs köztük). Elképzelhető, hogy az a fiatal, aki ilyen „tanuláslekicsinylő” légkörben nő fel, maga is nehezebben szánja rá magát a továbbtanulásra.

Hogyan képzeli el akkor ezek a szülők gyermekeik jövőjét? A felmérésekből egy dolog egyértelműen kiderül: migrációra, elsősorban külföldi munkavállalásra biztatják őket.

A pályaválasztásnál 2001-ben és 2006-ban is a konkrét szakma iránti érdeklődés volt az elsődleges. Ugyanakkor voltak fiatalok, akiknél a családi példa is közrejátszott, mások ettől teljesen függetlenül döntöttek el, milyen szakon tanuljanak tovább. Mindkét kutatás tanúsítja, hogy a többgenerációs értelmiségiekre gyakrabban hatott a családi minta, mint az első generációs értelmiségiekre, mégpedig nemcsak a továbbtanulási szándékot illetően, hanem úgy is, hogy a közvetlen környezet, a szülők, közeli rokonok hatására kezdtek el érdeklődni egy-egy szakterület vagy konkrét szakma iránt. Továbbá a többgenerációs értelmiségiek határozottabbak voltak a tanulandó szakmát illetően.

Ha összehasonlítjuk a szlovákiai magyar értelmiség „termelődésének” a kilencvenes évek derekán tapasztalt, valamint az ezredfordulót követő mechanizmusát, akkor továbbra is érvényes, hogy az elsődleges forrást azok a nem értelmiségi családból származó fiatalok jelentik, akik diplomát szerezve első generációs értelmiségivé válnak. Ugyanakkor mivel egyre többen végeznek egyetemet (László Béla 2006), egyre nagyobb teret kap a többgenerációs értelmiség újratermelődése.

2001-ben a tizenöt megkérdezett közül hat, 2006-ban pedig a harminc megkérdezett közül négy akart külföldön tanulni (az előbbieket mind Magyarországon, az utóbbiak közül ketten Magyarországon és ketten Csehországban).

Az interjúalanyok többségének iskolaválasztásánál tehát nem az volt a döntő motívum, hogy Magyarországon tanuljanak, hanem az, hogy az érdeklődésüknek megfelelő szakterületen szerezzenek képesítést. Ehhez keresték azután a megfelelő iskolát, egyesek itthon, mások itthon és Magyarországon is. Azok viszont, akik kimondottan Magyarországon akartak tanulni, nem is annyira a szakot, mint inkább a magyar tanítási nyelvet tartották elsődlegesnek. Előfordult ugyan, de nem jellemző, hogy valaki azért választotta a magyarországi továbbtanulást, mert az érdeklődésének megfelelő szakmát Szlovákiában nem oktatták. Mindez arra utal, hogy a magyar fiatalok elsődlegesen a következő szempontok, illetve kombinációik alapján választanak felsőoktatási intézményt:

- Az érdeklődési terület szerint – amikor egy konkrét szakmát szeretnének elsajátítani, függetlenül attól, hogy szlovákul vagy magyarul tanulhatják-e. Lehetőségeikhez mérten és attól függően, hogy hol oktatják ezt a szakot, tanulhatnak itthon, de külföldön is (leginkább Magyarországra, azután Csehországra jön számításba).

- Az oktatási nyelv szerint – amikor elsődleges szempontnak számít, hogy magyarul tanulhassanak. Ez esetben a Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, a Selye Egyetem, valamint a pozsonyi és besztecebányai magyar tanszékek, illetve a magyarországi felsőoktatási intézmények jönnek számításba.

- A felsőoktatási intézmény és a lakhely közötti távolság szerint – oda jelentkeznek, ami közelebb van.

- Az iskola presztízse, hírneve szerint – ez persze relatív szempont, a fiatalok nem mindig objektív kritériumok alapján döntenek, hanem másoktól, például az adott egyetemen tanuló ismerősöktől származó információk szerint (az objektív kritériumok objektivitása is kérdéses). A válaszadók között igazából csak jelzésszerűen fordult elő ilyen eset, mégpedig az, amikor felvették őket a hazai egyetemre, de engedve Magyarországon tanuló barátaik, rokonaik csábításának, inkább ott folytatták tanulmányaikat. Olyan esettel pedig egyszer sem találkoztunk, amikor az iskola hírneve elijesztette volna a továbbtanulni szándékozót. Pedig elvileg ilyesmi is előfordulhat.

- A felvételi kritériumok szerint – amikor olyan helyre jelentkeznek, ahova köztudottan könnyebb bejutni, esetleg felvételizni sem kell, vagy azért, mert középiskolai jó eredményeik alapján is bejuthatnak, vagy azért, mert nincs felvételi.

Az interjúalanyok többsége 2001-ben és 2006-ban is a tanult szakmában akart érvényesülni, s a kutatások idején valóban azt a szakmát végezték. Egyik csoportnál sem regisztráltunk tehát nagyobb mértékű intragenerációs mobilitást. Ez arra vall, hogy a választott szakma iránti érdeklődés az egyetemi évek, a szakmára való felkészülés időszaka alatt sem csappant meg, ráadásul szakmájuk iránt volt piaci igény, melynek köszönhetően el is tudtak helyezkedni. Ugyanakkor néhányan jelezték, hogy bár egyelőre még a szakmában akarnak tevékenykedni, a jövőben váltani szeretnének.

Az egyetlen – mondhatni önkéntes – munkanélküli kivételével valamennyi megkérdezett dolgozott. Az érvényesülés vizsgált dimenzióit illetően nem lehet különbséget tenni a 2001-ben és a 2006-ban meginterjúvoltak között vagy a Magyarországon és az itthon végzetek között. Két személyt leszámítva, akik elégedetlenségét az okozta, hogy keveset kerestek, a többiek elégedettek voltak a helyzetükkel, pályájuk alakulásával.

A 2001-es kutatás alanyainak többsége lelkesen viszonyult a szakmájához, főleg a pedagógusok érezték nagy elhivatottságot. De nemcsak a pedagógusok, hanem az összes lelkes fiatal erősen kötődött a szülőföldjéhez. Többen is utaltak rá, hogy felelősséget éreznek a szlovákiai magyarokért, és ez a felelősség aktivitásra ösztönzi őket. A sikeres életút tehát számukra elsősorban a szakmában való érvényesülést, a szakmai téren való fejlődést és az abból fakadó sikereket, elismertséget jelentette, bizonyos mértékű közéleti szerepléssel fűszerezve.

A 2006-os interjúalanyok többsége nem volt ennyire lelkes. Továbbá számukra nem is annyira a tanult szakmában való érvényesülés, mint inkább az állásukkal való elégedettség jelentette a sikeres karrier alapját, miközben az ott végzendő munka lényegét tekintve nem okvetlenül volt azonos a szakmájukkal. Ennek az elégedettségnek volt persze egy szakmai és egy mindennapi életviteli aspektusa is: szakmai értelemben azt tartották jó munkának, amit nem rutinszerűen kell végezni, hanem fejlődést tartogat, távolilag is el lehet benne érni valamit. A mindennapi életvitel szempontjából pedig olyan munkahelyre vágytak, amely közel van, és megfelelő fizetést nyújt. Tehát 2001-ben és 2006-ban is a megkérdezettek többségénél nem az anyagiak álltak a legeslegelső helyen, hanem a munkahelyen való, a tanult szakmában vagy azon kívüli érvényesülés, az érdekes munka és a lakhelyhez való közelség.

Az itt elmondottak mindkét mintában főleg azokra a személyekre vonatkoznak, akik itthon éltek, és nem is voltak migrációs szándékaik. Láthattuk azonban, hogy a migráció három személy kivételével sem a 2001-es, sem a 2006-os interjúalanyokra nem volt jellemző. Valószínűleg éppen azért nem, mert itthon is megtalálták számításukat, és mindenféle téren gyökereket eresztettek, beágyazódtak a környezetükbe. Így esetükben nem jelentek meg migrációra kényszerítő és/vagy migrációra motiváló tényezők.

FÜGGELÉK

1. Vélemények a leendő magyar egyetemről

2003-ban előbb egy Nyugat-, Közép- és Kelet-Szlovákiában lefolytatott kvalitatív felmérésben foglalkoztunk az akkor még nem létező magyar egyetemmel. Ezt követően 2003 májusában kérdőíves felmérés készült Dél-Szlovákia 46 településén. A mintát 800 felnőtt magyar nemzetiségű, illetve magyarul beszélő megkérdezett alkotta. Nézzük meg, hogyan vélekedtek akkoriban az emberek a magyar egyetemről! Előbb a kvalitatív felmérés eredményeit foglalom össze tömören, majd a kérdőíves felmérés eredményei következnek. Úgy gondolom, mindenképpen érdekes egy ilyen visszapillantás, főleg ma, amikor már létezik és működik a Selye Egyetem.

1.1. A fókuszcsoportos felmérés eredményei

Nyugat-Szlovákiában megoszlottak a vélemények a magyar egyetem szükségességéről. A többség nem hitte el, hogy van az MKP-nak egy kidolgozott egyetemi koncepciója, vagy ha mégis, nem bíztak benne, hogy megállja a helyét. Sokan úgy vélekedtek, hogy ha belépünk az Európai Unióba, úgysem lesz szükség magyar egyetemre, hiszen mindenki oda mehet majd tanulni, ahova akar. Aki pedig Szlovákiában akar élni, annak szlovákul kell elsajátítania a szakmát, egyébként ki garantálja, hogy a sok magyarul tanuló köz-

gazdásznak lesz-e állása. A beszélgetőtársak e csoportja azt hangsúlyozta, hogy inkább a magyarországi diplomák honosítását kellene felgyorsítani. A másik csoport meg volt győződve arról, hogy kell a magyar egyetem, egyszerűen azért, mert jogunk van rá. Abban mindenki egyetértett, hogy a szlovákoknak nem tetszik a magyar egyetem gondolata, nem is tetszhet, mert még nem elég érettek rá, hogy toleráljanak egy kisebbséget és annak intézményeit.

A közép-szlovákiai interjúalanyok más szempontból közelítettek a magyar egyetem kérdéséhez. Úgy vélekedtek, hogy először is fel kellene mérni, egyáltalán szükség lesz-e újabb abszolvensekre. Nehogy kitermeljünk rengeteg pedagógust, aztán nem fognak tudni elhelyezkedni. Az MKP az egyetemmel csak ingerli a szlovákságot, a szlovákok pedig az utolsó pillanatban úgyszólván vissza fogják utasítani az egyetemet, mondta szinte mindenki. Különben is: fölösleges a magyar egyetemmel foglalkozni, először a gazdasági helyzet javuljon. Közép-szlovákiából nem is biztos, hogy Komáromba járnának egyetemre, inkább átmennek Budapestre, Miskolcra. Olcsóbb nekik, mint Komáromba utazgatni. Végezetül egyetértettek abban, hogy jó, legyen magyar egyetem, de ne Komáromban. Miért ne lehetne Rimaszombatban, Losoncon vagy Rozsnyón, Kassán? Minden Pozsony-centrikus (ezt úgy értették, hogy az MKP-s politikusoknak könnyebb Pozsonyból Komáromba menni, mint a távolabbi régiókba).

Kelet-Szlovákiában is szükségesnek tartották a magyar egyetemet, de újfent megkérdezték, hogy ki fog oda járni, amikor egyre több magyar szülő adja szlovák iskolába a gyerekét. Hiába harcolnak a képviselőink a magyar egyetemért, ha „*a magyar szülő nem tudja a kötelességét*”. Elégedetlenek voltak az egyetem tervezett helyszínével is. Jobb lenne Kassa, nem kellene színmagyar várost csinálni Komáromból, máshol is vannak magyarok, őket kellene szellemileg megerősíteni, vélekedtek. Vagy ha nem is Kassára, legalább Közép-Szlovákiába helyezhetnék az egyetemet, mert drága mulatság ilyen messziről Komáromba járni.

1.2. A kérdőíves felmérés eredményei

A 800 válaszadó 62 százaléka tartotta eredményesnek az MKP magyar egyetem létrehozásával kapcsolatos erőfeszítéseit.

Külön rákérdeztünk arra, hogy jogosnak, illetve szükségesnek tartják-e az egyetemet, ugyanis épp a korábbi felmérések mutatták meg, hogy a jogosság és a szükségesség szempontja nem mindig fedi egymást. Általában többen tartották jogosnak, mint szükségesnek a magyar egyetemet. Ez a kérdőíves felmérésnél is bebizonyosodott. A válaszadók többsége ugyanis jogosnak és szükségesnek tartotta a magyar egyetemet, de nem ugyanolyan mértékben (1. és 2. táblázat). 84,4 százalékuk szerint jogunk van a magyar egyetemhez, viszont szükségesnek csak 77,6 százalékuk tartotta, ebből feltétlenül szükségesnek 73,4 százalékuk.

1. táblázat. Ön szerint a szlovákiai magyarságnak joga van egy önálló magyar egyetemhez?

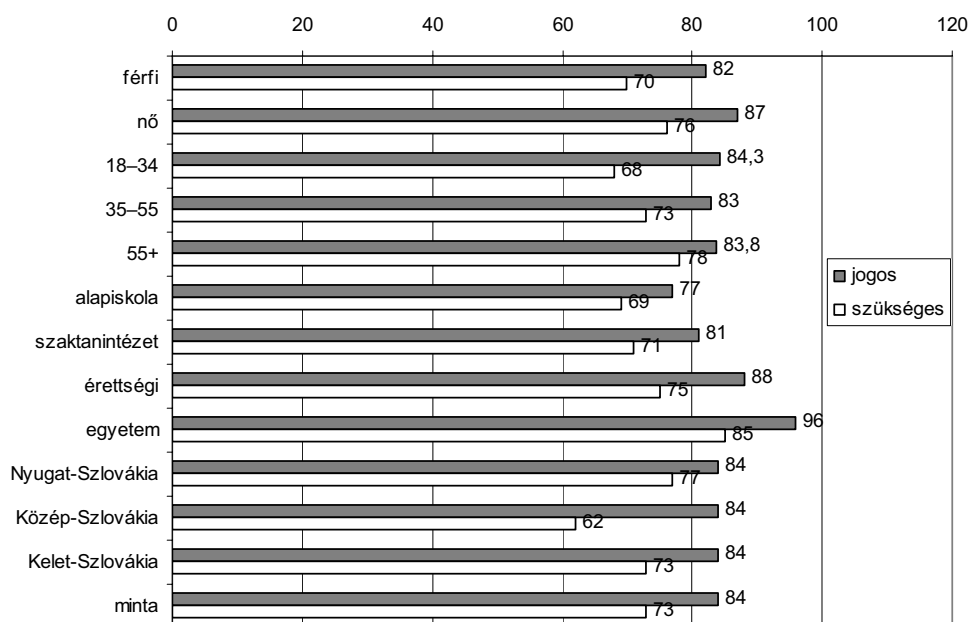
igen	84,4
nem	1,2
nem tudja	14,4

2. táblázat. Ön szerint a szlovákiai magyarságnak *szüksége van* egy önálló magyar egyetemre?

mindenképpen szüksége van	73,4
attól függ, hogy ...	4,2
nincs rá szüksége	6,4
nem tudja	16,1

Az 1. ábra nem, kor, iskolai végzettség és régiók szerinti bontásban részletesen ábrázolja, jogos és szükséges-e a magyar egyetem.

1. ábra. Akik szerint jogos és szükséges a magyar egyetem (%)

Nézzük előbb a jogosultság kérdését! A korcsoportok és a régiók véleménye között e téren nem volt számottevő különbség. A nők jogosabbnak tartották a magyar egyetemet, mint a férfiak, de igazi szignifikáns eltérések csak az iskolai végzettség szerint mutathatók ki. Minél magasabb volt a megkérdezett iskolai végzettsége, annál inkább jogosnak tartotta a magyar egyetem létrejöttét. Épp az egyetemet végzettek állították a leginkább (96%), hogy a szlovákiai magyarságnak joga van egy önálló magyar egyetemhez.

Valamennyi kategóriánál megfigyelhető, hogy az egyetemet inkább tartották jogosnak, mint szükségesnek. A nők szükségesebbnek tartották, mint a férfiak. Minél idősebbek voltak a válaszadók, annál inkább hajlottak afelé, hogy szükség van a magyar egyetemre. Az iskolai végzettség növekedésével párhuzamosan nőtt az egyetemet szükségesnek tartók részaránya.

Ha összehasonlítjuk a jogosultság és szükségesség értékeit, akkor azt látjuk, hogy kategóriánként 10-11 százaléknyi eltérések mutatkoznak. Vagyis általában tíz százalék-

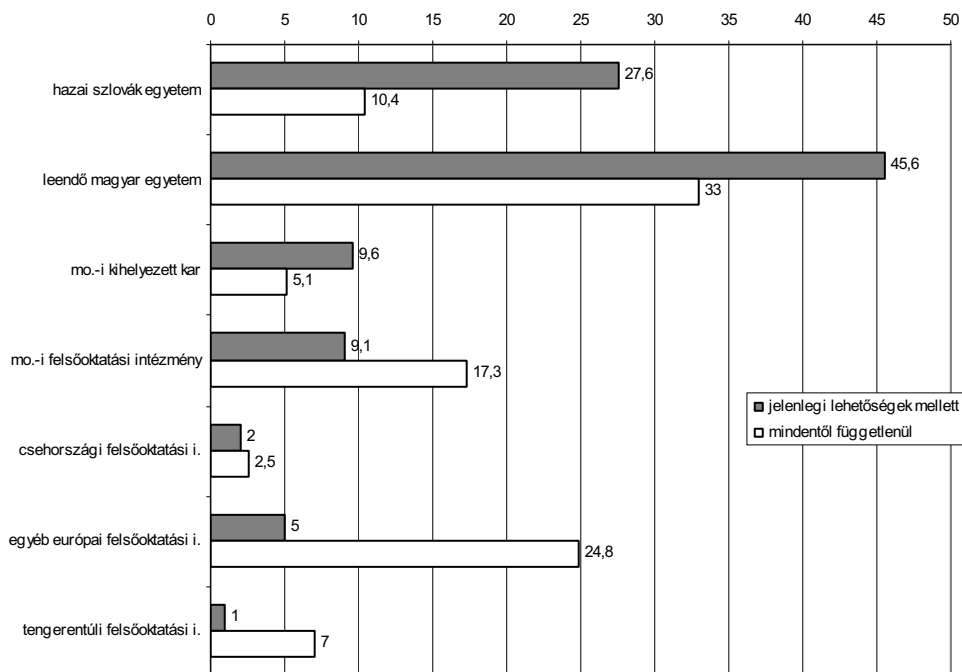
kal többen tartották jogosnak az egyetemet, mint ahányan szükségesnek. Négy esetben figyelhető meg 10 százaléknál nagyobb eltérés. A legnagyobb a közép-szlovákiai megkérdezettek véleményében tapasztalható: bár a többi régióhoz hasonlóan 84 százalékuk jogosnak tartotta az egyetemet, 22 százalékkal kevesebben tartották szükségesnek. A 18–34 évesek közül 16 százalék, az érettségizettek közül 13 százalék, a férfiak közül pedig 12 százalék tartotta inkább jogosnak, mint szükségesnek az egyetemet. Mindemellett elmondható, hogy a megkérdezettek háromnegyede szükségesnek is tartotta a magyar egyetemet, nemcsak jogosnak, s legszükségesebbnek újfent a diplomások tartották (85%).

A 2. ábra nagyon érdekes összefüggést szemléltet. A kérdésfeltevésnél abból indulunk ki, hogy feltehetőleg másképp választ az ember, amikor reális anyagi és egyéb lehetőségeiből indul ki, s másképp akkor, amikor kicsit „elrugaszkodhat”, tehát anyagi és egyéb lehetőségeitől függetlenül dönthet. A hipotézis beigazolódott. Azt látjuk, hogy valós lehetőségek mellett a megkérdezettek elsősorban a magyar egyetemen (45,6%), majd egy hazai szlovák egyetemen (27,6%) taníttatták volna gyermeküket. Ezt követték jóval kisebb részarányban a magyarországi felsőoktatási intézmények kihelyezett karai (9,6%) és a magyarországi felsőoktatási intézmények (9,1%). A többi felsőoktatási intézményen való továbbtanulás mellett csak nagyon kevesen döntöttek.

Amikor azonban mindentől függetlenül választhattak, alaposan megváltozott a sorrend. Első helyen még mindig a hazai magyar egyetem volt, de már kevesebben választották (33%). Az igazi „felfordulást” az mutatja, hogy a hazai szlovák egyetemeket, de még a magyarországi továbbtanulás mindkét formáját is magasan megelőzték az egyéb európai felsőoktatási intézmények. Még azzal együtt is, hogy többen taníttatták volna gyermeküket Magyarországon. Erősen csökkent a hazai szlovák egyetemek iránti érdeklődés. A csehországiak irányában nem volt számottevő változás, ám a tengerentúliak iránt növekedett az érdeklődés.

De térjünk vissza a magyar egyetemhez! A bemutatott adatok alapján elmondható, hogy valós életkörülményeiből kiindulva a megkérdezettek 46 százaléka választotta volna. Ha viszont szabadon választhatnának, csupán minden harmadik taníttatta volna ott a gyermekét.

2. ábra. Melyik felsőoktatási intézményt választaná? (%)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- László Béla 2006. A szlovákiai magyar felsőoktatás. In László Béla–A. Szabó László–Tóth Károly (szerk.): *Oktatásügy 1989–2006*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006. /Magyarok Szlovákiában, 4./
- Lampl Zsuzsanna 1999 a, b, c. *A saját útját járó gyermek – három szociológiai tanulmány a szlovákiai magyarokról*. Pozsony, Madách-Posonium.

SOKAT ADTUNK, DE LEHET TÖBBET IS

AZ ADOMÁNYOZÁS ÉS A SZÁZALÉKOS ADOMÁNYOZÁS ALAKULÁSA SZLOVÁKIÁBAN

Az adomány, adományozás szó hallatán a legtöbb ember bizonyára valamilyen jó cselekedetre gondol: pénzt dobott a templomi perselybe, a koldus sapkájába, a Rák Ellenes Liga perselyébe, ruhákat, levesporokat, konzerveket adott az árvízkárosultak megsegítésére stb. Az ilyen és hasonló jótékony cselekedetek valóban kimerítik az adományozás fogalmát, ám ez a tanulmány mégsem elsősorban róluk, hanem a civil szféra irányába történő adakozás két mechanizmusáról szól.

Az első a közhasznú célokra nyújtott adományokból fakadó adókedvezmény, amely 2003 végéig létezett. Az volt a lényege, hogy a természetes és a jogi személyek egy minimális összeget meghaladó adomány fejében meghatározott mértékben csökkenthették az adóalapjukat. A minimális összeg a természetes személyeknél 500 korona, a jogi személyeknél 2000 korona volt, s ezáltal a természetes személyek maximum 10%-kal, a jogi személyek pedig legfeljebb 2%-kal csökkenthették adóalapjukat.

A második lehetőség a 2001-ben elfogadott 1%-os jövedelemadó-allokációs mechanizmus, amely először csak a természetes személyekre vonatkozott, akik 2002-től alkalmazhatták. 2002-ben viszont már a jogi személyekre is kiterjesztették. A 2003-as adóreform 2%-ra emelte az adófelajánlást. Ez az újítás 2004-ben lépett életbe. Mivel a jogi személyek 2004-ben tehetek először felajánlást, ők már eleve adójuk 2%-át fordíthatták közhasznú célokra.

Az említett problémakör taglalása előtt azonban röviden válaszolnom kell két kérdésre. Az első: mi az a civil szféra? A második: annyi cikk jelenik meg – főleg az adózás előtti időszakban – a százalékos adományozásról, mi haszna akkor egy ilyen tanulmánynak?

A közbeszédben, de a hazai vonatkozó szakirodalomban is szinonimaként fordulnak elő a civil szféra, a civil társadalom, a harmadik szektor, a nonprofit szervezetek fogalmak. A társadalomtudományokban azonban ezek a fogalmak eltérő tartalmakat takarnak, ám hozzá kell tenni, hogy egyiknek sincs általánosan elfogadott pontos definíciója. A civil szférát legegyszerűbben úgy jellemezhetjük, mint olyan, az államtól független szervezetek halmazát, amelyek nem elsősorban haszonorientáltak. Kicsit bővebben: „A társadalmakat három erő mozgatja: a profit, az állam és az öntevékenység. Ezer szállal kötődnek egymáshoz, át- és átszövik a másik megjelenési formáit, de működésük filozófiai alapjait tekintve világunkat három jól elkülöníthető erőforrás mozgatja meghatározó módon. Az üzleti világban a megszerezhető profit; az állami hatalom területén az ellátandó közfeladat; a társadalmi öntevékenységben pedig az adott eredmény iránti kielégítően közösségi szükséglet. Civil nonprofit szektor alatt tehát azokat a társadalmi öntevé-

kenységet folytató szervezeteket és önszerveződéseket értjük, amelyek működését nem a megszerezhető profit és nem az állami közfeladat ellátása mozgatja, hanem a valamely közösségi szükségletet megjelenítő társadalmi öntevékenység” (Bíró 2002, 6).

S mi újat tud mondani ez a tanulmány? Az elmúlt időszakban sok érdekes, a civil szféra működését és finanszírozását taglaló írás született, többségük az interneten is olvasható (www.panet.sk, www.rozhodni.sk, www.foruminst.sk). Külön kiemelném közülük a magyar civil szervezetekkel foglalkozó írásokat (Kulcsár et al. 2002; Lampl 2002; Lampl-Tóth 2004; Nagy 2005; Tóth 2006; Nagy-Tóth 2006), továbbá azt, hogy az első empirikus felmérést a civil szektorról a Fórum Kisebbségkutató Intézet végezte 2002-ben (Lampl 2002). Az említett művek a civil szervezeteket, illetve finanszírozásukat, és ezen belül az adományozással összefüggő egyes területeket vizsgálták egy-egy konkrét időszakban, korlátozott kiterjedésű adatok alapján. Ezek tehát részfelvételek voltak egy kirakójátékban, láncszemek egy hosszú folyamatban. Elérkezett az idő, hogy ezt a folyamatot teljességében és dinamikájában is megragadhassuk. Épp erre vállalkozik e tanulmány, amelyben a kilencvenes évek végétől egészen 2006 végéig követem az adókedvezményes adományozás és a százalékos adományozás útját, mégpedig a 2007 márciusáig fellelhető összes releváns statisztika és felmérésekből származó empirikus adat alapján. Végezetül röviden kitérek a lakossági adományozás egyéb formáira is, valamint érintem a vállalati filantrópia témakörét.

A kutatás és a belőle született tanulmány a budapesti Nonprofit Információs és Oktatói Központ (NIOK) megbízásából készült, a Sasakawa Peace Foundation által támogatott *Százalékos adományozás – Percentage Philanthropy* című nemzetközi kutatási program keretén belül. Az eredeti tanulmány angol nyelven a www.onepercent.hu százalékos adományozással foglalkozó honlapon található.

Az első rész a statisztikai adatokból indul ki, a második rész a felmérések eredményein alapul.

1. AZ ADOMÁNYOZÁS A STATISZTIKAI ADATOK ALAPJÁN

1.1. Adófizetők

Az adókedvezményes és a százalékos adományozás alakulását nem vizsgálhatjuk viszonyítási alap nélkül. Ez a viszonyítási alap pedig az adófizetők számának és a befizetett adó összegének alakulása. Adófizetők és adó nélkül ugyanis ez a két mechanizmus nem működhetett volna a múltban, s most sem működne.

1.1.1. Az adózók számának alakulása

Az 1996–2006-os időszakban folyamatosan nőtt az adózók száma, mind a természetes személyek, mind a jogi személyek esetében (lásd 1. táblázat). Az adófizető természetes személyek száma tizenegy év alatt csaknem négyszeresére, a jogi személyeké csaknem háromszorosára emelkedett.

1. táblázat. Az adófizető jogi és természetes személyek száma éves bontásban

	Jogi személyek száma	Természetes személyek száma	Növekedési index Előző év = 100	
			JSZ	TSZ
1996	59 956	602 953	1,00	1,00
1997	68 378	632 956	1,14	1,04
1998	76 358	689 478	1,11	1,08
1999	85 358	740 261	1,11	1,07
2000	94 073	793 910	1,10	1,07
2001	102 270	887 956	1,08	1,11
2002	110 748	1 238 347	1,08	1,39
2003	117 042	1 575 339	1,05	1,27
2004	128 497	1 847 641	1,09	1,17
2005	142 169	2 003 967	1,10	1,08
2006	155 969	2 157 211	1,09	1,07

Megjegyzés: JSZ – jogi személyek, TSZ – természetes személyek

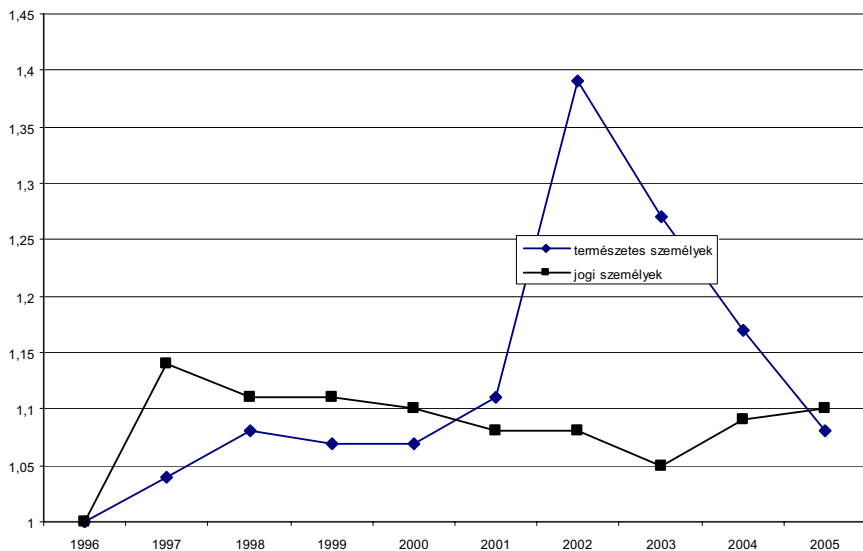
Forrás: http://www.drsl.sk/drsl/slovak/statistiky/registrovane_fo/reg1206.html és saját számítások

A természetes személyek és a jogi személyek növekedési üteméről tanúskodik az 1. táblázat utolsó két oszlopában látható növekedési index. Az 1. ábra a folyamat szemléletesebbé tételét szolgálja: a jogi személyek növekedési üteme 2000-ig felülmúlta a természetes személyekét, ezt követően egészen 2005-ig a természetes személyek növekedési üteme volt magasabb, majd újra fordult a kocka a jogi személyek javára. Különkülön vizsgálva a természetes, illetve a jogi személyek számának alakulását, megállapítható, hogy a jogi személyek esetében 1997-ben bekövetkező nagyobb „ugrás” után egészen 2003-ig fokozatosan lelassult a növekedési folyamat, majd 2004-től újra felgyorsult. A természetes személyeknél a kezdeti mérsékelt növekedési ütemet 2002-ben hirtelen fellendülés követte, majd 2005-ben egy újabb visszaesés.

Elmondhatjuk tehát, hogy a vizsgált időszakban hol gyorsabb, hol lassabb ütemben, de mindenképpen növekedett az adózók mindkét típusának száma.³¹

31. Az adózók számának alakulása mögött elsősorban a gazdaságilag aktív lakosság számának alakulása áll. 2001-ig csökkent a gazdaságilag aktív lakosság és nőtt a munkanélküliség, 2002-től viszont fordulat állt be: a gazdaságilag aktív lakosság – a potenciális adófizetők – száma növekedésnek indult, s ezzel egyidejűleg csökkenni kezdett a munkanélküliség. A gazdaságilag aktív lakosság növekedését előidéző egyéb tényezők mellett mindenképpen meg kell említeni a 2004-es adóreformot, amelynek következtében Szlovákia a térség leginkább vállalkozóbarát országai közé került. A progresszív adózást az egységes 19%-os adókulcs váltotta fel és az héat is 19%-ban állapították meg (hea – hozzáadottérték-adó [DPH – daň z pridanej hodnoty]). Mindez nagymértékben csökkentette az adóterheket és hozzájárult a külföldi tőkebefektetések növekedéséhez, s általuk újabb munkahelyek teremtéséhez. Ez a folyamat a tanulmány befejezésekor még tartott.

1. ábra. Az adózó jogi és természetes személyek növekedési üteme

1.1.2. Az adóból befolyt összegek alakulása

A befizetett adó összegét dokumentáló adatokból (lásd 2. táblázat) két alapvető összefüggés olvasható ki:

1. A foglalkoztatottság növekedésének és a gazdaság fokozatos fellendülésének köszönhetően 2000-hez képest 2006-ban a természetes személyek által befizetett adó 8 442 384 706 koronával, a jogi személyek adója pedig 21 234 074 476 koronával nőtt.

2. A vizsgált időszakon belül ugyanakkor előfordult, hogy az aktuális adó nem érte el az előző éves szintet – a természetes személyek adója 2004-ben, a jogi személyeké 2001-ben és 2004-ben maradt el az előző évitől. Az adófizetők számának növekedési üteme és az adó növekedési üteme tehát nem volt összhangban, azaz a több adófizető nem mindig eredményezett automatikusan több adót.

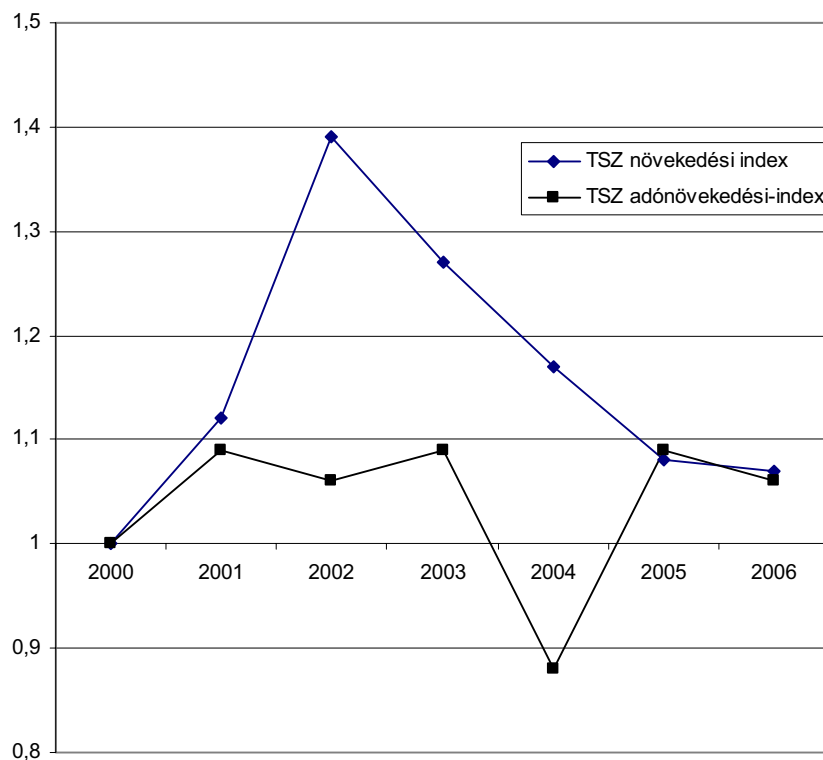
2. táblázat. A természetes és a jogi személyek által befizetett adó összege éves bontásban

	TSZ által befizetett adó összege koronában	JSZ által befizetett adó összege koronában	Növekedési index Előző év = 100	
			TSZ	JSZ
2000	27 320 409 894	26 103 326 463	1,00	1,00
2001	30 019 217 531	21 559 427 351	1,09	0,82
2002	31 983 851 543	29 756 869 599	1,06	1,38
2003	34 980 470 361	30 699 528 071	1,09	1,03
2004	30 853 924 313	29 621 255 292	0,88	0,96
2005	33 742 843 247	41 830 491 490	1,09	1,41
2006	35 762 794 600	47 337 400 939	1,06	1,13

Forrás: <http://www.drsk.sk/wps/portal/!ut/p/kcxml/04> és saját számítások

A természetes személyek és az általuk befizetett adó növekedési üteme leginkább a vizsgált időszak elején és végén közeledett egymáshoz (lásd 2. ábra). 2002-ben, amikor a leginkább szaporodott a természetes személyek száma, az általuk befizetett adó növekedési üteme csökkent, majd 2003-ban újra megindult, de 2004-ben már nem érte el az előző két év adószintjét. Ezt követően újra nőtt a befizetett adó összege, s 2005-ben és 2006-ban gyakorlatilag azonos ütemben növekedett, mint a természetes személyek száma.

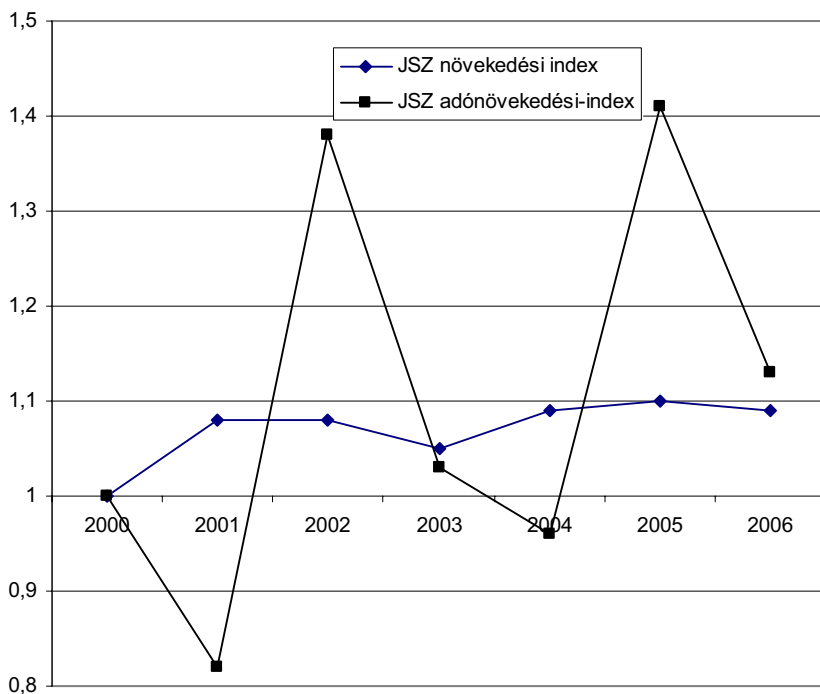
2. ábra. Az adófizető természetes személyek és az általuk befizetett adó növekedési üteme

A jogi személyek és az általuk befizetett adó növekedési üteme még „cifrább” képet mutat (lásd 3. ábra): 2000 és 2006 között a jogi személyek száma aránylag kiegyensúlyozottan növekedett, a befolyt adó növekedése viszont vagy nagyon felülmúlta ezt az ütemet, vagy nagyon alatta maradt. Az adó leginkább 2002-ben és 2005-ben növekedett, viszont mindkét hullámhegyet hullámvölgy előzte meg, hiszen a jogi személyektől 2001-ben és 2004-ben befolyt adó összege egyik esetben sem érte el az előző évi adószintet. A jogi személyek és az általuk befizetett adó növekedési üteme tehát igazából sosem volt szinkronban (leginkább 2003-ban közelítették meg egymást).

Mindez azt bizonyítja, hogy az adózók számának alakulása nem igazán befolyásolja az adó nagyságának alakulását, s ez a jogi személyekre fokozottabb mértékben érvényes, mint a természetes személyekre.

3. ábra. A jogi személyek és az általuk befizetett adó növekedési üteme

1.2. Adományozás

Az első vizsgált adományozási mechanizmus az adókedvezményen alapult és 2003-ig volt érvényben. A második, a százalékos jövedelemadó-allokációs mechanizmus 2002-től létezik.

Tekintsük át előbb az egyik, majd a másik mechanizmusra vonatkozó statisztikai adatokat!

1.2.1. Az adományozásból fakadó adókedvezmény

1.2.1.1. Az adományozásból fakadó adókedvezményt igénybe vevő természetes személyek

Elsőként a természetes személyekkel kapcsolatos adatokat vegyük szemügyre (lásd 3. táblázat)!

3. táblázat. Természetes személyek adományozása éves bontásban koronában

	Adófizető TSZ száma	Adakozók száma	Befizetett adó összege	Adomány összege
1998	689 478	17 490	29 576 688 356	189 827 804
1999	740 261	17 049	31 527 167 373	193 626 199
2000	793 910	21 280	27 320 409 894	208 660 532
2001	887 956	24 699	30 019 217 531	256 652 514
2002	1 238 347	34 357	31 983 851 543	338 868 136
2003	1 575 339	48 915	34 980 470 361	316 059 575
Összesen	5 925 291	163 790	185 407 805 058	1 503 694 760

Forrás: www.drser.sk és saját számítások

Az 1998–2003 közötti időszak végére az adakozók száma közel a háromszorosára nőtt, az adományok összege pedig a 2003-as enyhe csökkenés ellenére is csaknem megduplázódott. 2003-ban, amikor utoljára lehetett igénybe venni az adókedvezményt, 48 915 természetes személy összesen 316 059 575 koronával járult hozzá a civil szervezetek tevékenységéhez.

Mit jelent ez az összes adózóhoz és a tőlük befolyt adóhoz képest? A vizsgált időszakban az adakozó természetes személyek az összes adózó természetes személy kevesebb mint 3%-át alkották, míg az utolsó évben elérték ezt a határt (lásd 4. táblázat). Amennyiben a befizetett adó és az adakozás összege közti kapcsolatra a százalékos adományozás logikáját alkalmazzuk – ez természetesen csak elméletileg lehetséges, hiszen 2003-ig az adományozás más mechanizmus alapján működött, a befizetett adó már tartalmazta az adakozásból származó kedvezményt –, akkor azt látjuk, hogy az adomány nagysága fokozatosan elérte a befizetett adó 1%-át. Gyakorlatilag tehát ez a 3%-nyi adakozó „produkálta” volna az 1%-ot.

4. táblázat. Az adakozók és az adomány részaránya éves bontásban – természetes személyek

	Az adakozók részaránya az adófizetőkön belül	Az adomány részaránya az adóhoz képest
1998	2,5%	0,64%
1999	2,3%	0,61%
2000	2,6%	0,76%
2001	2,8%	0,85%
2002	2,8%	1,05%
2003	3,1%	0,90%

Forrás: saját számítások

A továbbiakban három szempontot kísérek figyelemmel:

1. milyen területekre adakoztak a természetes személyek;
2. az egyes területekre hányan adakoztak;
3. milyen összeggel támogatták ezeket a területeket.

A Szlovák Köztársaság Adóigazgatósága hét olyan területet tart nyilván, ahová 1998 és 2003 között adományok érkeztek a természetes személyektől: az iskolaügy, a kultúra, a szociális szféra, az egészségügy, majd 2000-től a véradás és a környezetvédelem. Utolsóként az egyéb kategória szerepel (sport, állatvédelem stb.).

A vizsgált időszakban összesen 163 790 természetes személy vette igénybe az adományozásból fakadó adókedvezményt (lásd 5. táblázat). Az egyes területek szerinti megoszlásuk a következő volt: 18% iskolaügyre, 7,6% kultúrára, 7,3% szociális célokra, 18% egészségügyre, 12% véradásra, 1,7% környezetvédelemre, 35,4% egyéb területre adakozott. Tehát az egyéb területen kívül az iskolaügy és az egészségügy dominált.

5. táblázat. Az adományozó természetes személyek száma területenként éves bontásban

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Összesen
Iskolaügy	3 434 (19,6%)	3 571 (20,9%)	4 110 (19,3%)	4 280 (17,3%)	5 915 (17,2%)	8 189 (16,7%)	29 499 (17,4%)
Kultúra	1 560 (8,9%)	1 450 (8,5%)	1 865 (8,8%)	1 676 (6,8%)	1 933 (5,6%)	3 998 (8,2%)	12 482 (7,6%)
Szociális ügyek	1 286 (7,4%)	1 225 (7,2%)	1 509 (7,1%)	1 875 (7,6%)	1 976 (5,8%)	4 061 (8,3%)	11 932 (7,3%)
Egészségügy	1 076 (6,2%)	1 196 (7,1%)	4 768 (22,4%)	6 423 (26,0%)	12 644 (36,8%)	3 580 (7,4%)	29 687 (18,2%)
Véradás	-	-	1 234 (5,8%)	1 528 (6,2%)	1 607 (4,7%)	15 036 (30,7%)	19 405 (11,9%)
Környezetvédelem	-	-	113 (0,5%)	105 (0,4%)	213 (0,6%)	2 356 (4,8%)	2 787 (1,7%)
Egyéb	10 134 (57,9%)	9 607 (56,3%)	7 681 (36,1%)	8 812 (35,7%)	10 069 (29,3%)	11 695 (23,9%)	57 998 (35,4%)
Összesen	17 490 (100,0%)	17 049 (100,0%)	21 280 (100,0%)	24 699 (100,0%)	34 357 (100,0%)	48 915 (100,0%)	163 790 (100,0%)

Forrás: www.drsrc.sk és saját számítások

Bonyolódik a kép, ha az egyes területeket éves bontásban külön-külön elemezzük. Négy tendencia figyelhető meg:

1. Az egészségügy az egyetlen olyan terület, amelynek támogatottsága először rohamosan nőtt, majd hirtelen csökkent. 1998-ban az adományozók 6%-a, 2001-ben minden negyedik, 2002-ben pedig csaknem 37%-a támogatta, viszont 2003-ban ez a csoport 7,4%-ra súlylyedt vissza.

2. Az egyre több támogatónak örvendő területek a véradás és a környezetvédelem. Mindkettő csak 2000-től kísérhető nyomon. A véradás kezdeti 6%-os támogatottsága folyamatosan fellendült, s 2003-ban már szinte minden harmadik adomány ide érkezett. A környezetvédelmet 2000-ben az adományozók 0,5%-a támogatta, 2003-ban viszont már csaknem 5%-a.

3. Bár az egyéb területre adományozók tették ki az összes adományozó 35,4%-át, éves bontásban fokozatosan csökkent a részarányuk: 1998-ban még az összes adományozó 58%-át, 2002-ben 29%-át, 2003-ban pedig már csak 24%-át alkották. Ezáltal épp az egyéb területek támogatóinak részaránya csökkent a leginkább.

4. Az iskolaügy, a kultúra és a szociális szféra támogatói részarányukat tekintve aránylag stabil csoportot alkottak: az iskolaügyet támogatók aránya 17-21%, a kultúrát támogatóké 6-9%, a szociális ügyeket támogatóké pedig 6-8% volt.

Hogyan alakult az adományok nagysága? 1998 és 2003 között a civil szervezetek a természetes személyektől 1 503 694 760 korona értékű adományt kaptak (lásd 6. táblázat). Egy természetes személy tehát átlagosan 9180 korona adományt nyújtott. Az adományokból az egyes területeknek a következő rész jutott: 15% iskolaügy, 8% kultú-

ra, 5,5% szociális szféra, 9% egészségügy, 6,5% véradás, 0,5% környezetvédelem, 56% egyéb területek.

6. táblázat. Az adományok nagysága területenként éves bontásban

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Összesen
Iskolaügy	24 677 754	26 316 483	32 650 708	35 410 866	49 206 330	54 057 612	222 319 753
Kultúra	11 515 877	12 290 859	20 472 987	21 097 581	28 004 158	20 001 909	113 383 371
Szociális ügyek	9 177 424	8 819 817	11 570 980	17 218 450	20 095 961	16 373 951	83 256 583
Egészségügy	10 860 986	12 986 025	19 536 202	26 500 859	50 775 672	16 335 363	136 995 107
Véradás	-	-	13 042 943	15 497 406	16 749 603	51 997 859	97 287 811
Környezetvédelem	-	-	1 454 473	2 193 105	2 729 239	1 594 389	7 971 206
Egyéb	133 595 763	133 213 015	109 932 239	138 734 247	171 307 173	155 698 492	842 480 929
Összesen	189 827 804	193 626 199	208 660 532	256 652 514	338 868 136	316 059 575	1 503 694 760

Forrás: www.drsk.sk

A támogatott területek éves elemzése alapján elmondható, hogy:

1. Az iskolaügy, a szociális szféra és a környezetvédelem aránylag kiegyensúlyozottan részesült az évi adományokból. Az iskolaügy részesedése évi 13-17%, a szociális ügyeké pedig 5-7%. Ez nagyjából megfelel a támogatók arányának. A környezetvédelem részesedése fokozatosan közelített az 1% felé, ám 2003-ban visszaesett a támogatottsága, vagyis a támogatók arányának növekedése nem duzzasztotta fel az adományok nagyságát.

2. A véradás részesedése 2000 és 2002 között 6% körül mozgott, 2003-ban viszont, amikor felszokott a támogatók részaránya, csaknem a háromszorosára (16,4%) emelkedett.

3. A kultúra részesedése hullámzott – az 1998–1999-es 6% után 2000-ben tetőzött, viszont a következő években fokozatosan visszaállt az eredeti 6%-os állapot. Eközben a támogatók részaránya is ingadozott.

4. Az egészségügy adományokból származó részesedése a kezdeti 6%-ról több mint a duplájára, 15%-ra nőtt, miközben a támogatók részaránya elérte a 36%-ot. 2003-ban azonban 5%-ra csökkent a szféra támogatottsága, miközben az adományozói részarány is alaposan megcsappant (7,3%).

5. Az egyéb területek támogatottsága minden évben dominált. Ez annak ellenére is igaz, hogy százalékos részesedésük folyamatosan csökkent: 1998-ban és 1999-ben az összes adomány 70%-át kapták, a következő években közel 50%-át. Vagyis annak ellenére, hogy épp az egyéb területek támogatóinak aránya csappant meg a leginkább, az adományok legnagyobb része továbbra is ide irányult.

1.2.1.2. Az adományozásból fakadó kedvezményt igénybe vevő jogi személyek

Az adományozó jogi személyek adófizetőkön belüli aránya az évek során stabilan 5% körül oscillált. Ugyanakkor adományaik nagysága évről évre nőtt (lásd 7. táblázat).

7. táblázat. Jogi személyek adományozása éves bontásban*

	Adófizető JSZ száma	Adakozók száma	Adakozók részaránya	Adomány összege
1998	76 358	4 554	6,0%	374 837 256
1999	85 358	4 287	5,0%	287 863 008
2000	94 073	4 765	5,0%	577 495 014
2001	102 270	5 379	5,0%	742 458 669
2002	110 748	4 925	4,5%	1 371 931 112
Összesen	468 807	23 910	5,1%	3 354 585 059

Forrás: www.drsrc.sk és saját számítások

Megjegyzés: * – 2003-as adatok nem álltak a rendelkezésemre

Arról, hogy az adományozásból származó adókedvezményt igénybe vevő jogi személyek a civil szektor mely területeit milyen mértékben támogatták, nincsenek adatok.

1.2.2. A százalékos adófelajánlás

Az 1%-os jövedelemadó-allokációs mechanizmus két évig (2002–2003) párhuzamosan futott az adományozásból származó adókedvezmény mechanizmusával. 2004-től már csak a 2%-os felajánlás lehetséges. A továbbiakban ezt a kérdést próbálom körüljárni a rendelkezésre álló statisztikai adatokra támaszkodva.

A befizetett jövedelemadóból kiszámítható a potenciális 1%-os, illetve 2%-os adófelajánlás, vagyis az a maximális összeg, amely abban az esetben lenne érvényes, ha minden jogosult adózó élt volna a felajánlás lehetőségével. A 8. táblázatban újra szerepel a természetes és a jogi személyek adójából befolyt teljes összeg, valamint a potenciális adófelajánlás összege, külön a természetes személyeké és külön a jogi személyeké.

8. táblázat. A százalékos adófelajánlás maximális lehetséges összege koronában

	Az adóból befolyt teljes összeg		Potenciális adófelajánlás összege (2002, 2003 – 1%, 2004-től – 2%)	
	TSZ	JSZ	TSZ	JSZ
2002	31 983 851 543	-	319 838 515	-
2003	34 980 470 361	-	349 804 703	-
2004	30 853 924 313	29 621 255 292	617 078 486	592 425 106
2005	33 742 843 247	41 830 491 490	674 856 865	836 609 830
2006	35 762 794 600	47 337 400 939	715 255 892	946 748 019

Forrás: www.drsrc.sk és saját számítások

Hasonlítsuk össze a potenciális adófelajánlást a ténylegesen allokált összeggel (lásd 9. és 10. táblázat).

9. táblázat. A természetes személyek százalékos felajánlása

	Potenciális adófelajánlás összege koronában	Ténylegesen felajánlás összege koronában	Potenciális/tényleges adófelajánlás
2002	319 838 515	101 882 272	31,8%
2003	349 804 703	97 065 726	27,7%
2004	617 078 486	275 916 603	45,2%
2005	674 856 865	312 439 548	46,3%
2006	715 255 892	352 868 679	49,3%

Forrás: www.drser.sk és saját számítások

A természetes személyek tényleges adófelajánlása a potenciális adófelajánlás nagyjából egynegyede és fele között ingadozik. Az első évben a potenciális adófelajánlás csaknem egyharmadát tette ki, a következő évben enyhén csökkent. 2004-től megugrott a ténylegesen felajánlott összeg. Pusztán az adatokból kiindulva ennek két magyarázata van:

1. Ebben az évben lehetett először 1% helyett 2%-ot allokálni.

2. A potenciális adófelajánláshoz képest a ténylegesen felajánlott összeg is nőtt. Az utóbbi azóta is enyhén növekvő tendenciát mutat. Az allokált összeg emelkedéséhez minden bizonnyal hozzájárult az adó, s ebből kifolyólag a 2%-os adórész növekedése, de valószínűleg más tényezők is közrejátszottak. A releváns adatok hiánya miatt azonban lehetetlen pontos elemzést végezni. Nem tudjuk például, hogy az adófizetők közül hányan tettek százalékos felajánlást, és a vizsgált időszakban hogyan alakult a számuk. Pedig ez fontos információ lenne, hiszen az allokálók számának növekedése az adakozási szándék térhódításáról tanúskodna. Így tehát csak azt lehet leszögezni, hogy a természetes személyek 2%-os adófelajánlása évről évre lassacskán növekszik, ami öröndetes dolog. Ugyanakkor megmarad az allokálható összeg fele – 2006-ban 362 387 213 korona (9 729 038 euró) –, amely az adófizetők rendelkezése híján sajnos továbbra sem jut el a civil szervezetekhez.

A jogi személyek 2004-ben rendelkezettek először adójuk 2%-áról. Az allokált összeg a potenciális adófelajánlás 96%-át tette ki, vagyis szinte minden jogi személy élt a lehetőséggel. Ez a civil szektor várakozásait is felülmúlta. A tényleges adófelajánlás aránya 2005-ben csökkent (miközben összege enyhén növekedett). Igaz, 2006-ban mind abszolút, mind pedig relatív értelemben emelkedett, de a kezdeti értéket nem érte el.

10. táblázat. A jogi személyek százalékos felajánlása

	Potenciális adófelajánlás összege koronában	Ténylegesen felajánlás összege koronában	Potenciális/tényleges adófelajánlás
2004	592 425 106	569 256 498	96,0%
2005	836 609 830	618 340 499	73,9%
2006	946 748 019	772 100 642	81,6%

Forrás: www.drser.sk és saját számítások

A természetes személyekhez hasonlóan, adatok hiányában a jogi személyeknél sem magyarázható meg egyértelműen az adófelajánlás – esetükben hullámzó – tendenciája. Egy biztos: 2006-ban a potenciális adófelajánlás 20%-a – 174 647 377 korona – kihasználatlan maradt. Összeadva a természetes és a jogi személyektől származó allokát-

lan pénzt, szép összeget kapunk: csak az utolsó évben 537 034 590 korona maradt az államkasszában, ahelyett hogy a civil szektorba vándorolt volna.

1.2.3. Az adományok és a százalékos felajánlás nagysága

Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy az előzőleg bemutatott két finanszírozási mechanizmusnak köszönhetően 1998-tól napjainkig milyen bevételre tett szert a civil szféra.

Nézzük előbb az adományokból származó pénzösszegeket (lásd 11. táblázat)!

11. táblázat. A természetes személyek és a jogi személyek adományai koronában

	TSZ adományai	JSZ adományai	Összesen
1998	189 827 804	374 834 123	564 661 927
1999	193 626 199	287 855 110	481 481 309
2000	208 660 532	577 495 014	786 155 546
2001	256 652 514	742 458 669	999 111 183
2002	338 868 136	1 371 931 112	1 710 799 248
2003	316 059 575	426 692 517*	742 752 092
Összesen	1 503 694 760	3 781 266 545	5 284 961 305

Forrás: www.drsl.sk; * – Marček, 2006

1998 és 2003 között az adományok összege 5 284 961 305 korona volt. Ennek 28%-át a természetes személyek, 72%-át pedig a jogi személyek adományai képezték.

A százalékos felajánlás 2002 és 2006 között 3 099 874 969 koronával (lásd 12. táblázat) segítette a civil szervezeteket. Ennek 36%-a a természetes személyektől, 64%-a pedig a jogi személyektől származik.

12. táblázat. A természetes személyek és a jogi személyek százalékos felajánlása koronában

	TSZ százalékos felajánlása	JSZ százalékos felajánlása	Összesen
2002	101 882 272	-	101 882 272
2003	97 070 228	-	97 070 228
2004	275 916 603	569 256 498	845 173 101
2005	312 439 548	618 340 499	930 780 047
2006	352 868 679	772 100 642	1 124 969 321
Összesen	1 140 177 330	1 959 697 639	3 099 874 969

Forrás: www.drsl.sk

Összehasonlítva a két finanszírozási mechanizmust megállapítható, hogy:

1. Az adókedvezménytel járó adományozásból 6 év alatt 2 185 086 336 koronával több jutott a civil szférának, mint a százalékos adományozás 5 éve alatt.

2. A jogi személyek az adókedvezménytel járó adományozásból magasabb részt vállaltak, mint a százalékos adományozásból, ugyanakkor a természetes személyek inkább a százalékos adományozásba kapcsolódtak be.

3. A nagyobb részt mindkét mechanizmusnál a jogi személyek adományai alkották.

A civil szféra bevételét a 13. táblázat dokumentálja. Az 1998-tól 2006 végéig terjedő periódusban a két mechanizmusból a civil szférának összesen 8 384 836 274 korona bevétele származott.

13. táblázat. Az ismertetett finanszírozási módokból származó bevételek

	Adományok összesen	Százalékos felajánlás összesen	Bevételek együtt
1998	564 661 927	-	564 661 927
1999	481 481 309	-	481 481 309
2000	786 155 546	-	786 155 546
2001	999 111 183	-	999 111 183
2002	1 710 799 248	101 882 272	1 812 681 520
2003	742 752 092	97 070 228	839 822 320
2004	-	845 173 101	845 173 101
2005	-	930 780 047	930 780 047
2006	-	1 124 969 321	1 124 969 321
Összesen	5 284 961 305	3 099 874 969	8 384 836 274

1.3. Kedvezményezettek

1.3.1. A nonprofit szervezetek³² száma és tevékenységi köre

Szlovákiában 1996 és 2006 között megduplázódott a nonprofit szervezetek száma (lásd 14. táblázat).

14. táblázat. A nonprofit szervezetek száma

1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
19 648	21 592	23 142	24 942	27 485	30 205	33 874	36 992	40 078	43 067	45 829

Forrás: http://www.statistics.sk/pls/elisw/casovy_Rad.procDlq

A nonprofit szervezetek tevékenységi körét tekintve (lásd 15. táblázat) az alábbiak dominálnak: ún. egyéb társadalmi, szociális és személyi szolgáltatások (48%), ingatlanok – bérbeadás, üzleti tevékenység (19%), oktatás (8%), közigazgatás és védelem (7%), egészségügyi és szociális segélynyújtás (4%).

32 A nonprofit szervezet olyan közhasznú szolgáltatásokat nyújtó jogi személy, amelyet nem a nyereségelv vezérel. Épp ebben különbözik a cégektől, amelyek nyújthatnak hasonló jellegű szolgáltatásokat, de közben nyereségorientáltak. A nonprofit szervezetek egyben civil szervezetek (http://www.mvoservis.sk/index_body.php?Page=archiv/publ_manual4.php; <http://www.i-somi.sk/konferencia/euobcdial.htm>).

15. táblázat. A civil szervezetek megoszlása tevékenységi körük szerint éves megoszlásban

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Mezőgazdaság, halászat, vadászat, erdőgazdálkodás	6	2	1	1	-	14	23	20	16	13	12
Ipar	5	4	5	4	3	3	3	3	4	3	3
Villany-, gáz- és vízszolgáltatás	-	-	-	-	-	-	1	-	1	2	2
Építőipar	4	4	4	6	6	7	13	7	8	9	8
Kereskedelem	22	15	14	12	10	13	15	15	14	13	10
Vendéglátás	36	32	33	34	34	32	40	31	36	37	41
Közlekedés, utazás	16	12	11	9	10	10	10	8	27	22	17
Pénzügyi közvetítés	3	3	4	2	2	3	3	4	3	1	1
Ingatlanok bérbeadása, üzleti tevékenység	605	1 642	2 694	3 770	4 718	5 578	6 428	7 158	7 766	8 415	8 936
Közigazgatás és védelem	3 412	3 203	3 213	3 286	3 247	3 244	3 276	3 233	3 323	3 322	3 327
Oktatás	1 057	1 411	1 467	1 551	1 574	1 877	3 210	3 361	3 460	3 538	3 648
Egészségügy, szociális szféra	2 526	2 346	1 720	1 360	1 434	1 501	1 562	1 687	1 727	1 894	2 029
Egyéb társadalmi, szociális és személyi szolgáltatások	11 956	12 918	13 968	14 899	16 440	17 923	19 290	21 465	23 693	25 798	27 795
Egyéb tevékenységek	-	-	8	8	7	-	-	-	-	-	-
Összesen	19 648	21 592	23 142	24 942	27 485	30 205	33 874	36 992	40 078	43 067	45 829

Forrás: http://www.statistics.sk/pls/elisw/casovy_Rad.procDI

1.3.2. Bejegyzett és kedvezményezett szervezetek

Ahhoz, hogy egy szervezet részesülhessen a 2%-os adófelajánlásból, azaz kedvezményezett legyen, előbb bejegyzett szervezetté kell válnia. Bejegyzett szervezetnek számítanak a Közjegyzői Kamara által vezetett hivatalos jegyzékbe felvett szervezetek. A bejegyeztetést évente el kell végezni, akkor is, ha nem történt változás a szervezet tevékenységében. A bejegyzés nem pusztán a szervezet akaratán múlik, hanem a törvény által megszabott feltételek teljesítésén is (bővebben Nagy 2005).

A bejegyzett szervezetek csupán töredékét alkotják az összes civil szervezetnek. Visszont csaknem az összes bejegyzett szervezet egyben kedvezményezett is (lásd 16. táblázat), ami kétféleképpen magyarázható:

1. azok a szervezetek jegyeztetik be magukat, akik tudják, hogy kapni fognak;
2. azok a szervezetek jegyeztetik be magukat, akik már kaptak.

Az adóallokáció időbeli folytonosságát tekintve persze e kettő összemosódik, vagyis az a legvalószínűbb magyarázat, hogy leginkább azok a szervezetek jegyeztetik be magukat, amelyek már kaptak – azaz jó tapasztalatuk van –, s reményeik szerint továbbra is kedvezményezettek lesznek. Ezt az is bizonyítja, hogy a felajánlásban részesült szervezetek évenként nyilvánosan közzétett listájának nagyon sok a stabil résztvevője, s a legtöbb pénzt kapó szervezetek gyakorlatilag ugyanazok.

16. táblázat. A bejegyzett és a kedvezményezett szervezetek száma

	Bejegyzett szervezetek száma	Kedvezményezett szervezetek száma	Kedvezményezett szervezetek aránya
2002 (1%)	4 035	3 927	97,3%
2003 (1%)	3 369	3 332	98,9%
2004 (2%)	3 829	3 826	99,9%
2005 (2%)	5 746	5 688	98,9%
2006 (2%)	7 098	7 062	99,4%
2007 (2%)	7 463		

Forrás: www.drser.sk; www.notar.sk

A fentiek ismeretében kiszámítható az egy kedvezményezettre eső összeg (lásd 17. táblázat).

17. táblázat. Az egy kedvezményezettre jutó allokáció koronában

	Kedvezményezett szervezetek száma	Százalékos felajánlás TSZ+JSZ	Egy kedvezményezettre jutó felajánlás összege	Százalékos felajánlás TSZ	Egy kedvezményezettre jutó TSZ felajánlás összege
2002 (1%)	3 927	101 882 272	25 944	101 882 272	25 944
2003 (1%)	3 332	97 070 228	29 133	97 070 228	29 133
2004 (2%)	3 826	845 173 101	220 902	275 916 603	72 116
2005 (2%)	5 688	930 780 047	163 640	312 439 548	54 930
2006 (2%)	7 062	1 124 969 321	159 299	352 868 679	49 967

Forrás: www.drser.sk; www.notar.sk és saját számítások

A „nagy ugrás” 2004-ben tapasztalható, amikor 2%-ra módosult a felajánlható adórész, valamint első ízben rendelkezhettek a jogi személyek. Ennek következtében az allokált összeg az előző évekhez képest több mint a nyolcszorosára nőtt, miközben a kedvezményezettek száma alig ötszázzal emelkedett. A végeredmény: az átlagfelajánlás ebben az évben tetőzött. 2004-hez képest 2005-ben és 2006-ban a felajánlás növekedési üteme csökkent, miközben a kedvezményezettek listája tovább bővült. Mindez oda vezetett, hogy az utolsó két évben az átlagfelajánlás enyhén csökkent. A természetes személyek felajánlásait illetően (lásd a 17. táblázat utolsó két oszlopát) hasonló tendencia mutatható ki: 2004-ben az előző évhez képest csaknem háromszorosára nőtt az általuk allokált összeg. 2005-ben és 2006-ban is emelkedett a felajánlások összege, viszont kisebb mértékben, s mivel szaporodott a kedvezményezettek köre, az 1 kedvezményezettre jutó felajánlás összege csökkent.

A kedvezményezettek szerkezetét illetően csupán kerületi megoszlásukat dokumentáló adatok vannak, de ezek is csak a 2002–2004-es évekre vonatkozóan (lásd 18–19. táblázat).

18. táblázat. A kedvezményezettek kerületek szerinti részaránya

Kerület	2002	2003	2004	Átlag*	Sorrend
Pozsonyi	23,9%	26,6%	25,7%	25,4%	1.
Kassa-város	12,8%	12,5%	12,2%	12,5%	2.
Besztercebányai	13,2%	11,7%	11,4%	12,1%	3.
Eperjesi	12,3%	10,6%	9,7%	10,9%	4.
Nyitrai	11,9%	10,4%	10,2%	10,8%	5.
Zsolnai	10,4%	9,5%	11,0%	10,3%	6.
Trencsényi	8,5%	10,1%	10,4%	9,7%	7.
Nagyszombati	7,0%	8,6%	9,4%	8,3%	8.
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	-	-

Megjegyzés: * – A kedvezményezettek kerületek szerinti megoszlásának három évből számított átlaga, amelynek célja, hogy rangsorolni tudjuk a kerületeket a 2002–2004-es időszakban bennük működő kedvezményezettek részaránya szerint.

Forrás: Nagy Myrtil adatbázisa (Fórum IC, 2006) és saját számítások

A vizsgált időszakban minden negyedik kedvezményezett a Pozsonyi kerületből származott. További 12%-uk a Kassai és a Besztercebányai kerületből. 10-11% között mozgott az Eperjesi, a Nyitrai és a Zsolnai kerület kedvezményezetteinek aránya, a Trencsényi és a Nagyszombati kerület kedvezményezettjei pedig 10% alatt maradtak. Összesítve elmondható, hogy a kedvezményezetti „csomagban” a pozsonyiak dominálnak, a többi kerület kedvezményezett szervezetei pedig aránylag kiegyensúlyozottan osztoznak a „maradékon”.

Némiképp hasonló, de mégis más kép tárul elénk, ha a kedvezményezettek kerületek szerinti részesedését vesszük górcső alá. Abban hasonló, hogy újfent a Pozsonyi kerület kedvezményezettjei állnak az első helyen, vagyis hozzájuk folyt be a legtöbb pénz. A többi kerület kb. 6-10% körüli részesedést könyvelt el. A különbség pedig abban mutatkozik, hogy a Pozsonyi kerületbe irányuló összeg aránya csaknem a duplája volt az itteni kedvezményezettek arányának. Vagyis az ebben a kerületben bejegyzett szervezetek – amelyek az összes bejegyzett szervezet negyedét tették ki – kapták az összes pénz csaknem felét. Következésképpen a többi szervezet, amely az összes szervezet háromnegyedét alkotta, a pénz másik felén osztozott.

19. táblázat. A kedvezményezettek kerületenkénti részesedése a teljes befolyt összegből

Kerület	2002	2003	2004	Átlag*	Sorrend
Pozsonyi	42,6%	41,8%	60,2%	48,2%	1.
Kassa-város	11,4%	11,1%	6,9%	9,8%	2.
Zsolnai	8,4%	8,7%	6,9%	8,0%	3.
Nagyszombati	7,1%	7,7%	6,5%	7,1%	4–5.
Besztercebányai	8,9%	8,1%	4,4%	7,1%	4–5.
Trencsényi	7,4%	8,1%	5,2%	6,9%	6–7.
Eperjesi	7,4%	7,9%	5,5%	6,9%	6–7.
Nyitrai	6,8%	6,6%	4,4%	5,9%	8.
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	-	-

Megjegyzés: A kedvezményezetteknek a teljes allokált összegből való részesedésének 3 éves átlaga. Ennek alapján rangsorolható az egyes kerületekben működő kedvezményezettek 2002–2004-es időszakban való részesedése.

Forrás: Nagy Myrtil adatbázisa (Fórum IC, 2006) és saját számítások

A Pozsonyi kerület kimagasló részesedése a fővárosnak, Pozsonynak köszönhető, mivel itt van a nagy, országos kiterjedésű szervezetek többségének székhelye. S épp ezek kapják a legtöbb pénzt.

A kerületenként egy szervezetre jutó átlagfelajánlás kiszámításának nincs túlzott értelme, ugyanis ezzel épp a lényeges különbségek mosódnának el. Így a továbbiakban azokkal a szervezetekkel foglalkozom, amelyek az elmúlt két évben a legtöbb pénzt kapták.

1.3.3. TOP 100 és TOP 10 – a legtöbb támogatásban részesült szervezetek

A következő elemzés azon a jegyzéken alapul, amely a 2005-ben és 2006-ban legtöbb támogatást kapó 100 szervezetet tünteti fel (a teljes listát lásd www.rozhodni.sk).

Ez a jegyzék három adatot tartalmaz: 1. a szervezet nevét, 2. a szervezet székhelyét, 3. a kapott összeget.

A TOP 100-as listák további képet nyújtanak arról, hogy milyen a kedvezményezettek székhely szerinti – azaz kerületi – részesedése, valamint mely tevékenységi területen működő szervezetek voltak a legtámogatottabbak.

20. táblázat. A legtöbb támogatásban részesült 100 szervezet székhely szerinti megoszlása

Székhely (kerület)	2005	2006
Pozsonyi (ebből Pozsony-város)	56 (56)	61 (57)
Zsolnai	7	10
Kassai	10	9
Eperjesi	9	9
Besztercebányai	6	4
Nagyszombati	8	3
Nyitrai	2	3
Trencsényi	2	1
Összesen	100	100

Forrás: www.rozhodni.sk és saját számítások

A legtöbb támogatásban részesült szervezetek több mint fele – 56, majd 61 szervezet – mindkét évben pozsonyi illetőségű volt (lásd 20. táblázat). A pozsonyi szervezeteket a TOP 100-as listán aránylag kiegyensúlyozottan a Zsolnai, a Kassai és az Eperjesi kerület szervezetei követik, a többi kerület szervezetei csak elvétve jelennek meg a legtámogatottabbak között. Összehasonlítva a legtámogatottabb szervezetek kerületek szerinti megoszlását az összes kedvezményezett kerületi megoszlásával és kerületi részesedésével a befolyt összegből (lásd 18. és 19. táblázat) elmondható, hogy a Pozsonyi és a Kassai kerület mindkét esetben „győztesként” kerül ki.

A TOP 100 tevékenységi terület szerinti struktúrájában (lásd 21. táblázat) a behatárolható tevékenységű szervezetek közül az egészségüggyel foglalkozók dominálnak (pl. onkológiai alapítványok, hospicok, krónikus betegeket támogató szervezetek stb.). A 2006-os listán több az egészségügyi és az iskolaüggyel foglalkozó szervezet (pl. iskolalabarátok alapítványai, iskolafejlesztési és egyéb alapítványok), mint a 2005-ös TOP 100-on, viszont kevesebb a többi behatárolható tevékenységi körű szervezet. Ezzel egyi-

dejűleg nőtt a többféle tevékenységet végző kedvezményezettek száma. Ilyenek például a lista elején álló azon alapítványok, amelyeket nagyvállalatok hoztak létre, pl. a Szlovák Gázművek, az Orange mobilszolgáltató, a Slovnaft Vegyiművek, a Kassai Vasművek és a különböző bankok alapítványai.

21. táblázat. A legtöbb támogatásban részesült 100 szervezet tevékenységi terület szerinti megoszlása*

Tevékenységi terület	2005	2006
Egészségügy	27	30
Iskolaügy	6	11
Sport	12	8
Gyermekek és ifjúság	7	5
Egyházi tevékenységek	7	4
Város- és vidékfejlesztés	9	-
Kultúra és tudomány	6	-
Beazonosítatlan**	12	15
Többféle tevékenység	14	27
Összesen	100	100

Megjegyzés: * – Az adatok hozzávetőlegesek, ugyanis elnevezésük alapján nem mindig lehet pontosan besorolni a szervezeteket. ** – Azokat a kedvezményezetteket soroltam ide, akiket nem tudtam beazonosítani, illetve azokat, amelyek tevékenységi területe 1-2-szer fordul elő, pl. kultúra, állatvédelem.

Forrás: www.rozhodni.sk és saját számítások

Most pedig vizsgáljuk meg a 2005-ös és 2006-os TOP 10-es listát, vagyis a 10 legsikeresebb szervezetet.

Összehasonlítva a 2005-ös TOP 10 listát a 2006-ossal (lásd 22. és 23. táblázat), látható, hogy a felsorolás élén gyakorlatilag ugyanazok a kedvezményezettek szerepelnek: a Szlovák Gázipar Alapítvány, a Közép-európai Alapítvány és az Orange mobilszolgáltató alapítványa. Állandó kedvezményezett a Rákellenes Liga. Mindkét évben szerepelt az első tíz között a Pontis Alapítvány. A 2005-ös többi kedvezményezettet azonban újabb nagy vállalati alapítványok előzték meg, a Kassai Vasmű alapítványa, az Általános Hitelbank alapítványa és a Szlovák Takarékpénztár alapítványa.

22. táblázat. TOP 10 – 2005

Kedvezményezett szervezet	Az allokált adó összege (Sk)
Szlovák Gázművek Alapítvány (Nadácia SPP)	88 785 303
Közép-európai Alapítvány (Stredoeurópska nadácia)	42 554 244
Orange (Konto Orange, n.f.)	20 430 716
ProŠport (a testnevelés és sport támogatására)	17 150 591
Rákellenes Liga (Liga proti rakovine)	14 977 963
Pozsony Városi Alapítvány (Komunitná nadácia Bratislava)	11 841 274
MEDICAL (egészségügyi alapítvány)	9 737 744
Pontis Alapítvány (Nadácia Pontis)	8 424 192
Szlovákiai Szülői Munkaközösségek Tanácsa (Slovenská rada rodičovských združení)	7 796 380
Szlovákia Gyermekeiért Alapítvány (Nadácia pre deti Slovenska)	7 424 172
Összesen	229 122 579

Forrás: www.rozhodni.sk és saját számítások

2005-ben az első tíz kedvezményezett összesen 229 122 579 koronát, azaz a teljes összeg 24,6%-át kapta. Ennek az összegnek a kétharmadát az említett három nagyvállalati alapítvány (a lista első három kedvezményezettje) kapta, egyébként pedig az adóallokációból származó összeg 16%-a folyt be hozzájuk.

23. táblázat. TOP 10 – 2006

Kedvezményezett szervezet	Az allokált adó összege (Sk)
Szlovák Gázművek Alapítvány (Nadácia SPP)	105 155 099
Közép-európai Alapítvány (Stredoeurópska nadácia)	42 485 312
Orange (Konto Orange, n.f.)	24 388 609
Kassai Vasművek Alapítvány (Nadácia U.S.STEEL Košice)	21 953 587
Pontis Alapítvány (Nadácia Pontis)	15 777 868
Általános Hitelbank Alapítvány (Nadácia VÚB)	15 546 282
Szlovák Takarékpénztár Alapítvány (Nadácia Slovenskej sporiteľne)	14 638 684
Rákellenes Liga (Liga proti rakovine)	14 382 121
Egészséges Egészségügyért (Za zdravé zdravotníctvo)	12 157 484
Ortopédia és Rehabilitáció Támogatásáért Egyesület (Združenie pre podporu ortopedie a rehabilitácie)	9 875 742
Összesen	276 360 788

Forrás: www.rozhodni.sk és saját számítások

2006-ban az első tíz kedvezményezett 276 360 788 korona bevételhez jutott, ami a teljes allokált összeg 24,5%-a volt. Ebből a nagyvállalati és a banki alapítványok 81%-kal részesedtek. 2005-höz képest tehát azzal együtt, hogy az említett alapítványok száma háromról hatra nőtt, az általuk kihasított összeg is emelkedett. Az adóallokációból származó teljes összeg 20%-át kapták.³³

1.4. Összefoglalás

A statisztikai adatokból nyilvánvaló, hogy Szlovákiában 1996 és 2006 között nőtt az adófizetők száma. A pozitív makrogazdasági változásoknak köszönhetően ez a folyamat 2002-től még inkább felgyorsult, s ennek következtében 2006 végére az adófizető természetes személyek száma csaknem a négyszeresére, az adófizető jogi személyek száma pedig csaknem a háromszorosára növekedett. Mint adófizetők, ők képezték/képezik azt a csoportot, amely a civil szférába irányuló adakozás forrása.

33 Egyes harmadik szektorbeli szakemberek vitatják a nagyvállalatok által létrehozott alapítványok létjogosultságát, s még inkább azt, hogy ezek a civil szektorhoz sorolják magukat. Többben azzal érvelnek, hogy valójában a nagyvállalatok ilyen formában forgatják vissza adójuk egy részét, mások pedig feltételezik, hogy az így visszanyert pénzt elsősorban saját alkalmazottaik támogatására fordítják. Ugyanakkor el kell mondani, hogy a nagyvállalatok az adott jogszabályoknak megfelelően járnak el, és az ellenük felhozott vádakra sehol sincs tényszerű bizonyíték.

Az adományozás két mechanizmusa ismert Szlovákiában, amely két, egymást részben átfedő időszaknak felel meg: 1. a közhasznú célokra nyújtott adományokból fakadó adókedvezmény, amely 2003 végéig létezett; 2. az 1%-os, majd 2002-től a 2%-os jövedelemadó-allokációs mechanizmus, amely 2001-től napjainkig van érvényben.

Ami az első mechanizmust illeti, az 1998–2003 közötti években összesen 163 790 természetes személy 1 503 694 760 korona értékben, valamint 2002-ig összesen 23 910 jogi személy (2003-ból az adományozó jogi személyek számáról nincs adat) 3 354 585 059 korona értékben járult hozzá a civil szektor működéséhez. Az adományozásba az adófizető természetes személyek 2,5-3%-a, az adófizető jogi személyek 4,5-6%-a kapcsolódott be. A legtöbb adományozó az ún. egyéb területeket támogatta (ide sorolható minden olyan tevékenységi terület, amely a konkrétan megnevezett kategóriákba nem fér bele, pl. a sport), ezeken kívül pedig legtöbbször az egészségügyet (a későbbi időszakban ehhez a véradást is hozzászámíthatjuk) és az iskolaügyet támogatták. Ez az adományok értékében is visszatükröződött, hiszen a legtöbb adomány az egyéb területekre, az egészségügyre és az iskolaügyre érkezett.

Az adományozás második mechanizmusában, az 1%-os, majd a 2%-os jövedelemadó-allokációs mechanizmusban 2006 végéig a természetes személyek lehetséges adófelajánlásának fele, a jogi személyek lehetséges adófelajánlásának pedig 82%-a került ténylegesen a civil szektorba. Öröndetes tény, hogy az allokációk összege évről évre növekszik, de még vannak kimerítetlen források. Ha 2006-ban valamennyi természetes és jogi személy élt volna a törvény adta lehetőséggel, akkor együtt összesen további 537 034 590 koronával gazdagíthatták volna a harmadik szektort.

Összesítve a két adakozási mechanizmusból befolyt pénzüsszeget a következő eredményt kapjuk: az 1998-tól 2006 végéig terjedő periódusban a civil szférába összesen 8 384 836 274 korona értékű támogatás irányult.

Szlovákiában a törvény által megszabott módon bejegyzett szervezetek igényelhetik a százalékos adófelajánlást. Az Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala 2006-ban 45 829 nonprofit szervezetet tartott nyilván, ugyanakkor a Közjegyzői Kamara jegyzékén 7098 hivatalosan regisztrált szervezet szerepelt. Ezek közül 7062 volt az adóallokációs mechanizmus kedvezményezettje. Általában elmondható, hogy a bejegyzett szervezetek egyúttal kedvezményezettek is (a kedvezményezettek aránya 97,3%-tól 99,4%-ig terjed). Minden negyedik szervezet a Pozsonyi kerületben van bejegyezve, a többi szervezet aránylag kiegyensúlyozottan oszlik el a többi kerületben. Hasonló a kedvezményezetteknek a befolyt összegből való kerületek szerinti részesedése. A Pozsonyi kerület szervezetei kapták a legtöbb pénzt, ami csaknem a duplája volt az itteni kedvezményezett szervezetek arányának. Vagyis a Pozsonyi kerületben bejegyzett szervezetek – amelyek az összes bejegyzett szervezet negyedét tették ki – kapták az összes pénz csaknem felét. Következésképpen a többi szervezet, amely az összes szervezet három negyedét alkotta, a pénz másik felén osztozott.

A kedvezményezettek sikerlistái is bizonyítják az eddig elmondottakat, ugyanis 2006-ban a 100 leg támogatottabb szervezet 61%-a pozsonyi volt, majd a Zsolnai, a Kassai és az Eperjesi kerület szervezetei következtek. A befolyt összegből is legnagyobb mértékben a Pozsonyi és a Kassai kerület szervezetei részesültek.

A legsikeresebb szervezetek tevékenységi struktúrájában visszaköszönnek a már ismert adatok: a behatárolható tevékenységű szervezetek közül az egészségüggyel foglalkozók dominálnak, rajtuk kívül pedig a többféle tevékenységet végző szervezetek.

Egyre inkább jellemző, hogy a legsikeresebb szervezetek épp az ilyen többféle tevékenységet folytatók közül kerülnek ki. A civil szektor egy részét növekvő aggodalommal tölti el, hogy ezek javarészt nagyvállalatok által létrehozott alapítványok (a Szlovák Gázművek, az Orange mobilszolgáltató, a Slovnaft Vegyiművek, a Kassai Vasművek, különböző bankok alapítványai stb.). Egyesek szerint ezek formailag ugyan civil szervezetek, küldetésüket tekintve viszont nem azok, ám az utóbbi feltételezésre nincs semmiféle hivatkozható bizonyíték. Egy azonban biztos: 2005-ben és 2006-ban a tíz legsikeresebb szervezet részesedésének nagyobbik hányadát épp a nagyvállalati és a banki alapítványok kapták.

2. AZ ADOMÁNYOZÁS AZ EMPIRIKUS ADATOK ALAPJÁN

2.1. Felmérések, elemzések a harmadik szektorról

A Szlovákiában 2002–2007 között készített harmadik szektorral foglalkozó empirikus felméréseket több szempontból is osztályozhatjuk, ám kutatásunk céljait szem előtt tartva a következő két szempont releváns:

1. A felmérés elsődleges célja, fő kutatási kérdései – ezek szerint háromféle felmérés különböztethető meg:

- a) *elsődlegesen* a százalékos adományozásra fókuszáló felmérések;
- b) a százalékos adományozást *mellékesen* érintő felmérések;
- c) kizárólag a harmadik szektort érintő *egyéb* kérdésekre összpontosító felmérések.

2. A felmérés célcsoportja(i) – e szempont alapján négyféle felmérés létezik:

- a) lakossági felmérések-közvélemény-kutatások;
- b) civil szervezeteket megszólító felmérések;
- c) vállalatokat megszólító felmérések;
- d) vegyes, azaz szervezeteket és vállalatokat is megszólító felmérések.

A tanulmány elsődleges célja a százalékos adományozás alakulásának bemutatása. Ennek megfelelően az előző részben a statisztikai adatok tükrében követtük nyomon a folyamatot, s ebben a részben is csak azokkal a felmérésekkel foglalkozom, amelyek a százalékos adományozásra összpontosítottak. Ezek a következők:

1. *Adj 1 százalékot!* – a Fórum Kisebbségkutató Intézet felmérése 2002-ben készült (Lamp1 2002). Szlovákiában ez volt az első olyan felmérés, amely kimondottan a százalékos adományozást vizsgálta, s egyben ez volt az első lakossági felmérés ebben a témakörben. Fő kutatási területek: a százalékos adományozásról való tájékozottság, százalékos adományozási hajlandóság, az adományozók jellemzői, a kedvezményezett szervezet kiválasztásának szempontjai, nemzetiségi szempontok az adományozásban. A mintát 1043 felnőtt állampolgár alkotta.

2. *Az 1%-os törvény társadalmi hatása* – a NIOK 2003-as kutatása a szlovákiai és a magyarországi lakossági felmérések adatainak másodelemzéséből indult ki. Végeredménye egy szlovák–magyar összehasonlító elemzés, amely elsődlegesen a százalékos adományozást vizsgálta (Lamp1–Tóth 2004).³⁴

34 Lásd még www.onepercent.hu/dokumentumok/chapter_6_Toht_Lamp1.pdf.

3. Közvéleménykutatások – két közvéleménykutatásról van szó, mindkettőt a Focus ügynökség készítette. Az elsőt 2005-ben (minta 1033 felnőtt állampolgár, 2004-re vonatkozó adatok), a másikat 2006-ban (*Záverečná... 2005; Záverečná... 2006*). Mindkettő lakossági felmérés volt, s a százalékos adományozáson kívül az adományozás egyéb formáira és a jótékonykodásra is rákérdezett. A felmérések fő témái a következők voltak: tájékozottság, adományozási hajlandóság, a kedvezményezett szervezetek tevékenységi területe, a százalékos adományozás gyakorisága, ismétlődése, egyéb adományok, jótékonykodás.

2.2. Lakossági százalékos és egyéb adományozás a felmérések tükrében

2.2.1. Tájékozottság

A fentebb ismertetett közvélemény-kutatások arról tanúskodnak, hogy a lakosság egyre tájékozottabb a százalékos adományozást illetően. De nemcsak az összlakosság, hanem az adófizetők is évről évre informáltabbak, s egyidejűleg növekszik körükben a nyilatkozók aránya (lásd 24. táblázat). 2002-ben az adófizetők kevesebb mint kétharmada, 2006-ban már túlnyomó többségük értesült a százalékos adományozásról.

24. táblázat. A százalékos adományozásról értesültek és az értesült adófizetők közül a nyilatkozók aránya

	Összlakosság	Adófizetők	Nyilatkozók
2002	71%	62%	40%
2005	82%	91%	46%
2006	86%	94%	54%

2002-ben a tájékozottak két fő információs hálózatról merítettek: kétharmaduk a klaszikus tömegkommunikációs eszközökből (televízió 53%, sajtó 16%, rádió 5%), 13%-uk más informális csatornákból, azaz ismerősöktől, rokonoktól. Csupán 5%-uk hivatkozott konkrét szervezetektől kapott információra. A többi információforrás, beleértve az internetet is, kihasználatlannak bizonyult. Sajnos a későbbi közvélemény-kutatásokban nem szerepelt a tájékozódás forrásaira vonatkozó kérdés, így nem tudjuk, hogy az eltelt időszakban változott-e az információforrások sorrendje és súlya, s ha igen, milyen mértékben. Pedig ez fontos visszacsatolás lenne a civil szervezetek PR-tevékenysége és kampánya számára. Első látásra azt hihetnénk, ez már kevésbé lényeges, mint 2002-ben, amikor beindult a százalékos adományozás, hiszen a célcsoportot, az adófizetőket azóta szinte maradéktalanul sikerült megszólítani. Csakhogy a tájékoztatást minden évben meg kell ismételni. S a tájékoztatáson túl továbbra is újra meg újra meg kell győzni az adófizetőket, hogy éljenek az adományozás lehetőségével. Márpedig az empirikus adatok is azt tanúsítják, hogy e téren még vannak hiányosságok, hiszen 2005-ben a tájékozott adófizetők csupán valamivel több mint a fele nyilatkozott adója két százalékaról. Persze ahhoz, hogy teljesen pontos képet kapjunk, többek között tudni kellene, hogy a nem nyilatkozó adófizetők közül hányan feleltek meg a törvény által megszabott minimálisan felajánlható összeg követelményének, amely az adott időszakban 20 korona volt.

A tájékozottság mértéke a 2002-es felmérés szerint alapvetően az iskolai végzettségtől függött. A felsőfokú és a középfokú végzettségű 18–55 éves állampolgárok informáltsága meghaladta az átlagot, ezzel szemben az alacsonyabb iskolai végzettségűek kortól függetlenül átlagon aluli tájékozottsággal rendelkeztek. Az iskolai végzettség az adófelajánlók esetében is szignifikáns változóként szerepelt. Minél iskolázottabb, s minél idősebb volt a megkérdezett, annál inkább adakozott: a felsőfokú végzettségűek 60%-a, az 55 éven felüliek csaknem fele utaltatta át adója 1%-át, miközben a jogosultak 40%-a nyilatkozott. A 2006-os felmérés szerint az adófizetők 54%-a nyilatkozott, legnagyobb mértékben újfent a diplomások (72%), a szellemi dolgozók (73%) és a vezető beosztású szakemberek (68%), valamint a különböző intézmények – egyház, szakszervezet, politikai párt, civil szervezet – tagjai, önkéntesei (66%) és a kiskorú gyermekkel rendelkező szülők (59%). Az adóallokáció elmulasztása átlagon felüli (az adózók 46% nem nyilatkozott) volt az alapiskolai (68%) és a szaktanintézeti végzettségűeknél (54%), a 18–24 évesek (66%), a segéd munkások (73%), a szakmunkások (52%), valamint a kiskorú gyermekkel nem rendelkezők (50%) és azok körében, akik sem tagjai, sem önkéntesei nem voltak semmiféle szervezetnek (20%).

2.2.2. A kedvezményezett szervezet kiválasztásának szempontjai

Már a 2002-es felmérés alkalmával megállapítottuk, hogy a nyilatkozók elsődleges szándéka a segíteni akarás. A 2003-as kutatás, amely a magyarországi tapasztalatokat is összegezte, csak megerősítette ezt a megállapítást. Ugyanakkor az is kiderült, hogy nagy valószínűséggel három szempont játszik szerepet abban, hogy kit támogatnak az adófelajánlók:

1. a szervezethez való személyes kötődés;
2. a szervezet földrajzi hatósugara;
3. a szervezet tevékenységi köre.

2002-ben beigazolódott, hogy a nyilatkozók kétharmada olyan szervezetet részesített előnyben, amelyhez volt valami köze – aktív tagja volt (14%), igénybe vette a szolgáltatásait (32%), a munkahelyéhez kapcsolódott (16%), a munkaadó ajánlotta (6%). A nyilatkozók csupán egyharmada tett felajánlást olyan szervezet javára, amelyhez személyében semmiféle módon nem kötődött, viszont ismerte vagy fontosnak tartotta a tevékenységét. A későbbi felmérések nem foglalkoztak a szervezethez való kötődés kérdésével, de amint azt fentebb említettük, annyi ezekből a felmérésekből is kiderült, hogy azok nyilatkoznak fokozott mértékben, akik tagjai valamilyen intézménynek vagy önkéntesként működnek. Az nem derült ki, hogy a felajánlásokor ők a „saját” szervezetüket részesítették-e előnyben, de feltételezhető, hogy akárcsak a korábban megkérdezetteket, őket is befolyásolta a szervezethez való kötődés.

A támogatott szervezet kiválasztásának második szempontja a szervezet földrajzi hatósugara. Erre vonatkozó adatokkal is csupán a 2002-es és a 2003-as kutatások szolgálnak, a későbbi felmérések nem vizsgálják ezt a szerintünk fontos kérdést. 2002-ben ugyanis kiderült, hogy a nyilatkozók elsősorban azokat a szervezeteket támogatják, amelyek az általuk lakott régióban működnek (63%). Minden ötödik nyilatkozott országos hatáskörű szervezet javára, s csupán minden tizedik részesített előnyben olyan szervezetet, amely más régióban vagy több, de mindenképpen „idegen” régióban működött. Ebből arra következtettünk, hogy az emberek elsősorban azokat a szervezetet-

ket támogatják, amelyek tevékenységét, munkatársait ismerik és megbíznak bennük. Véleményünk szerint ez is jelzi a szervezethez való viszony fontosságát. Feltehetőleg épp ezekhez a helyben működő szervezetekhez kötődnek személyesen a nyilatkozók, így a szervezet földrajzi hatósugara mint az egyik szempont és a szervezethez való személyes viszonyulás mint másik szempont kölcsönösen erősíti egymást, s ezáltal megkönnyíti a kedvezményezett szervezet kiválasztását.

Most pedig vegyük szemügyre a harmadik szempontot. A felmérések szerint 2002-ben a tájékozott jogosultak 40%-a, 2005-ben 54%-a nyilatkozott. Különböző tevékenységi körű szervezeteket különböző mértékben támogattak (lásd 25. táblázat).

25. táblázat. Milyen területen működő szervezetet támogatott?

	2002 (N = 196)	2006 (N = 280)
Egészségügy	29,7%	29,0%
Iskolaügy	18,9%	29,0%
Sport	12,6%	12,0%
Szociális szféra	9,6%	4,0%
Kultúra	7,1%	4,0%
Egyház	5,7%	7,0%
Környezetvédelem	4,1%	1,0%
Tudomány	1,1%	*
Gyermekek és ifjúság	**	6,0%
Régiófejlesztés	-	5,0%
Állatvédelem	-	1,0%
A polgári társadalom fejlesztése	-	1,0%
Nemzetközi humanitás	-	1,0%
Hazai kisebbségvédelem	-	0,4%
A nők társadalmi helyzete	-	0,3%
Roma problematika	-	0,0%
Egyéb	7,6%	-
Nem tudja	3,7%	0,2%

Megjegyzés: * – 2006-ban a tudományt az iskolaügy részeként kezelték. ** – Az adott évben ez a terület nem szerepelt a kérdőívben.

2002-ben abszolút elsőséget élvezett az egészségügy. Tíz százalékon felüli volt még az iskolaügy és a sport támogatottsága. A szociális szféráé éppen csak 10% alatt maradt, a többi területet (kultúra, egyház, környezetvédelem, tudomány és a meg nem nevezett „egyéb”) ennél is kevesebben támogatták.

A 2006-os felmérés szerint a nyilatkozók közül legtöbben az egészségügy és az iskolaügy területén működő civil szervezetek javára adakoztak. 10%-on felüli támogatottságot élvezett a sport, ennél alacsonyabb arányban támogatták az egyházi, a gyermek és ifjúsági kérdésekkel foglalkozó, a régiófejlesztő, a szociális és a kulturális szervezeteket. A többi terület minimális támogatottságot kapott, a roma problémával foglalkozókat pedig senki sem támogatta.

Mindebből arra következtethetünk, hogy az évek folyamán:

1. az egészségügy a nyilatkozók prioritása maradt;
2. megnőtt az iskolaügy támogatottsága, 2005-ben elérte az egészségügyét;
3. a sport megőrizte támogatóit, s továbbra is stabilan a harmadik helyen szerepel;

4. enyhén nőtt az egyházakat, a vallási tevékenységeket támogatók aránya;
5. a 2002-ben említett összes többi terület támogatottsága visszaesett, így a kultúráé, a szociális ügyeké és a környezetvédelemé is;
6. a 2006-os felmérésben vizsgált további területeket a gyermek és ifjúsági szervezetek, valamint a régiófejlesztés kivételével a megkérdezettek minimális mértékben támogatták.

2.2.3. Adófizetők és százalékos adományozók az eltelt időszakban

Mivel a százalékos adományozás négy „szezon” tudhat maga mögött Szlovákiában, felmerül a kérdés, hogy mennyire vált szokássá az adóallokáció. A 2006-os felmérés szerint az adófizetők csaknem fele (48%) élt ismételten ezzel a lehetőséggel. A többszörös nyilatkozók között újra felülreprezentáltak a felsőfokú végzettségűek (63%), a szellemi dolgozók (67%) és a vezető beosztásúak (64%), valamint a tagok és az önkéntesek (57%).

A százalékos adományozás gyakoriságát alapul véve az adófizetők négy csoportja jelenik meg (lásd 26. táblázat), s a csoportok alapján négy típus rajzolódik ki.

26. táblázat. Az adófelajánlás gyakorisága

	Összlakosság (N = 1037)	Adófizetők (N = 516)
Azelőtt is, most is	21,0%	43,0%
Csak most	6,0%	11,0%
Csak azelőtt	5,0%	6,0%
Semmikor	68,0%	40,0%

Forrás: Závěrečná... 2006

Az első az a 43%-nyi csoport, amely 2005-ben és korábban is nyilatkozott, vagyis többszörös nyilatkozónak nevezhetjük őket.

A második, csaknem azonos nagyságú csoportot (40%) azok az adófizetők alkotják, akik még sosem adakoztak. Őket potenciális nyilatkozóknak nevezhetjük.

Örvendtes az adófizetők azon 11%-ának megjelenése, akik korábban még nem nyilatkoztak, de 2005-ben már a tettek mezejére léptek, tehát új nyilatkozók. Ők képezik a harmadik típust.

Sajnálatos viszont az adófizetők azon, 6%-ot felölölő típusa, amely korábban igen, a legutolsó alkalommal viszont már nem élt az adófelajánlás lehetőségével. Így méltán nevezhetjük őket visszalépő nyilatkozóknak.

Mindenképpen érdemes és szükséges lenne megvizsgálni, hogy miért lesz valaki potenciális nyilatkozó (azaz *soha* nem nyilatkozik), s mi az oka annak, hogy valaki visszalépő nyilatkozóvá válik (azaz *már* nem nyilatkozik). Az első kérdésre a 2002-es felmérés alkalmával a következő válaszokat kaptuk³⁵ (lásd 27. táblázat).

35 Természetesen 2002-ben még nem lehetett szó ismételt felajánlásról.

27. táblázat. Miért nem adakoztak? (N = 292)

Nem tudta, mit kell tenni	21,5%
A folyamat adminisztratív szempontból nagyon igényes volt	20,0%
Elfelejtette, pedig akart adakozni	17,0%
Nem bízik a nonprofit szervezetekben	10,5%
Nem tudja, nem emlékszik rá	10,0%
Nem tudta, kinek adományozza a pénzt	9,3%
Nem tartja helyesnek, hogy valakinek csak úgy ajándékozzon valamit	6,1%
Nem bízik az adóhivatal embereiben	5,4%

Forrás: Lampl 2002

Akkoriban az adófizetők 60%-a volt potenciális nyilatkozó (visszalépő és többszörös nyilatkozóról még nem beszélhattünk, hiszen az adóallokációs mechanizmus első évében jártunk). A 27. táblázatban feltüntetett válaszmegoszlások jelzik, hogy a potenciális nyilatkozók különböző okok miatt mulasztották el a lehetőséget, viszont egyik ok sem volt domináns. Ami kedvező volt a civil szervezetekre nézve, hogy nem igazán az irányukban tanúsított bizalomhiány gátolta a potenciális nyilatkozókat – bár minden tizedik válaszadó ezt az okot jelölte meg, s ez sem kevés! Azonban mindent összevetve inkább a tudatlanság, a kényelem, a feledékenység és a lustaság játszott szerepet.

A későbbi felmérések nem kísérték figyelemmel a nyilatkozás elmulasztásának (vagy éppenséggel elutasításának?) okait, így nem tudjuk megmondani, miért van még mindig olyan sok potenciális nyilatkozó, s azt pedig végképp nem tudjuk, hogy a korábban nyilatkozó személy miért lép vissza ettől a lehetőségtől. Csupán annyi mondható el, hogy a potenciális nyilatkozók között (40%) felülreprezentáltak a férfiak (45%), az alapiskolai (66%) és a szaktanintézeti végzettségűek (49%), a segédmunkások (70%) és a „nem tagok” (43%). Ezzel szemben a többszörös nyilatkozók (43%) között újfent dominálnak az iskolázottabbak (56%), az alkotó és a vezető szakemberek (56 és 59%), a kiskorú gyermekes szülők (47%) és a tagok, önkéntesek (56%). A többszörös nyilatkozók kétharmada mindig ugyanazt a szervezetet támogatja, egyharmaduk pedig mindig más szervezet javára nyilatkozik. A későbbi felmérésekből nem derül ki, mit takar az „ugyanaz a szervezet” fogalma, a szervezet nem válik behatárolhatóvá sem a tevékenységi kör, sem a földrajzi hatósugár, sem a hozzá való viszony szerint. Feltételezhető azonban, hogy a nyilatkozó mégiscsak „érez valamit” a szervezet iránt, ha ismételt támogatásban részesíti, vagyis a szervezethez való személyes kötődés halványan ugyan, de mégiscsak felsejlik.

További fontos kérdés, amely gyakran foglalkoztatja a harmadik szektort, hogy a százalékos adományozók vajon egyéb formában is támogatják-e a civil szervezeteket. A 2006-os felmérés adatai azt bizonyítják, hogy a nyilatkozók (az összlakosság 27%-a és az adófizetők 54%-a) 85%-a más módon nem támogatta a civil szférát, 15%-uk viszont a százalékos adófelajánláson kívül további pénz- vagy tárgyibeli támogatást is nyújtott.

2.3. A lakossági adományozás egyéb formái

A lakossági jótékonyág kérdésköre túllép témánk keretén, mivel azonban része volt a focusos felméréseknek, röviden vázolom az ide vonatkozó eredményeket. Úgy tűnik, va-

lamilyen módon mindenki jótékonykodott, voltak, akik többféleképpen is. A felmérés három területen vizsgálta a jótékonykodást:

1. jótékonyági célú tárgyak, eszközök vásárlása;
2. pénzbeli adományok;
3. emberek és/vagy intézmények támogatása.

Nézzük előbb, milyen eredmények születtek a jótékonykodás első területén:

– a megkérdezettek 47%-a vásárolt képeslapot valamelyik jótékonyági szervezettől (főleg a nők, a 25–34 évesek, az iskolázottabbak, a szellemi dolgozók és a vezető beosztásúak, a kisgyermekesek, 20 000-25 000 korona havi tiszta háztartási jövedelemmel rendelkezők és a tagok, önkéntesek);

– 31%-uk vásárolt jótékonyági célú sorsjegyet (a vezető beosztásúak, a Nagyszombati és Besztercebányai kerület lakói);

– 29%-uk vásárolt hajléktalantól újságot, az ún. *Nota Bene* című lapot (az iskolázottabbak, a vezető beosztásúak, a diákok, a 25 000 korona feletti bevétellel rendelkezők, a pozsonyi és a kassai lakosok, a Pozsonyi és a Zsolnai kerület lakói);

– 11%-uk vásárolt jegyet karitatív rendezvényre (a felsőfokú végzettségűek, a szellemi dolgozók és a vezető beosztásúak, a vállalkozók, a 25 000 korona feletti bevétellel rendelkezők, a tagok és az önkéntesek);

– 11%-uk különböző rendezvények, kampányok során vásárolt tárgyakat, pl. virágot nárciszok napja alkalmából (a Rákellenes Liga szervezi), Avon jótékonyági tárgyakat stb.;

– 4%-uk vásárolt jótékonyági céllal árusított műtárgyat.

A jótékonykodás második területe, vagyis a pénzbeli adományok közül a perselyezés a legnépszerűbb. A megkérdezettek 55%-a dobott pénzt templomi perselybe, 53%-uk pedig különböző jótékonyági vagy civil szervezet utcán, postán és máshol elhelyezett perselyét gazdagította. A templomi perselybe adakozók között a nők, a 60 év felettiek, a nyugdíjasok, a 20 000-25 000 korona havi tiszta háztartási jövedelemmel rendelkezők, a tagok és önkéntesek, a kisebb – 5 ezer lakosig terjedő – települések és az Eperjesi kerület lakói dominálnak. A civil szervezetek perselyébe adakozók között ugyancsak felülreprezentáltak a nők, a 35–44 évesek, az iskolázottabbak, a szellemi dolgozók és a vezető beosztásúak, a 25 000 korona feletti bevétellel rendelkezők, a tagok és önkéntesek.

A perselyezésen kívül a megkérdezettek sms adományt (32%) vagy telefonhívással egybekötött adományt (20%) is említettek. A pénzátutalásos adomány ritka (7%).

A jótékonykodás harmadik formája, vagyis az emberek és az intézmények támogatása a következőket fedi: a megkérdezettek 41%-a pénzbeli vagy egyéb adományban részesített utcai koldusokat, s ugyancsak 41%-uk olyan rászorult embereket segített, akik nem tartoztak sem rokoni, sem baráti körükbe. Ami az intézmények támogatását illeti, 39%-uk az egyházat, 30%-uk civil szervezeteket, egynegyedük pedig iskolákat és kórházakat, valamint ezekhez hasonló intézményeket támogatott.

A támogatók köre megoszlik. A tagok és önkéntesek minden területen felülreprezentáltak. Rajtuk kívül a koldusokat leginkább a városlakók, különösen a nagyvárosok lakói támogatják, a többi rászorultat a nők és a Nyitrai kerület lakosai. Az egyház támogatói elsősorban a nők, a 60 év felettiek, a nyugdíjasok, az alapiskolai végzettségűek, a kisebb települések lakosai, a Nyitrai és az Eperjesi kerület lakói. A civil szervezeteket főleg az iskolázottabbak, a szellemi és vezető szakemberek, a vállalkozók, a 25 000

korona feletti bevétellel rendelkezők és a Nyitrai kerület lakói támogatják. Az iskolaügyi és az egészségügyi intézmények támogatói főleg a nők, a 35–44 évesek, az iskolázottabbak, a szellemi és vezető szakemberek, a vállalkozók, a 25 000 korona feletti bevétellel rendelkezők, a Nagyszombati és Besztercebányai kerület lakói, valamint a kisgyerekes szülők közül kerülnek ki.

2.4. Vállalati filantrópia

A fejezet második részében röviden áttekintjük a vállalati filantrópiával kapcsolatos hozzáférhető adatokat is. Ezeket három felmérésből merítettem. Az első felmérés 2002-ben zajlott, amikor a főleg gazdasági elemzőkből alakult PANET civil szervezet 194 közepes vállalatot³⁶ és 182 civil szervezetet szólított meg abból a célból, hogy kiderítse, milyen a két szféra közötti együttműködés, milyen akadályai vannak az együttműködésnek, s a jövőre nézve milyenek a kilátások (Marček – Dluhá 2003).

Kiderült, hogy a megkérdezett vállalatok többsége már kapott felkérést a civil szervezetek részéről, s ezt az információt a felmérésben résztvevő szervezetek visszaigazolták. A megszólított vállalatok többsége pozitívan reagált a megkeresésre, s támogatta a szervezetek tevékenységét. Főleg a sport-, az ifjúsági és az egészségügyi projekteket támogatták, mégpedig elsősorban abban a régióban, ahol a vállalat székel.

Általában egyszeri támogatásról volt szó, viszont mindkét fél perspektivikusnak ítélte a másikkal való együttműködést. A vállalatok az együttműködés következő pozitívumait emelték ki: kedvező reklám, publicitás, a márka felkarolása. Az együttműködés elsődleges kerékkötőjének pedig a kedvezőtlen törvényi keretet és a pénzügyi hiányt tartották. A civilek sem látták ezt másképp, csak annyit tettek hozzá, hogy a vállalkozói szféra nem ismeri a nonprofit szektort, ezért bizalmatlan iránta, s ez is korlátozza az együttműködést.

Az elkövetkező időszakban további két felmérés vizsgálta a vállalati és a civil szféra közeledését, valamint a vállalati filantrópia alakulását. Ezeket a *Trend* folyóirat és a Donorok Fóruma (Fórum donorov) készítette 2005-ben és 2006-ban, mindig az előző évi állapotokat vizsgálva. A két felmérés során a 200 legnagyobb nem pénzügyi vállalatot keresték meg, önkéntes kérdőívekkel. 2005-ben 42 vállalat, 2006-ban 39 vállalat válaszolt a kérdésekre, tehát mindkét évben a megszólítottak nagyjából egyötöde szolgáltatott adatokkal. Mivel az eredmények egybecsengnek, a továbbiakban csupán a legfrissebbeket ismertetem.

A vállalatok 97%-a támogatott valamilyen közhasznú célt. A vállalatok több mint fele (54%) emellett adóallokációt is folytatott, s csak négy olyan vállalat volt, amely a százalékos adományozáson kívül nem nyújtott más támogatást.³⁷ A megkérdezettek az ajándékozást előnyben részesítették a szponzorálással. Leginkább a gyermek és ifjúsági, az oktatási, a kulturális és tudományos tevékenységeket támogatták, bár 2004-hez

36 Közepes vállalat: 50 alkalmazottnál többet foglalkoztatt és minimum 5 millió korona, azaz 142 857 euró éves forgalommal rendelkezik.

37 A felmérések nem nyújtanak több információt a százalékos felajánlásról, nem is ez volt az elsődleges céljuk.

képeket már kevesebben támogatták a sportot, az egyházi és karitatív szervezeteket, ugyanakkor többen adtak környezetvédelmi, oktatási és tudományos célokra. 2004-ben az elemzett vállalatok közül 30 vállalat összesen 216 291 660 koronával támogatta a civil szervezeteket, 18 esetben beleértve a 2%-os adóallokációt is. 2005-re vonatkozólag hasonló adattal nem szolgál a felmérés.

A beérkező kérvények sorsáról nagyrészt a vállalat vezetősége dönt. A támogatások formái közül a pénzbeli támogatás dominál (a cégek 77%-a említette), majd a szponzorálás következik (64%), továbbá a nem pénzbeli adományok (49%). Adományozáskor az esetek 85%-ában a vállalat saját pénzügyi és egyéb forrásaiból merít.

A felmérés készítői szerint a legfontosabb változás a korábbi időszakhoz képest abban nyilvánul meg, hogy a vállalatok közül egyre többen tartják a filantrópiát a cégarculat fontos részének. Minden ötödik vállalatnak van e téren stratégiai programja. További változás, hogy csökkent a helyi jellegű támogatást nyújtó vállalatok aránya, ezzel szemben növekedett azoké, amelyek országos méretben folytatnak filantróp tevékenységet.

Végezetül lássuk, milyen válasz érkezett az egyik legfontosabb kérdésre: mi ösztönzi a vállalatokat, hogy emberbaráti tevékenységet folytassanak (a megkérdezettek több válaszhelyiséget kaptak). S íme a válaszok:

- jól kidolgozott kérvény (22%);
- hosszabb ideje tartó kölcsönös együttműködés az adott civil szervezettel (12%);
- nemzetközi vállalatok stratégiájának példája (10%);
- hirtelen elhatározás támogatni valami jó dolgot (9%);
- személyes kötődés a támogatotthoz (9%);
- egyéb (1%).

3. KONKLÚZIÓ

A felmérésekből kiderül, hogy a lakosság és az adófizetők között évről évre növekszik a százalékos adományozásról informáltak aránya, ami a második fejezetben ismertetett statisztikák mellett további magyarázattal szolgál az adófelajánlások növekedéséhez, hiszen feltételezhető, hogy ha többen tudnak erről a lehetőségről, akkor többen is fognak élni vele. Az empirikus adatok hangsúlyosan bizonyítják azt is, hogy az adományozási hajlandóság szorosan összefügg az iskolázottsággal, a társadalmi státusszal, az intézményi tagsággal, az önkéntességgel, s a kiskorú gyermekek szülei körében is felülreprezentált.³⁸ Ezek a jellemzők a lakossági adományozásnál újra felbukkannak, tehát elmondható, hogy szerepet játszanak mindenféle adományozással és jótékonyossággal kapcsolatos viselkedésnél.

Abban, hogy a nyilatkozók kit részesítenek előnyben, nagy valószínűséggel a következő három szempont játszik szerepet: 1. a szervezethez való személyes kötődés, 2. a

³⁸ A kutatási jelentésekből nem derül ki, hogy mi van emögött, de feltételezhető, hogy az iskolázottság ez esetben is szerepet játszik, hiszen a fiatalabb generáció – márpedig a kisgyermekes szülők ide sorolhatók – iskolai végzettsége magasabb, mint a közép-, illetve idősebb nemzedéké.

szervezet földrajzi hatósugara, 3. a szervezet tevékenységi köre. Ami a legutolsó szempontot illeti, az empirikus adatok is alátámasztják a statisztikákból származó következtetéseket, hogy a legtámogatottabb területek az egészségügy, az iskolaügy és a sport.

Mivel a százalékos adományozásra már négyszer volt lehetőség, indokolt a kérdés, hogy mennyire vált az adófizetők „bevett” szokásává. Az adatok arra utalnak, hogy a lakosság e téren is heterogén. Négy csoportja különíthető el, ezeket többszörösen nyilatkozóknak, potenciális nyilatkozóknak, új nyilatkozóknak és visszalépő nyilatkozóknak neveztem el. Pozitívként könyvelhető el, hogy a megkérdezettek 43%-a többszörös nyilatkozó, viszont elgondolkodtató, hogy csaknem hasonló nagyságú a még sosem adományozók, tehát a potenciális nyilatkozók tábora (40%). Ez újfent arra vall, hogy az adó-allokációs mechanizmusban még mindig nagy lehetőségek rejlenek, hiszen nem valószínű, hogy a potenciális nyilatkozók egytől egyig jogosulatlanok vagy/és elvből nem adnak a civileknek. Sokkal inkább feltételezhető, hogy ezúttal is a 2002-es felmérés során feltárt indokok – kényelmesség, feledékenység stb. – játszanak szerepet.

A jótékonykodás egyéb formái (a jótékonyági célú tárgyak, eszközök vásárlása, a pénzbeli adományok, valamint az emberek és/vagy intézmények támogatása) aránylag elterjedtek az emberek körében. A százalékos adományozás és a jótékonykodás más formái közötti összefüggés a felmérésekből nem derül ki teljesen – valójában ezt a kérdést mélyebben nem is vizsgálták –, csak annyit tudunk meg, hogy a százalékos adományozás lehetőségével élők (az adófizetők 54%-a) 85%-a, azaz tetemes többsége más formában nem támogatja a civil szervezeteket.

Végezetül vessük össze röviden az adományozás két mechanizmusával foglalkozó statisztikai és empirikus adatokat. Ezek több tanulsággal szolgálnak:

1. Akárcsak az adókedvezménnyel járó adományozás hat éve alatt, a százalékos adományozás öt éve alatt is folyamatosan növekedett az adományozó természetes és jogi személyek száma és az adományozás értéke. Ez a pozitív tendencia több makro- és mikrotársadalmi tényező együtthatásának köszönhető (gazdasági fejlődés, politikai és legiszlatív környezet, a civil szervezetek részéről folyó kampány, a lakosság fokozódó tájékozottsága, a jótékonykodásnak mint magatartásformának a propagálása és újrafelfedezése, hogy csak az adatokból nyilvánvalókat említsen).

2. Az adókedvezménnyel együtt járó adományozás 1998–2003 között 5 284 961 305 koronával segítette a civil szektort, a százalékos adományozásból befolyt összeg 2002–2006 között 3 099 874 969 korona volt. A két mechanizmus pénzügyi sikerességét tekintve tehát elmondható, hogy az adókedvezménnyel együtt járó adományozás sikeresebb volt, mint a százalékos adományozás.

3. A százalékos adományozás leginkább kedvezményezettjei az egészségügyi, az iskolaügyi és több tevékenységet folytató pozsonyi székhelyű szervezetek. Az utóbbi két évben egyre sikeresebbek a nagyvállalatok és a bankok alapítványai.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Analýza výsledkov poukázanej sumy z 25 z dane v roku 2004 2005. Bratislava, 1. SNSC.

Bíró Endre 2002. *Nonprofit Szektor Analízis.* Budapest, EMLA Egyesület.

Horská, Tereza 2004. *Analýza financovania mimovládnych neziskových organizácií.* Návrh materiálu na rokovanie RV MNO.

- Jurčová, Danuša a kol. 2005. *Populačný vývoj v okresoch SR*. Bratislava, Infostat.
- Kulcsár Mária–Nagy Myrtil–Szarka Krisztina–Szép Attila–Tóth Károly 2002. *Nonprofit 1x1*. Duna-szerdahely, Lilium Aurum.
- Lampl Zsuzsanna 2002. Adj 1 százalékot! *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 4. évf. 2. sz. 77–86. p.
- Lampl Zsuzsanna–Tóth Károly 2004. Az 1%-os törvény társadalmi hatása Magyarországon és Szlovákiában. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 6. évf. 1. sz. 3–35. p.
- Marček, Eduard 2004. *Financovanie neziskového sektora na Slovensku po 1989*. Bratislava, IVO.
- Marček, Eduard 2006. Változások a civil szektorban Szlovákiában – a finanszírozás kihívásai. *Civil Szemle*, 2006/3–4.
- Marček, Eduard – Dluhá, Marianna 2002. *Podniky a neziskové organizácie. Analýza vzájomnej spolupráce na Slovensku*. Bratislava, PANET.
- Marček, Eduard – Dluhá, Marianna 2003. *Podniky a neziskové organizácie*. SBS, 2003/1.
- Mészáros-Lampl, Zsuzsanna 2004. 1% Legislation in Hungary and Slovakia. Taxpayer Response Compared. *Social Economy and Law*, vol. 7 (Summer-Autumn 2004) no. 1.
- Nagy Myrtil 2005. *2 százalék Dél-Szlovákiában*. Duna-szerdahely, Lilium Aurum.
- Nagy Myrtil adatbázisa. Fórum IC, 2006.
- Nagy Myrtil–Tóth Károly 2006. A kulturális intézményrendszer forrásai és finanszírozása. In Csanda Gábor–Tóth Károly (szerk.): *Kultúra*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 241–256. p. /Magyarok Szlovákiában, 3./
- Poznávanie tretieho sektora na Slovensku* 2004. Bratislava, S.P.A.C.E., n.o.
- Správa z prieskumu firemnej filantropie na Slovensku* 2005. Bratislava, Týždenník TREND – Fórum donorov.
- Správa z prieskumu firemnej filantropie na Slovensku* 2006. Bratislava, Fórum donorov – Týždenník TREND.
- Tóth Károly 2006. A kulturális intézményrendszer. In Csanda Gábor–Tóth Károly (szerk.): *Kultúra*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 223–260. p. /Magyarok Szlovákiában, 3./
- Vaňo, Boris 2004. *Prognóza vývoja obyvateľov v okresoch SR do roku 2025*. Bratislava, Infostat.
- Záverečná správa z prieskumu pre The Sasakawa Peace Foundation* 2005. Bratislava, Focus, Centrum pre sociálnu a marketingovú analýzu.
- Záverečná správa z prieskumu pre The Sasakawa Peace Foundation* 2006. Bratislava, Focus, Centrum pre sociálnu a marketingovú analýzu.
- www.onepercent.hu/dokumentumok/chapter_6_Toth_Lampl.pdf
- www.ueos.sk
- www.statistics.sk
- www.drsl.sk
- www.mvoservis.sk
- www.isomi.sk
- www.rozhodni.sk
- www.niton.sk/documents/42-76-117-studia_k_1_perc_z_dane.doc
- www.notar.sk

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Fórum inštitút pre výskum menšín
P. O. Box 52
931 01 Šamorín
WEB: www.foruminst.sk
E-mail: forum@foruminst.sk

Lampl Zsuzsanna
MAGYARNAK LENNI
A szlovákiai magyarok értékrendje
NOSTRA TEMPORA, 14.
Első kiadás
Felelős kiadó: Tóth Károly
Sorozatszerkesztő: Tóth Károly
Felelős szerkesztő: Török Tamás
Nyomdai előkészítés: Kalligram Typography Kft., Érsekújvár
Nyomta: Expresprint, s.r.o., Partizánske
Kiadta: Fórum Kisebbségkutató Intézet,
Somorja, 2007

Zsuzsanna Lampl
Byť maďarom
Hodnotové orientácie slovenských Maďarov
NOSTRA TEMPORA, 14.
Prvé vydanie
Zodpovedný: Károly Tóth
Redaktor edície: Károly Tóth
Zodpovedný redaktor: Tamás Török
Tlačiarenská príprava: Kalligram Typography, s.r.o., Nové Zámky
Tlač: Expresprint, s.r.o., Partizánske
Vydal: Fórum inštitút pre výskum menšín,
Šamorín, 2007

ISBN 978-80-89249-15-2